

INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

ZYGMUNT KRZAK

COMMENTARZYSKO
KULTURY ZŁOCKIEJ
„NAD WAWREM” W ZŁOTEJ

WROCLAW — WARSZAWA — KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

CENTRUM HISTORII KULTURY MATERIALNEJ
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

ZŁOTY KAMIEŃ

**COMMENTARIUSO KULTURY ZŁOCKIEJ
„NAD WAWREM” W ZŁOTEJ**

COMMENTARIUSO
KULTURY ZŁOCKIEJ
„NAD WAWREM” W ZŁOTEJ

WARSZAWA — WARSZAWA — KRAKÓW
KRAKÓW — KRAKÓW — MIENIA — MIENIA
MIENIA — MIENIA — MIENIA — MIENIA

173

WYDZIAŁ KULTURY I SZKOLNICTWA
NAD WAWRZEM W WOTELI

INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

ZYGMUNT KRZAK

CMENTARZYSKO
KULTURY ZŁOCKIEJ
„NAD WAWREM” W ZŁOTEJ

WROCŁAW — WARSZAWA — KRAKÓW
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO POLSKIEJ AKADEMII NAUK

1970

Redaktor
ZOFIA PODKOWIŃSKA

II 4136

II 4136

Redaktor Wydawnictwa Anna Kotulowa

Printed in Poland

Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo. Wrocław 1970.
Nakład: 400 + 120 egz. Objętość: ark. wyd. 16,10, ark. druk. 12,75 +
+ 1 wklejka. Ark. A1 16,95. Papier ilustr. sat. kl. III, 80 g, 70×100.
Oddano do składania 25 XI 1969, podpisano do druku 22 VI 1970.
Druk ukończono w czerwcu 1970. Wrocławska Drukarnia Dzielowa,
Wrocław, ul. Oławska 10/11. Zam. nr 3478/A. C-9. Cena zł 40.—

WAŻNIEJSZE DOSTRZEŻONE BŁĘDY DRUKU

Strona	Wiersz	Jest	Powinno być
11	7 od g.	częściowo	częściowe
50	1 od d.	1 tłuczka	z tłuczka
78	1 od g.	64 c,d	64 d,e
103	2 od d.	dodać: e — wisiorek z muszli	
107	9 od d.	α	β
107	8 od d.	β	α
107	7 od d.	jamy β	jamy α
107	7 od d.	jamy α	jamy β
107	6 od d.	jamy β	jamy α
126	3 od d.	jamy	jamy a
135		ryc. 120 obrócona o 180°	
139	7 od g.	(ryc. 123 II,	(ryc. 123 b II,
176	1 od g.	(ryc. 165 b I,	(ryc. 165 a I,
176	6 od g.	(ryc. 165 b III,	(ryc. 165 a III,
176	24 od d.	(ryc. 165 a,	(ryc. 165 b,
176	12 od d.	(ryc. 165 a I,	(ryc. 165 b I,
179	1 od d.	dodać: Fot. z archiwum PMA	
183	20 i 19 od d.	Dalszymi świadectwami	Pewniej niż dotychczas
199	19 od g.	10	5
199	20 od g.	14	10
199	21 od g.	37 (?)	14
199	22 od g.	5	37 (?)
201	5 od g.	165 b)	165 a)
„	6 od d.	7 ?	7
tabela na wklejce	4 od d.	2	2?

<http://rcin.org.pl>

SPIS TREŚCI

WSTĘP

Wstęp	7
Opis materiałów	16
Znaczenie materiałów	182
Cemetery of the Złota Culture „nad Wawrem” at Złota (summary)	197
Zestawienie materiałów	po 204

1910

1. The first part of the book is devoted to the history of the Polish people and their culture. It covers the period from the early Middle Ages to the present day. The author discusses the role of the Polish people in the history of Europe and the world. He also talks about the Polish language and literature. The second part of the book is devoted to the Polish people and their culture in the 19th and 20th centuries. It covers the period from the Revolutions of 1848 to the present day. The author discusses the role of the Polish people in the history of Europe and the world. He also talks about the Polish language and literature.

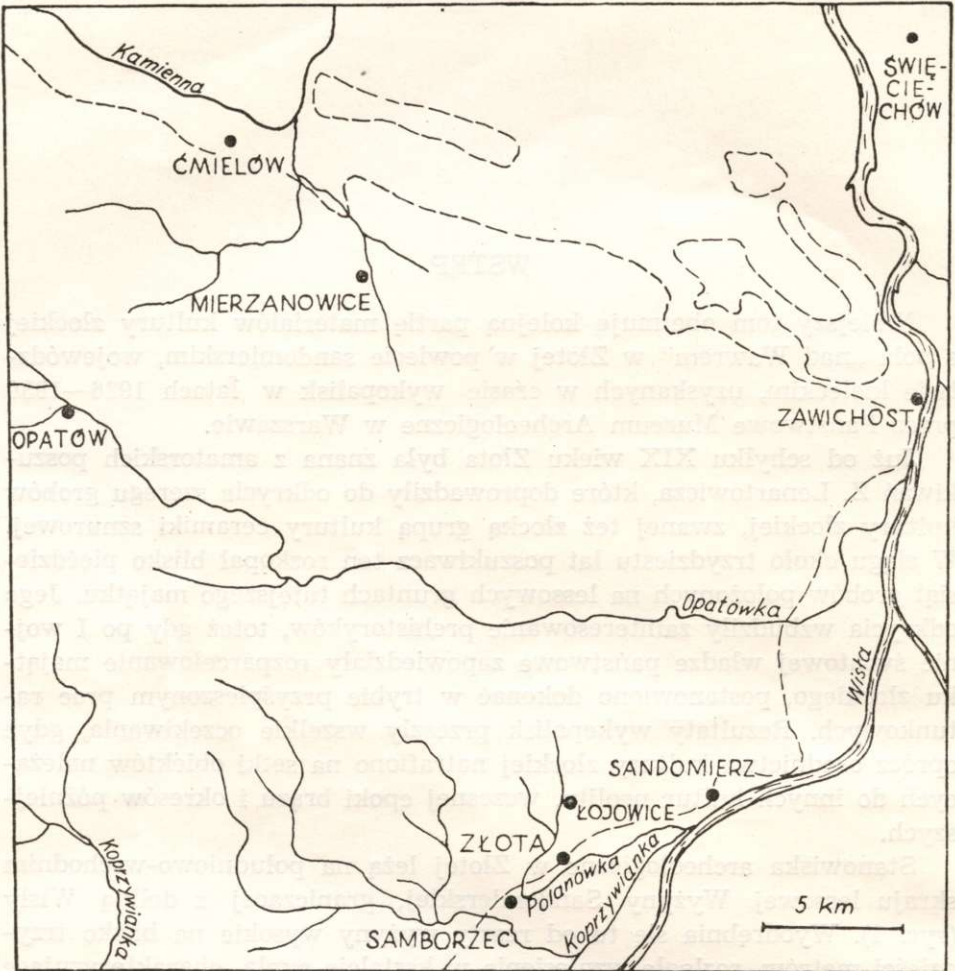

WSTĘP

Niniejszy tom obejmuje kolejną partię materiałów kultury złockiej z pola „nad Wawrem” w Złotej w powiecie sandomierskim, województwie kieleckim, uzyskanych w czasie wykopalisk w latach 1926—1930 przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

Już od schyłku XIX wieku Złota była znana z amatorskich poszukiwań Z. Lenartowicza, które doprowadziły do odkrycia szeregu grobów kultury złockiej, zwanej też złocką grupą kultury ceramiki sznurowej. W ciągu około trzydziestu lat poszukiwacz ten rozkopał blisko pięćdziesiąt grobów położonych na lessowych gruntach tutejszego majątku. Jego odkrycia wzbudziły zainteresowanie prehistoryków, toteż gdy po I wojnie światowej władze państwowe zapowiedziały rozparcelowanie majątku złockiego, postanowiono dokonać w trybie przyspieszonym prac ratunkowych. Rezultaty wykopalisk przeszły wszelkie oczekiwania, gdyż oprócz osadnictwa kultury złockiej natrafiono na setki obiektów należących do innych kultur neolitu, wczesnej epoki brązu i okresów późniejszych.

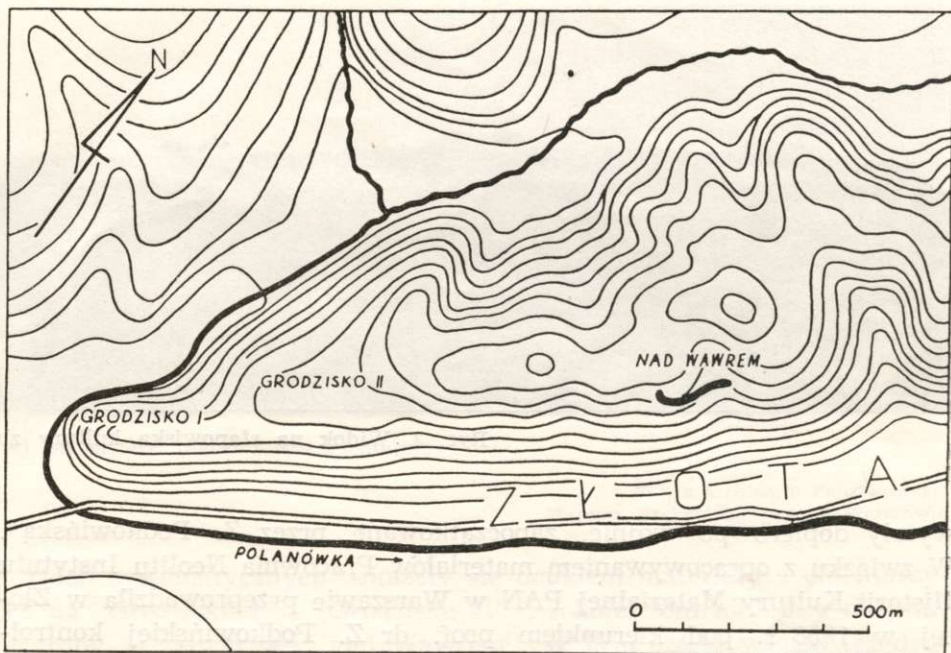
Stanowiska archeologiczne w Złotej leżą na południowo-wschodnim skraju lessowej Wyżyny Sandomierskiej, graniczącej z doliną Wisły (ryc. 1). Wyodrębnia się tu od reszty wyżyny wysokie na blisko trzydzieści metrów, rozległe wzniesienie w kształcie cypla, charakteryzujące się występowaniem śladów osadnictwa pradziejowego. Cyipel ciągnie się z północnego wschodu na południowy zachód. W części północno-wschodniej łączy się z wyżyną lessową, natomiast z pozostałych stron odcina się dzięki dolinom Wisły i jej dopływu Polanówki (dawniej zwanej Życią, ryc. 2, 3). W południowo-zachodniej części jest on zakończony mniejszym podługowatym cyplem zwanym Grodzisko. W latach 1926—1930 objęto badaniami „Grodzisko I”, które przekopano w całości, część pól przylegających do niego od północnego wschodu, tzw. Grodzisko II, pola u podnóża południowo-wschodniej części „Grodziska” — tzw. Podgrodzie, część gruntów „nad Wawrem” i „Gajowiznę”, położoną poza cyplem, po drugiej stronie Polanówki. Na ogólną ilość prawie stu hektarów, na których dostrzeżono ślady osadnictwa prehistorycznego, przekopano wówczas około dziesięciu procent powierzchni.

Ryc. 1. Położenie Złotej na tle innych miejscowości na Wyżynie Sandomierskiej
Linia przerywaną oznaczono zasięg lessu

Odkryto ogółem mniej więcej tysiąc pięćset grobów, ziemianek, jam osadniczych i gospodarczych, rowów, palenisk itp. obiektów. Z kulturą złocką wiązały się cmentarzyska i osada. Ponadto odsłonięto obiekty kultur eneolitycznych, które złożyły się na powstanie mieszanej grupy złockiej, a więc groby i osady kultury ceramiki sznurowej oraz kultury amfor kulistych, osady kultury pucharów lejkowatych i kultury ceramiki promienistej oraz cmentarzysko kultury pucharów dzwonowatych. Innym wielkim zespołem osadniczym były osady i groby kultur z cyklu wstęgowych, wśród których na pierwszym miejscu należy wymienić osadę obronną kultury ceramiki malowanej.

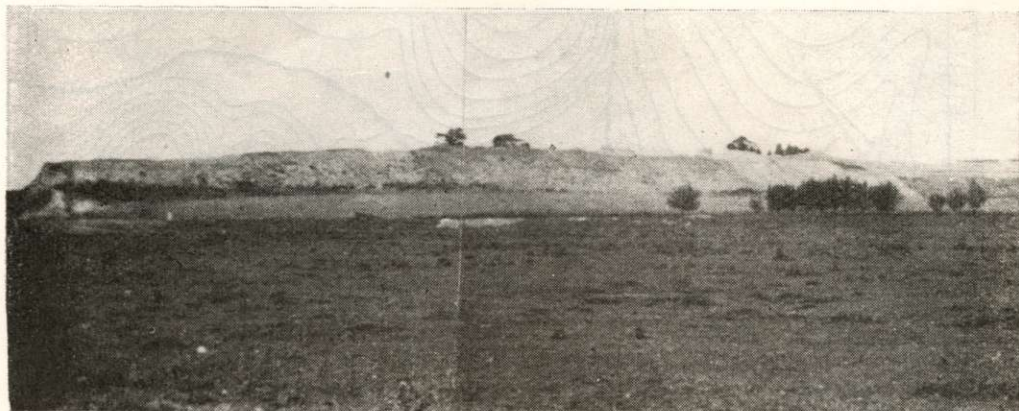
Ryc. 2. Położenie stanowisk kultury złockiej w Złotej
 Na polu „nad Wawrem” w przybliżeniu zaznaczono kreską położenie cmentarzyska kultury
 złockiej

W latach trzydziestych J. Żurowski ogłosił krótkie sprawozdanie z badań¹. Ukazały się też pierwsze szczegółowe opracowania niektórych materiałów². Obszerniejsze sprawozdania i opracowania materiałowe

¹ J. Żurowski, *Z badań archeologicznych w Złotej koło Sandomierza w latach 1927 i 1928*, „Z Otchłani Wieków”, R. 4: 1929, z. 1, s. 1 n.; tenże, *Neue Ergebnisse der neolithischen Forschung im südwestpolnischen Lössgebiet*, „Prähistorische Zeitschrift”, Bd. 21: 1930, s. 3 n.; tenże, *Pierwsze groby ceramiki wstęgowej w Polsce*, „Sprawozdania PAU”, t. 35: 1930, nr 6, s. 29 n.; tenże, *Ogólne wyniki z badań archeologicznych w Złotej, pow. Sandomierz, w latach 1926—1930*, „Sprawozdania PAU”, t. 39: 1934, nr 5, s. 31 n., to samo w języku niemieckim, *Allgemeine Ergebnisse archäologischer Forschung in Złota*, „Bulletin des l'Academie Pol. des Sc. et Lettres Cl. d'histoire et de phil.”, Kraków 1934, s. 132 n.

² J. Żurowski, *Pierwsze ślady kultury pucharów dzwonowatych w Polsce*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 11: 1931, s. 117 n.; J. Marciniak, *Przyczynki do zagadnienia ciągłości osadnictwa na ziemiach polskich w świetle badań wykopaliskowych w Złotej w pow. sandomierskim*, *Wiad. Arch.*, t. 16: 1939, (1948), s. 234 n. Por. też pierwsze opracowania kostnego materiału zwierzęcego: K. Wodzicki, *Przyczynek do znajomości neolitycznych i średniowiecznych kóz Polski*, „Sprawozdania PAU”, t. 38: 1933, z. 4, s. 16 n.; tenże, *Studia nad prehistorycznymi psami Polski*, *Wiad. Arch.*, t. XIII: 1935, s. 1 n.; Z. Jaworski, *Czaszki świń z osady młodszej epoki kamiennej we wsi Złota*, *Wiad. Arch.*, t. 15: 1938, s. 187 n.

Ryc. 3. Widok na stanowiska kultury złockiej

wyszły dopiero po wojnie, zapoczątkowane przez Z. Podkowińską³. W związku z opracowywaniem materiałów Pracownia Neolitu Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie przeprowadziła w Złotej w 1956 r. pod kierunkiem prof. dr Z. Podkowińskiej kontrolne prace wykopaliskowe na „Grodzisku II”⁴. Opracowanie materiałów jest w toku. Równocześnie niektóre dane zostały opublikowane w pracach autorów, którym umożliwiono dostęp do materiałów⁵.

Obecnie dobiega końca opracowywanie pokaźnej części materiałów należących do kultury złockiej. Już w latach ubiegłych w szeregu artykułów została opublikowana większość obiektów odkrytych przed 1926 r.⁶ Po II wojnie światowej przystąpiono do publikowania źródeł

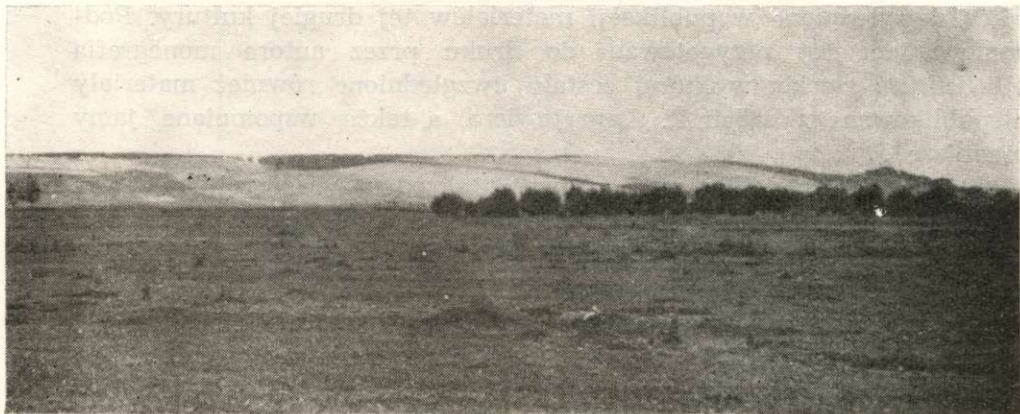
³ Z. Podkowińska, *Pierwsza charakterystyka stanowiska eneolitycznego na polu Grodzisko I we wsi Złota, pow. Sandomierz*, Wiad. Arch., t. 19: 1953, z. 1, s. 1 n.; D. Rauhut, *Grób kultury ceramiki sznurowej (grupa złocka), znaleziony na stanowisku Pole Grodzisko I we wsi Złota, powiat Sandomierz*, Wiad. Arch., t. 19: 1953, z. 1, s. 54 n.; tejsze, *Settlements and Cemeteries at Złota District Sandomierz, Voivodship Kielce*, „Archeologia Polona”, t. 4: 1962, s. 152 n.

⁴ Z. Podkowińska, D. Rauhut, Z. Krzak, *Sprawozdanie z badań na Grodzisku II w Złotej, pow. Sandomierz, w 1956 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 5: 1958, s. 20 n.; tychże, *Osadnictwo eneolityczne na Grodzisku II w Złotej, pow. Sandomierz*, „Archeologia Polski”, t. 3: 1959, z. 2, s. 235 n.

⁵ Należą tu przede wszystkim prace J. Machnika, *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław 1966, s. 234 n., tab. XV n.; tenże, *Stosunki kulturowe na przełomie neolitu i epoki brązu w Małopolsce (na tle przemian w Europie środkowej)*, Warszawa 1967, materiały powielone, s. 10 n., tab. IV, 1, 4, 5 n.

⁶ K. Hadaczek, *Neolityczne cmentarzysko we wsi Złotej w Sandomierskiem*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 9: 1907, dział I, s. 3 n.; M. Wawrzeniecki, *Zbiory wykopalisk przedhistorycznych*

w Złotej od strony południowo-wschodniej

Fot. z archiwum Państwowego
Muzeum Archeologicznego w Warszawie

z badań systematycznych. Ukazały się drukiem materiały z cmentarzyska na „Grodzisku I” i „Grodzisku II”⁷, z kolei tom niniejszy obejmuje groby ze stanowiska „nad Wawrem”. W tym czasie wyszło też drukiem częściowo opracowanie kostnego materiału ludzkiego⁸. Nie zostały jedynie opublikowane jamy osadnicze kultury złockiej „nad Wawrem”, które jako integralna część rozległej osady kultury amfor kulistych zo-

przy Muz. Oddziału Polskiego Tow. Krajoznawczego w Kielcach, „Pamiętnik Fizyograficzny”, t. 22: 1914, dział V, s. 1 n.; Z. Lenartowicz, *Inwentarz przedmiotów pochodzących z grobów przedhistorycznych we wsi Złotej*, Pam. Fiz., t. 24: 1917, dział V, s. 1 n.; Z. Podkowińska, *Zbiór wykopalisk Muzeum Ziemi Sandomierskiej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Sandomierzu*, Wiad. Arch., t. 8: 1923, z. 1, s. 29 n.; L. Kozłowski, *Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej*, Lwów, 1923, tab. XXII—XXVIII; W. Antoniewicz, *Eneolityczne groby szkieletowe we wsi Złota w pow. sandomierskim*, Wiad. Arch., t. 9: 1925, z. 3/4, s. 191 n.; J. Żurowski, *Dwa groby kultury złockiej*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Prof. Dr. W. Demetrykiewicza*, odbitka, Poznań 1930. Por. też opracowania antropologiczne: S. Lenczewicz, *Szkielety skurczone z grobów neolitycznych w Złotej pod Sandomierzem*, „Światowit”, t. 10: 1912 (1913), s. 53 n.; B. Rosiński, *Studia nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce*, cz. II: *Czaszki neolityczne ze Złotej (pow. sandomierski)*, Wiad. Arch., t. 9: 1924, z. 1/2, s. 41 n.

⁷ Z. Krzak, *Cmentarzysko kultury złockiej na stanowisku „Grodzisko II” we wsi Złota, pow. Sandomierz*, Arch. Pol., t. 2: 1958, z. 2, s. 329 n.; tenże, *Materiały do znajomości kultury złockiej*, Wrocław 1961. Por. też. Rauhut, *Grób...*, s. 54 n.

⁸ B. Miszkiewicz, *Sztucznie zdeformowana czaszka neolityczna ze Złotej*, „Przegląd Antropologiczny”, t. 21: 1955, z. 4, s. 1396 n.; tenże, *Neolityczne cmentarzysko w Złotej*, „Materiały i Prace Antropologiczne”, nr 16: 1958; Z. Karpica, *Szkice z antropologii historycznej Polski i ziem ościennych*, cz. I, Łódź 1958.

staną uwzględnione w publikacji materiałów tej drugiej kultury. Podsumowaniem jest przygotowana do druku przez autora monografia pt. *Kultura złocka*, w której zostały uwzględnione również materiały niepublikowane z badań Z. Lenartowicza, a także wspomniane jamy osadnicze⁹.

Stanowisko „nad Wawrem”, nazwane tak od nazwiska rolnika, który w okresie międzywojennym posiadał pole na południowo-wschodnim zboczu wzgórza, stanowi sztucznie wyodrębniony odcinek pól złockich znajdujący się w pobliżu najwyższej partii cypla od strony doliny Wisły. Rozkopano tu prawie trzy hektary i odkryto blisko sześćset obiektów, głównie z okresu neolitu i wczesnej epoki brązu, związanych z kulturami: złocką, ceramiki sznurowej, amfor kulistych, pucharów dzwonowatych i w małej ilości z innymi.

Kultura złocka była reprezentowana na tym stanowisku przez cmentarzysko i osadę. Cmentarzysko zajmowało zwarty odcinek ciągnący się wzdłuż południowo-wschodniego zbocza jakby na przedłużeniu rzędowego cmentarzyska na „Grodzisku” (ryc. 4). Było ono rozkopywane przez Z. Lenartowicza już przed I wojną światową. Mamy dane o eksploracji co najmniej pięciu grobów¹⁰. Sądząc po ilości uzyskanych naczyń i śladach jego działalności zaobserwowanych w ziemi w latach 1926—1929, grobów tych rozkopał on tu znacznie więcej. Następnie w 1922 r. jeden grób został rozkopany przez W. Antoniewicza¹¹ i z kolei w 1925 r. dwa groby — przez J. Żurowskiego¹². Nie da się dziś ustalić dokładnej liczby odsłoniętych grobów. W przybliżeniu można przyjąć, że rozkopano ich ogółem co najmniej czterdzieści cztery. Groby z badań przed 1926 r. występowały, podobnie jak opisane cmentarzysko, na południowo-wschodnim zboczu, a tylko grób badany przez W. Antoniewicza leżał w wyższej części wzniesienia, oddalony od innych o blisko sto metrów.

Niniejsza praca obejmuje też kilkanaście obiektów innych kultur, które zostały opisane ze względu na powiązania w terenie z grobami

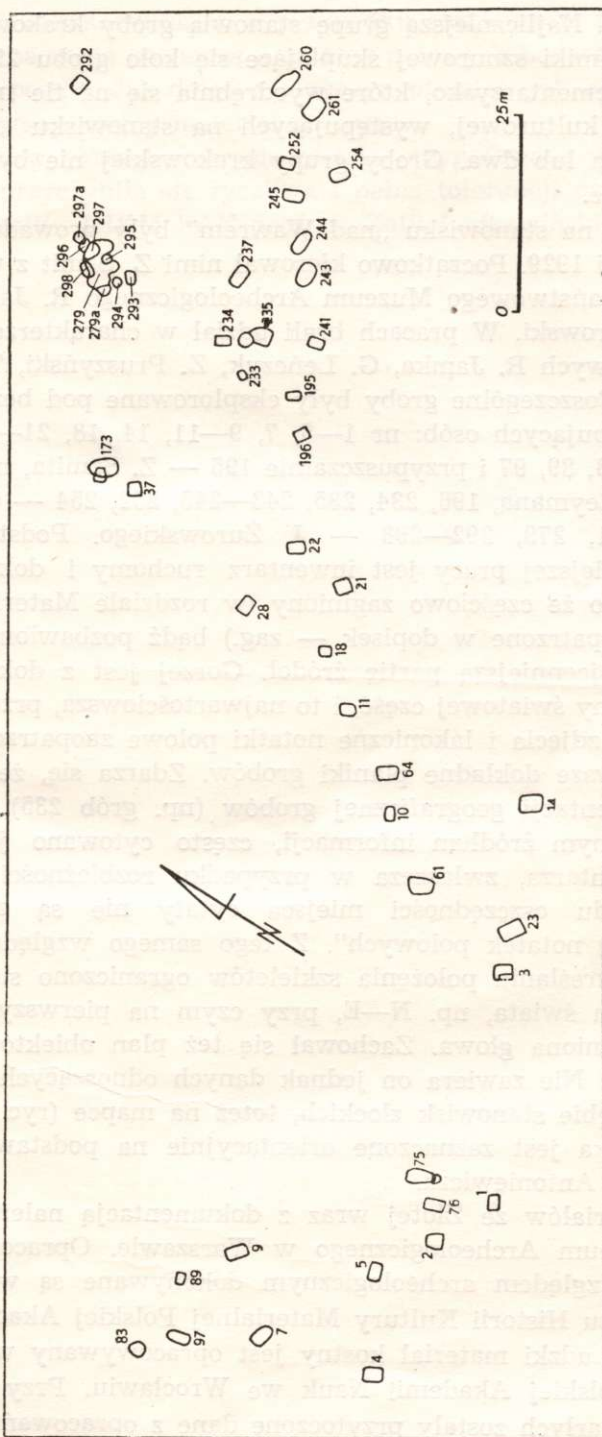
⁹ Z. Krzak, *Kultura złocka*, Warszawa 1966, praca doktorska złożona w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

¹⁰ Antoniewicz, *op. cit.*, s. 200, fig. 1. Także dokumenty w archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Jednym ze świadectw działalności Lenartowicza były ślady sondy, czyli metalowej szpili, której używał on do wykrywania bruków kamiennych. Píše się o tym często w notatkach polowych.

¹¹ Antoniewicz, *op. cit.*, s. 191 n.

¹² Żurowski, *Dwa groby...*, s. 1 n. W tym samym roku jeden grób został rozkopany przez J. Pietraszewskiego z Sandomierza i tamże złożony w muzeum. Grób nie został opublikowany. Zob. *Sprawozdanie z działalności kierownictwa Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Archeologicznych za rok 1925*, Wiad. Arch., t. 10: 1929, s. 198 n.

Ryc. 4. Cmentarzysko kultury złotej na stanowisku „nad Wawrem” w Złotej

Wg planu w archiwum PMA

kultury złockiej. Najliczniejszą grupę stanowią groby krakowskiej grupy kultury ceramiki sznurowej skupiające się koło grobu 296. Tworzą one niewielkie cmentarzysko, które wyodrębnia się na tle innych grobów tej grupy kulturowej, występujących na stanowisku „nad Wawrem” po jednym lub dwa. Groby grupy krakowskiej nie były dotychczas publikowane.

Wykopaliska na stanowisku „nad Wawrem” były prowadzone w latach 1926, 1927 i 1929. Początkowo kierował nimi Z. Szmit z upoważnienia dyrektora Państwowego Muzeum Archeologicznego R. Jakimowicza, a później J. Żurowski. W pracach brali udział w charakterze pomocniczych sił naukowych R. Jamka, G. Leńczyk, Z. Pruszyński, T. Reyman i K. Salewicz. Poszczególne groby były eksplorowane pod bezpośrednim nadzorem następujących osób: nr 1—5, 7, 9—11, 14, 18, 21—23, 28, 37, 61, 64, 75, 76, 83, 89, 97 i przypuszczalnie 195 — Z. Szmita, nr 173, 237, 260, 261 — T. Reymana, 196, 234, 235, 243—245, 252, 254 — G. Leńczyka, nr 233, 241, 279, 292—298 — J. Żurowskiego. Podstawą opisu obiektów w niniejszej pracy jest inwentarz ruchomy i dokumentacja. Inwentarz, mimo że częściowo zaginiony (w rozdziale Materiały przedmioty te są zaopatrzone w dopisek — zag.) bądź pozbawiony metryki, stanowi dziś najcenniejszą partię źródeł. Gorzej jest z dokumentacją. W czasie II wojny światowej część, i to najwartościowsza, przepadła, pozostały jedynie zdjęcia i lakoniczne notatki polowe zaopatrzone w niewielkie, nie zawsze dokładne planiki grobów. Zdarza się, że braki dotyczą także orientacji geograficznej grobów (np. grób 235). Ponieważ notatki są jedynym źródłem informacji, często cytowano je w opisie grobów i inwentarza, zwłaszcza w przypadku rozbieżności z metrykami. Z powodu oszczędności miejsca cytaty nie są zaopatrzone w dopisek: „wg notatek polowych”. Z tego samego względu w opisie grobów przy określaniu położenia szkieletów ograniczono się tylko do oznaczenia stron świata, np. N—E, przy czym na pierwszym miejscu została uwzględniona głowa. Zachował się też plan obiektów na polu „nad Wawrem”. Nie zawiera on jednak danych odnoszących się do lokalizacji w obrębie stanowisk złockich, toteż na mapce (ryc. 2) położenie cmentarzyska jest zaznaczone orientacyjnie na podstawie planiku w publikacji W. Antoniewicza.

Całość materiałów ze Złotej wraz z dokumentacją należy do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Opracowania materiałów pod względem archeologicznym dokonywane są w Zakładzie Neolitu Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Ludzki materiał kostny jest opracowywany w Zakładzie Antropologii Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu. Przy określaniu płci i wieku zmarłych zostały przytoczone dane z opracowań antropolo-

gicznych B. Miszkiewicza, a w przypadku rozbieżności także Z. Kapicy. Niektóre oznaczenia pochodzą z notatek polowych badaczy; nie wiadomo, czy są one pewne. Jak dotąd z przyczyn niezależnych od autora nie został opracowany kostny materiał zwierzęcy.

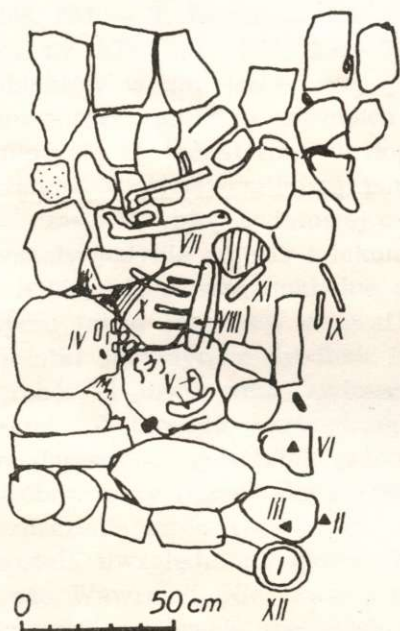
Praca ta w głównym zarysie została przygotowana w 1963 r. Do jej powstania przyczyniła się życzliwa i pełna tolerancji opieka kierownika Zakładu Neolitu IHKM PAN prof. dr Zofii Podkowińskiej.

I. OPIS MATERIAŁÓW

1. Grób 1

Brak bliższych szczegółów budowy grobu. Na głębokości 35—45 cm znajdował się mniej więcej prostokątny bruk kamienny o wymiarach w przybliżeniu 190 × 130 cm, wydłużony w kierunku NE—SW. W skład bruku wchodziły płaskie kamienie typu łojowickiego¹ i jeden rozsypany się narzutowiec granitowy. Kamienie nie tworzyły zwartej płaszczyzny. Pośrodku bruku znajdował się szkielet ludzki położony na lewym boku w pozycji skurczonej (ryc. 5). Był on naruszony i częściowo rozwleczony, przypuszczalnie przez zwierzęta ziemne. Czaszka była zgnieciona. Oznaczenie kości na planie jest następujące: V — czaszka, IV — ułamki żeber, kręgow i kawałek szczęki, VII — kości udowe, VIII — kość piszczelowa, IX, X — kości rąk, XI — druga kość piszczelowa leżąca 20 cm ponad dnem, ponadto inne kości w obrębie opisanego skupiska.

Ryc. 5. Plan grobu 1

Wg dokumentacji polowej

W narożniku grobu znajdował się inwentarz: ustawiony otworem do góry kubek z ornamentem sznurowym na ścianie i uchu (I, zag.), obok, 5 cm nad dnem, trójkątny grocik z krzemienia szarego bez nakrapiania², dług. 2 cm (III) i 3 bardzo drobne odłupki z krzemienia szarego biało nakrapianego i szarego bez nakrapiania (II, VI) oraz w różnych miejscach kilka ułamków ceramiki; ponadto pod kamieniem z kubkiem leżał odłupek krzemienisty (XII). W środkowej partii grobu, około 20 cm ponad dnem, znajdował się płaski kamień oraz w miejscu bliżej nie określonym, 15—20 cm nad dnem — kilka ułamków kości. Nie wszystkie zabytki zachowały się do dziś.

¹ Chodzi o wapień, którego wychodnie występują w Łojowicach niedaleko Złotej. J. Żurowski, *Dwa groby kultury złockiej*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Prof. Dr. W. Demetrykiewicza*, Poznań 1930, odbitka, s. 2; Z. Jakimowiczowa, *Wykopaliska archeologiczne w Złotej w 1926 r.*, „Ziemia”, R. 12: 1927, nr 10, s. 151 n.

² Jest to krzemień mający cechy surowca turońskiego ze Świeciechowa, wyróżniający się wśród krzemieni świeciechowskich brakiem nakrapiania. Krzemień taki występuje w Świeciechowie i okolicy. Por. Z. Krzak, *Tymczasowa charakterystyka kopalni krzemienia w Świeciechowie*, Arch. Pol., t. 10: 1965, z. 1, s. 217 n.

Oprócz wyżej wymienionego inwentarza, pewnie związanego z grobem, w zbiorach znajdują się 4 zabytki znalezione w jamie 1 na stanowisku „nad Wawrem”. Nie wiadomo, czy chodzi o grób 1, czy o inny obiekt, na metryce bowiem brak zazwyczaj podawanych numerów inwentarza. Chodzi tu o 2 skorupy z ornamentem żłobkowanym przypuszczalnie kultury trzcinieckiej (ryc. 9 b, d), zgrzany szczątek narzędzia (ryc. 9 c) i odłupek z krzemienia woskowoczekoladowego.

Przynależność grobu: kultura złocka.

2. Grób 2

Brak szczegółów budowy grobu. W notatkach polowych na wstępie opisu czytamy, że grób niewyraźnie zaznaczał się w calcu tylko w części południowej, natomiast zarys części północnej był nieuchwytny z powodu występowania czystego lessu. Należy się domyślać, że informacja ta najprawdopodobniej odnosi się do zarysu grobu po zdjęciu próchnicy. Z notatek dowiadujemy się, że w górnej części grobu znaleziono kilka muszli szczeżui i kilka skorup rozwleczonych przez gryzonia. Przydenna zawartość grobu zajmowała przestrzeń o mniej więcej trapezowatym kształcie (ryc. 6, 7). W południowej części grobu znajdowały się 2 płaskie kamienie, a na E od nich 2 skorupy. Trzy inne kamienie, w tym otoczek i obok niego płytka, znajdowały się w części północno-zachodniej obok naczyń.

W południowo-zachodniej części grobu leżała na lewym boku twarzą ku S czaszka pozbawiona żuchwy, którą znaleziono 1 m na E. W południowo-wschodniej części znajdowały się: koło naczynia V dolna część nogi, kość strzałkowa obok kości piszczelowych (ryc. 6 f, t), dalej dwie kości udowe (ryc. 6 f), następnie kości miednicy, kości drobne (ryc. 6 k), kość ramieniowa (ryc. 6 h) i łokciowa z jednej ręki (ryc. 6 u).

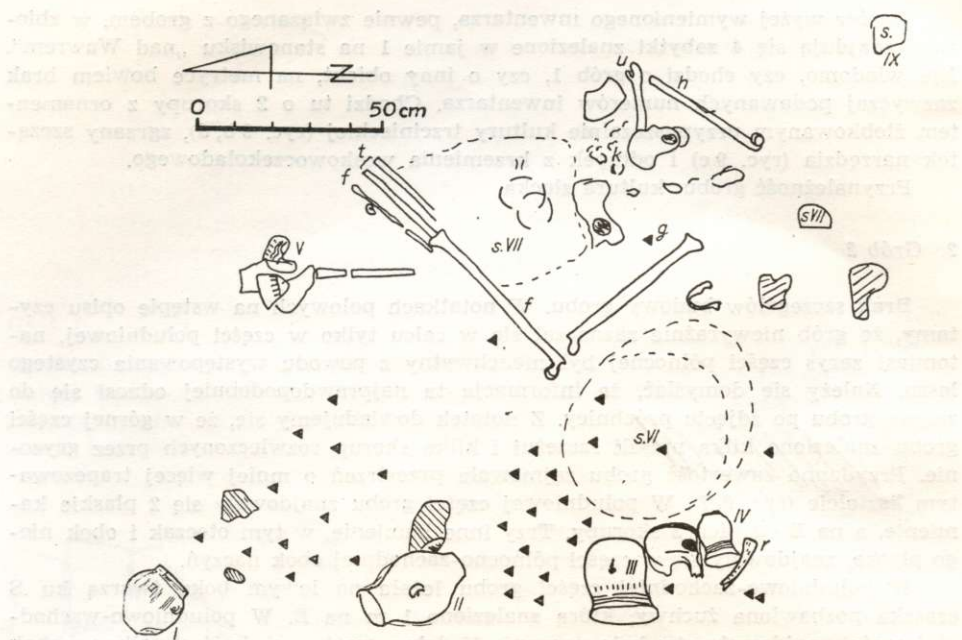
Inwentarz znajdował się w różnych miejscach. Wzdłuż zachodniego skraju grobu leżały bądź stały mocno przechylone naczynia: dwie amfory (I, II) oraz po obu stronach czaszki dwa puchary esowate (III, IV), obok puchara IV leżał róg (ryc. 6 r), z kolei pod czaszką znajdował się trójkątny grocik krzemienisty. Między czaszką a resztą kości leżała rozgnieciona „amfora” czerwonej barwy (VI). Niektóre ułamki „amfory” były rozwlezione. W południowo-wschodniej części grobu leżała skorupa (IX s), lecz nie wiadomo, czy z tego samego naczynia. Pod „amforą” znaleziono trójkątny grocik. Z kolei wśród kości długich leżała inna amfora zgnieciona, jak czytamy w notatkach, w kierunku pionowym (VII, zag.). Ponadto były tu: trójkątny grocik (ryc. 6 g) i 2 skorupy (VII s i IX s), jedna z nich barwy czerwonej, nie wiadomo, z którego ewentualnie naczynia. W północno-wschodniej części znajdował się zgnieciony kubek (V). I wreszcie w zachodniej połowie grobu obok całych naczyń leżało kilkadziesiąt odłupków krzemienych (na planie grobu — trójkąty).

Opis inwentarza:

A m f o r a z ornamentem sznurowym; powierzchnia słabo gładzona, ze śladami „wiechcia”³; domieszka skorup⁴; barwa żółtoczerwona i żółtoszara; wypalenie dobre; wys. 14 cm, średn. brzuśca 17,5 cm (ryc. 6 I, 8 d). Baniasta a m f o r a dwuoszna o smukłej szyjce i silnie wyodrębnionej partii przydennej; powierzchnia gładzona; domieszka piasku, skorup i tłuczni; barwa brudnożółta i czerwonawa; wypalenie dobre; wys. 26 cm, średn. brzuśca 21,5 cm (ryc. 6 II, 8 f). „A m f o r a”

³ Chodzi o odrapanie naczynia uzyskane przy użyciu wiechcia bądź jakiegoś narzędzia grzebieniowatego.

⁴ Pod określeniem tym należy rozumieć drobno tłuczone skorupy.

Ryc. 6. Plan grobu 2

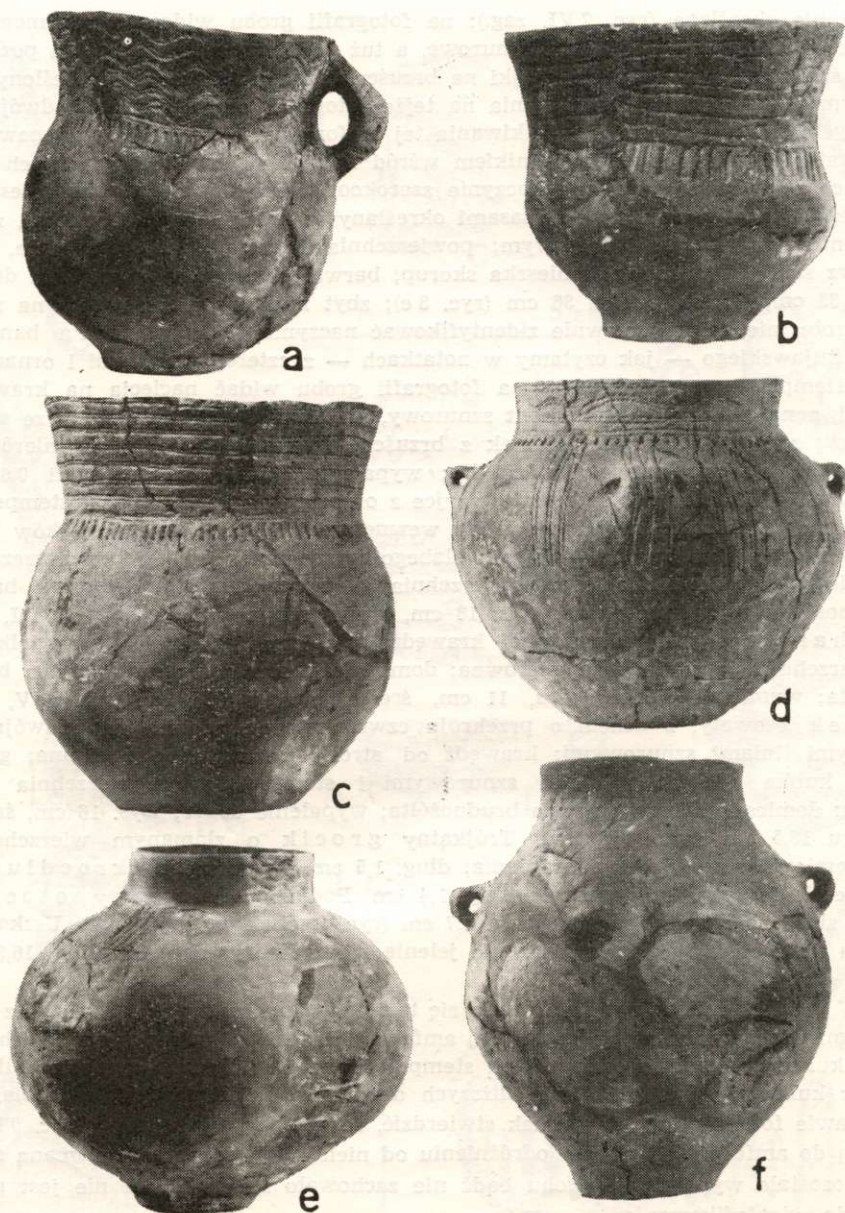
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 7. Wnętrze grobu 2

Fot. z archiwum PMA

Ryc. 8. Naczynia z grobu 2

a $2\frac{1}{2}$ w.n., b $2\frac{1}{5}$ w.n., c, f $1\frac{1}{5}$ w.n., d $1\frac{1}{5}$ w.n., e $1\frac{1}{2}$ w.n.

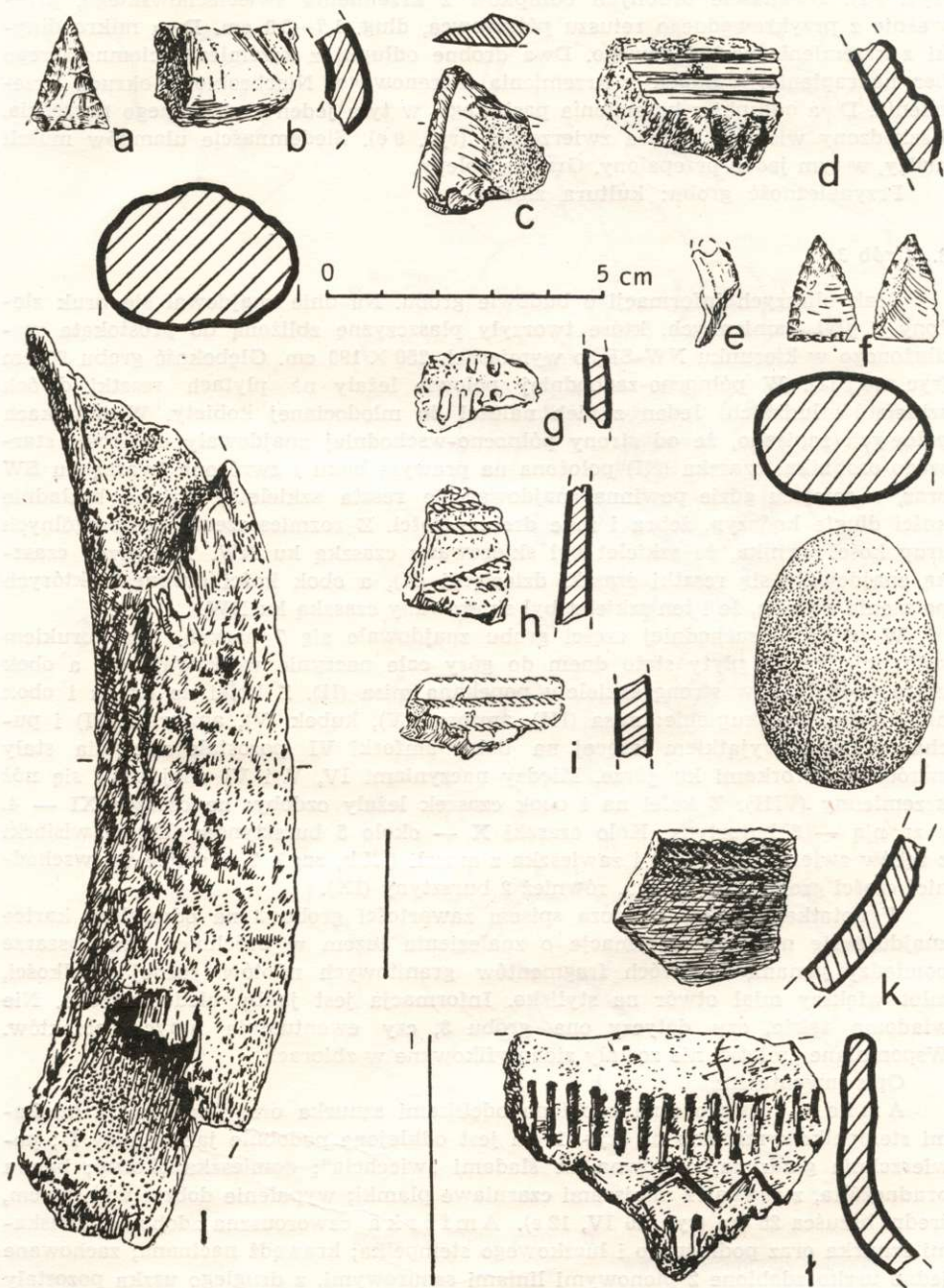
Fot. S. Biniewski

bliżej nie określona (ryc. 7 VI, zag.); na fotografii grobu widoczny ornament na szyjce: 4 podwójne faliste linie sznurowe, a tuż pod krawędzią podwójna pozioma linia sznurowa, pod załomem szyjki na brzuścu ornament bliżej nie określony; na jednym ułamku z brzuśca naczynia na tejże fotografii ornament z 3 podwójnych prostych linii sznurowych; poszukiwania tej amfory w zbiorach nie dały pewnego rezultatu; najbliższym odpowiednikiem wśród naczyń złockich o zaginionych metrykach jest zrekonstruowane naczynie szerokootworowe złożone z parudziesięciu ułamków (ten typ naczyń jest czasami określany w notatkach jako amfora), z ornamentem sznurowym i dołkowym; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, wewnątrz ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa czerwonawa; wypalenie dobre; wys. 32 cm, średn. brzuśca 36 cm (ryc. 8 e); zbyt mała ilość szczegółów na zdjęciu grobu nie pozwala pewnie zidentyfikować naczynia. Duża amfora baniasta typu kujawskiego — jak czytamy w notatkach — z czterema uszkami i ornamentem stempelkowym; zaginiona; na fotografii grobu widać nacięcia na krawędzi szyjki, a na szyjce jakiś ornament sznurowy, na brzuścu festony złożone ze stempelków; zachował się tylko ułamek z brzuśca; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; grub. ścianki 0,6 cm (ryc. 6 VII). Puchar o lejkowatej szyjce z ornamentem sznurowym i stempelkowym; na powierzchni szyjki od strony wewnętrznej 5 lub 6 rzędów dołków tworzących miejscami bruzdy — wynik słabego wyrównania ścianki przypuszczalnie w miejscu złączenia wałków; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 18 cm, średn. otworu 15,5 cm (ryc. 6 III, 8 c). Puchar esowaty o nacinanej krawędzi, zdobiony sznurkiem i stempelkiem; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłuczni i skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11 cm, średn. otworu 11,5 cm (ryc. 6 IV, 8 b). Kubek esowaty, z uchem o przekroju czworokątnym, zdobionym podwójnymi falistymi liniami sznurowymi; krawędź od strony zewnętrznej nacinana; górna część kubka zdobiona liniami sznurowymi i stempelkami; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 16 cm, średn. otworu 13,5 cm (ryc. 6 V, 8 a). Trójkątny grocik o złamanym wierzchołku, z krzemienia szarego bez nakrapiania; dług. 1,5 cm. Fragment mikrodiupka z krzemienia świeciechowskiego; dług. 1,4 cm. Podłużny kwarcytowy otoczak nieco zbity na dwóch końcach; dług. 4,7 cm (ryc. 6, obok amfory I, 9 j). Uszkodzony na końcach róg, przypuszczalnie jelenia; brak śladów obróbki; dług. 16,3 cm (ryc. 6 r, 9 l).

W zbiorach muzealnych zachowało się też 12 drobnych skorup z 3 naczyń z metrykami odnoszącymi się do zaginionej amfory VII. Jest to 8 ułamków z dwóch naczyń kultury złockiej z ornamentem stempelkowym i 4 ułamki z amfory kultury amfor kulistych (ryc. 9 l). Brak bliższych danych o ich lokalizacji w grobie. Na podstawie fotografii można jednak stwierdzić, że skorupy typu jak na ryc. 9 l nie należą do amfory VII, gdyż w odróżnieniu od nich miała ona ostro załamaną szyjkę. Pozostałe wyposażenie grobu bądź nie zachowało się, bądź też nie jest możliwe do zidentyfikowania.

W zbiorach znajdują się ponadto następujące zabytki z tego grobu, nie zaopatrzone w bliższe dane o lokalizacji: Dwadzieścia dziewięć drobnych skorup, w tym 16 kultury złockiej, jedno o cechach ceramiki grobowej (ryc. 9 g, h), inne, dobrej jakości, o cechach ceramiki osadniczej (ryc. 9 k), a niektóre przypominające ceramikę osadniczą kultury amfor kulistych (ryc. 9 i); 11 skorup niejednorodnych pod względem technologicznym nieokreślonej kultury; 2 skorupki nowożytnie. Dwa trójkątne grociki z krzemienia świeciechowskiego, jeden wyświecony eolicznie

Ryc. 9. Inwentarz z grobów 1 (a—d) i 2 (e—l)

a, c, f — krzemienie, b, d, g—i, k, l — ceramika, e — wisiołek z zęba, j — kamień, l — róg

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

(ryc. 9 f). Dwanaście drobnych odłupków z krzemienia świeciechowskiego, przeważnie z przykrawadnego retuszu półsurowca, dług. 1,7—3,8 cm. Dwa mikroodłupki z krzemienia czekoladowego. Dwa drobne odłupki z krzemienia ciemnoszarego bez nakrapiania. Odłupek z krzemienia morenowego. Nieobrobiony okruh krzemienia. Dwa odłupki z krzemienia pasiastego, w tym jeden z gładzonego narzędzia. Uszkodzony wisiorzek z zęba zwierzęcego (ryc. 9 e). Siedemnaście ułamków muszli mały, w tym jeden przepalony. Grudka polepy.

Przynależność grobu: kultura łożka.

3. Grób 3

Brak bliższych informacji o budowie grobu. Na dnie znajdował się bruk złożony z płyt kamiennych, które tworzyły płaszczyznę zbliżoną do prostokąta wydłużonego w kierunku NW-SE, o wymiarach 250 × 190 cm. Głębokość grobu 90 cm (ryc. 10, 11). W północno-zachodniej połowie leżały na płytach resztki dwóch szkieletów ludzkich. Jeden z nich należał do młodocianej kobiety. W notatkach polowych zapisano, że od strony północno-wschodniej znajdowały się kości starszego osobnika: czaszka (XI) położona na prawym boku i zwrócona twarzą ku SW oraz, w miejscu gdzie powinna znajdować się reszta szkieletu, ułożone bezładnie kości długie kończyn, żebra i inne drobne kości. Z rozmieszczenia poszczególnych grup kości wynika, że szkielet był skierowany czaszką ku NW. Tuż przed czaszką znajdowały się resztki czaszki dziecięcej (X), a obok kości drobne, z których położenia wynika, że i ten szkielet był skierowany czaszką ku NW.

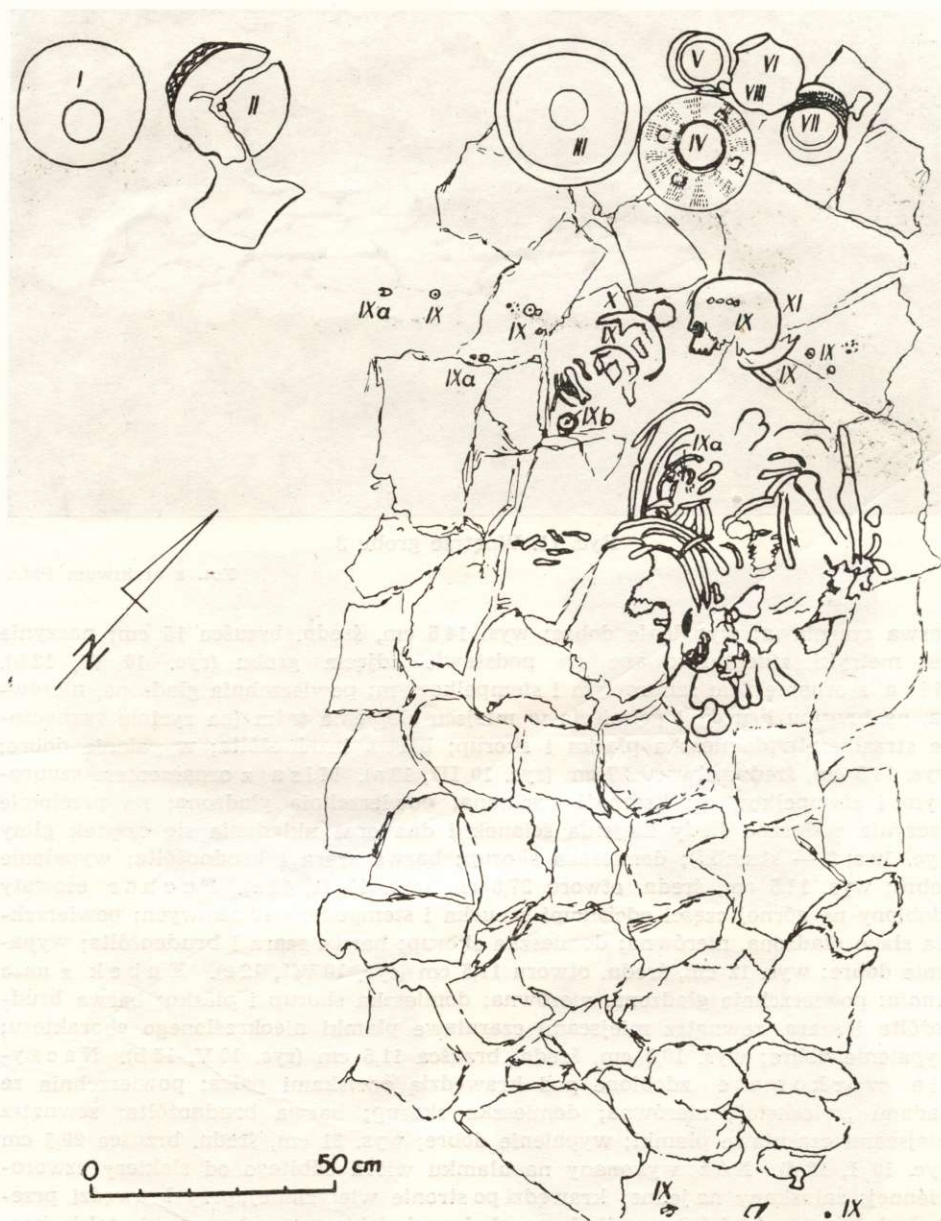
W północno-zachodniej części grobu znajdowało się 7 naczyń. Poza brukiem koło pojedynczej płyty stało dnem do góry całe naczynie workowate (I), a obok niego pochylona w stronę szkieletu popękana misa (II). Z kolei na bruku i obok niego tworzyły skupienie: misa (III), amfora (IV), kubek (V), amfora (VI) i puchar (VII). Z wyjątkiem leżącej na boku amfora (VI) pozostałe naczynia stały zwrócone otworkami ku górze. Między naczyniami IV, V i VI znajdował się nóż krzemienisty (VIII). Z kolei na i obok czaszek leżały ozdoby: na czaszce XI — 4, a za nią — 3 bursztyny. Koło czaszki X — około 5 bursztynów (IX), 3 wisiorzki z zębów zwierzęcych (IXa) i zawieszka z muszli (IX b, zag.). I wreszcie we wschodniej części grobu, koło bruku, również 2 bursztyny (IX).

W notatkach polowych poza spisem zawartości grobu 3 na oddzielnej karcie znajduje się niejasna informacja o znalezieniu luzem w próchnicy „na obszarze pomiędzy jamami 3” dwóch fragmentów granitowych młotów różnej wielkości, młot większy miał otwór na stylisko. Informacja jest jakby niedokończona. Nie wiadomo także, czy dotyczy ona grobu 3, czy ewentualnie innych obiektów. Wspomniane „młoty” nie zostały zidentyfikowane w zbiorach.

Opis inwentarza:

A m f o r a czworosznna zdobiona odciskami sznurka oraz kreskami i łuczka-mi stempelkowymi; dno na wys. 1 cm jest odklejone podobnie jak u misy II; powierzchnia gładzona, nierówna, ze śladami „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta, z zewnątrz miejscami czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 23 cm, średn. brzuśca 26 cm (ryc. 10 IV, 12 e). A m f o r k a czworosznna zdobiona odciskami sznurka oraz podłużnego i łuczkowego stempelka; krawędź nacinana; zachowane jedno uszko zdobione 2 pionowymi liniami sznurowymi, z drugiego uszka pozostały w ścianie 2 otworki po czopach, po uszku trzecim — 2 płytkie wgłębienia, ścianka z czwartym uszkiem nie zachowała się; na naczyniu poziome pęknięcia zaświadcujące lepienie ścianki z wałków; odstępy między szczelinami 0,8—1,8 cm (na rylinie pęknięcia oznaczone strzałkami); powierzchnia gładzona; domieszka skorup;

Ryc. 10. Plan grobu 3

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 11. Wnętrze grobu 3

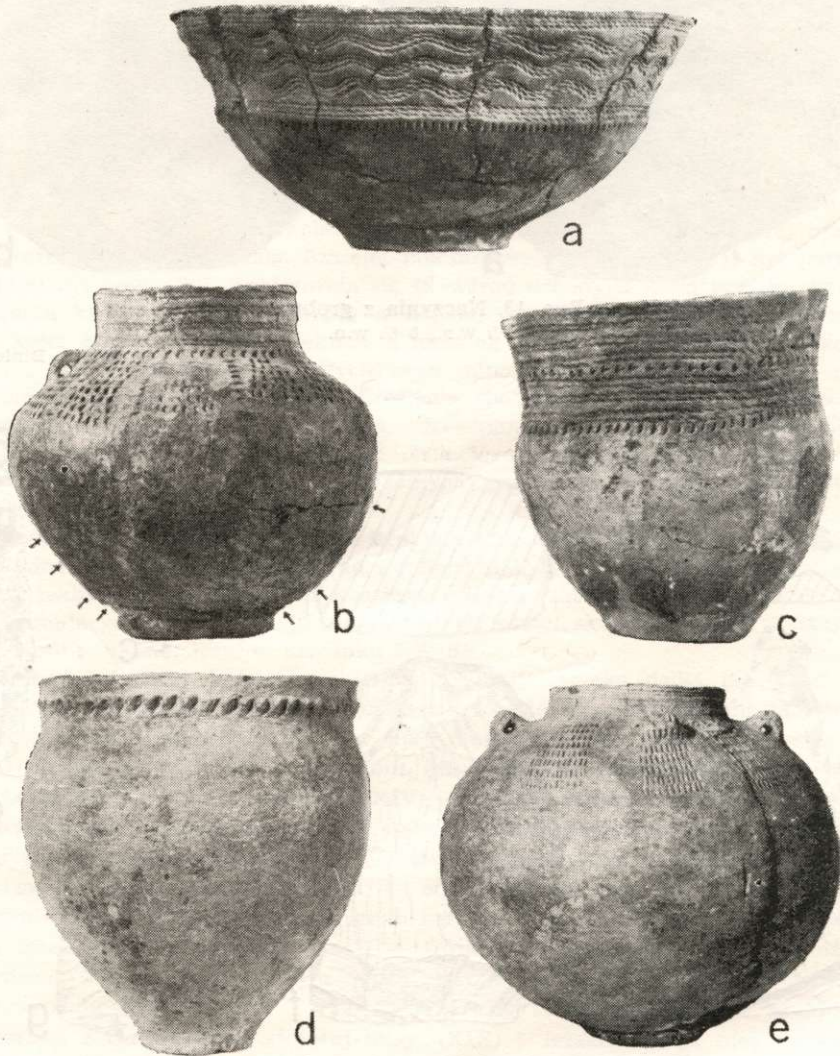
Fot. z archiwum PMA

barwa czarniawa; wypalenie dobre; wys. 14,5 cm, średn. brzuśca 15 cm; naczynie bez metryki, zidentyfikowane na podstawie zdjęcia grobu (ryc. 10 VI, 12 b). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, nierówna, na brzuścu bruzdy i pęknięcia w miejscu zlepienia taśm (na rycinie zaznaczone strzałkami); domieszka piasku i skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 14,5 cm, średn. otworu 27 cm (ryc. 10 III, 13 a). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; krawędź nacinana; powierzchnia gładzona; na przełomie naczynia widoczne ślady klejenia ścianek i dna oraz układania się cząstek gliny (ryc. 19 a, f — strzałki); domieszka skorup; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 12,5 cm, średn. otworu 27,5 cm (ryc. 10 II, 12 a). Puchar esowaty zdobiony na górnej części odciskami sznurka i stempelków łuczkowych; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 12 cm, średn. otworu 11,5 cm (ryc. 10 VII, 12 c). Kubek z *ansa lunata*; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup i piasku; barwa brudnożółta i szara, zewnątrz miejscami czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 10,5 cm, średn. brzuśca 11,5 cm (ryc. 10 V, 13 b). Naczynie workowate zdobione pod krawędzią odciskami palca; powierzchnia ze śladami „wiechcia”, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; zewnątrz miejscami czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 31 cm, średn. brzuśca 29,5 cm (ryc. 10 I, 12 d). Nóż wykonany na ułamku wióra odbitego od siekiery czworosiennej; załuskany na jednej krawędzi po stronie wierzchniej; przy krawędzi przeciwległej, na wąskiej ściance, ślady po gładzonej siekierze; zachowała się także krawędź siekiery z negatywami przykrawędnymi; surowiec świeciechowski; dług. 6,5 cm (ryc. 10 VIII, 14 e). Wisioriki bursztynowe: kilkanaście ułamków co najmniej z 2 wisiorków rurkowatych (ryc. 14 c, d); kilka ułamków co najmniej z 2 wisiorków kolistych, średn. około 1 cm, z otworkiem w kształcie litery V; 2 ułamki wisiorka czworokątnego z podobnym otworkiem, dług. krawędzi około 1 cm; oprócz tego zachowało się kilkadziesiąt okruchów przypuszczalnie z ozdób wyżej opisanych. Surowiec wszystkich wisiorków z cmentarzyska jest czerwony, na powierz-

chni spękany, pokryty żółtą wykruszającą się warstwą zwietrzelinową. Dwa uszkodzone i jeden ułamek wisiorka z zębów zwierzęcych (ryc. 14 a) oraz jeden wisiorek kościany, dług. 1,1—1,7 cm (ryc. 14 b). Brak danych o rozmieszczeniu poszczególnych wisiorków w grobie.

W zbiorach znajdują się także 3 krzemienie z surowca świeciechowskiego; tylcowa część siekiery o przekroju czworościennym, tylec i pozostałe ścianki wygładzone, na krawędzi powierzchni odłamania występują ślady zbitcia, dług. 6 cm

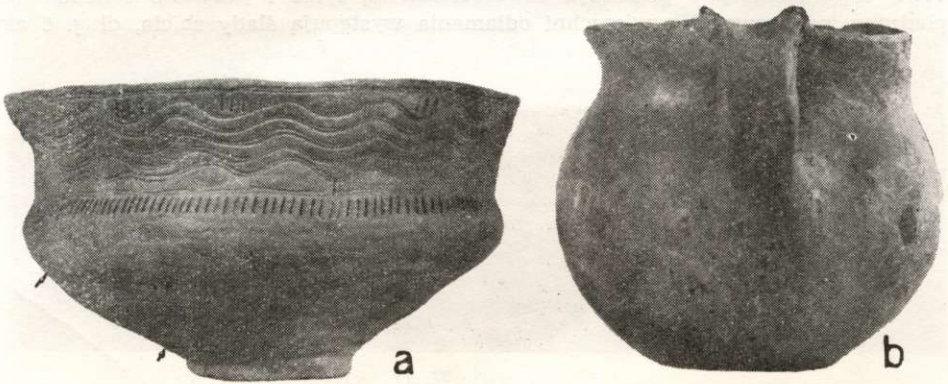
Ryc. 12. Naczynia z grobu 3

a $\frac{1}{4}$ w.n., b — $\frac{1}{3}$ w.n., c $\frac{2}{3}$ w.n., d $\frac{1}{6}$ w.n., e $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

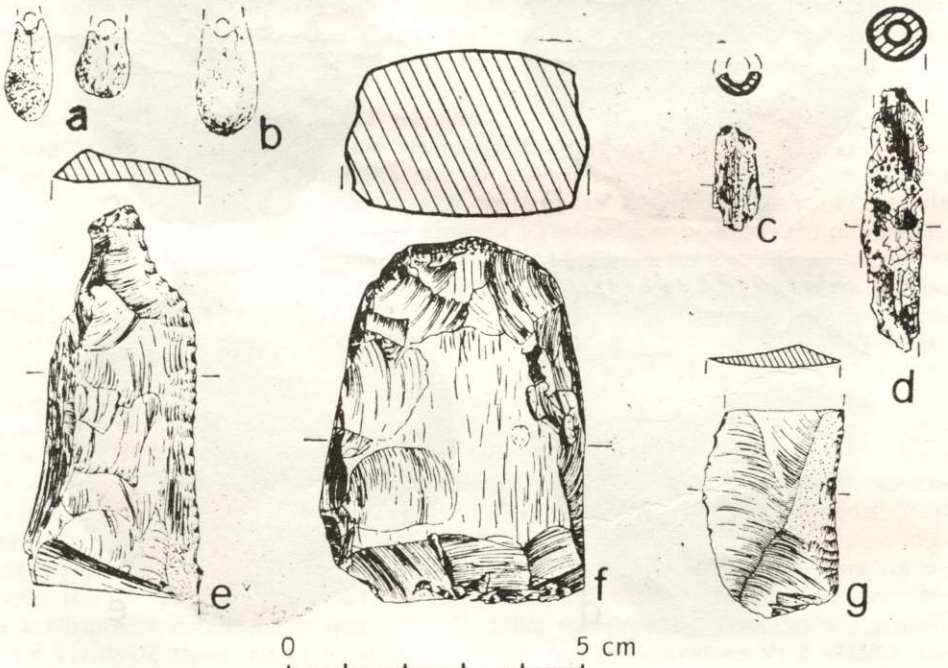
(ryc. 14 f); fragment noża na wiórce o jednej krawędzi wyszczerbionej i drugiej załuskanej, dług. 3,5 cm (ryc. 14 g); odłupek dług. 3,8 cm. Przynależność krzemieni do grobu określają tylko metryki. Brak dla nich potwierdzenia w notatkach polowych.

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 13. Naczynia z grobu 3
a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{2}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 14. Inwentarz z grobu 3

a, b — wisiorki z zębów i kości, c, d — wisiorki z bursztynu, e—g — krzemienie
Rys. J. Łupina i Z. Krzak

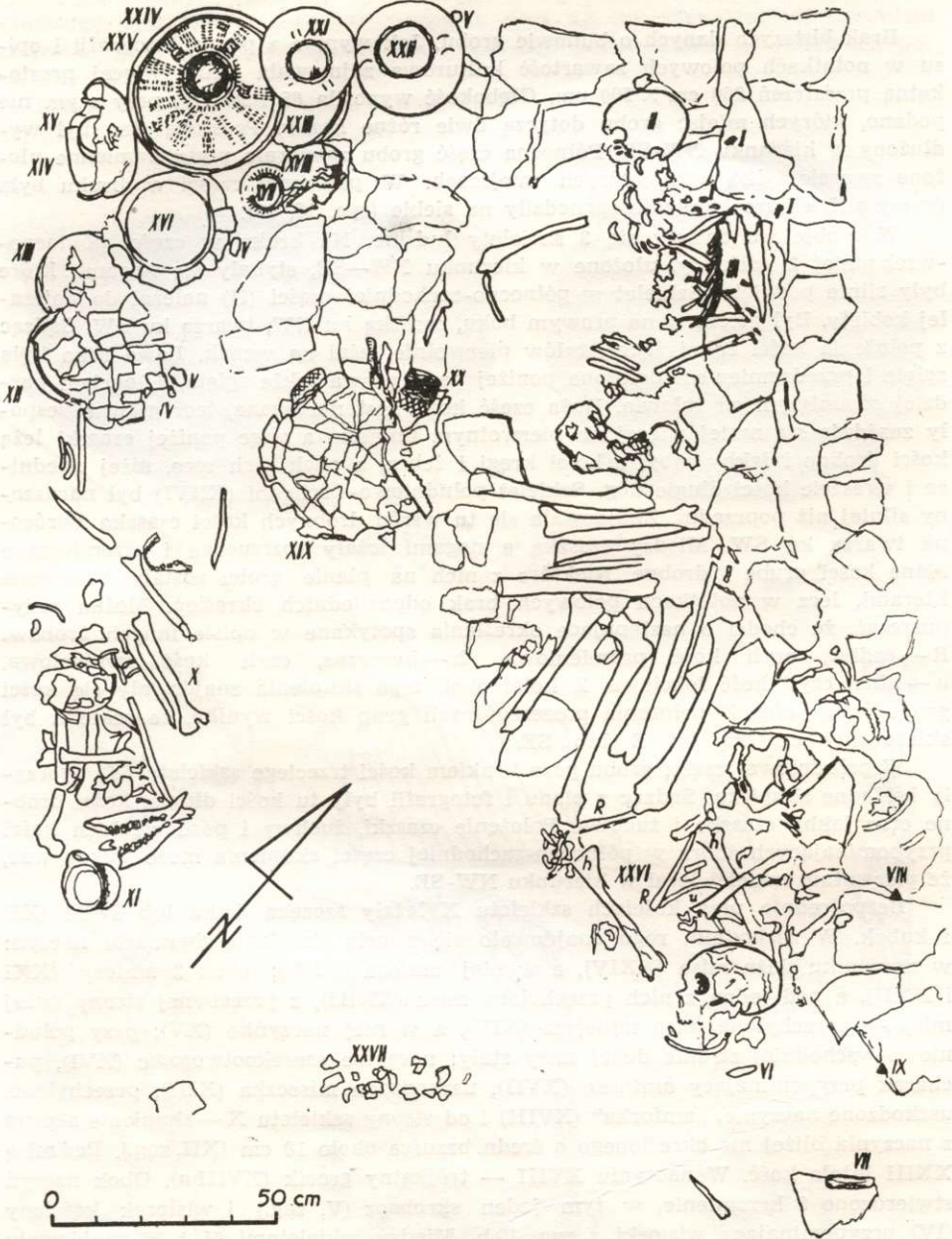
4. Grób 4

Brak bliższych danych o budowie grobu. Jak wynika z planu, fotografii i opisu w notatkach polowych zawartość kulturowa zajmowała mniej więcej prostokątną przestrzeń 260 cm × 200 cm. Głębokość wynosiła 65 i 95 cm, przy czym nie podano, których miejsc grobu dotyczą dwie różne liczby. Prostokąt ten był wydłużony w kierunku NW-SE. Północna część grobu zawierała płyty kamienne ułożone zwarcie tylko w niektórych miejscach. W północnej części w bruku była przerwa. Niektóre kamienie zachodziły na siebie (ryc. 15, 16).

W grobie znajdowały się 3 szkielety ludzkie. Na bruku w części północno-wschodniej 2 szkielety, ułożone w kierunku NW-SE, stykały się nogami, które były silnie podgięte. Szkielet w północno-zachodniej części (II) należał do dojrzałej kobiety. Był położony na prawym boku, czaszką ku NW, twarzą ku SW. Sądząc z położenia kości rąk i żeber, tułów pierwotnie leżał na wznak. Lewa ręka była zgięta i przedramieniem położona poniżej pasa, prawa także zgięta, z łokciem bardziej odsuniętym od tułowia. Duża część kości jest naruszona, lecz główne zespoły znajdują się mniej więcej na pierwotnym miejscu, a więc poniżej czaszki leżą kości drobne i jakby zęby, z kolei kręgi i żebra, a obok nich ręce, niżej miednica i wreszcie kości długie nóg. Szkielet południowo-wschodni (XXVI) był naruszony silniej niż poprzedni. Znajdowała się tu wśród drobnych kości czaszka zwrócona twarzą ku SW. Między czaszką a nogami leżały rozrzucone i przemieszane różne kości grube i drobne. Niektóre z nich na planie grobu zostały oznaczone literami, lecz w notatkach polowych brak odpowiednich określeń. Można przypuszczać, że chodzi o następujące określenia spotykane w opisie innych grobów: R — *radius*, czyli kość promieniowa, h — *humerus*, czyli kość ramieniowa, u — *ulna*, czyli kość łokciowa. Z kolei obok tego skupienia znajdowały się kości grobe jakby nóg. Z położenia poszczególnych grup kości wynika, że szkielet był skierowany czaszką ku E lub SE.

W południowej części grobu poza brukiem kości trzeciego szkieletu (X) tworzyły bezładne skupisko. Sądząc z planu i fotografii były tu kości długie, kości drobne oraz jakby czaszka i żuchwa. Położenie czaszki, żuchwy i paru cienkich kości przypominających żebra w północno-zachodniej części skupienia może wskazywać, że pierwotnie szkielet leżał w kierunku NW-SE.

Bezpośrednio przy kościach szkieletu X leżały szczeka dzika lub świni (XI) i kubek. W zachodnim rogu znajdowało się zwarte skupienie dwunastu naczyń: w narożniku duża misa (XXIV), a w niej amfora (XXV); obok 2 amfory (XXI i XXII), a pod jedną z nich przechylona misa (XXIII), z przeciwnej strony dużej misy — przechylona misa mniejsza (XIV), a w niej naczynko (XV); przy południowo-wschodniej stronie dużej misy stały: naczynie szerokootworowe (XVI), pucharek przypominający amforę (XVII), uszkodzona miseczek (XIII), przechylone, uszkodzone naczynie, „amfora” (XVIII) i od strony szkieletu X — skupienie skorup z naczynia bliżej nie określonego o średn. brzuśca około 18 cm (XII, zag.). Pod misą XXIII leżała kość. W naczyniu XVIII — trójkątny grocik (XVIII a). Obok naczyń stwierdzono 3 krzemienie, w tym jeden skrobacz (V, zag.) i wisiorek kościany (IV) przypominający wisiorki z ryc. 19 b. Między szkieletami II i X znajdowały się skorupy z rozgniecionej stojącej misy (XIX) i leżącego obok niej esowatego pucharka (XX). Po lewej stronie górnej części szkieletu II stwierdzono w 4 miejscach 4 wisiorki kościane (I), bliżej kręgosłupa (też ryc. 19 b) 2 wisiorki ze stożkowatych muszelek (I) i wisiorki z zębów zwierzęcych (III), sądząc z planu grobu w ilości 5. W okolicy czaszki szkieletu XXVI leżały 2 „trójkątne” grociki krzemienne

Ryc. 15. Plan grobu 4

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 16. Wnętrze grobu 4

Fot. z archiwum PMA

(VIII, IX), krzemień w kształcie wióra (VI) oraz na samym skraju grobu nóż krzemienisty (VII) i szydło kościane (ryc. 15, przedmiot bez nr. w prawym dolnym rogu). Podobizna szydła na fotografii grobu rozmiarami i kształtem odpowiada okazowi na ryc. 19 d.

W notatkach polowych czytamy, że w „ziemi nasypanej” (co chyba oznacza wypełnisko jamy grobowej), przeważnie w części południowej, znaleziono skorupy małży zwrócone wgłębieniami do góry oraz odłupki z krzemienia szarego bez nakrapiania (XXVII). Fotografia i plan grobu wskazują, że przynajmniej część muszli leżała na takiej samej głębokości co reszta inwentarza.

Opis inwentarza:

Amfora czworouszna zdobiona odciskami sznurka i stempelków; krawędź nacinana; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. i średn. brzuśca po 21 cm (ryc. 15 XXI, 17 d). Amfora dwuoszna zdobiona na szyjce i uszkach odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia słabo gładzona, niezbyt równa, ze śladami „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta i brudnoczerwona; wypalenie dobre; wys. 25 cm, średn. brzuśca 26 cm (ryc. 15 XXII, 17 e). Metryka amfory była zagubiona i jej związek z grobem ustalono, podobnie jak w kilku innych przypadkach, dzięki zgodności rozmiarów, kształtu i szczegółów oryginału z podobizną na zdjęciu grobu. Amforka — sądząc z fotografii grobu i notatek polowych — o kształcie baniastym, zdobiona na górnej części brzuśca m.in. festonami złożonymi ze słupków stempelkowych; dalszych szczegółów nie widać; jest nieco większa od „amforki” XVII (ryc. 15 XVIII, zag.). Amfora czworouszna z ornamentem poziomych linii sznurowych na resztkę szyjki i ornamentem stempelkowym na brzuścu; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; średn. brzuśca 27 cm (ryc. 15 XXV, 18 b). Misa zdobiona ornamentem sznurowym i stempelkowym;

powierzchnia nierówna, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami zewnątrz i wewnątrz pokryta czarniawymi plamkami nieokreślonego charakteru; między stopką a brzuścem pęknięcie; wys. 9,5—10,5 cm, średn. otworu 22 cm (ryc. 15 XXIII, 18 a). Mieczka o nacinanej krawędzi; dno słabo wyodrębnione tylko na części obwodu; powierzchnia gładzona, nierówna, ze śladami „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 6,5—7 cm, średn. otworu 19 cm (ryc. 15 XIII, 17 b). Misa o karbowanej krawędzi zdobiona na górnej części odciskami sznurowymi i stempelkowymi; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółtoczerwonawa; wypalenie dobre; wys. 14 cm, średn. otworu 24,5 cm (ryc. 15 XIX, 17 a). Misa z ornamentem sznurowym

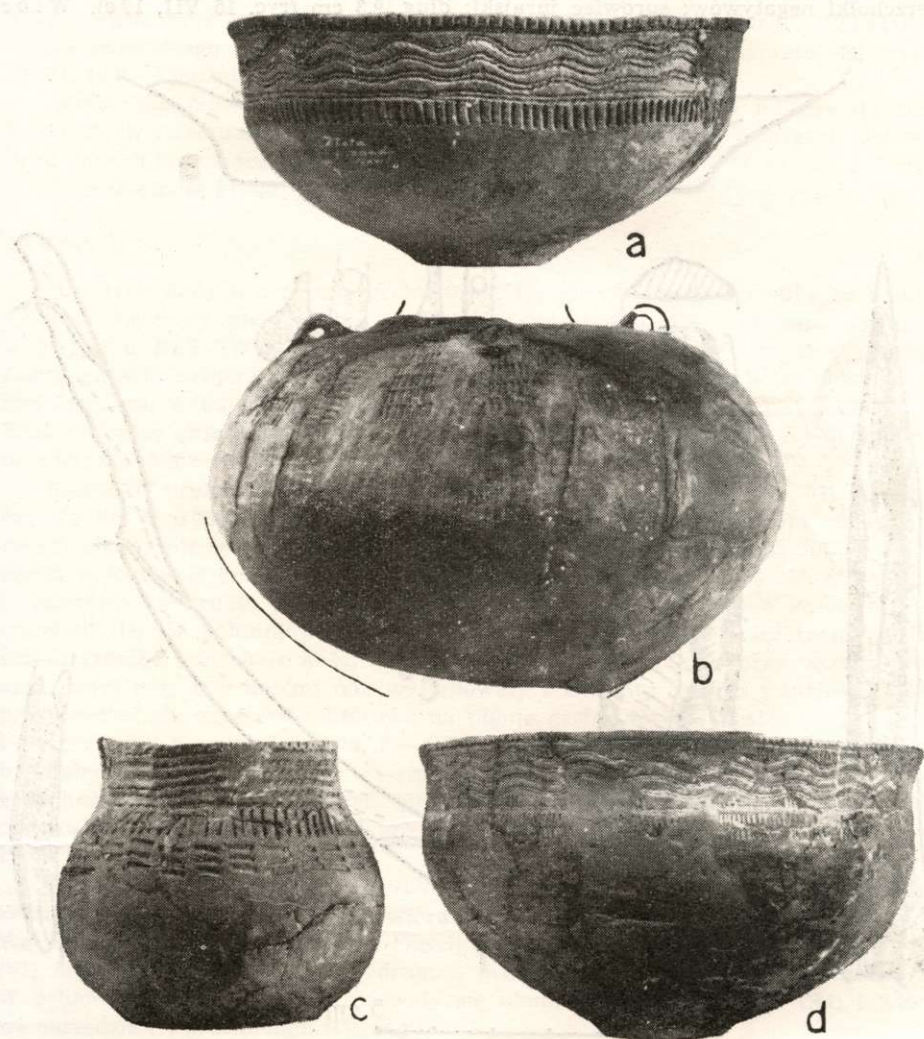
Ryc. 17. Naczynia z grobu 4

a, b $\frac{2}{5}$ w.n., c $\frac{2}{5}$ w.n., d $\frac{1}{4}$ w.n., e $\frac{1}{5}$ w.n., f $\frac{1}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudno-żółta; wypalenie dobre; wys. 18,5 cm, średn. otworu 32 cm (ryc. 15 XXIV, 18 d). Misa z ornamentem; średn. otworu około 25 cm (ryc. 16 XIV, zag.). Uszkodzony puchar przypominający amforkę, zdobiony odciskami stempelka i sznurka; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka piasku; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 9 cm, średn. brzuśca 10,5 cm (ryc. 15 XVII, 18 c). Puchar esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa czerwonawa; wypalenie dobre; wys. 15,5 cm, średn. otworu 12 cm (ryc. 15 XX, 17 f). Kubek esowaty z uchem wałkowym; ornament sznurowy; po-

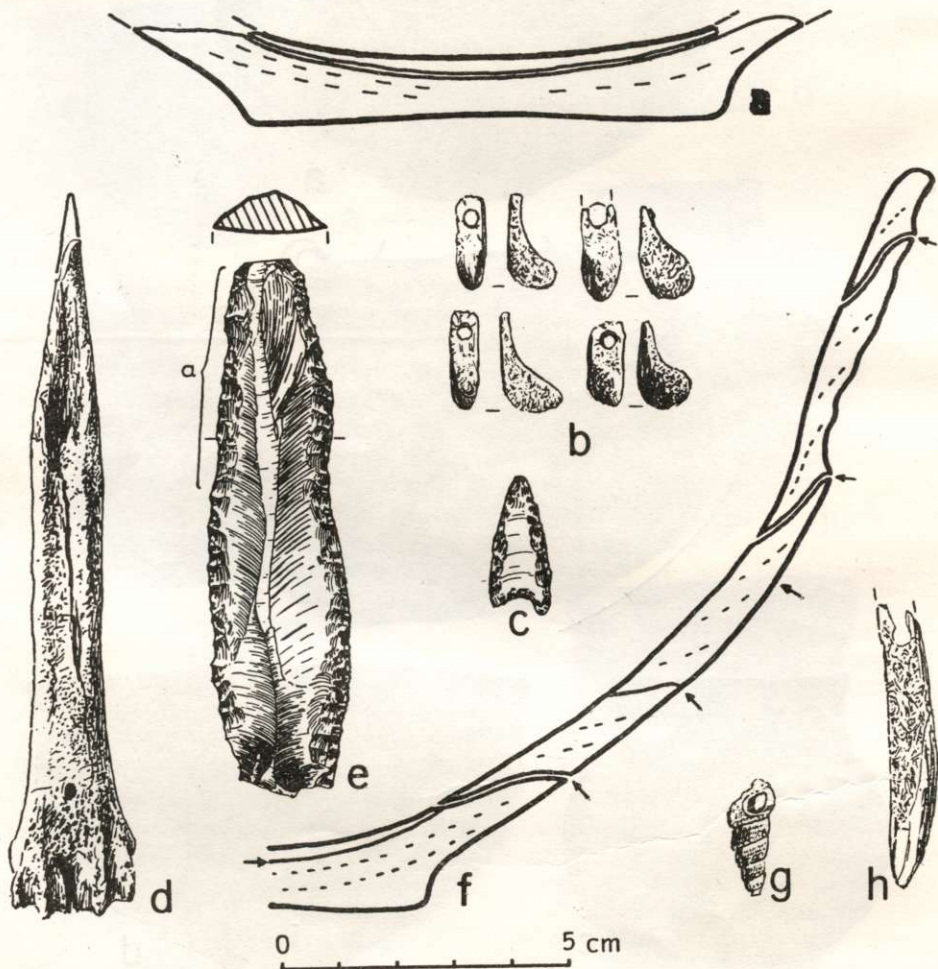

Ryc. 18. Naczynia z grobu 4

a $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{1}{4}$ w.n., c $\frac{2}{3}$ w.n., d $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

wierzchnia niegładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 9—9,8 cm, średn. otworu 10 cm (ryc. 15 XI, 17 c). „Garnczek stożkowaty”; średn. otworu przypuszczalnie 9 cm (ryc. 15 XV, zag.). Naczynie szerokootworowe o baniastym brzuscu i cylindrycznej szyjce; średn. otworu około 17 cm (ryc. 15 XVI, zag.). Szydło z kości rurkowatej; ostrze odłamane obecnie; dług. 11,7 cm (ryc. 19 d). Nóż krzemienisty o nieluskowanym, ściankowatym wierzchołku; krawędzie na stronie wierzchniej załuskane (wyjąwszy odcinek a) retuszem płaskim, zwartym, lekko ukośnym, dość regularnym; z kolei na odcinku a — załuskanie strome, w porównaniu z poprzednim retuszem nieregularne i nierówne, młodsze od retuszu poprzedniego, po którym zachowały się w paru miejscach wierzchołki negatywów; surowiec jurajski; dług. 9,3 cm (ryc. 15 VII, 19 e). Wiór

Ryc. 19. Inwentarz z grobów 3 (a, f) i 4 (b—e, g, h)

a, f — profile ze śladami lepienia naczynia, d — szydło, e, c — krzemienie, b, h — wisiorki z zębów i kości, g — wisiorek z muszli

Rys. Z. Krzak i J. Lupina

krzemienno z mikroszczerbami na krawędziach, powstałymi zapewne wskutek użytkowania; krzemień czekoladowy; długość 6 cm; nie wiadomo, któremu numerowi krzemienia w grobie odpowiada. Surowy wiór od rdzenia dwupodstawowego; krzemień świeciechowski; długość 8 cm. Grocik sercowaty załuskany dwustronnie na krawędziach; krzemień świeciechowski; długość 2,3 cm (ryc. 19 c). Jak wspomniano w notatkach, znaleziono 3 grociki, przy czym wszystkie określa się jako trójkątne. Z tego wynikałoby, że wszystkie grociki należy uznać za zaginione. O dłupek z krzemienia świeciechowskiego. Nie wiadomo, którym okazem w grobie odpowiadają niektóre spośród wyżej wymienionych krzemieni. Cztery kościane wisiorzki z przewierconymi otworkami, długość 1,5—1,7 cm (ryc. 15 I, 19 b). Muszelka z otworkiem, długość 1,9 cm (ryc. 15 I, 19 g — druga muszelka zag.). Wisiorzek z zębą zwierzęcego z przewierconym otworkiem; długość zachowanej części 4,6 cm (ryc. 15 III, 19 h — pozostałe wisiorzki zag.).

Wśród zabytków z grobu w zbiorach znajduje się skorupa kultury pucharów lejkowatych ewentualnie kultury ceramiki malowanej, lecz w notatkach połowych brak danych poświadczających znalezienie jej w grobie 4.

Przynależność grobu: kultura złocka.

5. Grób 5

Bliższych danych o formie grobu brak. Na głębokości 90 cm odkryto kamienno bruk tworzący nieregularny prostokąt o wymiarach 230 × 140 cm, wydłużony w kierunku NEE-SWW (ryc. 20, 21). W narożniku północnym kamieni nie było. Dokumentacja zawiera też szkic przedstawiający skupienie zabytków położone ponad brukiem, w odległości 80 cm od grobu, nie wiadomo, po której jego stronie. Brak bliższego objaśnienia szkicu. Z rodzaju znaków wynika, że najprawdopodobniej przedstawiono na nim muszle oraz kamienie lub ceramikę (ryc. 22).

Pośrodku bruku leżał na lewym boku niekompletny szkielet (I) zwrócony czaszką ku W, z podkurczonymi nogami, przy czym noga prawa była podgięta ku rękoma silniej niż lewa. Ręce przed klatką piersiową; prawa wyciągnięta, a lewa zgięta w łokciu. Z kolei w północnym narożniku, w miejscu pozbawionym kamieni i częściowo na bruku, znajdowały się zagęszczone i przemieszane kości drugiego szkieletu (II). W południowo-zachodniej części tego skupienia leżały na prawej skroni czaszka, następnie kości drobne i długie, m.in. rąk, a przy skraju grobu m.in. kości nóg. Pod kośćmi nóg występowały fragmenty czaszki i żuchwa. Można przypuszczać, że oznaczenia literowe na planie grobu dotyczą następujących kości: t — *tibia*, czyli kość piszczelowa, f — *femur* lub *fibula*, kość udowa lub strzałkowa, h — *humerus*, kość ramieniowa, r — *radius*, kość promieniowa. Układ poszczególnych grup kości zdaje się wskazywać, iż przed naruszeniem szkielet był skierowany czaszką ku SW. Jeden ze szkieletów, nie wiadomo który, należał do dojrzałej kobiety.

Tuż za plecami szkieletu I leżało wiórowe narzędzie krzemienne (V) a obok kości nóg szkieletu II — ułamek wióra z krzemienia świeciechowskiego (III, zag.). We wschodnim narożniku stały 4 częściowo uszkodzone naczynia (ryc. 23): amfora (VI) oraz, postawione jedno na drugim, misa (VII), kubek (VIII) i amfora (IX). W południowym narożniku znajdowały się ułamki misy (X), puchar (XI) i wiórowe narzędzie (?) krzemienne (IV, zag.).

Opis inwentarza:

Amfora dwusznna typu turyńskiego z ornamentem sznurowym falistym i poziomym na szyjce oraz żłobkowanym i stempelkowym na brzuścu; na uszkach płytkie pionowe bruzdy; szyjka uszkodzona; powierzchnia gładzona; domieszka sko-

Ryc. 20. Plan grobu 5

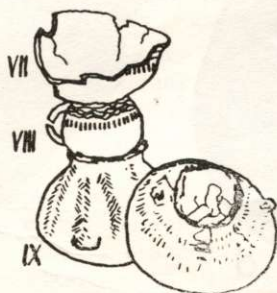
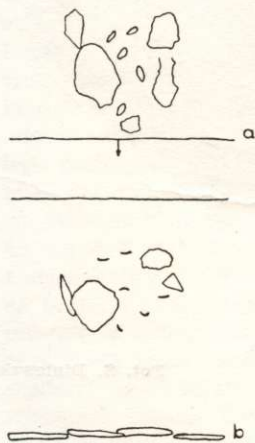
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 21. Wnętrze grobu 5

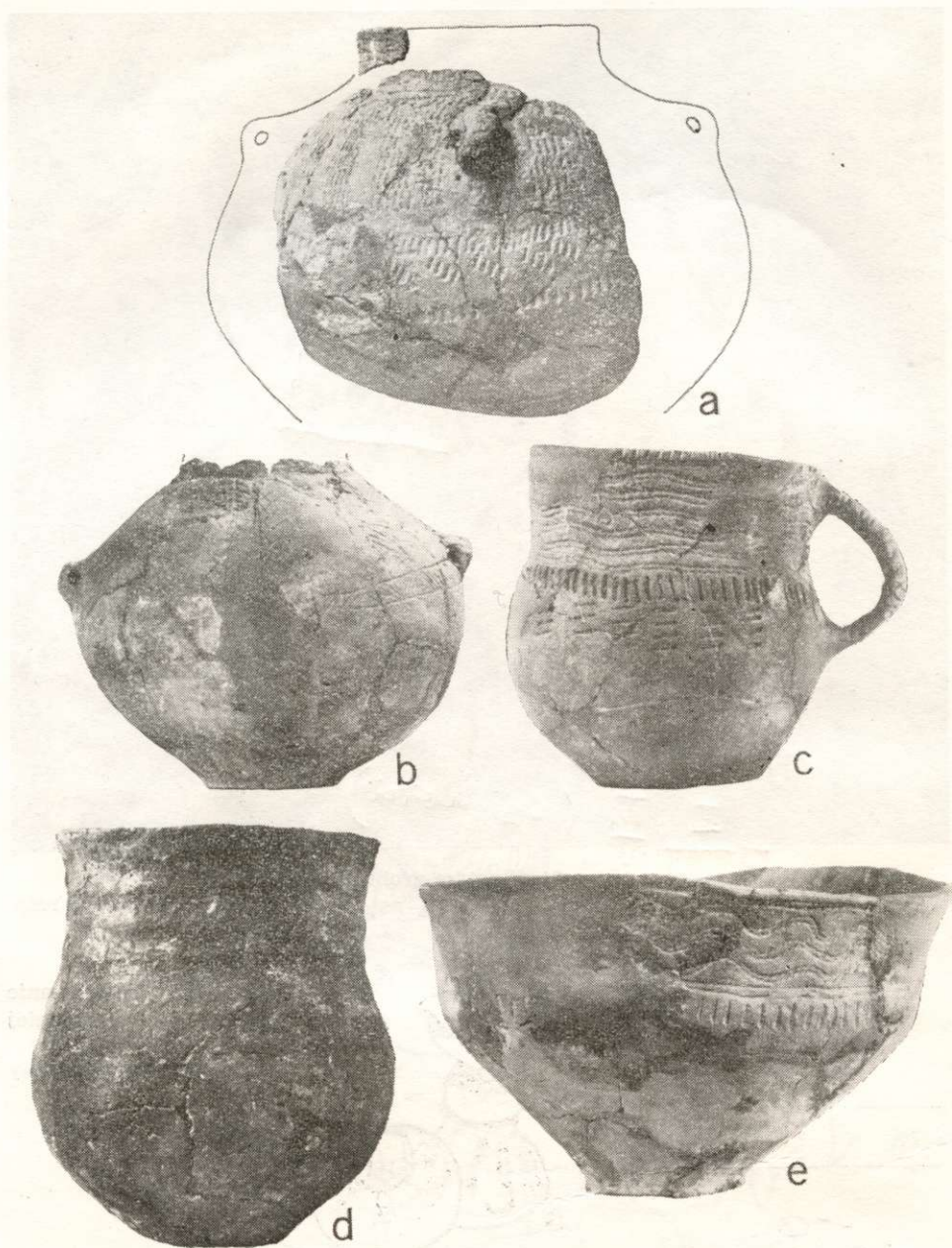
Fot. z archiwum PMA

Ryc. 23. Zgrupowanie naczyń we wschodniej części grobu 5
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 22. Szczegóły budowy grobu 5

a — bliżej nie określone przedmioty znajdujące się 80 cm od grobu (strzałka), b — podobne przedmioty oraz, niżej, dno grobu. Bliższych objaśnień brak

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 24. Naczynia z grobu 5

a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{2}{3}$ w.n., c, e $\frac{1}{3}$ w.n., d $\frac{1}{2}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

rup i tłucznią; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 19 cm, średn. brzuśca 22,5 cm (ryc. 20 IX, 24 b). *Amfora* czworosznna z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona, dość równa; domieszka skorup i tłucznią; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. zachowanej części 19 cm (ryc. 20 VI, 24 a). *Misa* zdobiona liniami sznurowymi i odciskami stempelka; średn. otworu przypuszczalnie 22 cm (ryc. 20 VII, zag.). *Misa* z ornamentem sznurowym i stempelkowym, niekształtna; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 12—15 cm, średn. otworu 23,5—27 cm (rys. 20 X, 24 e). *Puchar* esowaty z czterema brzdami na górnej partii; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa niejednolita: czerwonawa, brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 9,5 cm (ryc. 20 XI, 24 d). *Kubek* zdobiony na uchu i na górnej części podwójnymi liniami sznurowymi, pod nimi na brzuścu ornament stempelkowy; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa szarżółta; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 11 cm (ryc. 20 VIII, 24 c). *Nóż-rylec* na wiórze o złamanych końcach; krawędzie łoczne na stronie wierzchniej załuskane; wierzchołek ryłca załuskany na powierzchni złamania i na stronie spodniej; surowiec nadbużański, brunatnoczarniawy, lekko spatynowany; dług. 5 cm (ryc. 20 V, 27 a).

Ponadto w zbiorach znajduje się fragment (VI) esowato rozchylonego wylewu naczynia nieokreślonej kultury; powierzchnia słabo gładzona; znaczna domieszka tłucznią; barwa szara; wypalenie silne. W notatkach brak o nim wzmianki.

Przynależność grobu: kultura złocka.

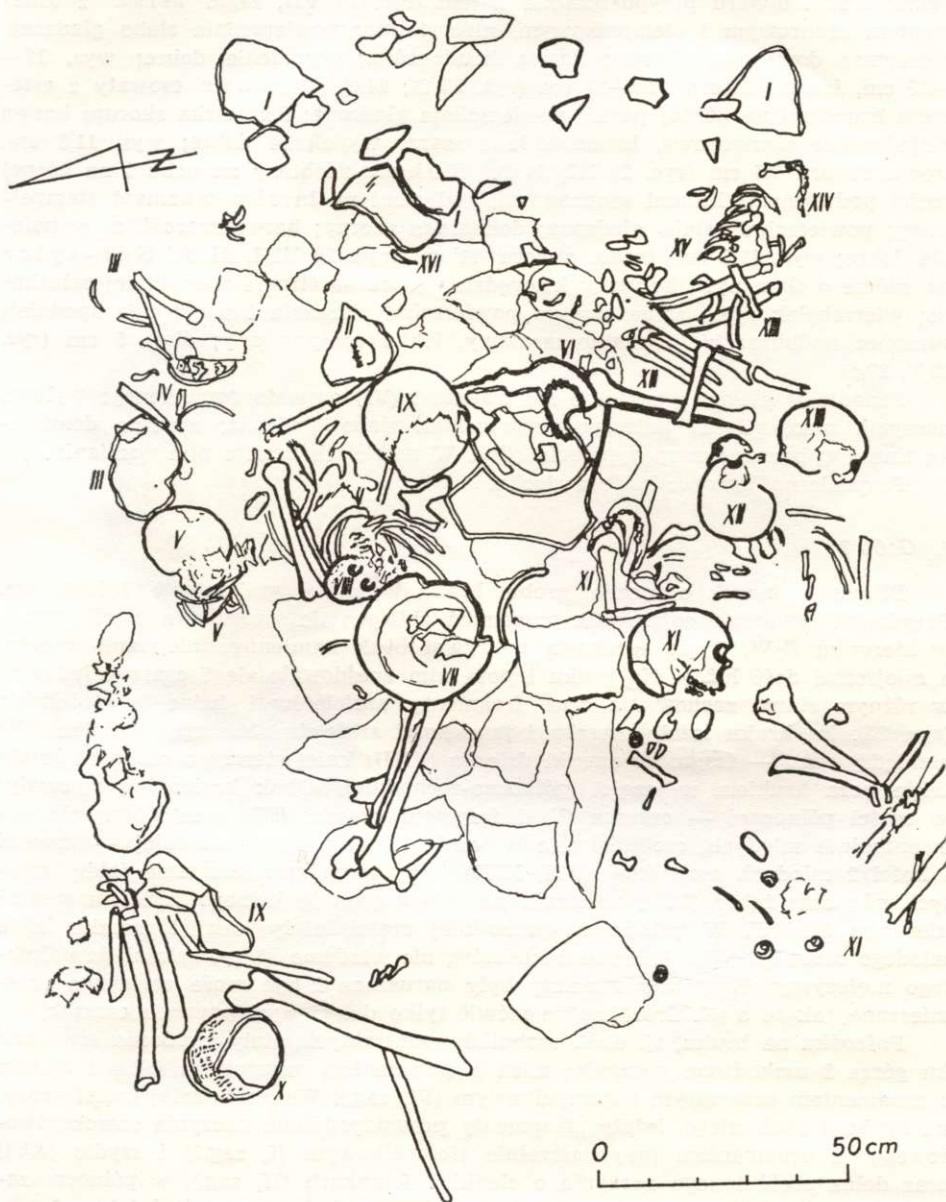
6. Grób 7

Bliższych danych o formie grobu brak. Wymiary grobu: 240×165×80 cm. Przydenna zawartość zajmowała przestrzeń zbliżoną do prostokąta wydłużonego w kierunku E-W. Część środkową pokrywał bruk kamienny, miejscami zwarty, a miejscami dość luźny. Na bruku i poza nim znajdowało się 7 czaszek ludzkich w różnym stanie zachowania oraz fragmenty szkieletów i luźne kości ludzkie (ryc. 25). Na bruku leżały czaszka i inne kości szkieletu starszego osobnika (IX) a między nimi — fragment czaszki dziecka (VIII); kości starszego osobnika leżały także poza brukiem w części północno-zachodniej. Obok bruku występowały: w części północnej — czaszka (V) i fragment czaszki (III) oraz kości młodego ewentualnie młodych osobników, a w części południowo-wschodniej — czaszki i kości 2 młodych osobników (XII, XIII), przy czym rozmieszczenie jakby zgiętych nóg oraz żeber (XIV) wskazuje na leżącą pozycję jednego szkieletu wzdłuż kierunku SE-NW. W południowo-zachodniej części leżały kości i czaszka także młodego osobnika (XI). Jeden ze szkieletów, nie wiadomo który, należał do dojrzałego mężczyzny. Wszystkie szkielety były naruszone i być może częściowo przemieszane, tak że o ich ilości można mówić tylko dzięki występowaniu czaszek.

Pośrodku na bruku, tj. obok osobników centralnych, stały zwrócone otworami ku górze 2 uszkodzone naczynia: misa z ornamentem sznurowym (VII) i amfora z ornamentem sznurowym i stempelkowym (VI, zag.). We wschodniej części grobu, na bruku i obok niego, leżały „fragmenty prawdopodobnie naczynia szerokootworowego” z ornamentem przypuszczalnie stempelkowym (I, zag.?) i szydło (XVI) oraz dolna część innego naczynia o cienkich ściankach (II, zag.), w północno-zachodniej części leżała uszkodzona amfora (X), w południowo-zachodniej — 5 rozrzuconych muszli ślimaków (XI), w południowo-wschodniej — kiel dzika (XV), a w północnej — wiór krzemieniowy (IV).

Opis inwentarza:

Uszkodzona amforka czwororuszna z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka tłuczni; barwa szara; wypalenie dobre; wys. 14 cm, średn. brzuśca 15,5 cm (ryc. 25 X, 26 a). Misa z ornamentem sznurowym; dno niewyodrębnione, lekko wklęsnięte; powierzchnia gładzona; domieszka

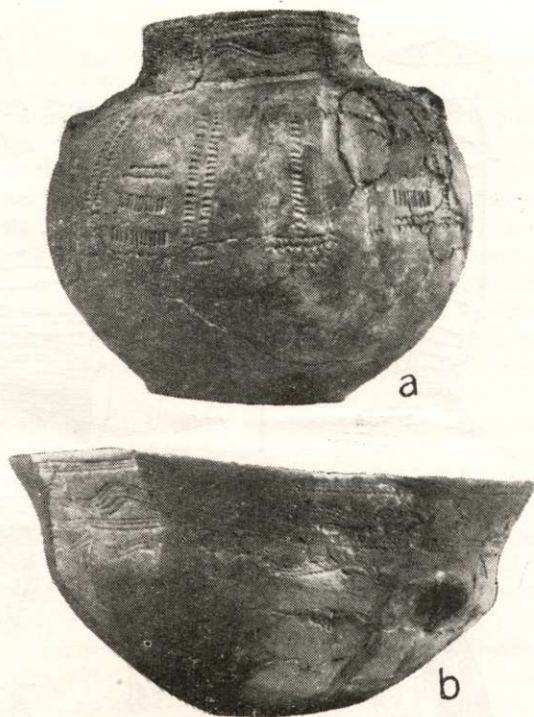

Ryc. 25. Plan grobu 7

Wg dokumentacji polowej

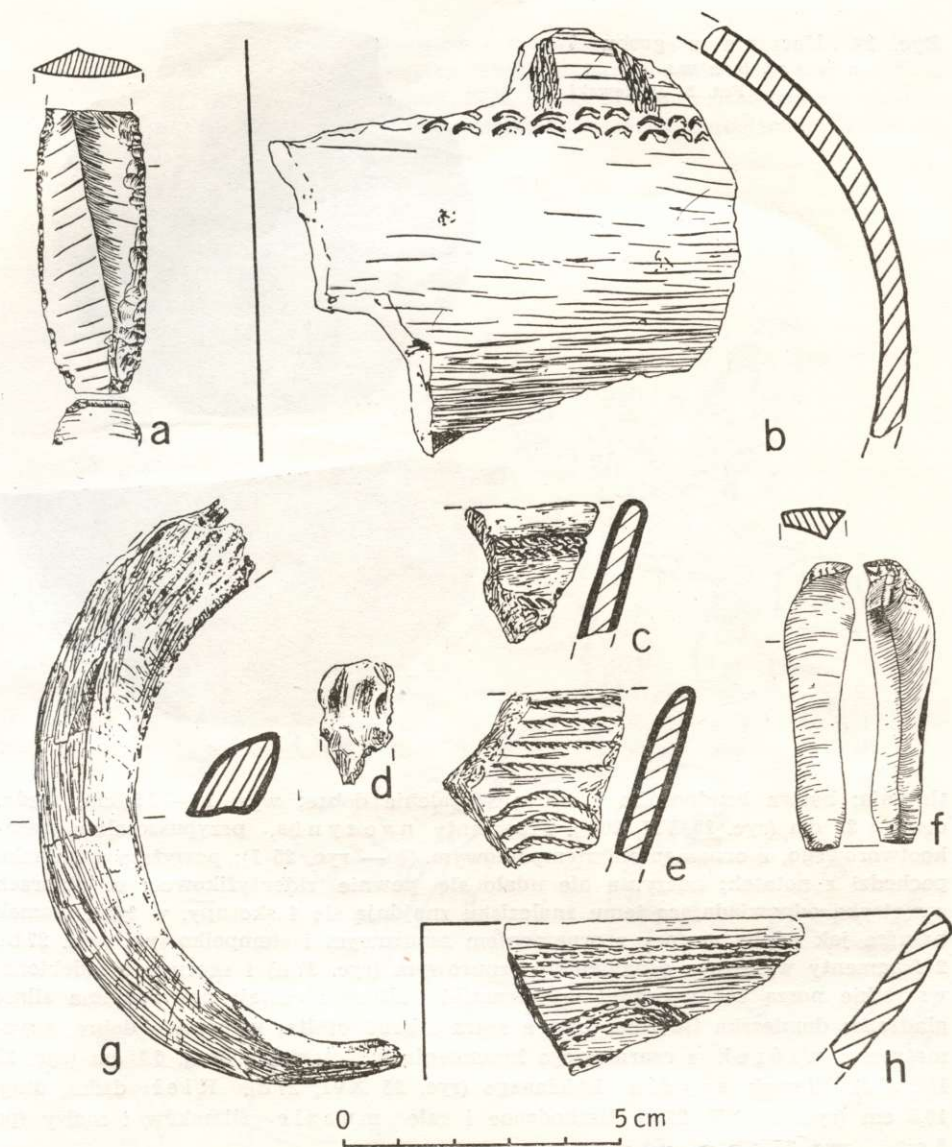
Ryc. 26. Naczynia z grobu 7
 a $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{2}{3}$ w.n.
 Fot. S. Biniewski

tlucznią; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 10—12,5 cm, średn. otworu 25 cm (ryc. 25 VII, 26 b). Fragmenty naczynia, przypuszczalnie szerokootworowego, z ornamentem stempelkowym (? — ryc. 25 I); powyższa wzmianka pochodzi z notatek; naczynia nie udało się pewnie zidentyfikować; w zbiorach z metryką odpowiadającą temu znalezisku znajdują się 4 skorupy, w tym: ułamek brzuśca jak gdyby amfory z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 27 b), 2 fragmenty wylewu z ornamentem sznurowym (ryc. 27 h) i skorupa niezdobiona; wszystkie noszą cechy osadniczej ceramiki kultury złockiej; powierzchnia silnie gładzona; domieszka tłucznią; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre. Pryzmatyczny wiórek z czarniawego krzemienia wołyńskiego; dług. 5,1 cm (ryc. 25 IV, 27 f). Ułamek szydła kościanego (ryc. 25 XVI, 27 d). Kieł dzika, dług. 10,5 cm (ryc. 25 XV, 27 g). Uszkodzone i całe muszle ślimaków i małży (po 5 szt. — ryc. 25 XI).

Oprócz tego w zbiorach znajdują się zabytki pochodzące wg metryk z grobu 7, lecz nie wymienione w notatkach. Są to: 19 skorup, z których 10 trudno określić pod względem kulturowym, a pozostałe mają cechy ceramiki kultury złockiej i kultury amfor kulistych, 3 skorupy z ornamentem sznurowym (ryc. 27 c, e). Ponadto 10 ułamków muszli małży (III i XIV); 2 muszle ślimaków, 3 ułamki kości, w tym jeden obrabiany; 4 grudki polepy. Zabytki te, z wyjątkiem muszli małży, zostały „luźno znalezione”, lecz nie wiadomo dokładnie, co oznacza to wyrażenie umieszczone na metryce.

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 27. Inwentarz grobów 5 (a) i 7 (b-h)

a, f — krzemienie, b, c, e, h — ceramika, d — ułamek szydła, g — ząb zwierzęcy

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

7. Grób 9

Brak bliższych danych o budowie grobu. Wymiary: 300 × 190 × 110 cm. Zawartość na dnie grobu pokrywała mniej więcej czworokątną przestrzeń, o kierunku NW-SE. Północno-wschodnią część zajmował wydłużony bruk kamienny; pojedyncze kamienie występowały także w środkowej części grobu (ryc. 28, 29). W grobie znajdowały się, sądząc po ilości czaszek, 3 szkielety (XXVIII, XXIX, XXXIV). Czaszka XXXIV, wg notatek polowych, należała do młodego osobnika. Czaszkę XXIX B. Miszkiewicz określa jako należącą do dorosłego mężczyzny, natomiast Z. Kapica — jako żeńską. Obok czaszek w środkowej części grobu znajdowało się skupienie kości, wśród których na planie można wyróżnić silnie naruszony, położony na prawym boku, skurczony szkielet skierowany czaszką ku SE. Nie wiadomo, które kości wiążą się z poszczególnymi czaszkami. Z kolei na bruku, we wschodniej części grobu, znajdowały się przeważnie kości długie. Ponadto w różnych miejscach występowały kości drobne.

W północno-zachodniej części na linii prostej, jakby wyznaczając zasięg grobu, znajdowały się: miseczek (XXII), fragment odłupka krzemienia (XXX), puchar esowaty (XXI), misa (XX), odłupek z krzemienia świciechowskiego (XVIII), misa (XIX) i znów odłupek z krzemienia świciechowskiego (XV). Naczynia były zwrócone otworami ku górze. Obok nich leżały 2 muszle małży (XXVII). Z kolei w środkowej części grobu przy północno-wschodniej ścianie na bruku i między kamieniami znajdowały się 4 naczynia, przeważnie leżące na boku: puchar esowaty (XXIII), miseczek (XXVI, zag.) i w niej puchar (XXV) oraz pucharzek na nóżce (XXIV). W różnych miejscach występowały pozostałe przedmioty krzemienne: 7 grociaków (III—IX), jeszcze 3 odłupki (VIII, XII i XXXI), nóż (X), narzędzie wiórowe (XI, zag.), wiertnik (XII), drapacz (XIII) i znowu 4 odłupki, w tym niektóre załuskane (XIV, zag.), naturalny okruch krzemienia (XXXII). Ponadto znaleziono 6 wisiorków kościanych przypominających okazy z ryc. 19 b, wszystkie w południowo-zachodniej części grobu (I, zag.), 7 paciorków z muszli (II), 2 kościane szydła (XVI i XVII, oba zag.) i narzędzie kościane (XXXIII).

Opis inwentarza:

Miska zdobiona odciskami sznurka i stempelków; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 9,5 cm, średn. otworu 20 cm (ryc. 28 XIX, 30 a). Miska zdobiona odciskami sznurka; dno wklęsłe; na ściankach w dwóch miejscach ciągle, poziome występy o zamkniętym obwodzie, jakby ślady sklejenia taśm; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 8 cm, średn. otworu 16 cm (ryc. 28 XX, 30 f). Miseczek zdobiona odciskami sznurków i stempelków; ponad stopką poziome pęknięcie jakby w miejscu sklejenia; wewnątrz wylewu poziome bruzdy — przypuszczalnie ślady zlepiania taśm; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa szarozółta; wypalenie dobre; wys. 6,5 cm, średn. otworu 12,5 cm (ryc. 28 XXII, 31). Miseczek, sądząc z fotografii grobu, analogiczna do okazu XXII w rozmiarach, kształcie i zdobieniu; średn. otworu przypuszczalnie 12 cm (ryc. 28 VIII, zag.). Puchar esowaty zdobiony odciskami sznurka; ponad stopką ścianka pęknięta w miejscu złączenia taśm; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 6,2 cm, średn. brzuśca 6 cm (ryc. 28 XXI, 30 b). Puchar esowaty; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta, czerwonawa i szara; wypalenie dobre; wys. 8,5 cm, średn. otworu 9,4 cm (ryc. 28 XXV, 30 e). Puchar esowaty z ornamentem sznurowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11,8 cm, średn. otwo-

Ryc. 28. Plan grobu 9

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 29. Wnętrze grobu 9

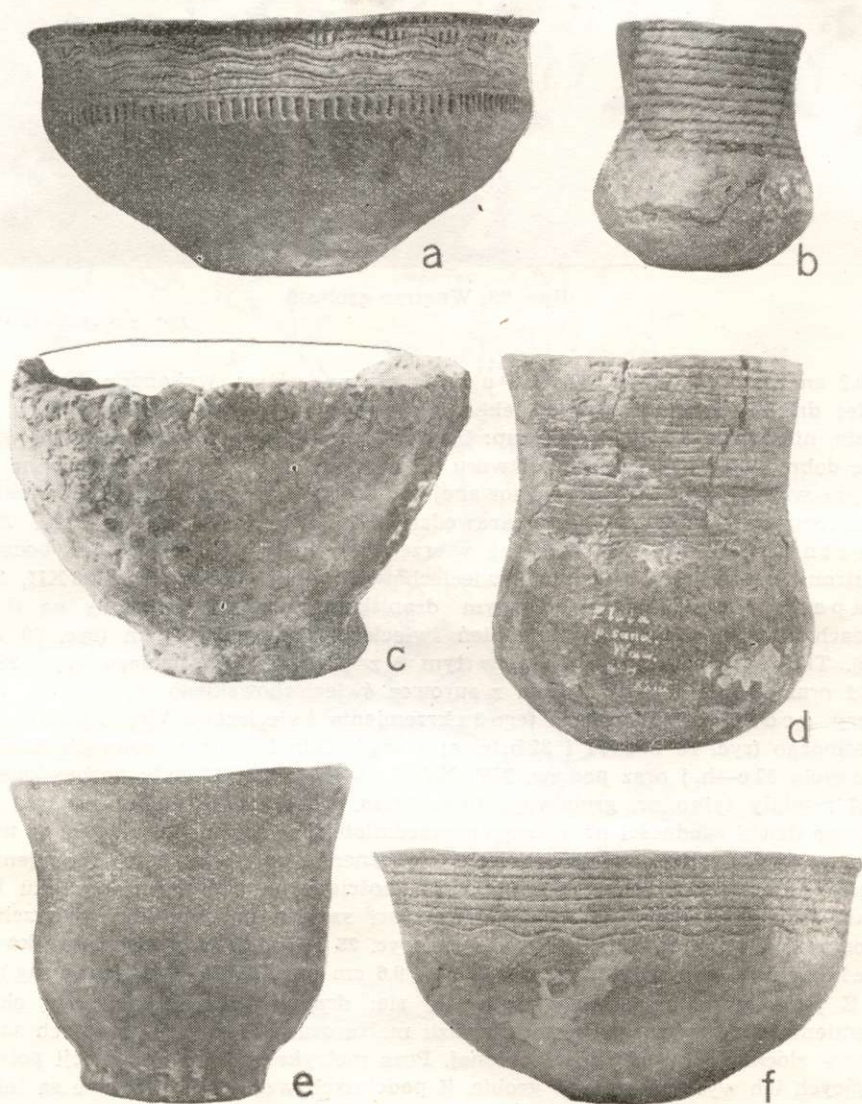
Fot. z archiwum PMA

ru 9,2 cm (ryc. 28 XXIII, 30 d). Puchar ek na nóżce; wykonany bardzo nie-
dbale; dno w partii środkowej lekko wklęsnięte; powierzchnia bez śladów gładzenia, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i żółtoczerwona; wypa-
lenie dobre; wys. 4,7 cm, średn. otworu 6,5 cm (ryc. 28 XXIV, 30 c). Nóż na aty-
powym wiórze, odbitym od zeolizowanej konkrecji krzemienia świeciechowskiego;
dwustronnie załuskany na części krawędzi; dług. 8,2 cm, (ryc. 28 X, 32 h). Ro-
zwiertnik zwrótnie załuskany na wierzchołku nadto na krawędziach bocznych
od strony wierzchniej; krzemień świeciechowski; dług. 4,9 cm (ryc. 28 XII, 32 g).
Drapacz z częściowo zachowanym drapiskiem, wtórnie ścieniony na dwóch
końcach od strony spodniej; krzemień świeciechowski; dług. 5 cm (ryc. 29 XIII,
32 j). Trzy grociki sercowate, w tym 2 z surowca wołyńskiego (ryc. 28 III
i 32 f oraz 28 VIII i 32 d) i jeden z surowca świeciechowskiego (ryc. 28 VII, zag.).
Cztery grociki trójkątne, z tego 3 z krzemienia świeciechowskiego i jeden z nie-
określonego (ryc. 28 IV—VI i 32 b, c, e; 1 zag.). Odnalezione w zbiorach krzemie-
nie z rycin 32 c—h, j oraz pod nr. XV, XVIII, XXX i XXXII były pozbawione me-
tryki i miały tylko nr. grobowego inwentarza. Odtworzenie pełnej metryki było
możliwe dzięki zgodności nr. i samych przedmiotów ze spisem inwentarza w notat-
kach polowych oraz częściowo dzięki wyraźnemu przedstawieniu krzemieni na
zdjęciu grobu. Nieokreślone narzędzie kościane na podłużnym wycinku kości
rurkowatej, ze śladami użytkowania w postaci szczerb na zwięzonym wierzchołku
zakończonym tępo, owalnie; dług. 17,8 cm (ryc. 28 XXXIII, 33 h). Sześć krążkowych
paciorków wyciętych z muszli; średn. 0,6 cm (ryc. 28 II, 32 a, jeden zag.).

Z pozostałego inwentarza zachowały się: drobny odłupek i drobny okruch
krzemienia czekoladowego, ułamek muszli małża oraz kilkanaście drobnych skorup
kultury zlockiej i kultury nieokreślonej. Poza metrykami brak informacji potwier-
dzających ich występowanie w grobie. Z podobnych względów niepewne są też za-
liczone do grobu 9 wg metryki 3 skorupki wczesnośredniowieczne.

W zbiorach znajdują się także materiały określone jako „luźno znalezione”.
Być może pochodzą one z wypełniska jamy grobowej, lecz brak bliższych danych.

Są to drobne ułamki ceramiki w ilości co najmniej kilku, w większości nieokreślonych kultur. Wśród nich wyróżniają się: fragment wylewu naczynia kultury ceramiki malowanej (ryc. 33 b) oraz 24 skorupy kultury złockiej, w tym niektóre zdobione odciskami sznurków i stempelków oraz dołkami palcowymi (ryc. 33 a, c—g); skorupka nowożytna. Następnie grudka polepy; przepalony okruch kości; ułamek muszli małża; okruch wapienia; 6 drobnych krzemieni, na które składają się: obrabiany okruch z surowca powierzchniowego, 2 odłupki z krzemienia świciechów-

Ryc. 30. Naczynia z grobu 9

a $\frac{1}{3}$ w.n., b, e $\frac{1}{2}$ w.n., c $\frac{9}{10}$ w.n., d $\frac{2}{7}$ w.n., f $\frac{2}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

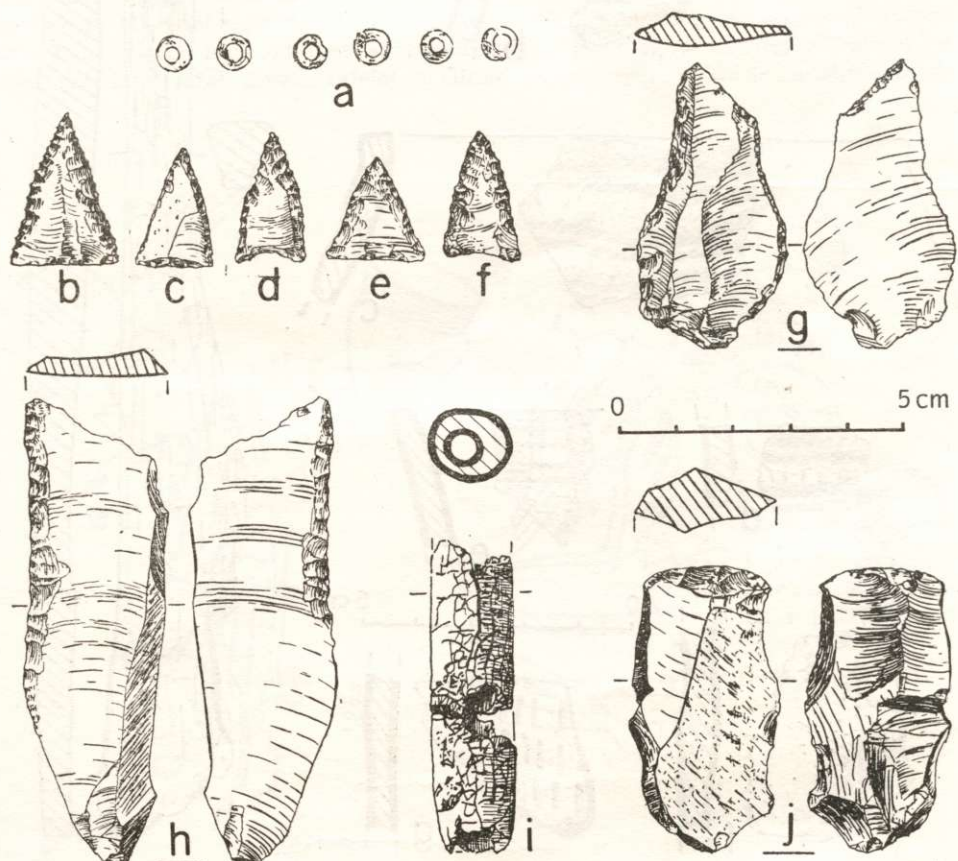

Ryc. 31. Misa z grobu 9. Wewnątrz widoczne ślady lepienia

a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{1}{2}$ w.n.

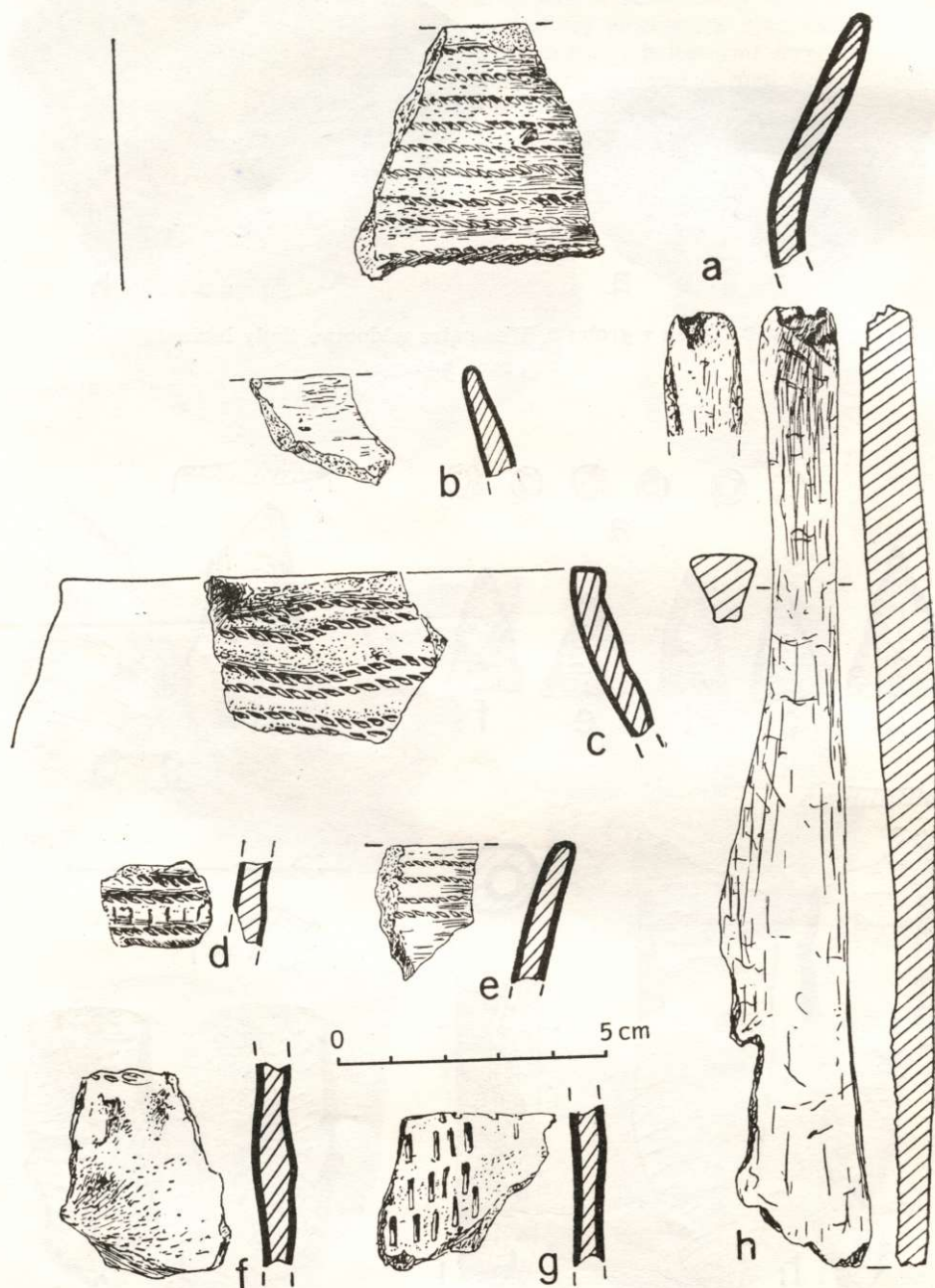
Fot. S. Biniewski

Ryc. 32. Inwentarz z grobu 9

a — wisiorki z muszli, b—h, j — krzemienie, i — wisiorek z bursztynu

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

Ryc. 33. Inwentarz z grobu 9
a-g — ceramika, h — narzędzie kościane

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

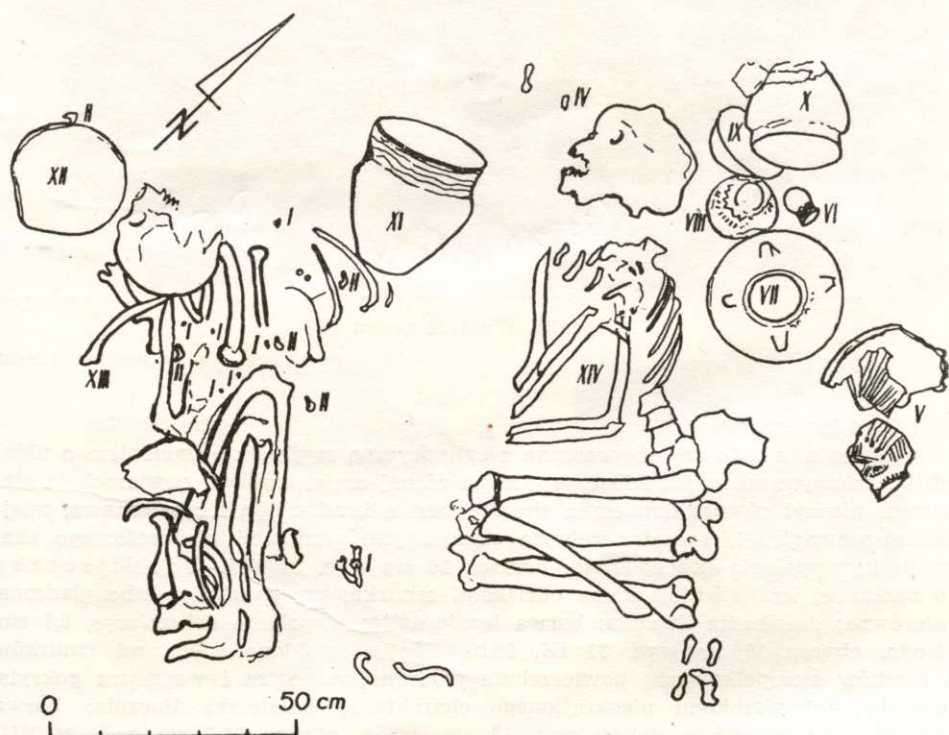
skiego i 3 odłupki z krzemienia bliżej nie określonego, barwy czarniawej z grubą białawą korą.

Prócz tego w zbiorach znajduje się rurkowaty wisiorok bursztynowy, dług. 5,5 cm, z napisem: „grób 9, XIV” (ryc. 32 i). Ze względu na brak wzmianki w notatkach można przypuszczać, że został mylnie zaliczony do grobu 9.

Przynależność grobu: kultura złocka.

8. Grób 10

Brak bliższych danych o budowie grobu. Wymiary: 175 × 125 cm, głębokość 50 i 60 cm. Zawartość na dnie grobu zajmowała mniej więcej prostokątną przestrzeń wydłużoną w kierunku SW—NE. Znajdowały się tam 2 szkielety ludzkie (ryc. 34, 35). Kości były pokryte osadem wapiennym. W północno-wschodniej części grobu leżał w pozycji skurczonej na prawym boku szkielet (XIV) w kierunku NW-SE. Kości były niekompletne. Nogi silnie skurczone, ręce zwrócone ku przodowi i dłońmi skierowane ku głowie, czaszka twarzą zwrócona ku W. Z tyłu szkieletu znajdowało się skupienie 6 naczyń: duże fragmenty misy (V) oraz stojące otworem ku górze bądź przechylone pozostałe naczynia: amfora (VII), naczynie przypominające amforę (VIII), pucharek z uszkami (VI), miseczka (IX) i naczynie szerokootworowe (X). Koło twarzy leżał odłupek krzemienisty (IV). Z kolei, w pewnej odległości od tego szkieletu, leżał drugi szkielet o silnie naruszonym układzie anatomicznym

Ryc. 34. Plan grobu 10

Wg dokumentacji polowej

(XIII). Był to szkielet mężczyzny w wieku starszym. Kości tworzyły skupienie o kierunku NW-SE. W południowo-wschodniej części grobu, między szkieletami, leżało parę drobnych kości. W okolicy czaszki stały przechylone 2 naczynia: misa (XII) i naczynie szerokootworowe (XI). Obok i głównie w obrębie szkieletu, w miejscu gdzie przypuszczalnie pierwotnie znajdowała się klatka piersiowa, leżały porzucane: 7 wisiorów z bursztynu (I, zag.) i 5 z kości (II, zag.), nado nie zaznaczone na planie grobu wisiorów z muszli (III, zag.). W grobie znajdowały się także grudki polepy; w notatkach polowych brak danych stwierdzających, czy polepa ta znajdowała się między kośćmi czy nad szkieletami.

Ryc. 35. Wnętrze grobu 10

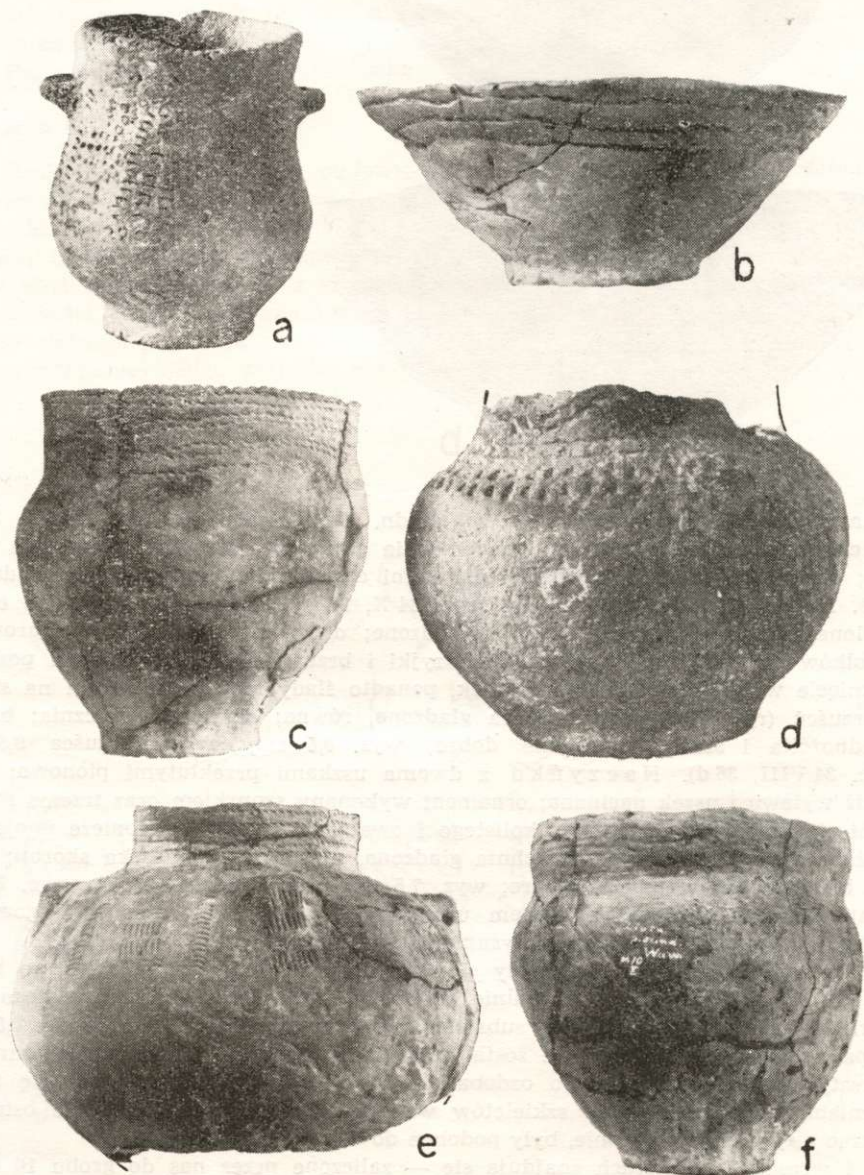
Fot. z archiwum PMA

Opis inwentarza:

Baniasta amfora czworouszna z cylindryczną szyjką, z ornamentem o układzie poziomym na szyjce i festonowym na górnej części brzuśca; powierzchnia gładzona, niezbyt równa; domieszka skorup; barwa brudnożółta i czerwona, miejscami wewnątrz i zewnątrz pokryta czarniawymi plamkami nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; średn. brzuśca 26 cm (ryc. 34 VII, 36 e). Miseczka o nacinanej krawędzi, zdobiona odciskami sznurka; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 6,7 cm, średn. otworu 16 cm (ryc. 34 IX, 36 b). Misa zdobiona odciskami sznurków i łuczków stempelkowych; powierzchnia gładzona, zewnątrz i wewnątrz pokryta czarniawymi plamkami nieokreślonego charakteru; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 13 cm, średn. otworu 26,5 cm (rys. 34 XII, 37 a). Misa zdobiona liniami żłobkowanymi i łuczkowym stempelkiem; pod krawędzią poziomo przekłute uszko; krawędź ponad uszkiem odłamana i starta;

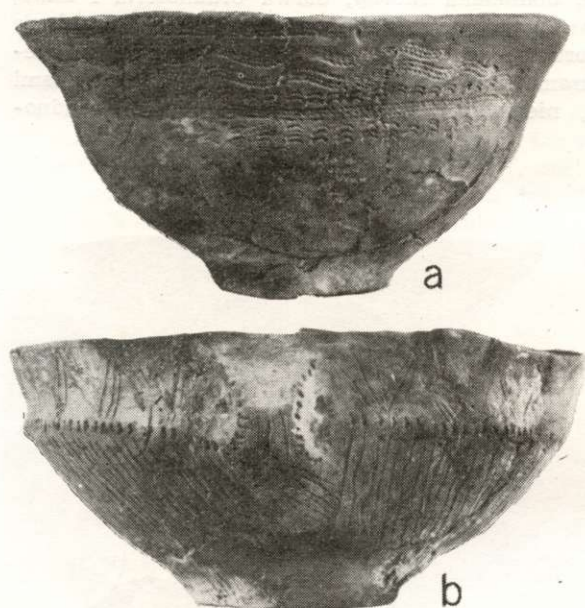
powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara, na zewnętrznej stronie czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 9,7 cm, średn. otworu 21 cm (ryc. 34 V, 37b). Naczynie szerokootworowe o nacinanej sznurkiem krawędzi, zdobione na szyjce odciskami sznurka; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudno-

Ryc. 36. Naczynia z grobu 10

a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{2}{3}$ w.n., c $\frac{2}{3}$ w.n., d $\frac{2}{3}$ w.n., e $\frac{1}{4}$ w.n., f $\frac{2}{10}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 37. Naczynia z grobu 10
 a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{1}{3}$ w.n.
 Fot. S. Biniewski

żółta; wypalenie dobre; wys. 22 cm, średn. otworu 19,5 cm (ryc. 34 XI, 36 c). Naczynie szerokootworowe; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta, zewnątrz miejscami czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 16 cm, średn. otworu 14 cm (ryc. 34 X, 36 f). Baniaste naczynie o zachylonej szyjce, w górnej części uszkodzone; ornament z odcisków sznurowych i dołków stempelkowych; na granicy szyjki i brzuśca na części obwodu poziome pęknięcie w miejscu sklejenia ścianek, ponadto ślady lepienia naczyń na szyjce i brzuścu (ryc. 41 d); powierzchnia gładzona, równa; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 8,5 cm, średn. brzuśca 9,5 cm (ryc. 34 VIII, 36 d). Naczynie z dwoma uszkami przekłutymi pionowo; krawędź wylewu i uszek nacinana; ornament wykonany sznurkiem oraz trzema rodzajami stempelków: łuszkowego, kolistego i owalnego; motywy zdobnicze miejscami ułożone asymetrycznie; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 7,5 cm, średn. brzuśca 6 cm (ryc. 34 VI, 36 a). Związek naczyń z grobem ustalono na podstawie częściowej zgodności metryki z notatkami oraz dzięki rysunkowi na planie grobu.

Ponadto w zbiorach zachowały się trzy okruchy bursztynowe po bliżej nie określonej ozdobie (ewentualnie ozdobach) oraz fragment rurkowego paciorka z białawej i zielonkawej substancji mineralnej, dług. 0,8 cm, średn. 0,5 cm. O paciorku brak wzmianki, że został znaleziony w grobie 10. Natomiast okruchy bursztynowe są resztkami po ozdobach z tego grobu. Nie zachowały się także wzmiankowane przy opisie szkieletów wisiorki z muszli oraz kości, te ostatnie, sądząc z rysunków na planie, były podobne do okazów z ryc. 19 b.

I wreszcie w zbiorach znajdują się — zaliczone przez nas do grobu 10 tylko na podstawie metryki i pozbawione bliższych informacji o lokalizacji — krzemienie w liczbie 18, a wśród nich, nie wiadomo który, odłupek IV na pewno znaleziony w grobie. Są to 3 drobne odłupki, łuszczyk na odłupku i tłuczka, dług.

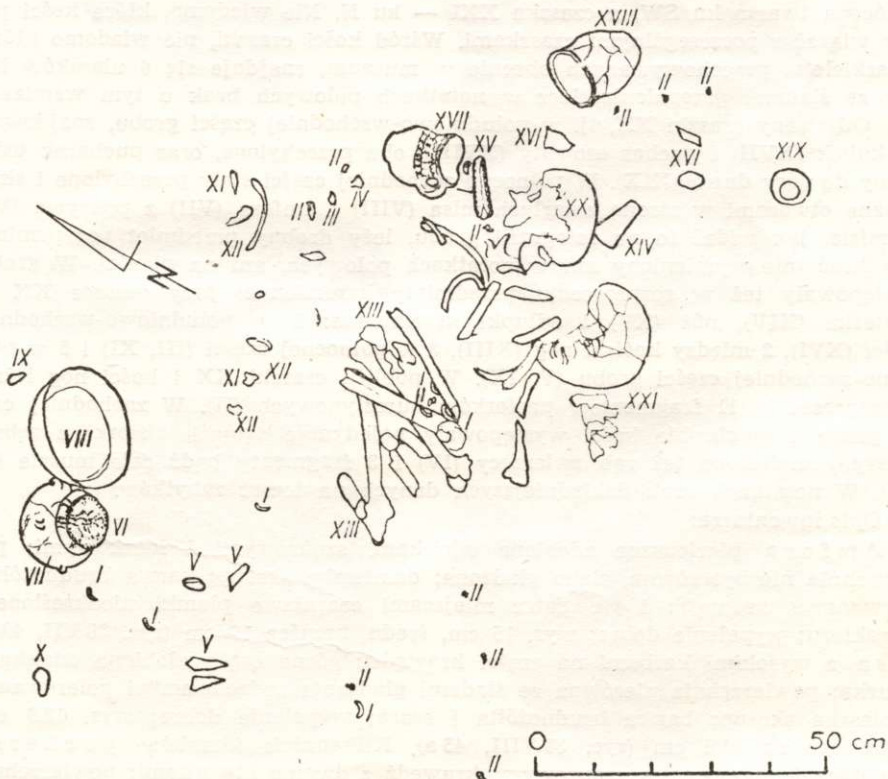

4,5 cm, oraz drobny odłupek ze śladami użytkowania, z krzemienia świeciechowskiego; następnie 3 odłupki, w tym jeden przepalony, z krzemienia pasiastego; 3 drobne odłupki z krzemienia czekoladowego; 2 odłupki z krzemienia nieokreślonego szarego; 3 przepalone odłupki i nieobrobiony przepalony fragment konkrecji, wszystkie z surowców pochodzenia powierzchniowego. Prócz tego w zbiorach znajduje się niezdobiona skorupa, przypuszczalnie kultury zlockiej, z napisem: „N. Wawrem, gr. 10, VI”, dla której nie ma odpowiednika w spisie inwentarza w notatkach polowych.

Przynależność grobu: kultura zlocka.

9. Grób 11

Brak bliższych danych o budowie grobu. Jak wynika z planu i fotografii, zawartość na dnie grobu tworzyła podłużne skupienie wyciągnięte w kierunku NW--SE (ryc. 38, 39). Wymiary 170 × 160 cm, głębokość 110–130 cm. W południowej części skupiska znajdowały się 2 uszkodzone czaszki ludzkie (XX, XXI) oraz zbyt nieliczne jak na 2 szkielety kości drobne i długie ułożone beładnie. Część kości długich nóg znajdowała się w układzie wskazującym na uprzednią jakby skurczoną pozycję zmarłego. Rozmieszczenie kości nóg i czaszek sugeruje, że przynajmniej jeden szkielet był ułożony głową ku SE. Czaszka XX była

Ryc. 38. Plan grobu 11

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 39. Wnętrze grobu 11

Fot. z archiwum PMA

zwróconą twarzą ku SW, a czaszka XXI — ku N. Nie wiadomo, które kości należy wiązać z poszczególnymi czaszkami. Wśród kości czaszki, nie wiadomo którego szkieletu, przechowywanych obecnie w muzeum, znajduje się 6 ułamków kałoty ze śladami przepalenia, lecz w notatkach polowych brak o tym wzmianki.

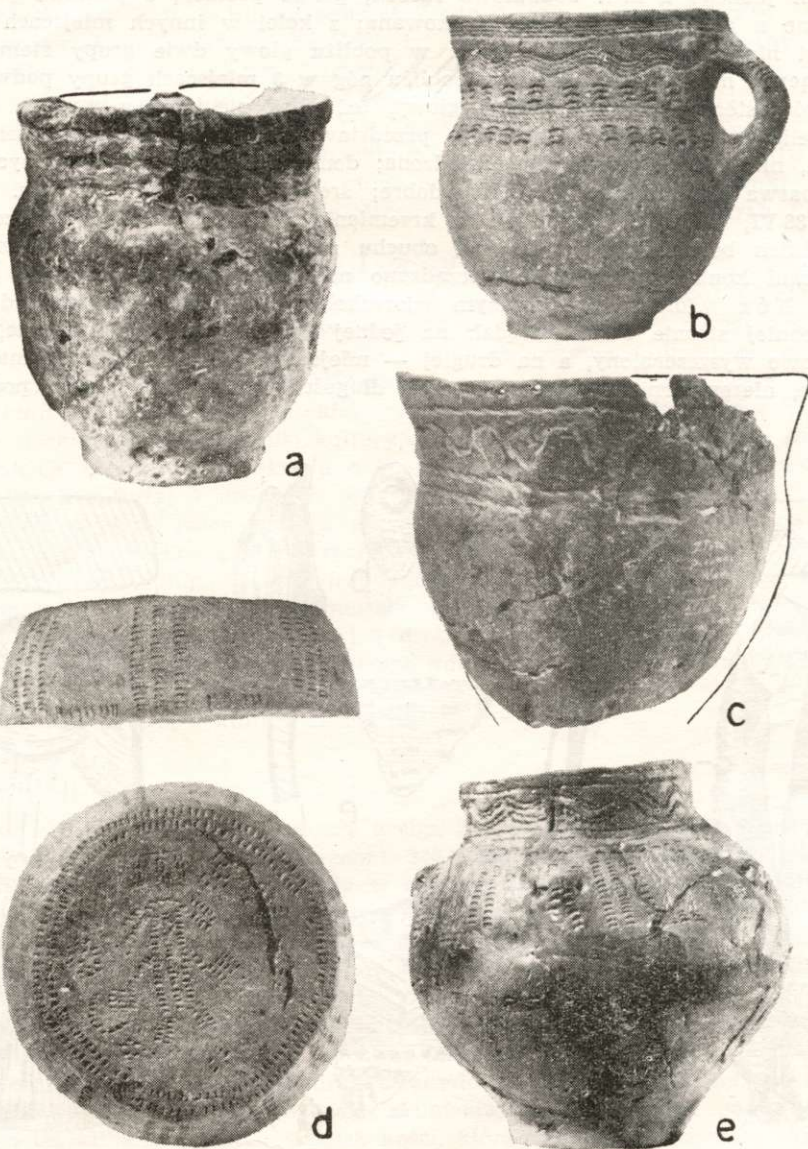
Od strony czaszki XX, tj. w południowo-wschodniej części grobu, znajdowały się kubek (XVII) i puchar esowaty (XVIII), oba przechylone, oraz pucharek ustawiony do góry dnem (XIX). W północno-zachodniej części stały przechylone i skierowane otworami w stronę zmarłych misa (VIII) i amfora (VII) z pokrywą (VI). W misie, jak widać to na fotografii grobu, leży drobny przedmiot przypominający kość (nie wymieniony ani w notatkach polowych, ani na planie). W grobie występowały też w rozproszeniu przedmioty krzemienne: przy czaszce XX — siekierka (XIV), nóż (XV) i odłupki krzemienne: 2 w południowo-wschodniej części (XVI), 2 między kośćmi nóg (XIII), 3 w północnej części (III, XI) i 5 w północno-zachodniej części grobu (V, IX). W pobliżu czaszki XX i kości nóg leżało w rozproszeniu 11 fragmentów paciorków bursztynowych (II). W zachodniej części grobu i w obrębie kości występowały pojedyncze zęby i wisiorki z zębów (I, zag.); znaleziono też ząb zwierzęcy (IV) i 3 fragmenty bądź całe muszle (X, XII). W notatkach brak dokładniejszych danych na temat zabytków.

Opis inwentarza:

A m f o r a pięciuszna zdobiona odciskami sznurowymi i łuczkowymi; powierzchnia niezbyt równa, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółto-czerwonawa, zewnątrz i wewnątrz miejscami czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 15 cm, średn. brzuśca 16 cm (ryc. 38 VII, 40 e). **M i s a** z wysokimi karbami na części krawędzi; górna część zdobiona odciskami sznurka; powierzchnia nierówna ze śladami gładzenia „wiechciem” i polerowania; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 12,5 cm, średn. otworu 24,5 cm (ryc. 38 VIII, 45 a). Kilkanaście ułamków pucharka esowatego z ornamentem sznurowym; krawędź z dwoma otworkami; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup i tłucznia; wypalenie dobre; średn. otworu 11,5 cm (ryc. 38 XVIII, 40 c). **P u c h a r e k** o lejkowatej szyjce zdobiony

odciskami sznurków; powierzchnia nierówna, bez śladów gładzenia; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 7,2 cm, średn. otworu 6,2 cm (ryc. 38 XIX, 40 a). Kubek esowaty z uchem taśmowym zdobionym 4 rzędami łuczków stempelkowych; ornament na ściankach z odcisków sznurka i łuczkowego stempelka; na wysokości 1,5–2 cm ponad dnem na całym obwodzie mniej więcej poziome pęknięcie w miejscu sklejenia ścianki; powierzchnia

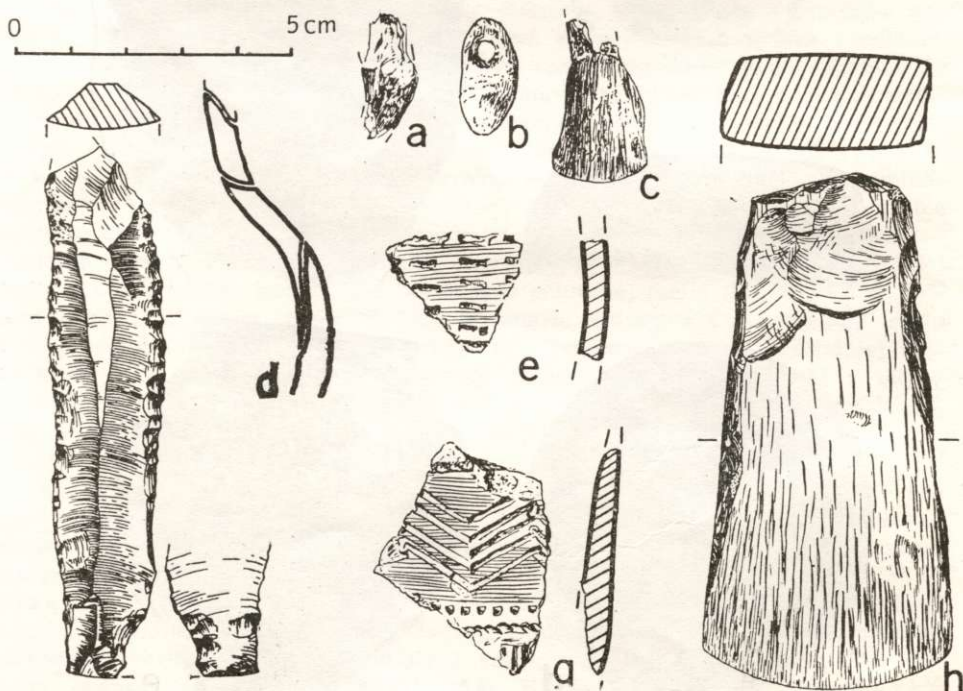

Ryc. 40. Naczynia z grobu 11

a $\frac{2}{3}$ w.n., b, d $\frac{2}{3}$ w.n., c $\frac{1}{2}$ w.n., e $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

gładzona; domieszka tłucznia i skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11 cm, średn. otworu 9,5 cm (ryc. 38 XVII, 40 b). Pokrywka w kształcie miseczki zdobionej łuczkami stempelkowymi na ściance i kreskami stempelkowymi na dnie od zewnątrz, ponadto na krawędzi karbowana; na dnie w obrębie koła postać ludzka z zaznaczonym korpusem i głową oraz odgiętymi na bok kończynami; po bokach głowy festoniki; przy końcach rąk prostokątne odcinki, a obok jednego z nich dodatkowo łuczek; ponad postacią 3 pionowe pasemka złączone u góry poziomą linią żłobkową; z kolei w innych miejscach wokół postaci nieokreślone przedstawienia: w pobliżu głowy dwie grupy stempelków tworzących nieregularny owal; w pobliżu nóg w 3 miejscach grupy podwójnych szeregów stempelków; w pobliżu głowy, też obok siebie dwa wygięte szeregi stempelków tworzących nieokreślone przedstawienie; powierzchnia zdobiona nierówna, niegładzona, wewnętrzna gładzona; domieszka tłucznia i tłuczonych skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; średn. otworu 12,3 cm, wys. 3,5 cm (ryc. 38 VI, 40 d). Siekierka z krzemienia świeciechowskiego, gładzona na wszystkich bokach prócz tyłca; na obuchu resztki naturalnie wyświeconej powierzchni konkrecji, z której sporządzono narzędzie; dług. 9 cm (ryc. 38 XIV, 41 h). Nóż wiórowy o złamanym wierzchołku, załuskany niejednorodnie na wierzchniej stronie obu krawędzi: na jednej grubo, głęboko, regularnie, nadto częściowo wyszczerbiony, a na drugiej — miejscami szeroko i płytko, miejscami drobno, nieregularnie i prawie na całej długości wyszczerbiony; przy podstawie

Ryc. 41. Inwentarz z grobów 10 (d) i 11 (a—c, e—h)

a, c — zęby zwierzęce, b — wisiorek z zęba, d — profil naczynia ze śladami lepienia, e, g — ceramika, f, h — krzemienie

Rys. Z. Krzak i J. Lupina

załuskany od spodu; krzemień bliżej nie określony szary i ciemnoszary, miejscami partie o prześwicie brunatnym, a gdzieś tam dość liczne ostro zarysowane plamki jasnopopielate; dług. 9,4 cm (ryc. 38 XV, 41 f). Dwanaście odłupków krzemiennych, wśród nich 4 drobne z przykrawędnej obróbki surowca, dług. 2,1—3,1 cm, grub. 0,3—0,7 cm (ryc. 38 III, IX, XI); 5 masywniejszych, dług. 2,8—4,7 cm, grub. 0,6—1 cm (ryc. 38 V, XIII, XVI), 3 okazy podłużne, wąskie, nieregularne, w tym jeden atypowy wiór i 2 odłupki skrzydłowe, dług. 4,5—4,8 cm, grub. 0,5—0,7 cm (ryc. 38 V); na okazach średnich rozmiarów miejscami zeolizowana powierzchnia konkrecji. Sześćdziesiąt trzy bardzo drobne okruchy bliżej nie określonych wisiorków w bursztynowych; niektóre mają zachowane narożniki i resztki otworków w kształcie litery V, dwa pochodzą z podłużnej ozdoby przypominającej okaz na ryc. 59 a. Dwa uszkodzone zęby zwierzęce (ryc. 41 c), 7 dalszych zaginęło. Fragment i ułamki muszli małży (ryc. 38 X, XII), prócz tego w zbiorach znajdują się pozbawione nr. inwentarza dalsze 4 ułamki muszli małży. Dwa drobne okruchy węgla drzewnego. W notatkach polowych nie ma o nich wzmianki.

W zbiorach muzealnych znajdują się także zabytki z grobu określone jako „luźno znalezione”. Brak o nich informacji w notatkach. Nie jest wykluczone, że pochodzą z wypełniska jamy grobowej. Są to: ułamek ścianki naczynia z ornamentem dołkowym, kreskowo-stempelkowym i sznurowym kultury amfor kulistych (ryc. 41 g); ułamek ścianki naczynia z ornamentem stempelkowym kultury amfor kulistych lub kultury złockiej (ryc. 41 e); 4 drobne niezdobione skorupy kultury złockiej; okruch ceramiki kultury ceramiki sznurowej lub kultury złockiej; 28 drobnych niezdobionych skorup o niejednorodnych cechach technologicznych nieokreślonej kultury; 7 drobnych okruchów i odłamków z krzemienia świecicowskiego, w tym jeden wiórek przypominający krzemienie znalezione obok szkieletu, 2 inne pochodzą z konkrecji wyświeconej; atypowy wiórek z krzemienia czekoladowego, dług. 3,5 cm; drobny okruch krzemienia morenowego ze śladami obróbki; 4 ułamki i cała muszla małża; wisiorek z zęba zwierzęcego (ryc. 41 b); ułamek zęba (ryc. 41 a) i 7 drobnych kostek, bliżej nie określonych.

W zbiorach znajduje się także skorupa kultury ceramiki malowanej bez ornamentu o nieokreślonej lokalizacji w grobie.

Przynależność grobu: kultura złocka.

10. Grób 14

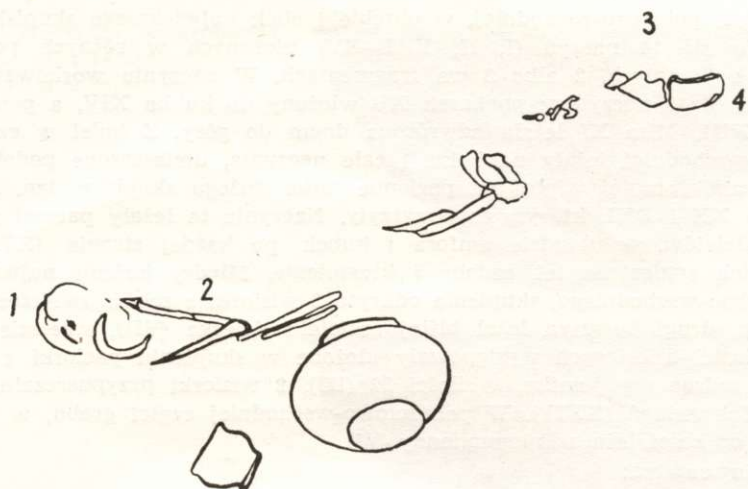
Brak bliższych danych o budowie grobu. Znalezione w nim 5 ludzkich szkieletów rozmieszczonych na powierzchni 340 × 200 cm, wydłużonej w kierunku NW—SE (ryc. 42, 44). Szkielety były w różnym stanie zachowania. W notatkach polowych można wyróżnić następujące skupienia kości i inwentarza: w części północno-zachodniej, na głębokości 140 cm, znajdowały się szkielety o zakłóconym układzie anatomicznym (XXV). W notatkach pisze się o jednym szkielecie, lecz ilość kości kończyn wskazuje na dwu osobników. Kości były rozrzucone wzdłuż kierunku N—S. Składały się na nie kości grube i drobne oraz fragmenty czaszki (XXVI), z których jeden, większy, leżał na skraju skupienia w północno-zachodniej części. W notatkach brak szczegółowego oznaczenia kości poszczególnych szkieletów. Na SE od opisanego skupienia, na tym samym poziomie, wyróżniono też kilka mniejszych skupisk kości, które w notatkach zostały określone jako szkielet dziecięcy (XXII, XXIII). Są one rozmieszczone przeważnie wzdłuż wschodniego skraju grobu. W południowo-wschodniej części wyróżniono dwa skupienia kości, które w notatkach określone zostały jako szkielet górny (położony

Ryc. 42. Plan grobu 14

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 43. Sytuacja w południowo-wschodniej części grobu 14
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 44. Wnętrze grobu 14

Fot. z archiwum PMA

na głęb. 90 cm — ryc. 42 XX, 43: 3) i szkielet średni (położony na głęb. 120 cm — ryc. 42 XXI, 43: 2). Przy każdym z nich wyróżniono po jednej czaszce (ryc. 43: 1, 4). Głębokość szkieletu dolnego określono na 140 cm bez wskazania, czy chodzi o skupisko kości XXII — XXIV czy XXV. W dokumentacji wymienia się także występujące w grobie „kości” (XXVII), o których brak dokładniejszych danych.

W części północno-zachodniej, w obrębie i obok największego skupiska kości, znajdowało się 10 naczyń (I, II, VIII—XV) ułożonych w różnych pozycjach, 7 z nich było całych, 2 albo 3 we fragmentach. W naczyniu workowatym XII znajdowały się 3 naczynka: pucharek XV włożony do kubka XIV, a ponad nimi amfora XIII. Misa XI leżała odwrócona dnem do góry. Z kolei w części południowo-wschodniej leżały na boku 4 całe naczynia, umieszczone podobnie jak reszta ceramiki mniej więcej na poziomie kości dużego skupiska, tzn. niżej od szkieletów XX i XXI, którym towarzyszyły. Naczynia te leżały parami z dwóch stron szkieletów, w układzie amfora i kubek po każdej stronie (XVI—XIX). Oprócz nich znaleziono też ozdoby i krzemienie. Między kośćmi największego, tzn. północno-wschodniego, skupienia odkryto 2 wisiorki z zębów zwierzęcych (IV) i bursztyn, drugi bursztyn leżał bliżej szkieletu dziecka (VII), wreszcie między grupami kości dziecięcych występowały ułożone w skupieniu paciorki z „rogu?” i muszli, sądząc wg planiku, w ilości 22 (III), 2 wisiorki przypuszczalnie z zębów (V) i krzemień (XXIV). W południowo-wschodniej części grobu, w pewnym oddaleniu od kości, leżał nóż krzemienisty (VI).

Opis inwentarza:

A m f o r a trójuszna zdobiona odciskami sznurka i dołeczkami; ponad stopką występuje na części naczynia pęknięcie jakby w miejscu przyklejenia dna do ścianki; powierzchnia nierówna, bez śladów polerowania; zewnątrz na dolnej połowie brzuśca oraz wewnątrz ślady „wiechcia”, w wielu miejscach dające się wyróżnić jako pasma szerokie na około 1,5 cm, złożone z 6 równoległych żłobków; glina z małą domieszką piasku; barwa brudnożółta i brudnoczerwonawa; wypalenie dobre; wys. 20,5 cm, średn. brzuśca 23 cm (ryc. 42 XVIII, 47 f). **A m f o r a** baniasta zdobiona odciskami sznurka oraz łuczkami i kreskami stempelkowymi; dno ponad stopką częściowo odklejone; powierzchnia nierówna, słabo gładzona, miejscami słabe ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 22,2 cm, średn. 26 cm (ryc. 42 XVII, 47 e). **A m f o r k a** zdobiona odciskami sznurka i łuczkami stempelkowymi oraz podwójnym poziomym sznurkiem na brzuścu między uszkami i załomem szyjki; domieszka skorup; powierzchnia niegładzona, bardzo nierówna; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 8,2 cm, średn. brzuśca 12 cm (ryc. 42 XIII, 46 a). **A m f o r k a** trójuszna, zdobiona na szyjce odciskami sznurka i dołeczkami; od szyjki opadające festony z linfi obramowanych dołeczkami; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wys. 13 cm, średn. brzuśca 14,5 cm (ryc. 42 IX, 47 d). Metrykę amforki odtworzono dzięki fotografii grobu. Między oryginałem a podobizną na zdjęciu zachodzi zgodność co do rozmiarów, kształtu, szczegółów zdobienia i rzeźby powierzchni. Jednak w odróżnieniu od innych tego rodzaju przedmiotów na zdjęciu widać za mało szczegółów, co nie pozwala pewnie ustalić metryki. Należy podkreślić, że ani jeden szczegół na zdjęciu nie podważa ewentualnej przynależności naczynia do grobu. **M i s a** zdobiona żłobkami i dołeczkami, na uchu 3 rzędy poziomo ułożonych kresek stempelkowych; powierzchnia nierówna, bez śladów gładzenia; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 15 cm, średn. otworu 36 cm (ryc. 42 VIII, 45 b). **M i s a** z nacinaną krawędzią, zdobiona odciskami sznurka i kreskami stempelkowymi; z wyjątkiem partii zdobionej reszta powierzchni ze śladami „wiechcia” i słabego gładzenia; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami szarawa; wypalenie dobre; wys. 13 cm, średn. otworu 26 cm (ryc. 42 XI, 47 a). **P u c h a r** esowaty zdobiony odciskami sznurka, podłużnymi dołeczkami i miejscami na krawędzi dna nacięciami; zwraca uwagę baniasty brzusiec wyraźnie załamany ponad dnem;

Ryc. 45. Naczynia z grobu 11

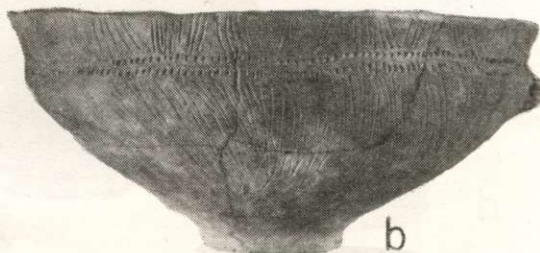
(a) i 14 (b)

a $\frac{2}{3}$; w.n., b $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

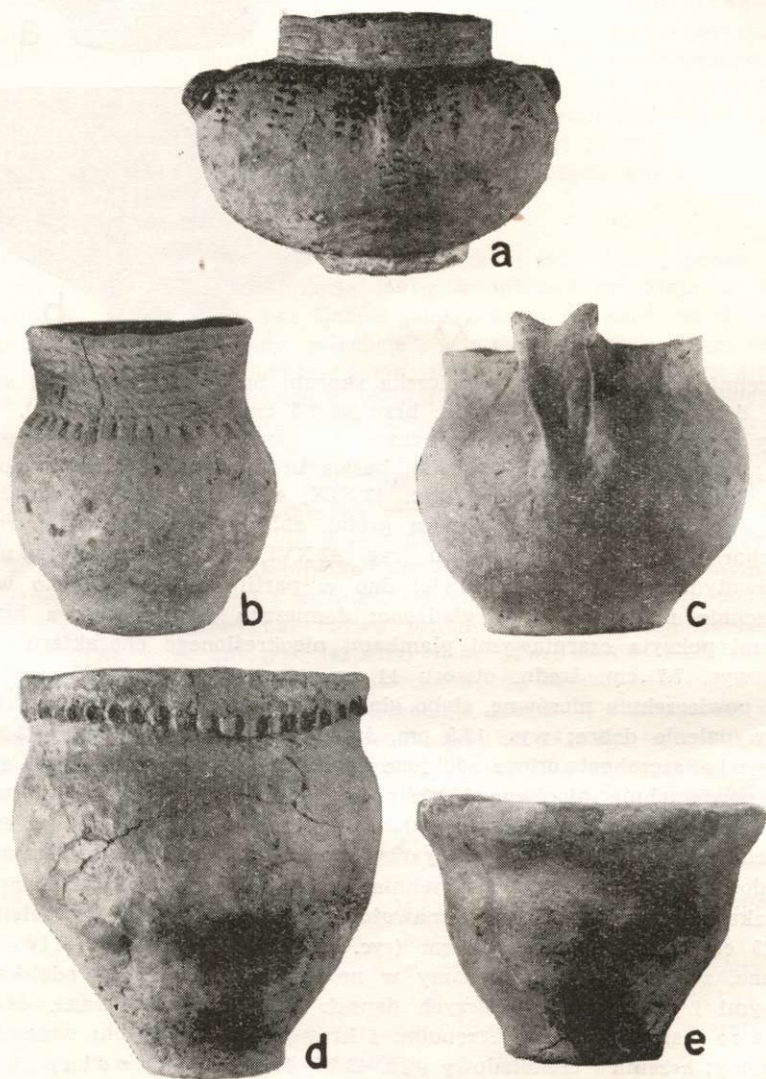
a

b

powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 8,5 cm, średn. brzuśca 7,5 cm (ryc. 42 XV, 46 b). Puchar esowaty o grubych ściankach, bez ornamentu; powierzchnia słabo gładzona, chropowata; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 12 cm, średn. brzuśca 11,5 cm (ryc. 42 XIX, 47 b). Puchar esowaty, sądząc z podobizny na fotografii i planiku grobu, zbliżony proporcjami i rozmiarami do pucharka XIX, bez ornamentu (ryc. 42 XVI, zag.). Połamany puchar o lejkowatym, zachylonym wylewie; dno w partii środkowej lekko wklęsnięte; powierzchnia nierówna, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami pokryta czarniawymi plamkami nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 7,7 cm, średn. otworu 11 cm (ryc. 42 II, 46 e). Kubek z *ansa lunata*; powierzchnia nierówna, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 12,5 cm, średn. brzuśca 14 cm (ryc. 42 XIV, 46 c). Naczynie szerokootworowe zdobione odciskami sznurka i kreskami stempelkowymi; powierzchnia nierówna bez śladów gładzenia; domieszka skorup; barwa brudnożółta i czerwawożółta; wypalenie dobre; wys. 31,5—33,5 cm, średn. brzuśca 35 cm (ryc. 42 X, 47 c). Naczynie workowate z listwą przykrawędną zdobioną dołkami palcowymi; powierzchnia bardzo nierówna, bez śladów gładzenia; domieszka skorup; barwa czerwawożółta, miejscami szara; wypalenie dobre; wys. 25 cm, średn. brzuśca 24 cm (ryc. 42 XII, 46 d). Naczynie bliżej nie określone, zdobione — jak czytamy w notatkach polowych — odciskami stempelkowymi i sznurowymi; bliższych danych brak (ryc. 42 I, zag.). Nóż-przekłuwacz załuskany na wierzchołku i krawędziach bocznych; wierzchołek wyszczerbiony; krzemień czekoladowy (ryc. 42 VI, 48 d). Drobną odłupkę z resztką wyświeconej powierzchni konkrecji; dług. 3 cm; krzemień turoński, zbliżony do świeciechowskiego, barwy szarej bez nakrapiania (ryc. 42 XXIV). Osiemnaście krążkowych paciorków z muszli; otworki nierówne, wiercone z jednej bądź z dwu stron; grub. 0,1—0,2 cm, średn. 0,6—0,7 cm; częściowo pokryte jakby pa-

tyną, co eksploratorom grobu nasunęło myśl, że są z rogu; na planie grobu zaznaczono ich 22 (ryc. 42 III, 48 c). Uszkodzony kwadratowy wisiorek bursztynowy z otworkiem w kształcie litery V, dług. krawędzi 1,3 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 48 b). Zachowało się też kilkanaście drobnych okruchów z wisiorka o nieokreślonym kształcie, na dwu okruchach ślady po dwóch otworkach na wylot, grub. do 0,5 cm (ryc. 42 VII). Dwa wisiorki z otworkami, sądząc z notatek

Ryc. 46. Naczynia z grobu 14
a, e $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{1}{2}$ w.n., c $\frac{1}{3}$ w.n., d $\frac{1}{3}$ w.n.

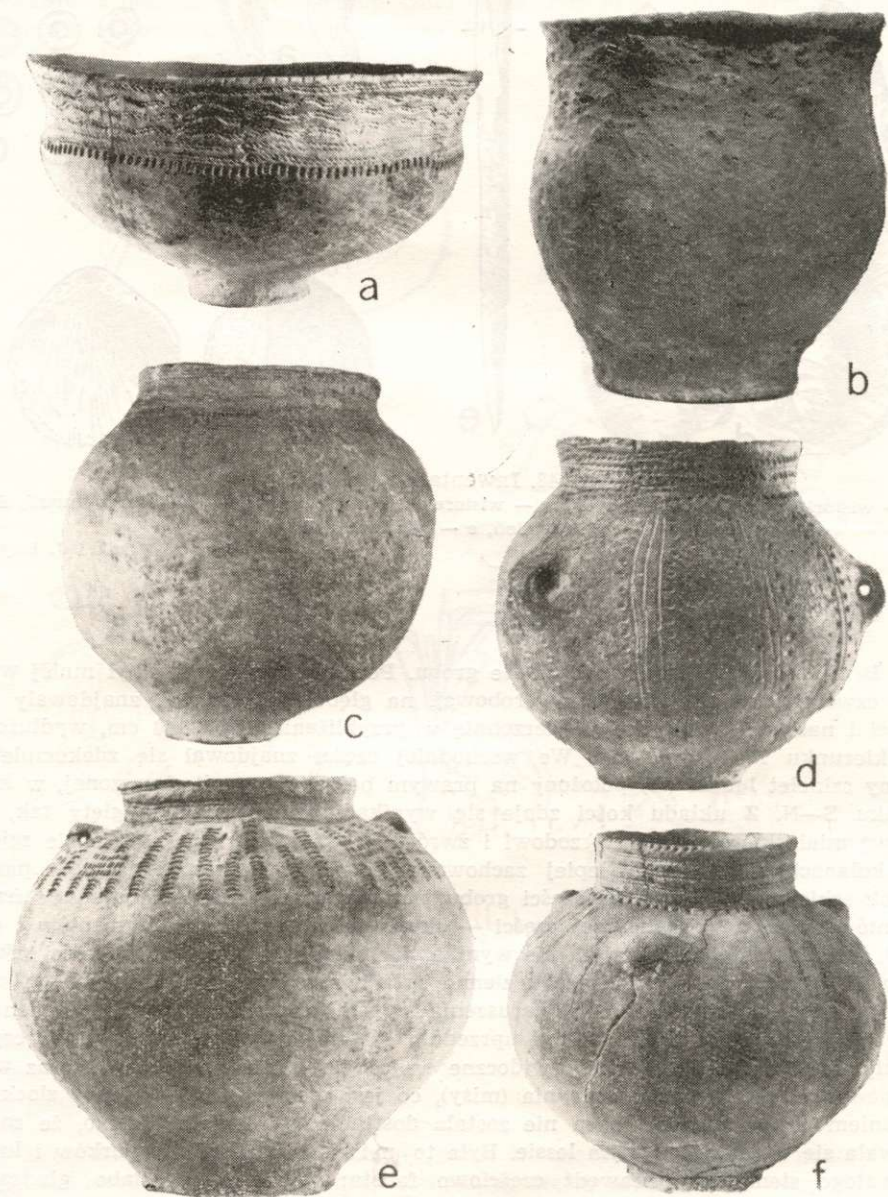
Fot. S. Biniewski

i szkicu na planie grobu, wykonane z zębów zwierzęcych (ryc. 42 V, 48 a, zag.).

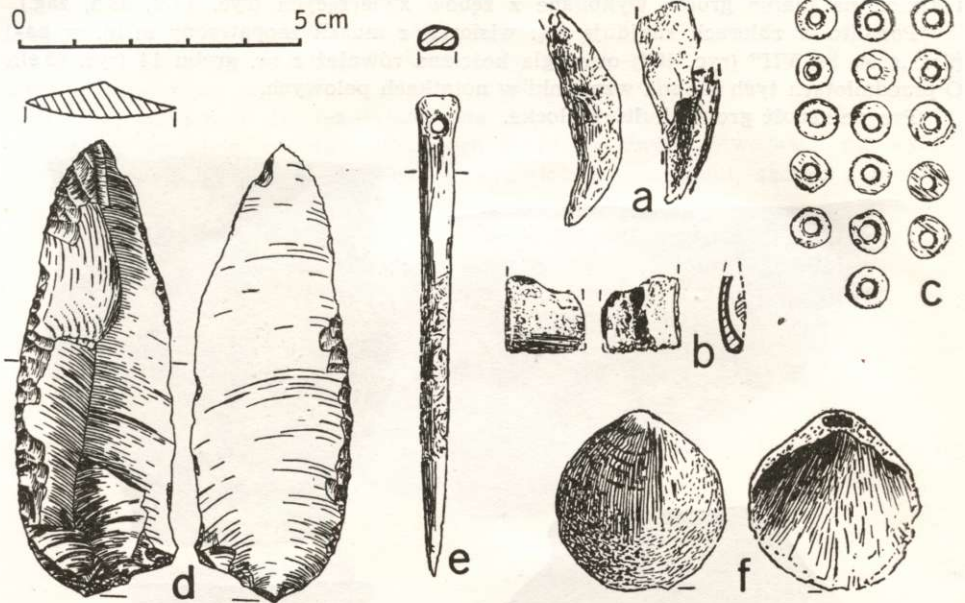
Ponadto w zbiorach znajdują się: wisior z muszli zaopatrzony m.in. w napis: „grób 14, VII” (ryc. 48 f) oraz igła kościana również z nr. grobu 14 (ryc. 48 e). O przedmiotach tych nie ma wzmianki w notatkach polowych.

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 47. Naczynia z grobu 14
a, e $\frac{1}{4}$ w.n., b, f $\frac{2}{3}$ w.n., c $\frac{1}{2}$ w.n., d $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 48. Inwentarz z grobu 14

a — wisiorki z zębów zwierzęcych, b — wisiorek z bursztynu, c, f — wisiorki z muszli, d — krzemień, e — igła kościana

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

11. Grób 18

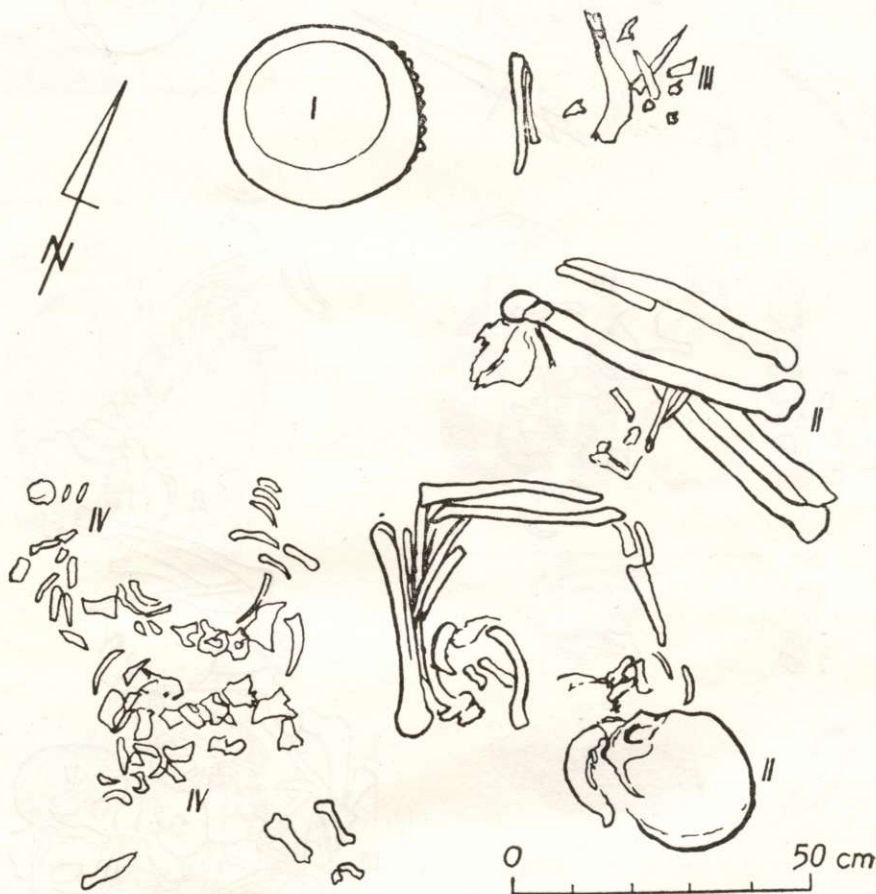
Brak bliższych danych o budowie grobu. Poziomy zarys grobu był mniej więcej czworokątny. Na dnie jamy grobowej, na głębokości 120 cm, znajdowały się kości i naczynie zajmujące powierzchnię w przybliżeniu 170×140 cm, wydłużoną w kierunku N—S (ryc. 49). We wschodniej części znajdował się zdekompletowany szkielet ludzki (II) położony na prawym boku w pozycji skurczonej, w kierunku S—N. Z układu kości zdaje się wynikać, że zmarły był zgięty tak, że głowę miał skierowaną ku przodowi i zwróconą twarzą do nóg; nogi silnie zgięte w kolanach; jedna ręka lepiej zachowana położona przedramieniem w pasie. Obok szkieletu, w północnej części grobu, znajdowało się skupienie zębów i fragmentów kości, a w zachodniej części — skupienie kręgów oraz fragmentów i całych kości. Z notatek połowych nie wynika, czy skupienia te zawierały kości szkieletu II. W zachodniej części grobu ziemia była bardzo ciemna i miękka z powodu wkopu chomika. Niezależnie od naruszenia wypełniska przez gryznie grób ten — jak zapisano w notatkach — był uprzednio częściowo wyeksplorowany, za czym miały przemawiać ślady sondy widoczne w jasnym lessie obok misy I oraz występowanie tylko jednego naczynia (misy), co jest nietypowe dla kultury zlockiej. Zdaniem autora notatek, misa nie została dostrzeżona i wyjęta dlatego, że znajdowała się w jasnym, żółtym lessie. Była to misa z odciskami sznurków i łuczkowatego stempelka; krawędź częściowo falista; powierzchnia słabo gładzona, niezbyt równa, miejscami ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudno-żółta, miejscami czerwonawa i szarawa, wewnątrz i zewnątrz czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 14,5 cm, średn. otworu 28,5 cm (ryc. 49 I, 57 a). Oprócz tego

w górnej części grobu, pod warstwą próchniczną, znaleziono ułamki ceramiki, odłupek ewentualnie odłupki krzemienne, muszle i kawałki kości.

W zbiorach z drobnych zabytków zachowały się: 39 skorup, odłupek z krzemienia świciechowskiego, szczątki szczęki. Wśród skorup udało się rozpoznać 10 należących do kultury złockiej, w tym fragment przydenny z karbami (ryc. 51 a), 5 okazów z poziomym ornamentem sznurowym (ryc. 51 b), jedną skorupę kultury pucharów lejkowatych i jedną nowożytną.

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 49. Plan grobu 18

Wg dokumentacji polowej

12. Grób 21

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na głębokości 95 cm w południowo-wschodniej i 120 cm w północno-zachodniej części grobu znajdowały się kości i inwentarz na powierzchni mniej więcej prostokątnej o wymiarach w przybliżeniu 220×160 cm, wydłużonej w kierunku NW—SE (ryc. 50). Grób zawierał, sądząc po ilości czaszek, 3 szkielety ludzkie. Największe zgrupowanie kości wy-

stępowało w południowo-wschodniej części. Znajdował się tu zdekompletowany, bez czaszki i wielu kości z górnej części szkieletu, osobnik (IX) ułożony w pozycji skurczonej na prawym boku, wzdłuż kierunku SWW—NEE. W nogach szkieletu wyodrębniło się duże skupienie przemieszanych kości, a wśród nich 3 czaszki (X, XI, XII). Czaszka XII należała wg B. Miskiewicza do mężczyzny

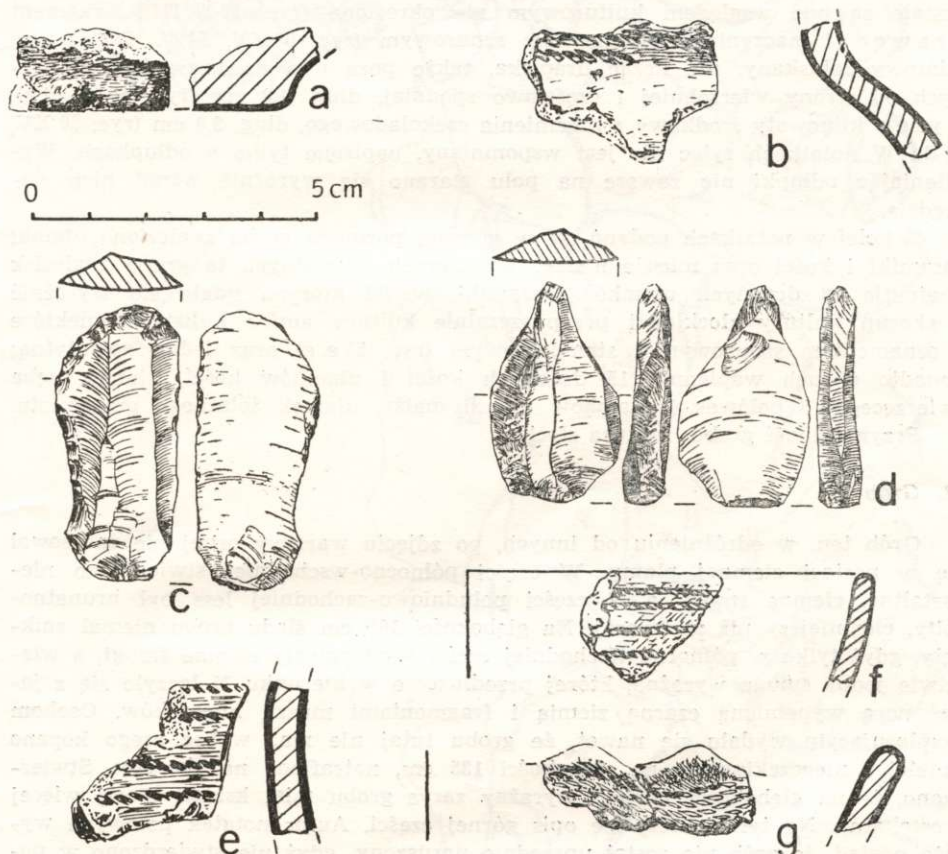

Ryc. 50. Plan grobu 21

Wg dokumentacji polowej

w wieku młodocianym, natomiast Z. Kapica określił ją jako kobiecą. Z kolei czaszka X należała do mężczyzny w wieku starczym. B. Miszkiewicz wyróżnił także żeńską czaszkę dziecięcą, nie wiadomo, pod którym numerem; drogą eliminacji można sądzić, że chodzi o czaszkę XI. Czaszka X spoczywała na kościach nóg szkieletu IX. Less, w którym leżały kości, był bardzo czarny i tłusty. Mniej więcej pośrodku grobu, „na miejscu wtórnym”, znajdowało się niewielkie skupienie kręgów oraz żeber i kości obojczyka (VIII).

Ryc. 51. Inwentarz z grobów 18 (a, b) i 21 (c—g)

a, b, e—g — ceramika, c, d — krzemień

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

W północnej części stała misa (I); koło czaszki XII. leżały połówka i fragment muszli małża (XIV, zag.); mały odłupek „z krzemienia południowo-wschodniego?” (VII, zag.); obok dużego skupienia kości leżał kamień, a koło niego 4 odłupki z krzemienia świeciechowskiego parucentymetrowej długości (VI, XV, część zag.) oraz fragment ewentualnie fragmenty naczynia (XV); wzdłuż północno-zachodniej części grobu znajdowały się w dwu oddzielnych skupieniach drobne ułamki naczyń, w jednym 3 (II), a w drugim 7 sztuk (III), wreszcie opodal drobny odłupek (IV, zag.) i drapacz (V) wiórowy, oba z krzemienia świecie-

chowskiego. Skorupy ze skupienia II były „prawdopodobnie poprzednio wydobyte z grobu”. Informacja ta jest niejasna. Z kolei w górnym poziomie grobu znaleziono fragmenty naczyń, kości i muszle małży.

Opis inwentarza:

Misa o dnie karbowanym, zdobiona odciskami sznurka; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; średn. zachowanego otworu 26 cm (ryc. 50 I, 53 a). Dziesięć drobnych, niejednorodnych ułamków ceramiki, z których 6 należy do kultury złockiej, a pozostałe są pod względem kulturowym nie określone (ryc. 50 II, III). Fragment krawędzi naczynia z ornamentem sznurowym (ryc. 50 XV, 51 f). Drapacz wiórowy załuskany, nie licząc drapiska, także poza nim na krawędziach bocznych od strony wierzchniej i częściowo spodniej, dług. 4,8 cm (ryc. 50 V, 51 c). Rylec klinowaty środkowy z krzemienia czekoladowego, dług. 3,8 cm (ryc. 50 XV, 51 d). W notatkach rylec nie jest wspomniany, napisano tylko o odłupkach. Wymieniając odłupki nie zawsze na polu starano się wyróżnić wśród nich narzędzia.

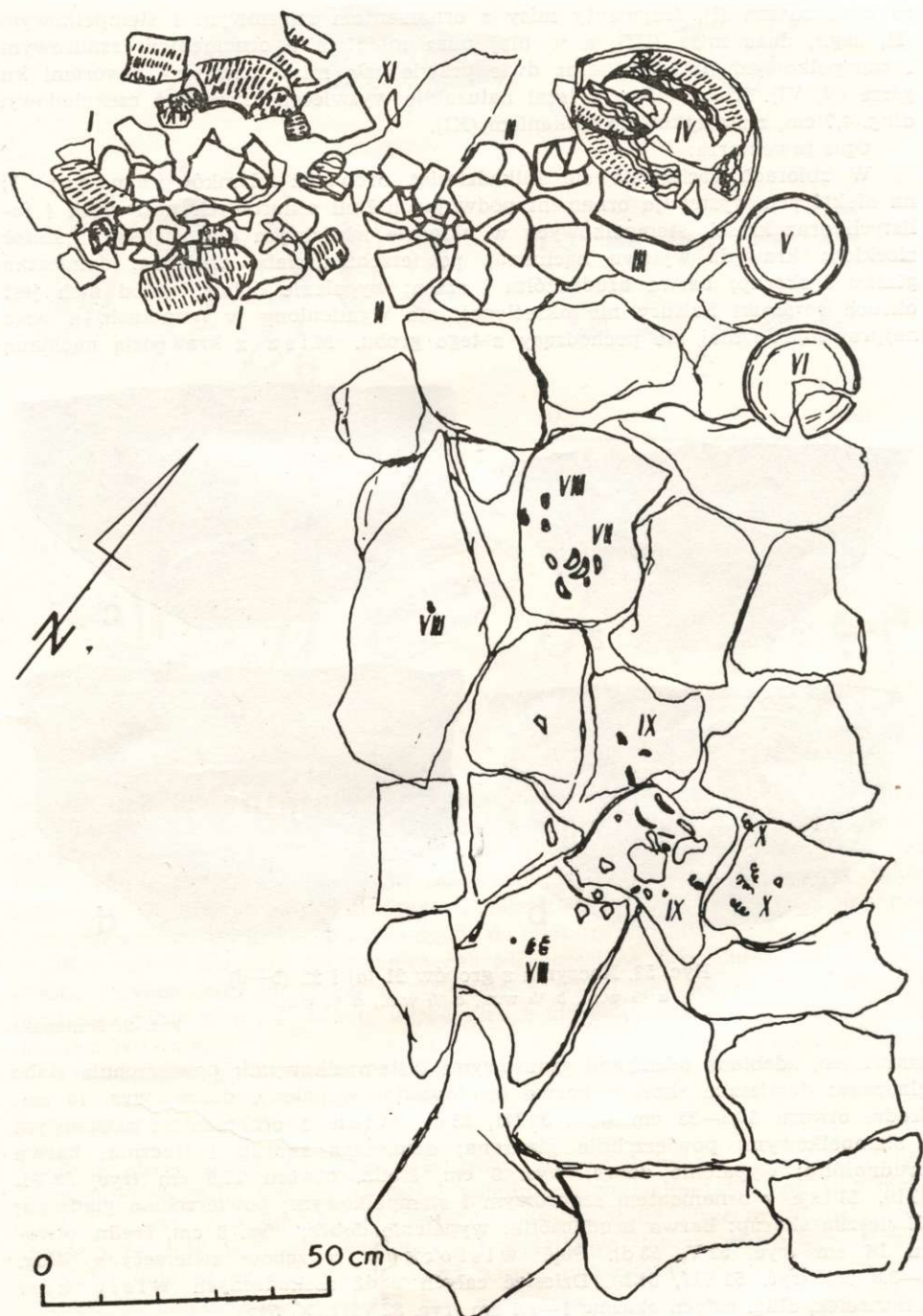
Z kolei w notatkach podano, że w górnym poziomie grobu znaleziono ułamki ceramiki i kości oraz muszle małży. W zbiorach muzealnych ta grupa znalezisk obejmuje 38 drobnych ułamków ceramiki, wśród których udało się wyróżnić 9 skorup kultury złockiej i przypuszczalnie kultury amfor kulistych, niektóre z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 51 e, g) oraz jedną nowożytną; ponadto okruh wapienny; 15 drobnych kości i ułamków kości, ułamek zęba zwierzęcego; 8 połówek i ułamków muszli małży, ułamek żelaznego przedmiotu.

Przynależność grobu: kultura złocka.

13. Grób 22

Grób ten, w odróżnieniu od innych, po zdjęciu warstwy ornej nie zarysował się w postaci ciemnej plamy. W części północno-wschodniej stwierdzono niekształtne, ciemne smugi, a w części południowo-zachodniej less był brunatno-żółty, ciemniejszy niż zazwyczaj. Na głębokości 100 cm ślady grobu niemal zniknęły, gdyż tylko w północno-wschodniej części występowały ciemne smugi, a właściwie jedna smuga wyraźna, której przedłużenie w kierunku N łączyło się z jakąś norą wypełnioną czarną ziemią i fragmentami muszli mięczaków. Osobom eksplorującym wydało się nawet, że grobu tutaj nie ma, wobec czego kopano śmiało i nieoczekiwanie, na głębokości 135 cm, natrafiono na skorupy. Stwierdzono, że na głębokości 120 cm wyraźny zarys grobu miał kształt mniej więcej prostokątny. Na tym kończy się opis górnej części. Autor notatek polowych wyraża pogląd, że grób nie został uprzednio naruszony, gdyż nie stwierdzono w pobliżu bruku śladów sondy. Głębokość grobu mierzona od powierzchni gruntu wynosiła 120 cm w części południowo-wschodniej i 145 cm w północno-zachodniej. Na dnie znajdował się mniej więcej prostokątny bruk kamienny o wymiarach około 220 × 100 cm i kierunku NW—SE (ryc. 52). W odróżnieniu od większej zwartej partii bruku w jego północno-zachodnim końcu część płyt była odłączona od reszty. Mniej więcej pośrodku bruku występowały szczątki szkieletu dziecka w postaci ułamków czaszki, zębów, żeber i kości długich (IX). Obok nich leżały na płytach i pod nimi cztery paciorki z muszli, kilka drobnych fragmentów kości (pod płytami), fragment wióra krzemienno-węglowego (X), z kolei na płytach obok kości i na NW od nich leżało 6 paciorków z muszli „ślیمaków kopalnych” (VIII) oraz 5 wisiorków z zębów zwierzęcych (VII). Północno-zachodnią część grobu zajmowały naczynia stojące obok i na bruku: rozgnieciona amfo-

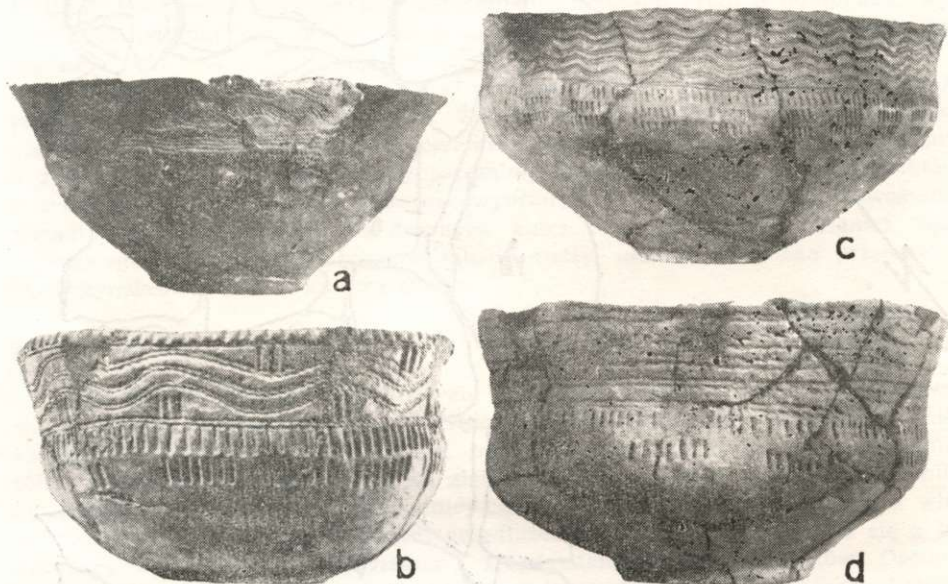
Ryc. 52. Plan grobu 22

Wg dokumentacji polowej

ra czworouszna (I), fragmenty misy z ornamentem sznurowym i stempelkowym (II, zag.), duża misa (III), a w niej misa mniejsza z ornamentem sznurowym i stempelkowym (IV, zag.) oraz dwie prawie całe misy ustawione otworami ku górze (V, VI). Koło amfory I leżał naturalnie wyswiecony krzemień czekoladowy, dług. 4,7 cm, z zaczątkowym łuskaniem (XI).

Opis inwentarza:

W zbiorach zachowało się kilkadziesiąt drobnych ułamków amfory I; na niektórych występuje ornament podwójnych linii sznurowych poziomych i falistych oraz kresek stempelkowych w układzie właściwym dla większości amfor żółkich; krawędź wylewu nacinana; powierzchnia słabo gładzona; domieszka piasku i skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wśród nich jest okrusz ceramiki kultury nie określonej, nie wymieniony w notatkach, a więc najprawdopodobniej nie pochodzący z tego grobu. Misa z krawędzią nacinaną

Ryc. 53. Naczynia z grobów 21 (a) i 22 (b—d)

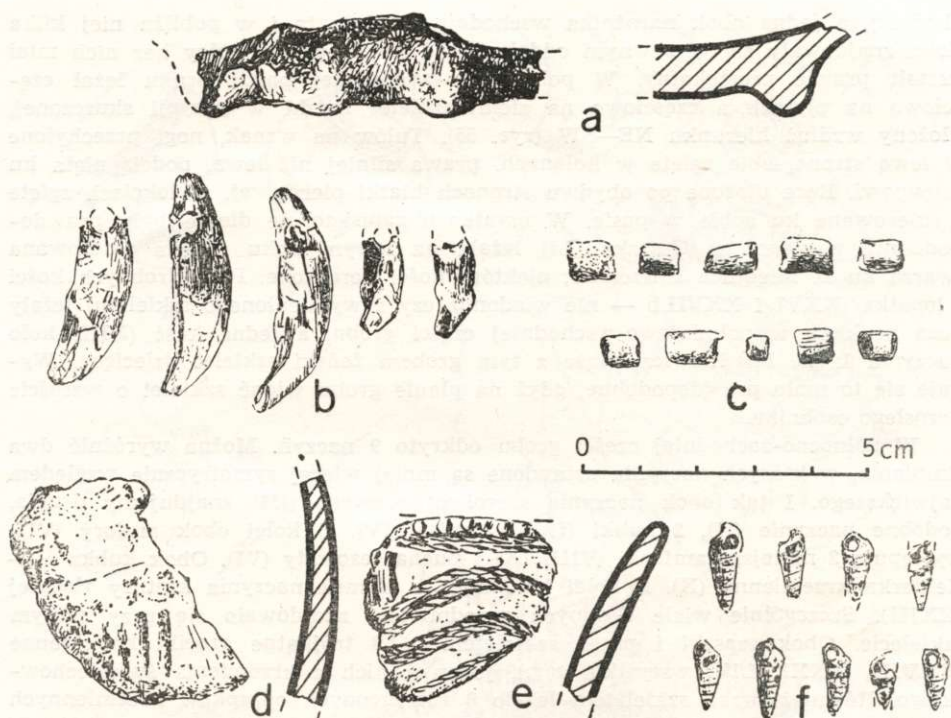
a $\frac{2}{5}$ w.n., b $\frac{1}{5}$ w.n., c $\frac{1}{5}$ w.n., d $\frac{2}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

sznurkiem, zdobiona odciskami sznurowymi i stempelkowymi; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 16 cm, średn. otworu 29,5—32 cm (ryc. 52 III, 53 c). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 9 cm, średn. otworu 17,5 cm (ryc. 52 VI, 53 b). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 9 cm, średn. otworu 16 cm (ryc. 52 V, 53 d). Pięć wisiorków z zębów zwierzęcych, dług. 2—3,8 cm (ryc. 52 VII, 54 b). Dziesięć całych bądź uszkodzonych wisiorków z muszelek, dług. całych okazów 1—1,5 cm (ryc. 52 VIII, X, 54 f).

Oprócz tego w zbiorach wespół z wisiorkami z zębów i muszli znajdują się 22 fragmenty i przeważnie całe cylindryczne paciorki z masy szklistej białawej

Ryc. 54. Inwentarz z grobu 22

a, d, e — ceramika, b — wisiorki z zębów, c — paciorki z fajansu, f — wisiorki z muszli
Rys. J. Łupina

i seledynowej, dług. 0,3—0,8 cm (ryc. 54 c), lecz brak o nich wzmianki w notatkach, w których — co trzeba podkreślić — wymienia się zazwyczaj wszystkie najdrobniejsze przedmioty wchodzące w skład wyposażenia zmarłego. Warto też dodać, że w grobach kultury mierzanowickiej „nad Wawrem” paciorki takie były przez eksploratorów dostrzegane i rejestrowane. Najprawdopodobniej paciorki nie pochodzą z grobu 22 i dostały się do pudła przypadkowo.

W zbiorach znajdują się również zabytki określone jako „luźno znalezione”. Można przypuszczać, że chodzi o materiały z wypełniska jamy grobowej. Jest to ułamek piaskowca i 6 skorup, wśród nich 2 nieneoalityczne i 4 kultury zlockiej (np. ryc. 54 a, d, e).

Przynależność grobu: kultura zlocka.

14. Grób 23

Brak bliższych danych o budowie grobu. Jego głębokość w części północno-zachodniej wynosiła 200 cm, w części południowo-wschodniej 140 cm. Być może różnica ta jest spowodowana położeniem grobu na stoku wzgórza. W notatkach czytamy, że grób ten był nienaruszony i wyjątkowo dobrze zachowany. Przedmioty na dnie grobu zajmowały mniej więcej prostokątną powierzchnię o wymiarach w przybliżeniu 305 × 185 cm, wydłużoną w kierunku NW—SE. Część północno-wschodnią zajmował mniej więcej prostokątny bruk z płyt kamiennych. W bruku brakowało kilku płyt, z kolei kilka leżało w części południowo-za-

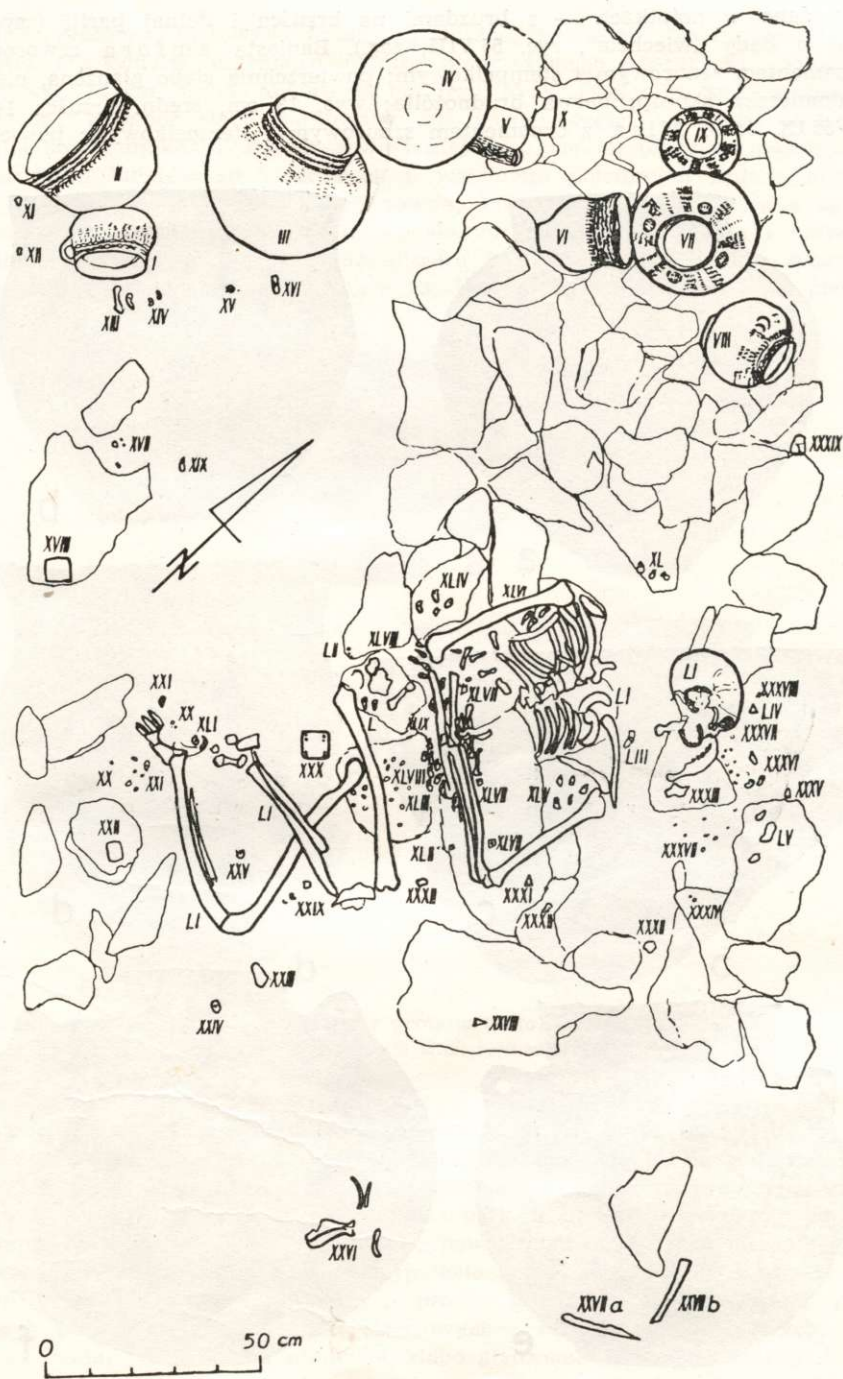
chodniej, a jedna obok narożnika wschodniego; płyta ta i w pobliżu niej kilka kości znajdowały się w pewnym oddaleniu od reszty grobu, który bez nich miał kształt prawie prostokątny. W południowo-wschodniej partii bruku leżał częściowo na płytach a częściowo na ziemi szkielet ludzki w pozycji skurczonej, ułożony wzdłuż kierunku NE—SW (ryc. 55). Tułów na wznak, nogi przechylone w lewą stronę, obie zgięte w kolanach, prawa silniej niż lewa, podciągnięta ku tułowiowi. Ręce ułożone po obydwu stronach klatki piersiowej, w łokciach zgięte i skierowane ku sobie w pasie. W notatkach zapisano, że dłonie były prawdopodobnie wyciągnięte. Czaszka (LI) leżała na lewym boku i była skierowana twarzą ku E. Miednica zniszczona, niektóre kości poruszone. Parę drobnych kości i łopata (XXVI i XXVII b — nie wiadomo, czy z wymienionego szkieletu) leżały poza brukiem w południowo-wschodniej części grobu, a jedna kość (XIII) koło naczynia I. B. Miskiewicz wiąże z tym grobem żeński szkielet dziecięcy. Wydaje się to mało prawdopodobne, gdyż na planie grobu widać szkielet o wroście dorosłego osobnika.

W północno-zachodniej części grobu odkryto 9 naczyń. Można wyróżnić dwa skupienia, w których naczynia ustawione są mniej więcej symetrycznie względem największego. I tak obok naczynia szerokootworowego (III) znajdujemy drugie, podobne naczynie (II), 2 kubki (I, V) i misę (IV). Z kolei obok amfory (VII) występują 2 mniejsze amfory (VIII, IX) i puchar esowaty (VI). Obok kubka V — siekierka krzemienista (X). Z kolei koło nog — ułamek naczynia kultury złockiej (XXIII). Szczególnie wiele drobnych przedmiotów znajdowało się przy samym szkielecie. Obok czaszki i przed szkieletem — 3 trójkątne grociki krzemienne (XXVIII, XXXI, LIV, wszystkie zag.), jeden z nich z krzemienia świeciechowskiego. Również przed szkieletem leżało 8 rozrzuconych odłupków krzemiennych (XXXII, XXXIII, XXXV i LV, wszystkie zag.). Ozdoby bursztynowe, których ilość można ocenić w przybliżeniu na 38 sztuk, były rozmieszczone następująco: w pobliżu nog leżało rozrzuconych 5 całych bądź w ułamkach dużych zawieszek czworokątnych z otworkami (XVIII, XX, XXII, XXX, XXXIX, przy czym zawieszki XVIII i XXII leżały pod kamieniami, druga z nich była zniszczona). W różnych miejscach obok szkieletu było rozrzuconych 15 wisiorków czworokątnych całych bądź w ułamkach (XVII, XXIX, XLII, XLVII). Znalaziono 2 wisiorki, sądząc po ułamkach w zbiorach, o kształcie rurkowatym (XXXIV, XXXVIII). Były też ułamki około 15 wisiorków, w większości o nieokreślonym kształcie (XI, XII, XIV—XVII, XX, XXXIV, LII). Wisiorki kościane i z zębów zwierzęcych, w ilości ogółem przypuszczalnie 44, skupiały się koło kości rąk i górnej części szkieletu, niewielka ich część leżała przy kościach nog i w pobliżu naczyń; większość zaginęła. W notatkach połowych rozróżnia się: wisiorki z zębów (XIII, XIX, XXI i zag. L i LIII), wisiorki z zębów i kości (XLI, XLIV—XLVI, XLVIII, zag.), wisiorki kościane (XXIV, XXV, XXXVI) i wisiorki z kości przypominające zęby (XL, zag.). W przypadku wisiorków, o których w notatkach napisano, że są z kości, okazało się, że wykonano je z zębów. Paciorki z muszli, w liczbie 34, występowały w dwóch skupieniach: koło czaszki i w miejscu niezachowanej miednicy (XXXVII i XLIII, wszystkie zag.). Były także 2 ułamki muszli (XIV, XLIX) koło naczynia I i pod kośćmi przedramienia. W południowo-wschodniej części grobu leżało sztyło kościane (XXVII a, zag.).

Opis inwentarza:

A m f o r a czwororuszna z ornamentem sznurowym i łuczkowym; dno odkrojone od brzuśca; domieszka skorup; powierzchnia gładzona; barwa brudnożółta i szarawa; wypalenie dobre; wys. 21 cm, średn. brzuśca 28 cm (ryc. 55 VII, 56 f). Baniasta a m f o r a dwururszna z ornamentem sznurowym i stempelkowym oraz —

Ryc. 55. Plan grobu 23

Wg dokumentacji polowej

jaką podano w notatkach — z bruzdami na brzuścu i dolnej partii (zapewne chodzi o ślady „wiechcia”, ryc. 55 VIII, zag.). Baniasta amfora czworourszna z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wys. 13 cm, średn. brzuśca 14 cm (ryc. 55 IX, 56 e). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzch-

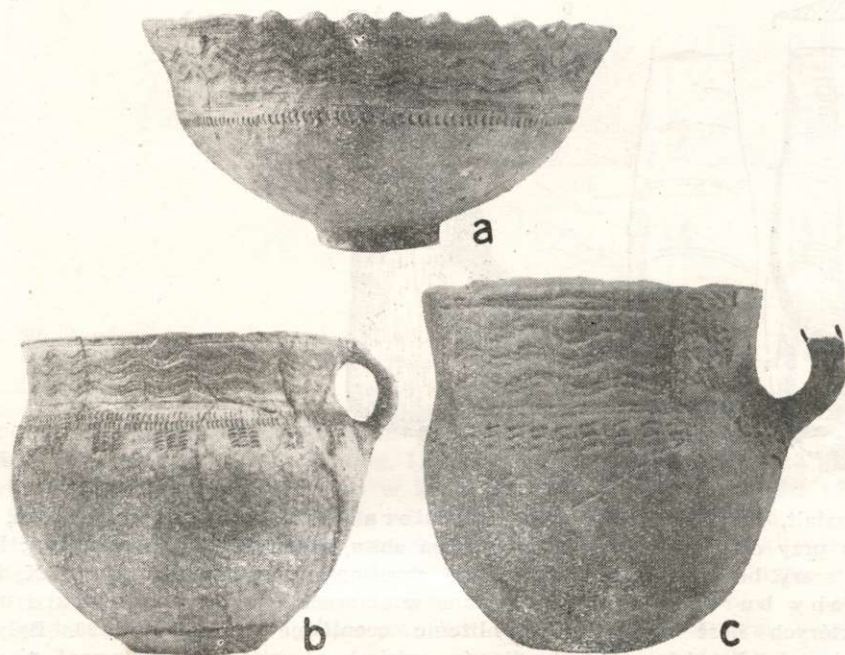
Ryc. 56. Naczynia z grobu 23

a $\frac{1}{7}$ w.n., b $\frac{1}{6}$ w.n., c, d, f $\frac{1}{4}$ w.n., e $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

nia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłuczonych skorup; barwa brudnożółta; zewnątrz i wewnątrz czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 14 cm, średn. otworu 28 cm (ryc. 55 IV, 56 c). Kubek z uszkiem taśmowym; krawędź słabo karbowana; na górnej części ornament sznurowy i stempelkowy; uszko na stronie zewnętrznej zdobione na przemian pojedynczymi szeregami łuczków stempelkowych i poziomymi potrójnymi liniami sznurowymi; powierzchnia gładzona, niezbyt równa; dno odklejone od brzuśca w sposób spotykany u innych naczyń; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szarawa; wypalenie dobre; wys. 17 cm, średn. otworu 17,5 cm (ryc. 55 I, 57 b). Naczynie to nie jest pewnie związane z grobem 23, jego metrykę odtworzono na podsta-

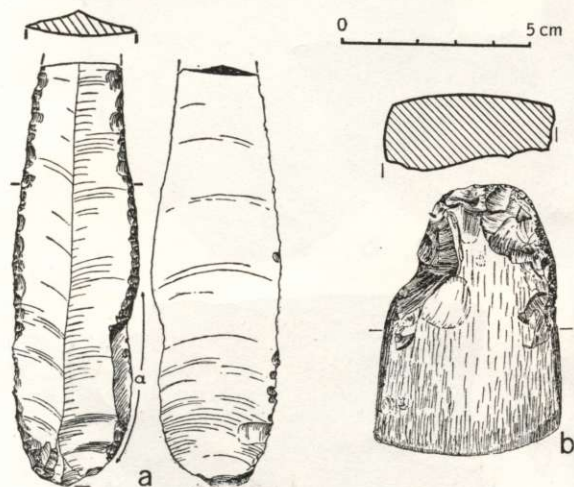
Ryc. 57. Naczynia z grobów 18 (a) i 23 (b, c)

a $\frac{3}{4}$ w.n., b $\frac{1}{4}$ w.n., c $\frac{1}{2}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

wie szkicu kubka na palniku grobu w notatkach polowych, gdzie nie zostały zaznaczone drugorzędne szczegóły umożliwiające pewne zidentyfikowanie naczynia; warto zaznaczyć, że istnieje uderzająca zgodność szkicu z naczyniem oryginalnym w zakresie kształtu i ornamentu. Kubek z uchem taśmowym, zdobiony odciskami sznurowymi i stempelkowymi; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 10 cm, średn. otworu 9,5 cm (ryc. 55 V, 57 c). Puchar o profilu esowatym z ornamentem pojedynczych poziomych grubych linii sznurowych i łuczków stempelkowych; krawędź nacinana; powierzchnia nierówna, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 18 cm, średn. otworu 17,5 cm (ryc. 55 VI, 56 d). Naczynie szerokootworowe zdobione odciskami sznurka i łuczka stempelkowego; dno odklejone w miejscu złączenia z brzuścem; po-

wierzchnia gładzona, nierówna, na brzuścu liczne ukośne pasma żłobków jakby wskutek wyrównywania palcami; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami szara, zewnątrz miejscami czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. zachowanej części 26 cm, średn. otworu 27,5 cm (ryc. 55 II, 56 b). Naczynie szerokootworowe zdobione odciskami sznurowymi oraz łuczkami i kreskami stempelkowymi; krawędź nacinana podwójnym sznurem; powierzchnia nierówna, słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta, wewnątrz i zewnątrz czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 35,5 cm, średn. brzuśca 36 cm (ryc. 55 III, 56 a). Związek naczynia z grobem jest prawdopodobny. Metrykę odtworzono na podstawie szkicu naczynia na planiku grobu, zgadzają

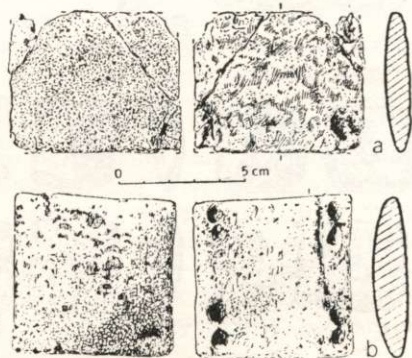

Ryc. 58. Krzemienie z grobu 23
Rys. Z. Krzak

się kształt, rozmiary i ornament. Siekiera o przekroju czworobocznym, gładzona przy ostrzu; na bokach przy tylcu zbity, jeden bok tyłca odłupany; krzemień szary bez nakrapiania, bliżej nie określony; dług. 7,5 cm (ryc. 55 X, 58 b). Ozdoby bursztynowe zachowane w zbiorach obejmowały wisiorki i ułamki, których ilość można w przybliżeniu ocenić na co najmniej 28. Były to: 6 drobnych okruchów z nieokreślonego wisiorka (ryc. 55 XI); fragment nieokreślonego wisiorka z resztką otworka (ryc. 55 XII, 60 b); 6 drobnych okruchów z nieokreślonego wisiorka (ryc. 55 XIV); 13 okruchów z wisiorka lub wisiorków bliżej nie określonych (ryc. 55 XV); uszkodzony wisiorek trapezowaty ze śladem otworka na wylot, dług. 3,4 cm (ryc. 55 XVI, 60 f); 5 ułamków wisiorka kwadratowego z otworkiem w kształcie litery V, dług. krawędzi 1,5 cm (ryc. 55 XVII, 60 c); 29 okruchów przypuszczalnie z dwóch wisiorków bliżej nie określonych, niektóre ze śladami po otworach w kształcie litery V, pochodzące z wisiorka typu XVII; jeden fragment, dług. 2,2 cm, ma resztki otworka na wylot i przypuszczalnie pochodzi z wisiorka typu XXXIX (ryc. 55 XX); czworokątna płytką z otworkiem i kilka okruchów przypuszczalnie z tej samej płytki, dług. 4 cm (ryc. 55 XXII, 60 g); czworokątna płytką z czterema otworkami w kształcie litery V w rogach, dług. 6,2 cm (ryc. 55 XVIII, 59 a); kwadratowa płytką z czterema otworkami w kształcie litery V w rogach, dług. krawędzi 6,2 cm (ryc. 55 XXX, 59 b). W notatkach podano, że płytką XXX była zdobiona, co nie odpowiada oryginalowi zachowanemu w zbiorach. Być może umieszczono mylny numer zabytku na metryce. Oprócz tego w zbiorach jest (nie wiadomo, czy związany ze wspom-

nianą płytką XXX) ułamek lessowej glinki z negatywem ornamentu złożonego z trzech równoległych szeregów punktów, a więc ornamentu charakterystycznego dla niektórych bursztynów złockich. Dalej: 6 okruchów z bliżej nie określonego wisiorka z otworkiem w kształcie litery V (ryc. 55 XXIX), a wg notatek pod nr. XXIX: mały „bursztyn kwadratowy i fragmenty”; 11 okruchów z dwu rodzajów wisiorków: rurkowego i bliżej nie określonego z otworkiem w kształcie litery V (ryc. 55 XXXIV); 5 okruchów z wisiorka rurkowego (ryc. 55 XXXVIII); uszkodzona płytka z otworkiem przy krawędzi i kilkadziesiąt okruchów przypuszczalnie z niej, dług. 3,5 cm (ryc. 55 XXXIX, 60 a); 2 całe i 6 ułamków z trzeciego wisiorka kwadratowego z otworkiem w kształcie litery V, dług. kra-

Ryc. 59. Zawieszki bursztynowe z grobu 23

Rys. J. Łupina

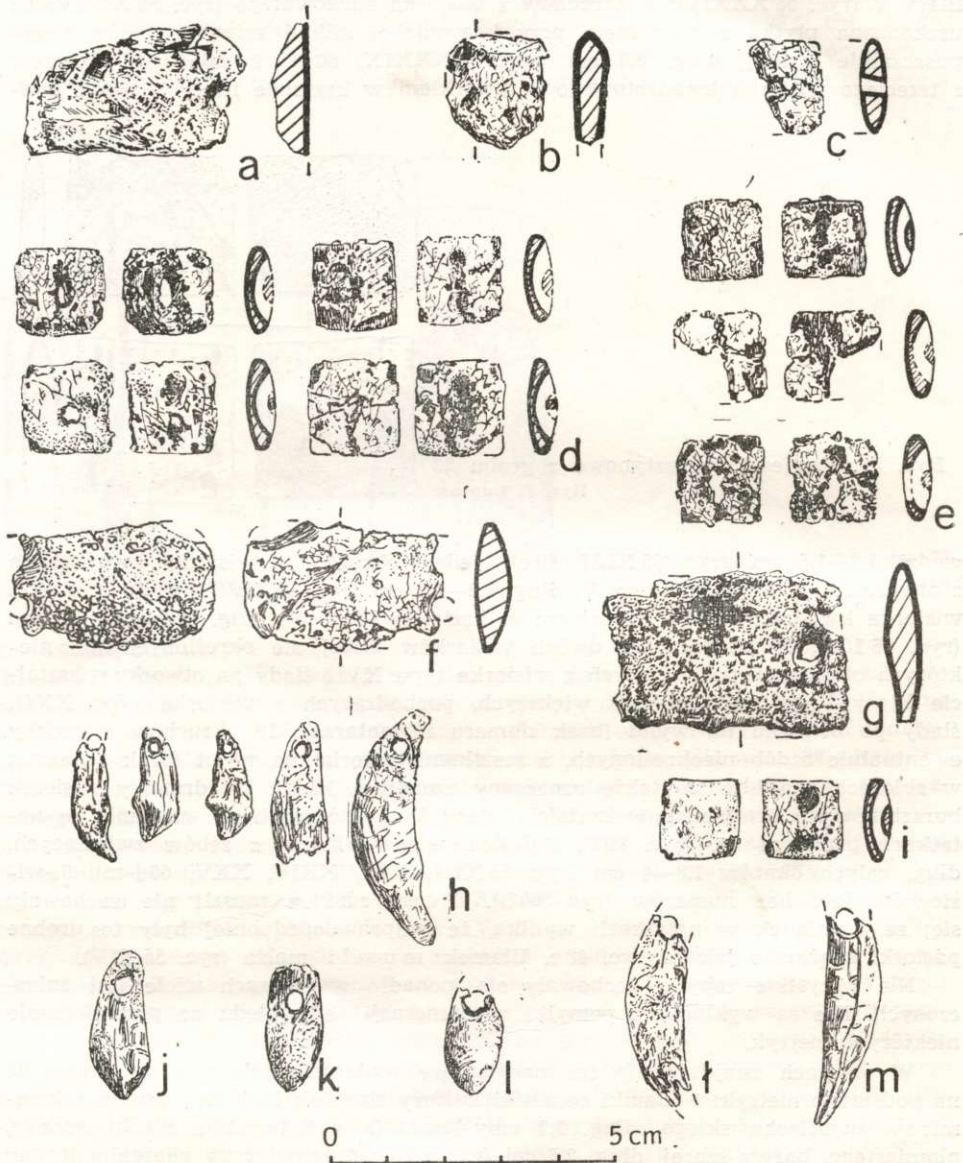
wędzi 1,3—1,5 cm (ryc. 55 XLII, 60 e); jeden okruch i 4 wisiorki kwadratowe z otworkiem w kształcie litery V, dług. 1,3—1,5 cm (ryc. 55 XLVII, 60 d); 3 ułamki wisiorka kwadratowego z otworkiem w kształcie litery V, dług. krawędzi 1,3 cm (ryc. 55 LII); 31 okruchów z dwóch wisiorków bliżej nie określonych; na niektórych okruchach pochodzących z wisiorka typu XVII ślady po otworze w kształcie litery V, a na ułamkach większych, pochodzących z wisiorka typu XXII, ślady po otworze na wylot (brak numeru inwentarza); 10 okruchów z ozdoby ewentualnie ozdób nieokreślonych, z resztkami otworka na wylot (brak numeru); w zbiorach znajduje się także oznaczony numerem XLIII kwadratowy wisiorek bursztynowy z otworkiem w kształcie litery V, o którym brak wzmianki w notatkach pod tym nr. (ryc. 60 i). Dziesięć wisiorków z zębów zwierzęcych, dług. całych okazów 1,8—4 cm (ryc. 55 XIII, XXI, XXIV, XXV, 60 j-m), 5 wisiorków jest bez numerów (ryc. 60 h). Paciorki z muszli nie zachowały się; ze wzmianek w notatkach wynika, że najprawdopodobniej były to drobne paciorki krążkowe jak na ryc. 48 c. Ułamek muszli małża (ryc. 55 XIV).

Nie wszystkie zabytki zachowały się, ponadto w zbiorach wiele jest zniszczonych. Nie są wykluczone pomyłki w numeracji ze względu na przemieszanie niektórych metryk.

W zbiorach znajdują się też następujące materiały zaliczone do grobu 23 na podstawie metryk: 3 ułamki ceramiki kultury złockiej; trójkątny grocik z krzemienia świeciechowskiego, dług. 2,2 cm; łuszczyk z krzemienia nieokreślonego, płamiastego, barwy szarej, dług. 2,5 cm (ryc. 63 a); pryzmatyczny wiórek i drobny odłupek z krzemienia świeciechowskiego; ułamek muszli małża. Brak bliższych danych o ich lokalizacji w grobie.

Oprócz tego są 4 krzemienie szare biało nakrapiane z metryką określającą

ich lokalizację w górnych poziomach grobu pod warstwą humusu; brak dla nich potwierdzenia w notatkach polowych. Są to: złamany nóż wiórowy dwójako załuskany, wyświecony dwustronnie na jednej krawędzi całej i na drugiej mniej więcej do połowy długości (odcinek a na ryc. 58 a), z wyświeceniem wiąże się starsze, nieregularne, strome, częściowo dwustronne załuskanie na odcinku a oraz

Ryc. 60. Inwentarz z grobu 23

a-g, i — bursztyny, h, j-m — wiśniorki z zębów

Rys. J. Lupina

na $\frac{1}{3}$ drugiej krawędzi przy podstawie, ponadto reszta noża jest wtórnie załuska-
na zwarcie, bardziej regularnie — ostatnie załuskanie jest młodsze od wyświe-
cenia, nóż jest charakterystyczny dla kultury pucharów lejkowatych, dług. 11,2 cm;
złamany przy wierzchołku surowy wiór bardzo słabo wygięty, regularny, wąski,
o przekroju trapezowatym, z krzemienia świeciechowskiego, o wymiarach $8,6 \times$
 $\times 2,2 \times 0,7$ cm; drobny odłupek częściowo załuskany na krawędzi, ponadto od-
łupek odbity od gładzonego narzędzia.

Przynależność grobu: kultura złocka.

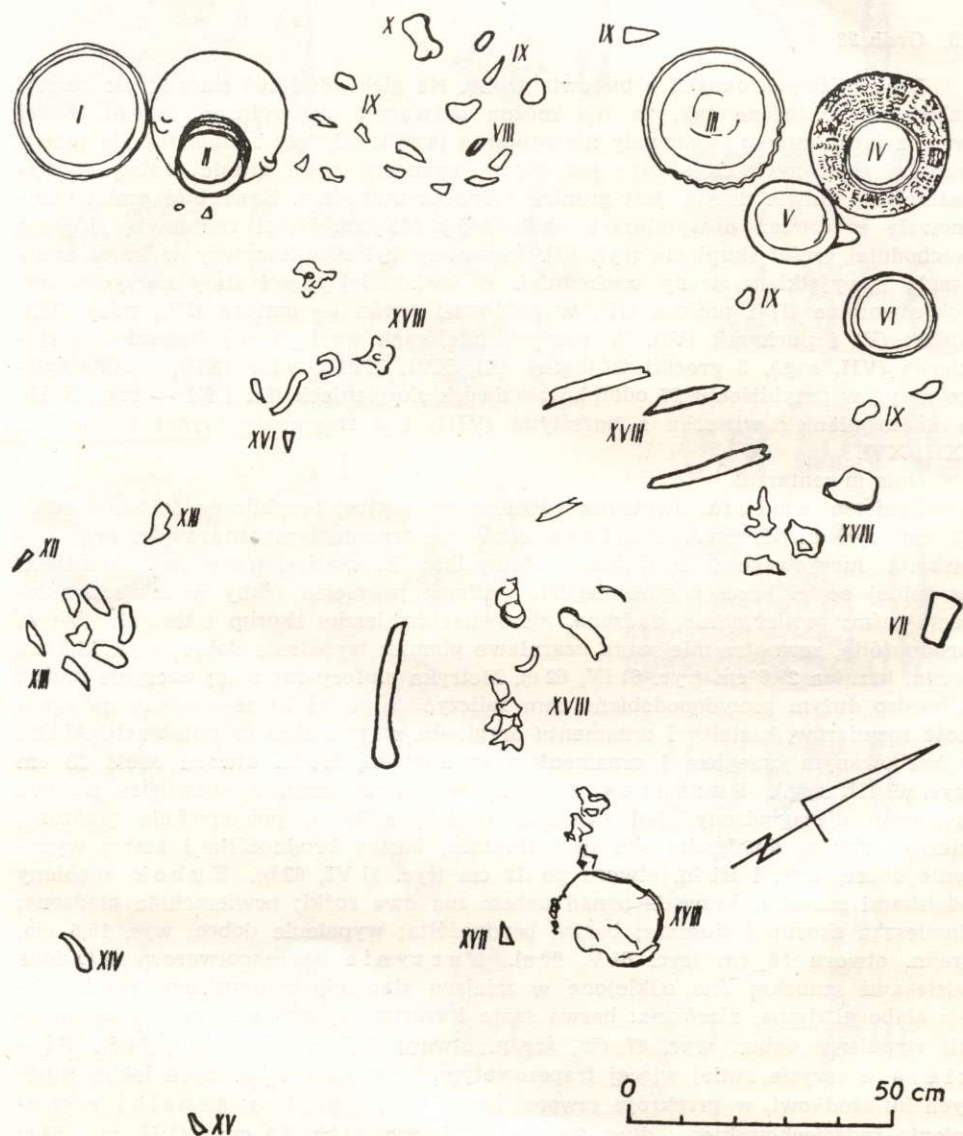
15. Grób 28

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na głębokości 200 cm odkryto resztki
szkieletu rozrzucone tak, że nie można odtworzyć pierwotnego układu. Kości
wraz z inwentarzem zajmowały nieregularną przestrzeń, lecz rozmieszczenie przed-
miotów położonych na skraju jak gdyby wyznacza część granic grobu; najwy-
raźniejsza, prawie prosta, jest granica północno-zachodnia. Zawartość grobu obej-
mowała przestrzeń o wymiarach około 240×200 cm. Kości znajdowały się we
wschodniej części skupienia (ryc. 61). Inwentarz był rozmieszczony w kilku miej-
scach, z wyjątkiem strony wschodniej. W zachodniej części stały naczynia szer-
okootworowe (I) i amfora (II), w północnej części — amfora (IV), misa (III),
kubek (V) i puchar (VI). W różnych miejscach występowały krzemienie: sie-
kierka (VII, zag.), 3 grociki trójkątne (XI, XVI, XVII), wiór (XIV, niezidentyfi-
kowany), w przybliżeniu 27 odłupków w dwóch skupieniach (IX i XI — zag., XIII),
a nadto ułamek wisiorka z bursztynu (VIII) i 2 fragmenty szydeł kościanych
(XII, XV).

Opis inwentarza:

Baniasta amfora dwuuszna zdobiona na szyjce; przybliżona średn. brzuśca
22 cm (ryc. 61 II, zag.). Amfora zdobiona ornamentem sznurowym oraz od-
ciskami łuczkowego i kreskowego stempelka; krawędź karbowana sznurkiem;
w dolnej części brzuśca gdzieniędzie poziome pęknięcia jakby w miejscu skle-
jenia taśm; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup i tłucznia; barwa
brudnożółta, zewnątrz miejscami czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 24,5 cm,
średn. brzuśca 29,5 cm (ryc. 61 IV, 62 c). Metryka amfory zaginęła; naczynie można
z bardzo dużym prawdopodobieństwem zaliczyć do grobu 28 ze względu na zgod-
ność rozmiarów, kształtu i ornamentu oryginału z rysunkiem w notatkach. Misa
z karbowanym brzegiem i ornamentem sznurowym, średn. otworu około 23 cm
(ryc. 61 III, zag.). Puchar zdobiony odciskami sznurka; wewnątrz wylewu
widoczny niezagładzony ślad sklejenia ścianki z taśm; powierzchnia gładzona,
niezbyt równa; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta i szara; wypa-
lenie dobre, wys. i średn. otworu po 12 cm (ryc. 61 VI, 62 b). Kubek zdobiony
odciskami sznurka; krawędź ponad uchem ma dwa rożki; powierzchnia gładzona;
domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 16,5 cm,
średn. otworu 15 cm (ryc. 61 V, 62 a). Naczynie szerokootworowe zdobione
odciskami sznurka; dno odklejone w miejscu złączenia z brzuścem; powierzch-
nia słabo gładzona, nierówna; barwa szara i szarożółta, zewnątrz czarniawe plam-
ki; wypalenie dobre; wys. 27 cm, średn. otworu 25,5 cm (ryc. 61 I, 62 d). Sie-
kiera o zarysie mniej więcej trapezowatym, krawędziach bocznych lekko wgię-
tych ku środkowi, w przekroju czworoboczna (VII, zag.). Trzy grociki z krze-
mienia świeciechowskiego; dług. 2,4 cm (XVI, ryc. 64 b), 2,9 cm (XVII, ryc. 64 c)
i 3,1 cm (XI, ryc. 64 a). Fragment rurkowatego wisiorka z bursztynu, dług.
2,5 cm (ryc. 61 VIII, 64 f). Dwa fragmenty szydeł kościanych (ryc. 61 XII, XV,

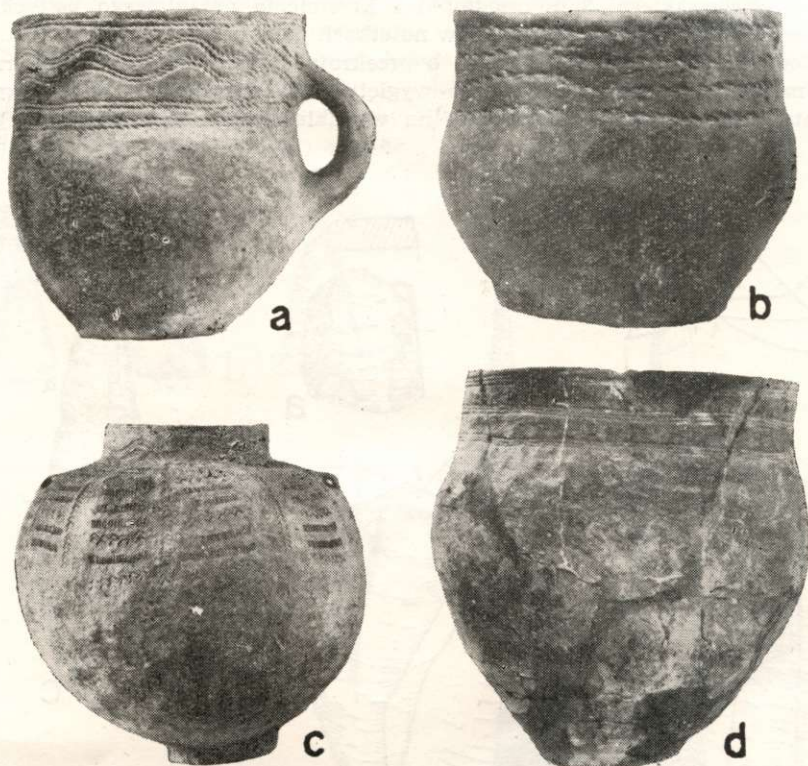
64 c, d). Spośród znalezionych w grobie przypuszczalnie 27 odłupków zachowało się 17, są pozbawione załuskań, dość jednorodne, podłużne, nieregularne, dług. 1,7—8,2 cm; 6 z nich tworzy dwie składanki, z których większa obejmuje fragment konkrecji krzemienia z zachowaną świeżą, białawą korą (ryc. 63 b, d); w jej skład wchodzi krzemienie XIII i XIV. Nie jest wykluczone, że okazy zaginione powiększyłyby składankę. Z rodzaju surowca wynika, że odłupki pochodzą z dwóch odmien-

Ryc. 61. Plan grobu 28

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 62. Naczynia z grobu 28

a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{1}{3}$ w.n., c $\frac{1}{6}$ w.n., d $\frac{1}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

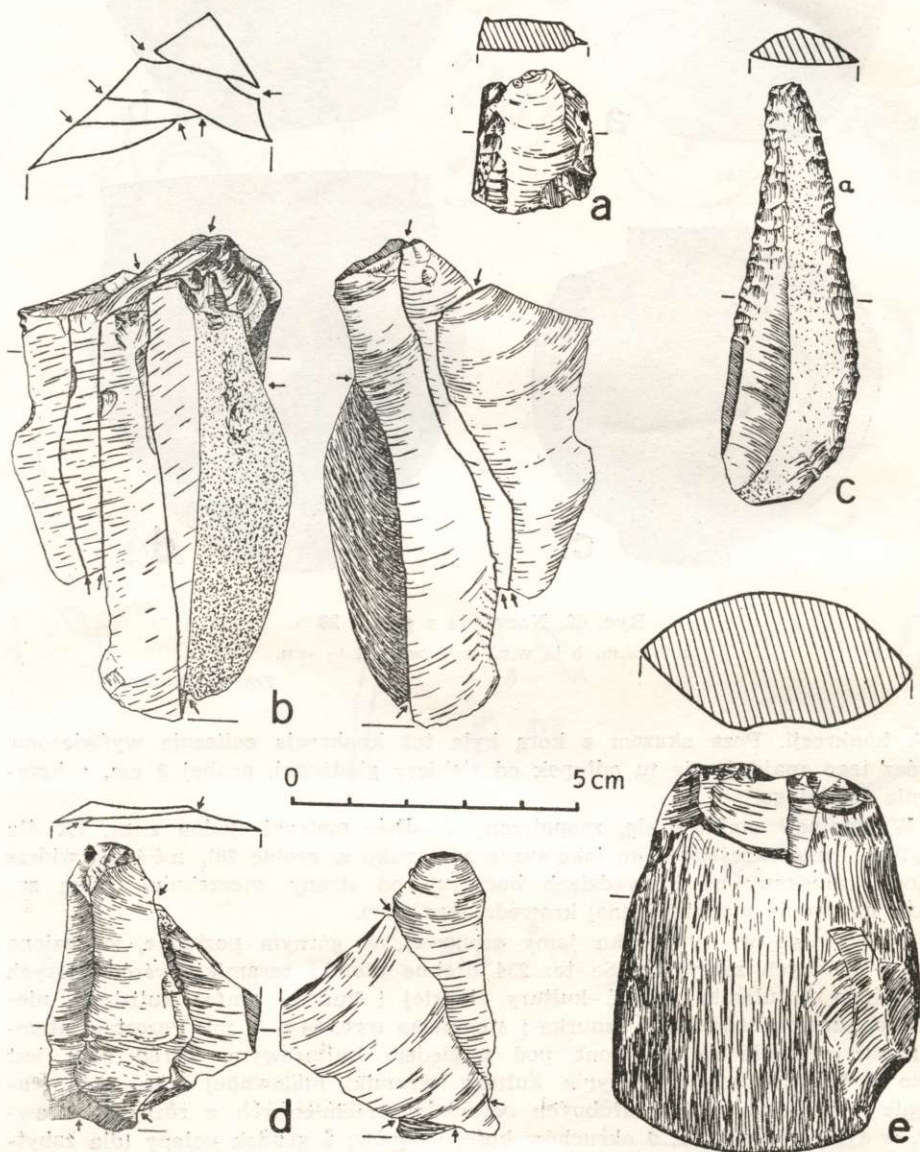
nych kongrecji. Poza okazem z korą była też kongrecja eolicznie wyświecona. Oprócz tego znajduje się tu odłupek od siekiery gładzonej, grubej 2 cm, z krzemienia pasiastego.

W zbiorach znajduje się, zaopatrzony w dwie metryki (jedna z nr. IX dla zabytku, druga określająca go jako luźne znalezisko w grobie 28), nóż na wiórze z korą, załuskany na krawędziach bocznych od strony wierzchniej, kilka załuskań na stronie spodniej jednej krawędzi (ryc. 63 c).

Oprócz tego w wypełniku jamy grobowej, w górnym poziomie, znaleziono paręset drobnych zabytków. Są to: 234 drobne ułamki ceramiki, wśród których wyróżniono 32 ułamki naczyń kultury złockiej i kultury amfor kulistych, niektóre są zdobione odciskami sznurka i stempelka (ryc. 64 g—l, m). Pozostałe ułamki neolityczne nie są określone pod względem kulturowym, wśród nich jest uszko przypuszczalnie z naczynia kultury ceramiki malowanej (ryc. 64 i). Następnie 5 niejednorodnych drobnych odłupków krzemiennych z różnych surowców, w tym 2 załuskane; 9 okruców kości i zębów; 5 grudek polepy (dla zabytków tych brak jest potwierdzenia w notatkach polowych). Ponadto również w wypełniku południowej części grobu, w górnym poziomie, znaleziono nóż wiórowy i 5 odłupków zbliżonych do okazów składankowych z dolnej części grobu, z su-

rowca świeciechowskiego; 3 mikroodłupki z krzemienia narzutowego bałtyckiego; ząb zwierzęcy (mają one potwierdzenie w notatkach połowych).

W zbiorach występuje też siekiera o przekroju soczewkowatym tak w rzucie podłużnym, jak i poprzecznym, bokach wygiętych na zewnątrz, na tylcu skrócona (negatywy skracające są miejscami na wypukłościach słabo wyświecone); po

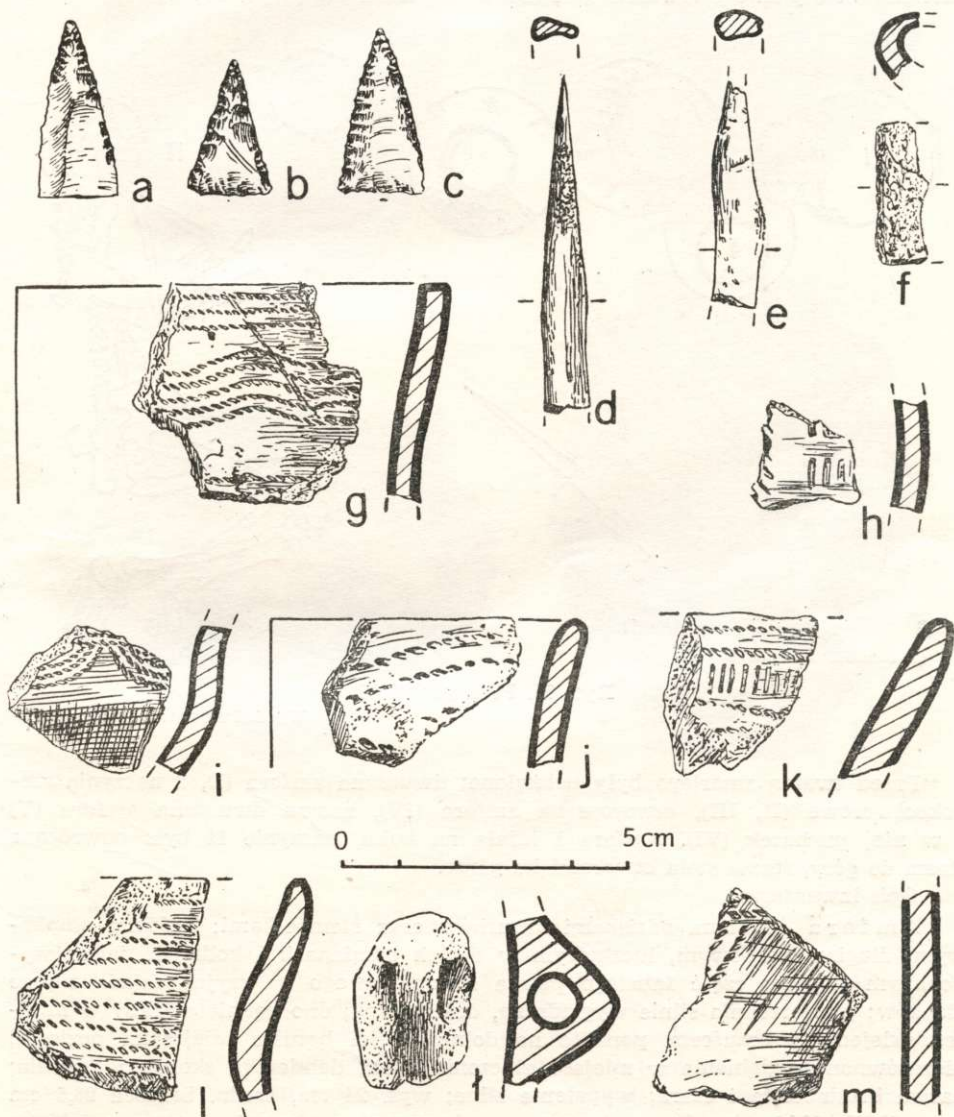
Ryc. 63. Krzemienie z grobów 23 (a) i 28 (b—e)

Rys. Z. Krzak

jednej stronie przy krawędzi tyłka kilka stożków uderzeniowych; pozostała część silnie wyświecona, najmocniej przy ostrzu, które jest stępione, na części wyszczerbione i następnie silnie wyświecone; krzemień pasiasty; dług. 6,5 cm (ryc. 63 e). Ze względu na rysunek w notatkach przedstawiający siekiere czworosieczną (VII) możemy być pewni, że siekiera soczewkowata nie pochodzi z grobu 28.

Przynależność grobu: kultura złocka.

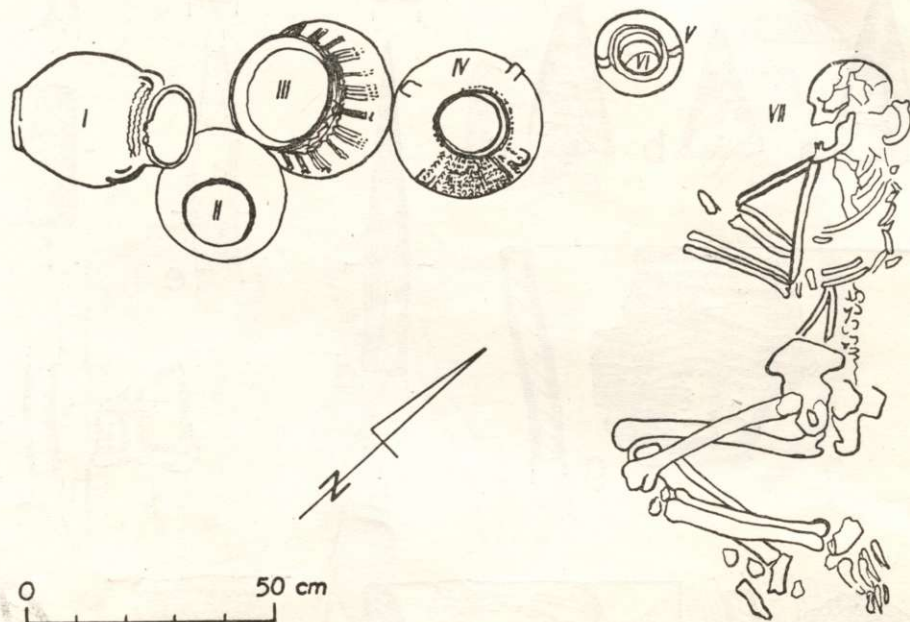
Ryc. 64. Inwentarz z grobu 28

a-c — krzemienie, d, e — szczydła kościane, f — bursztyn, g-m — ceramika

Rys. Z. Krzak i J. Lupina

16. Grób 37

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na głębokości 130 cm odkryto szkielet i skupienie naczyń ułożone prostopadle do siebie; jakby wyznaczające dwa boki grobu. Szkielet leżał w pozycji skurzonej na prawym boku wzdłuż kierunku NW—SE. Czaszka twarzą zwrócona ku SW. Ręce zgięte i ułożone przed klatką piersiową. Na planie grobu widać, że niektórych kości brak (ryc. 65).

Ryc. 65. Plan grobu 37

Wg dokumentacji polowej

Przed twarzą zmarłego były ustawione: dwuuszna amfora (I), 2 naczynia szerokokotworowe (II, III), czwororuszna amfora (IV), znowu dwuuszna amfora (V) i w niej pucharek (VI). Amfora I leżała na boku, naczynie II było odwrócone dnem do góry, reszta stała otworami ku górze.

Opis inwentarza:

Amfora zdobiona odciskami sznurków oraz stempelkami: krótkim słupkowym, długim kreskowym, łuczkowym w dwóch odmianach i kolistym, jakby wykonanym tulejką; część falistego pasma stempelkowego na szyjce składa się ze żłobków; powierzchnia silnie wygładzona, dość równa; dno pęknięte jakby w miejscu sklejenia z brzuścem, ponadto na dolnej części brzuśca miejscami poziome, niezarównane wgłębienia w miejscu złączenia taśm; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta i szara; wypalenie silne; wys. 24 cm, średn. brzuśca 28,5 cm (ryc. 65 IV, 66 b). Amfora dwuuszna o krawędzi nacinanej sznurem, zdobiona odciskami sznurka na szyjce; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka tłucznia; barwa żółtoczerwonawa; wypalenie dobre; wys. 33 cm, średn. brzuśca 26 cm (ryc. 65 I, 66 d). Dwuuszna amfora jajowata z ornamentem poziomych żłobków na szyjce; powierzchnia gładzona „wiechciem”, nierówna; domieszka tłucznia;

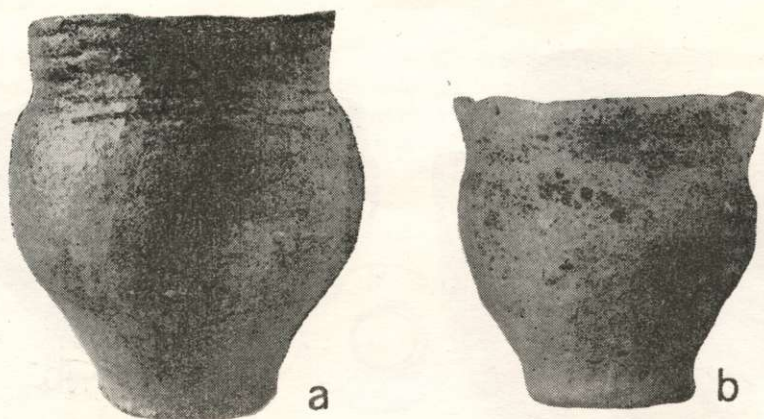

Ryc. 66. Naczynia z grobu 37
 a $\frac{1}{4}$ w.n., b—d $\frac{1}{2}$ w.n.

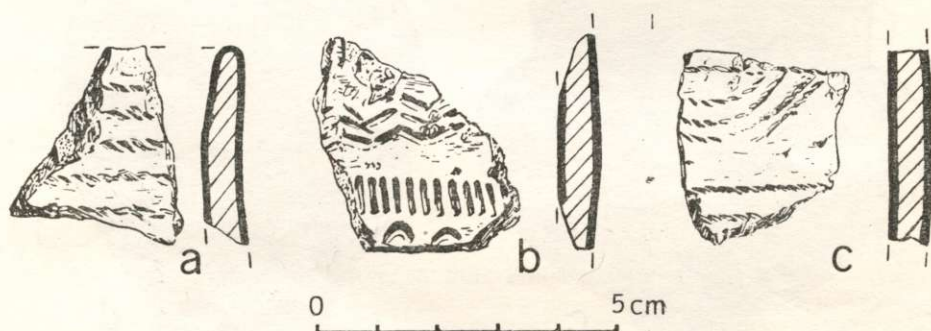
Fot. S. Biniewski

barwa brudnożółta, brunatna i szara; wypalenie dobre; wys. 21 cm, średn. brzuśca 17,5 cm (ryc. 65 V, 66 a). Związek amfory z grobem nie jest pewny; przy odtwarzaniu metryki posłużono się wyłącznie uproszczonym rysunkiem naczynia w notatkach polowych i lakonicznym opisem amfory; na rysunku w notatkach zarówno kształt, jak też ornament i rozmiary amfory odpowiadają oryginałowi, lecz brak szczegółów umożliwiających identyfikację. Pucharek miejscami na szyjce zdobiony dwoma poziomymi pasemkami potrójnych linii sznurowych; powierzchnia nierówna, niegładzona, gdzieś ze śladami „wiechcia”; barwa brudnożółta, zewnątrz i wewnątrz czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. i średn. otworu po 9 cm (ryc. 65 VI, 67 b). Naczynie szeroko-otworowe zdobione odciskami sznurka, żłobkami i dołkami stempelkowymi podłużnymi i owalnymi; na wysokości 1 cm ponad dnem poziome pęknięcie jakby

Ryc. 67. Naczynia z grobu 37
a $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{2}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 68. Ceramika z grobu 37

Rys. J. Łupina

w miejscu sklejenia; powierzchnia gładzona; domieszka tłucznia; barwa brudno-żółta i szara, zewnątrz czarniawe plamki; wypalenie silne; wys. 22 cm, średn. brzuśca 28 cm (ryc. 65 III, 66 c). Naczynie szerokootworowe z nacinaną krawędzią, zdobione na szyjce odciskami sznurka; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta, zewnątrz i wewnątrz czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 25 cm, średn. brzuśca 24 cm (ryc. 65 II, 67 a).

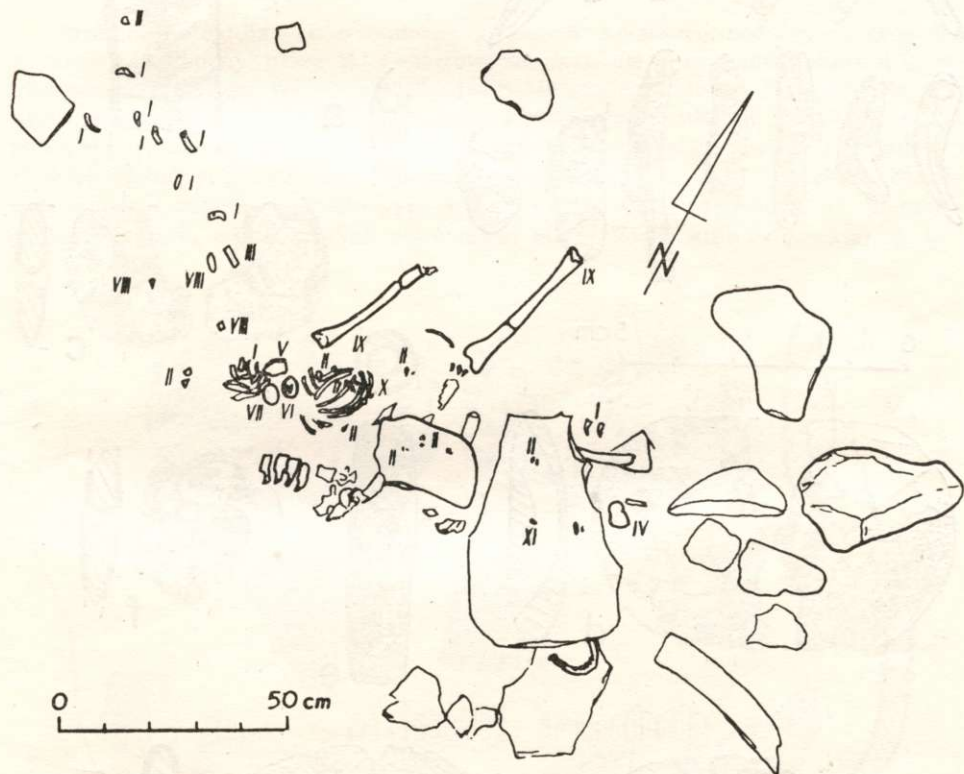
Oprócz tego w świetle danych na metryce, w wypełniku górnej części grobu znaleziono: 91 drobnych skorup niejednorodnych pod względem technologicznym, część z nich należy do kultury złockiej bądź kultury amfor kulistych (ryc. 68 a—c), reszta nie jest określona pod względem kulturowym; 6 ułamków kości; 4 grudki polepy. W notatkach polowych brak dokładnego spisu materiałów znalezionych w górnej części wypełnika.

Przynależność grobu: kultura złocka.

17. Grób 61

Brak bliższych danych o budowie grobu. Głębokość wynosiła 80 i 100 cm; nie wiadomo, których miejsc dotyczą podane dwie różne liczby. W grobie znaleziono zniszczony pochówek i płyty rozmieszczone na powierzchni o wymiarach 200×120 cm wzdłuż kierunku E—W. W południowo-wschodniej części jeden kamień leżał w oddaleniu od skupienia. Największe zgrupowanie płyt znajdowało się we wschodniej części. Mniej więcej pośrodku grobu, obok płyt i między nimi, leżały szczątki szkieletu (ryc. 69 IX).

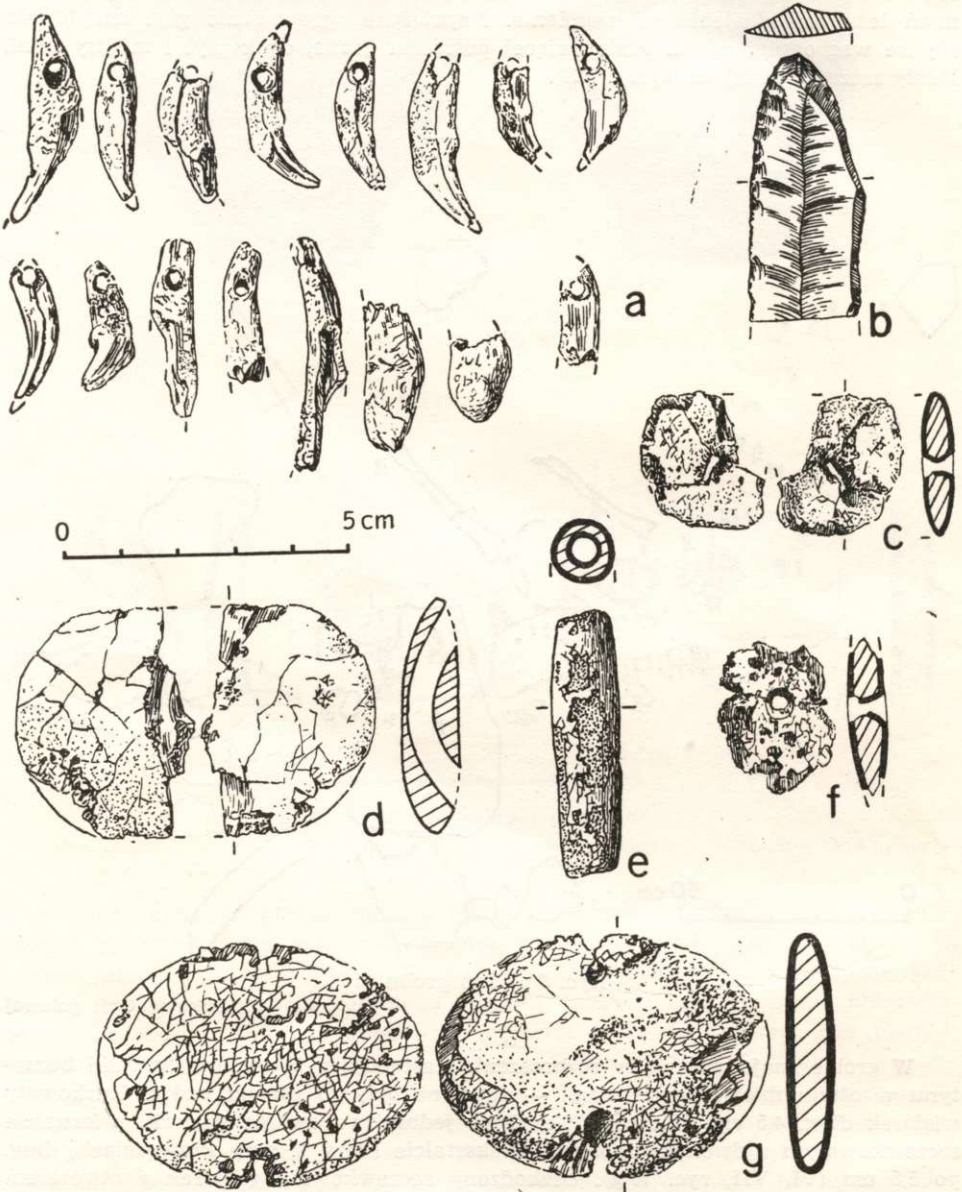
Ryc. 69. Plan grobu 61

Wg dokumentacji polowej

W grobie znajdował się w rozproszeniu następujący inwentarz: kawałki bursztynu w ośmiu miejscach (II, zag.) — zapewne były to ułamki ozdób. Rurkowy wisiorek dług. 4,5 cm (III, ryc. 70 e). Dwa jednakowe owalne wisiorki o kształcie soczewkowatym z dwoma otworami w kształcie litery V przy krawędziach, dług. po 5,5 cm (VI, VII, ryc. 70 g). Uszkodzony soczewkowaty wisiorek z otworkiem w kształcie litery V przez całą szerokość, pierwotna dług. około 5 cm (V, ryc. 70 d). Miniaturowy toporek bursztynowy z otworkiem na wylot pośrodku, dług. 7,5 cm (IV, ryc. 71 a). Bursztynowe wisiorki bliżej nie określone leżące pod kamieniami

i wisiorki kwadratowe pod żebrami (X). Szesnaście wisiorków z zębów zwierzęcych (I, ryc. 70 a). Odupepek i fragmenty krzemienia (VIII). Drobny odupepek krzemienny (XI). Część inwentarza zaginęła.

Oprócz wyżej wymienionych przedmiotów w zbiorach zachowały się także: około 35 ułamków wisiorków bursztynowych, w tym 6 ułamków z 2 wisiorków

Ryc. 70. Inwentarz z grobów 61 (b-g) i 64 (a)
a - wisiorki z zębów, b - krzemień, c-g - bursztyny

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

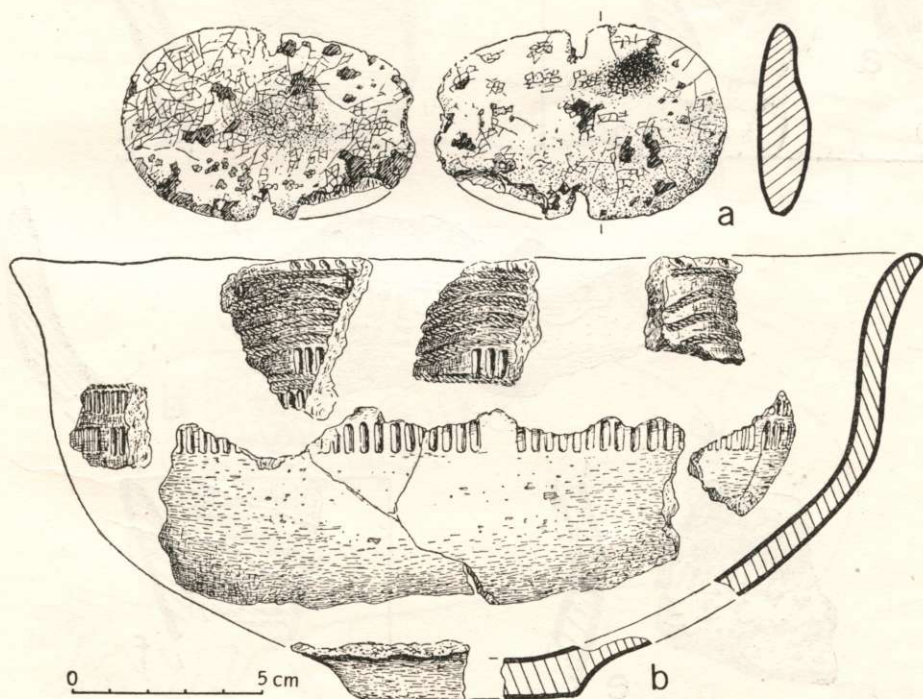

z otworkami na wylot (X, ryc. 70 c, f) oraz 16 poówek (a więc pierwotnie 8 sztuk) wisiorów kwadratowych z otworkiem w kształcie litery V, o dług. krawędzi około 1 cm; 16 okruchów wisiorów z zębów. Prócz tego odłupek, okruch i złamany drapacz wiórowy z krzemienia szarego biało nakrapianego (ryc. 70 b). Nie wiadomo, z którymi numerami inwentarza w grobie wiązać te krzemienie. W zbiorach znajduje się także (nie wzmiankowany w notatkach) kolisty paciorek wycięty z muszli, zapewne przypadkowo zmieszany z inwentarzem grobu 61.

W notatkach podano, że ponad szkieletem zostały znalezione w rozproszeniu skorupy zdobione odciskami sznurka i stempelka. W zbiorach nie zachowały się. Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura złocka.

18. Grób 64

Brak bliższych danych o budowie grobu. W notatkach podano, że grób był wcześniej rozkopany przez Z. Lenartowicza, lecz nie wymieniono danych przemawiających za tym. Wymiary: 270 × 160 × 140 cm. Orientacja: NW—SE. Na różnych głębokościach znaleziono połamane i rozwleczone ułamki czaszki i innych kości. Inwentarz obejmował po kilkanaście fragmentów z dwóch mis kultury złockiej zdobionych odciskami sznurka i stempelka (ryc. 71 b) i puchara esowatego z ornamentem stempelkowym i sznurowym (ryc. 84 a) oraz 47 ułamków około 15 naczyń, wśród których wyróżniono kilka skorup kultury złockiej, w tym

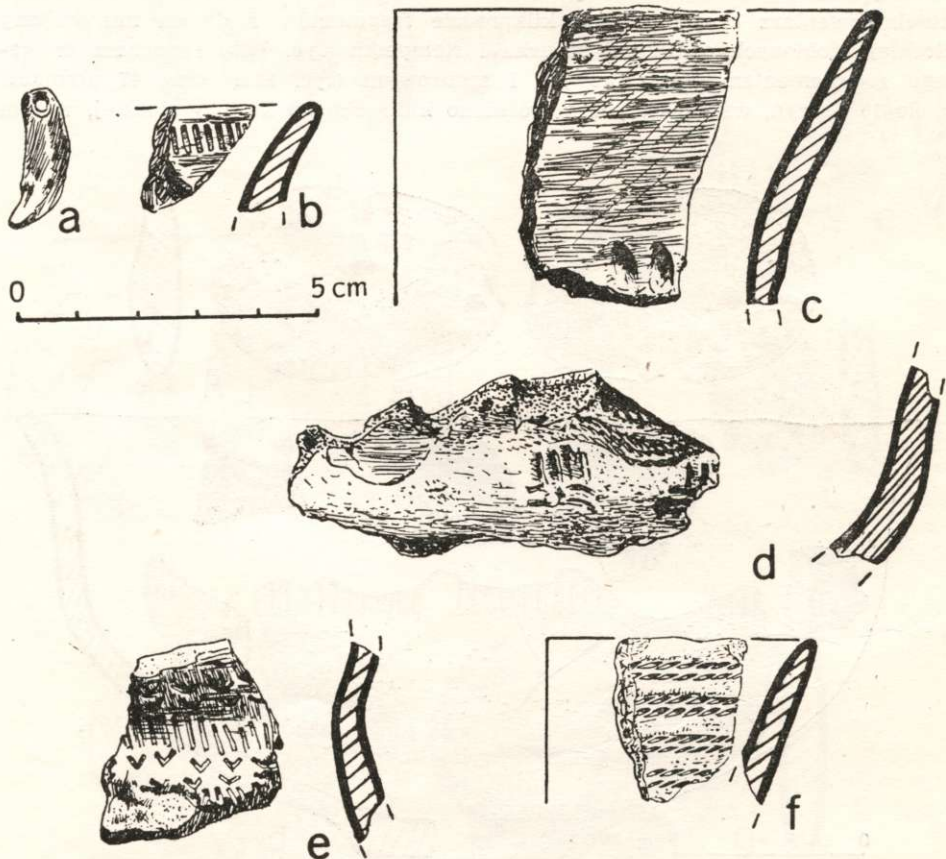

Ryc. 71. Inwentarz z grobów 61 (a) i 64 (b)
a — bursztyn, b — ceramika

Rys. J. Lupina

fragment z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 72 d), kilka ułamków, zapewne kultury żłockiej, z ornamentem sznurowym (ryc. 72 f), kilka skorup kultury amfor kulistych, w tym 2 zdobione odciskami stempelków (ryc. 72 b, e) i jeden odciskami palca (ryc. 72 c), oraz kilka skorup kultur nieokreślonych. W notatkach ceramika jest oznaczona nr. II. Na krzemienie składają się: 24 odłupki z surowca świeciechowskiego, w tym ułamek wióra; odłupek z czworościennej siekiery; kilka mikroodłupków i kilkanaście odłupków kilkucentymetrowej długości z obróbki półsurowca z korą, 2 spośród nich są częściowo załuskane; odłupek z krzemienia narzutowego; odłupek z czworościennej gładzonej siekiery z krzemienia pasiastego. W notatkach podano, że zostały znalezione 3 trójkątne i 2 sercowate grociki krzemienne, grocików tych obecnie w zbiorach brak. Krzemienie oznaczone są w notatkach nr. III i IV. W zbiorach znajduje się, nie wzmiankowany w notatkach, wisiołek z zęba zwierzęcego (ryc. 72 a).

Przynależność grobu: kultura żłocka.

Ryc. 72. Inwentarz z grobu 64

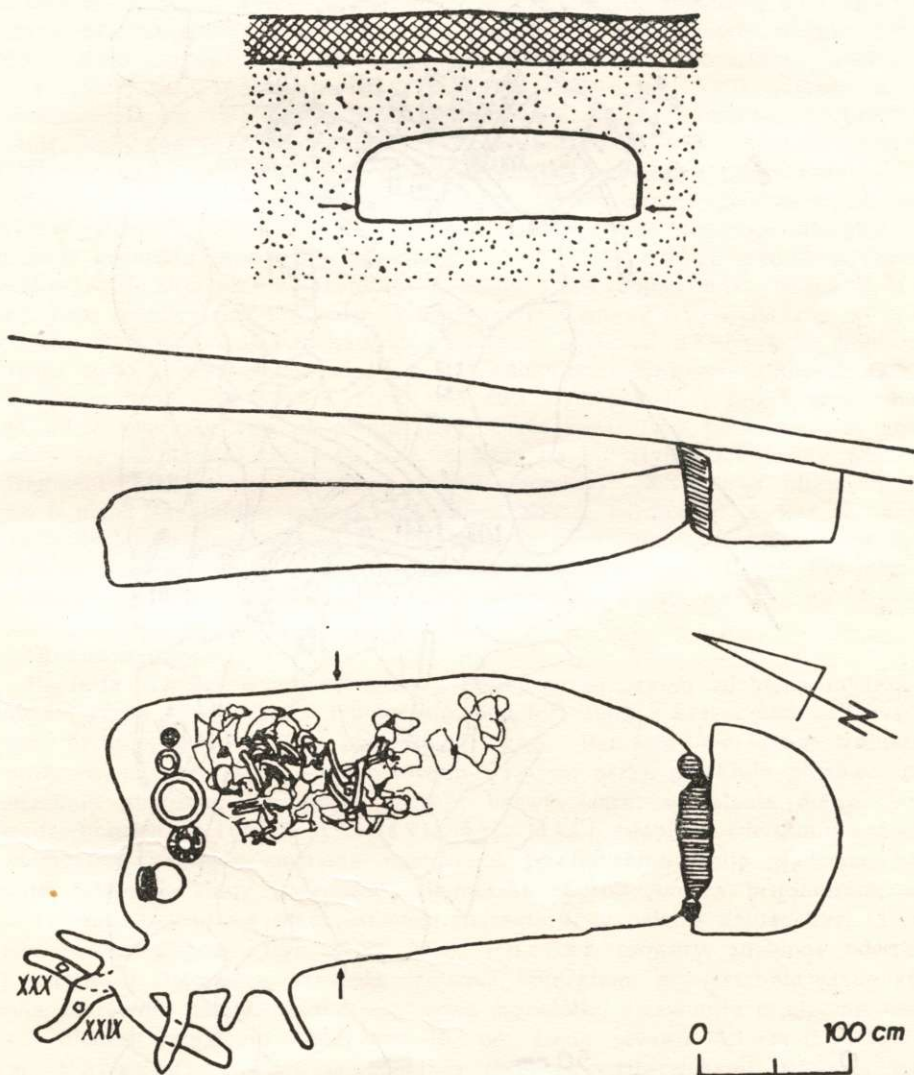
a — wisiołek z zęba, b-f — ceramika

Rys. J. Łupina

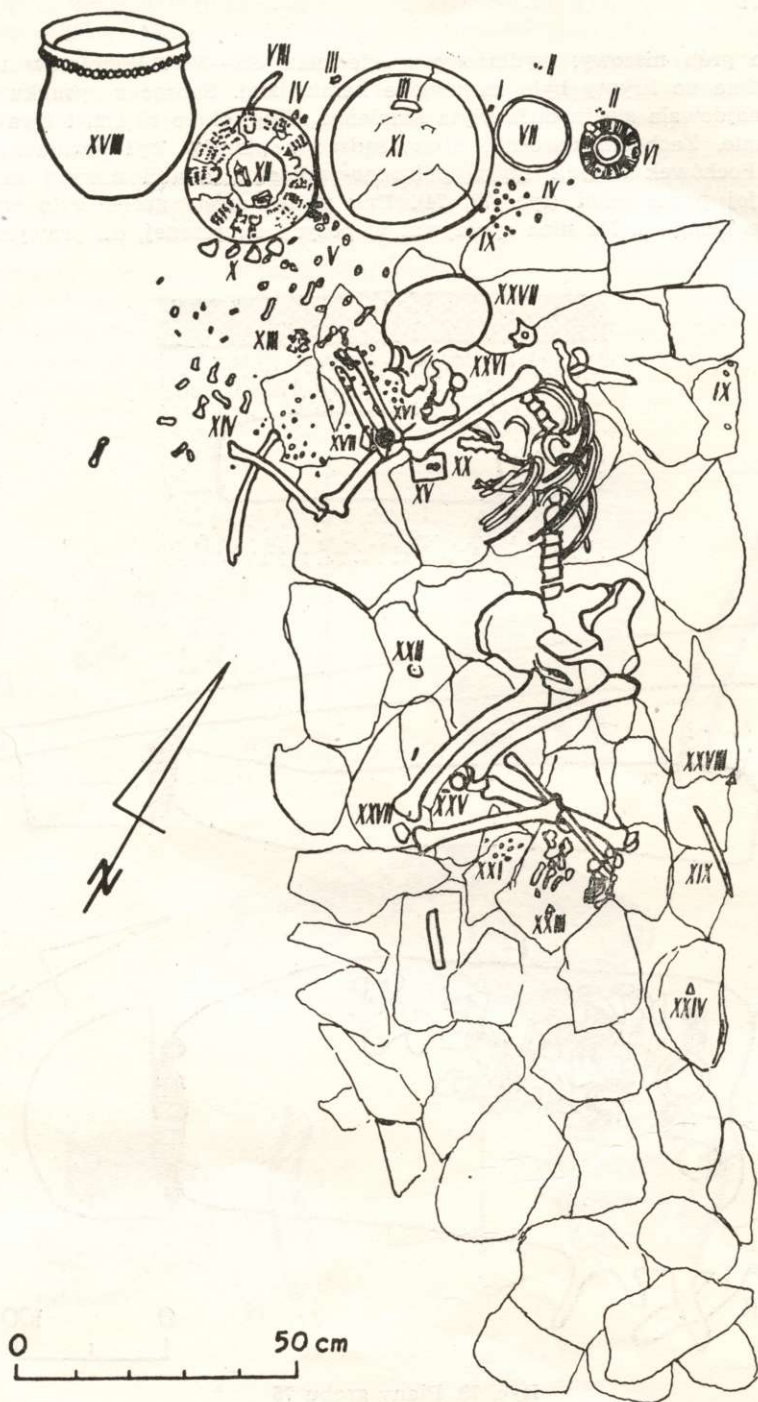
19. Grób 75

Był to grób niszowy, wydłużony w kierunku SE—NW. Wymiarów nie podano. Wejście do krypty było zastawione kamieniami. Sądząc z rysunku w notatkach, znajdowała się tu duża płyta kamienna, dług. około 90 cm, i dwa mniejsze kamienie. Zachodni narożnik niszy, sądząc z planiku, był naruszony przez gryzonie. Pochówek mieścił się w północno-zachodniej części niszy i zajmował około $\frac{1}{3}$ jej powierzchni (ryc. 73, 74). Dno w tej części grobu było wyłożone płytami kamiennymi. Na nich spoczywał w pozycji skurczonej, na prawym boku,

Ryc. 73. Plany grobu 75

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 74. Plan grobu 75

Wg dokumentacji polowej

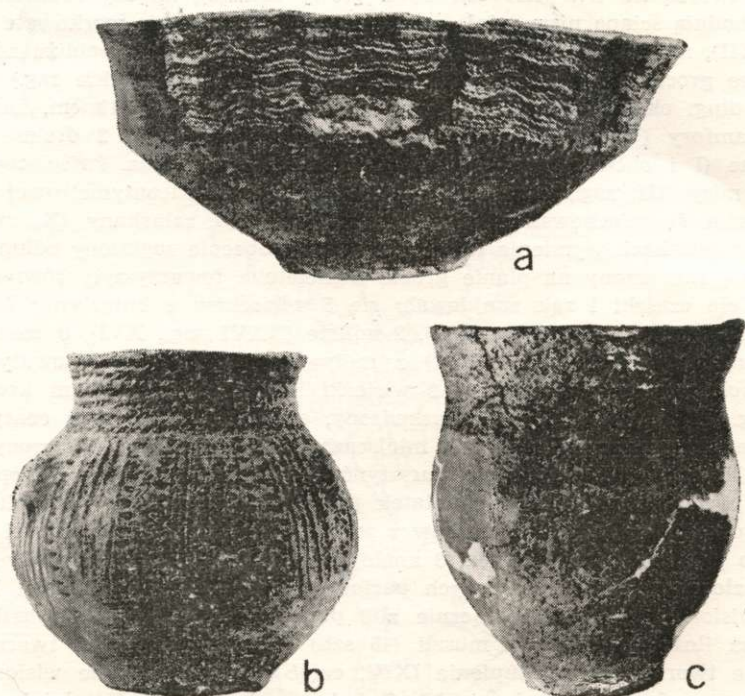

szkielet dojrzałej kobiety, zorientowany w kierunku NW—SE. Czaszka była zwrócona twarzą ku SW (XXVII). Obok głowy zmarłej, między brukiem a północno-zachodnią ścianą niszy, stało rzędem 5 naczyń: naczynie workowate (XVIII), amfora (XII), misa (XI), puchar esowaty (VII), amfora (VI). W pobliżu nóg leżały 3 trójkątne grociki krzemienne (XXIII, XXIV, XXVIII, wszystkie zag.) i szydło kościane, dług. około 10 cm (XIX, zag.), drugie szydło, dług. 13 cm, znajdowało się koło amfory (VIII, ryc. 76 f). Obok naczyń występowały: 2 drobne odłupki krzemienne (I i obok misy — III, zag.), wiór z krzemienia świciechowskiego koło dna misy (III, zag.) oraz obok siebie 4 odłupki parucentymetrowej długości z krzemienia świciechowskiego, z których jeden był załuskany (X, ryc. 76 b). Ponadto w notatkach wymienia się pod nr. XXIX obecnie zaginiony odłupek krzemieniany, nie zaznaczony na planie grobu. Szkieletowi towarzyszyły również liczne ozdoby. Koło czaszki i rąk znajdowało się 5 wisiorków z bursztynu: fragmenty dużego (XIII, zag.), prostokątny (XV), 2 kolisty (XXVI zag., XVI), o średn. 5 cm, z ornamentem, w tym jeden (XVI) z motywem krzyża i trapezowaty (XVII). Z kolei koło nóg znajdowały się: 2 wisiorki kolisty z ornamentem kropkowym (XXII zag., XXV), jeden z nich uszkodzony, oba o średnicy paru centymetrów. I wreszcie obok naczyń, w dwóch miejscach, leżały okruchy zniszczonych bursztynów (II, zag.). Większa część bursztynów zaginęła, a powyższe niepełne informacje pochodzą przeważnie z notatek polowych. W pobliżu ciemienia czaszki znajdowało się skupienie 21 wisiorków z zębów i prawdopodobnie z kości (V, część zag.), koło potylicy, jak się zdaje, 3 analogiczne wisiorki (IV) wchodziły w skład skupiska złożonego z 16 krążkowych paciorków z muszli (IX); z kolei koło nóg 2 takie wisiorki występowały łącznie z 6 paciorkami kolistymi z muszli (XXI). Największa ilość paciorków z muszli (45 szt.) występowała przed twarzą zmarłego, gdzie tworzyły dwa skupienia (XIV, część zag.). Trzy takie wisiorki znajdowały się za plecami zmarłego (IX). Z kolei na bursztynie XV leżały wisiorek i fragment ewentualnie fragmenty „muszli morskiej” (XX); brak bliższych danych o nich. Na planiku między wisiorkami XIV a odłupkami X jest zaznaczonych 7 drobnych przedmiotów, o których brak wzmianki w tekście; może były to jakieś wisiorki. W zachodnim rogu grobu znajdowały się odłupek krzemieniany (XXIX, zag.) i drobny zabytek zaznaczony na planiku grobu, lecz nie wymieniony w spisie inwentarza (XXX, zag.).

Opis inwentarza:

Baniasta amfora czwororuszna z cylindryczną szyjką zdobioną odciskami sznurka; górna część brzuśca i ucha zdobiona festonami z kresk stempelkowych; średn. brzuśca około 25 cm (ryc. 74 XII, zag.). **Baniasta amfora** trójruszna z ornamentem sznurowym, stempelkowym i rytym; uszka przekłute pionowo; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa szara; wypalenie dobre; wys. i średn. brzuśca po 11,5 cm (ryc. 74 VI, 75 b). **Misa** zdobiona odciskami sznurka i stempelka; krawędź nacinana sznurkiem; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, widoczne ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta, zewnątrz czarniawe plamy nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 13 cm, średn. otworu 29,5 cm (ryc. 74 XI, 75 a). **Puchar esowaty**, zdobiony odciskami sznurka i stempelka; krawędź nacinana sznurkiem; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa szarozółta, zewnątrz miejscami czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 15,5 cm, średn. otworu 13,5 cm (ryc. 74 VII, 75 c). **Naczynie workowate**, zdobione pod krawędzią dużymi dołkami; wys. około 30 cm (ryc. 74 XVIII, zag.).

Spośród ozdób zachowały się w zbiorach 3 wisiorki bursztynowe: pro-

Ryc. 75. Naczynia z grobu 75

a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{2}{5}$ w.n., c $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

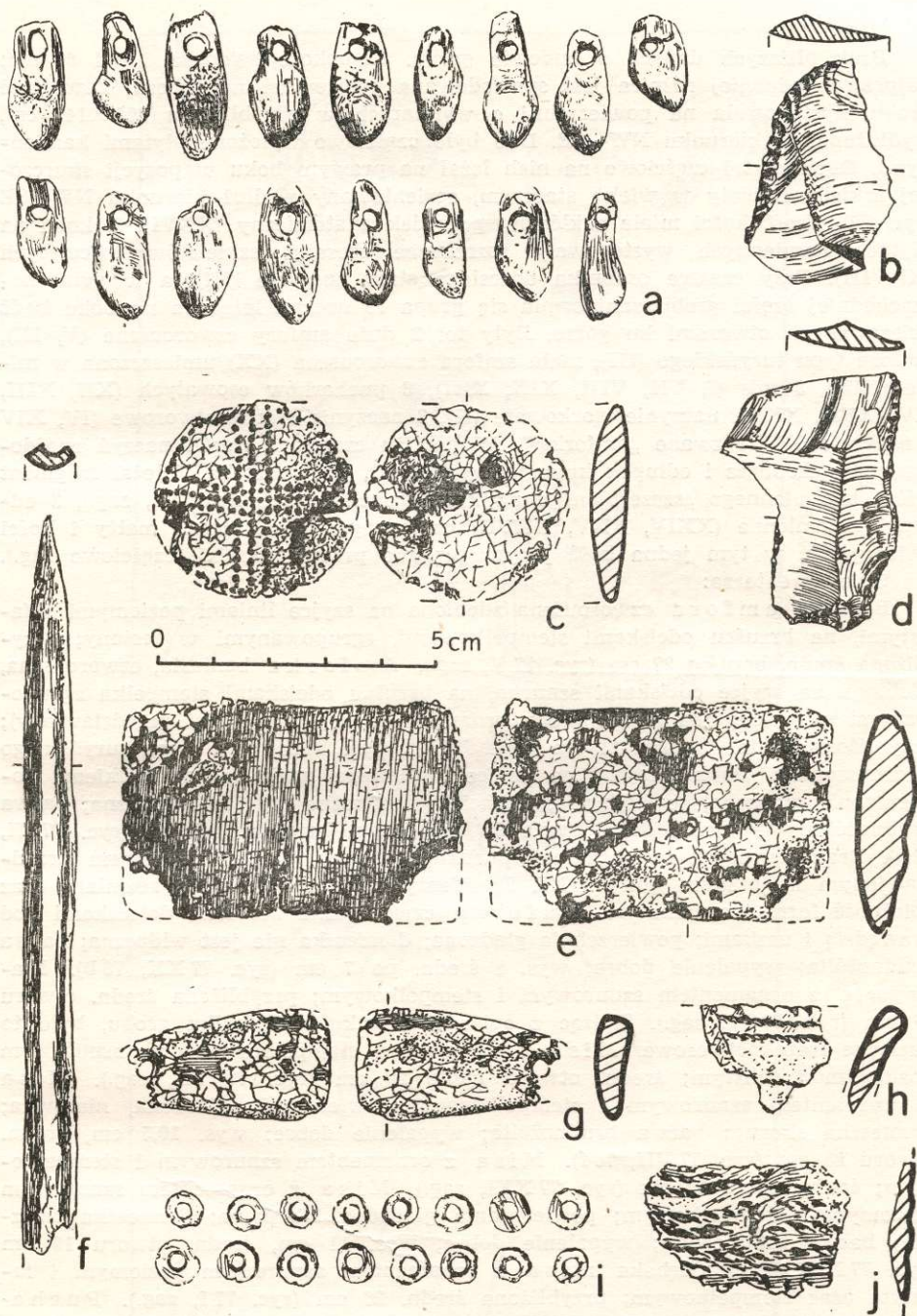
stokątny z czterema otworkami w kształcie litery V w rogach, dług. 6 cm (ryc. 74 XV, 76 e); trapezowaty ze śladami otworka na wylot, dług. 3,5 cm (ryc. 74 XVII, 76 g), kolisty z ornamentem punktowym po jednej stronie i otworkiem w kształcie litery V po drugiej stronie, średn. 3,5 cm (ryc. 76 c — na planie grobu przypuszczalnie występuje pod jednym z nr. XV, XXV lub XXVI), ponadto 17 wiorek z zębów zwierzęcych, dług. 1,7—2,5 cm (ryc. 76 a) i 16 kolistych paciorków wyciętych z muszli, średn. 0,6—0,8 cm (ryc. 76 i).

W zbiorach znajdują się również zabytki określone na metryce jako „luźno znalezione” bez potwierdzenia w notatkach; nie wiadomo, z której części wypełniska. Są to: 33 ułamki ceramiki, w tym 7 słabo wypalanej ceramiki złockiej typu grobowego, niektóre zdobione odciskami sznurka i stempelka (ryc. 76 h, j); 3 ułamki silnie wypalanej ceramiki kultury amfor kulistych i 23 ułamki o nieokreślonej przynależności kulturowej; połówka muszli małża; 15 zębów ludzkich.

Ponadto w zbiorach znajduje się krzemień z grobu 75, bez danych co do bliższej lokalizacji. Jest to nieregularny odłupek z krzemienia świeciechowskiego ze śladami użytkowania w postaci załuskania na dwu krawędziach. Najprawdopodobniej należy on do grupy krzemieni wyżej wymienionych, określonych jako zaginione (ryc. 76 d).

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 76. Inwentarz z grobu 75

a — wisiorki z zębów, b, d — krzemienie, c, e, g — bursztyny, f — szydło kościane, h, j — ceramika, i — wisiorki z muszli

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

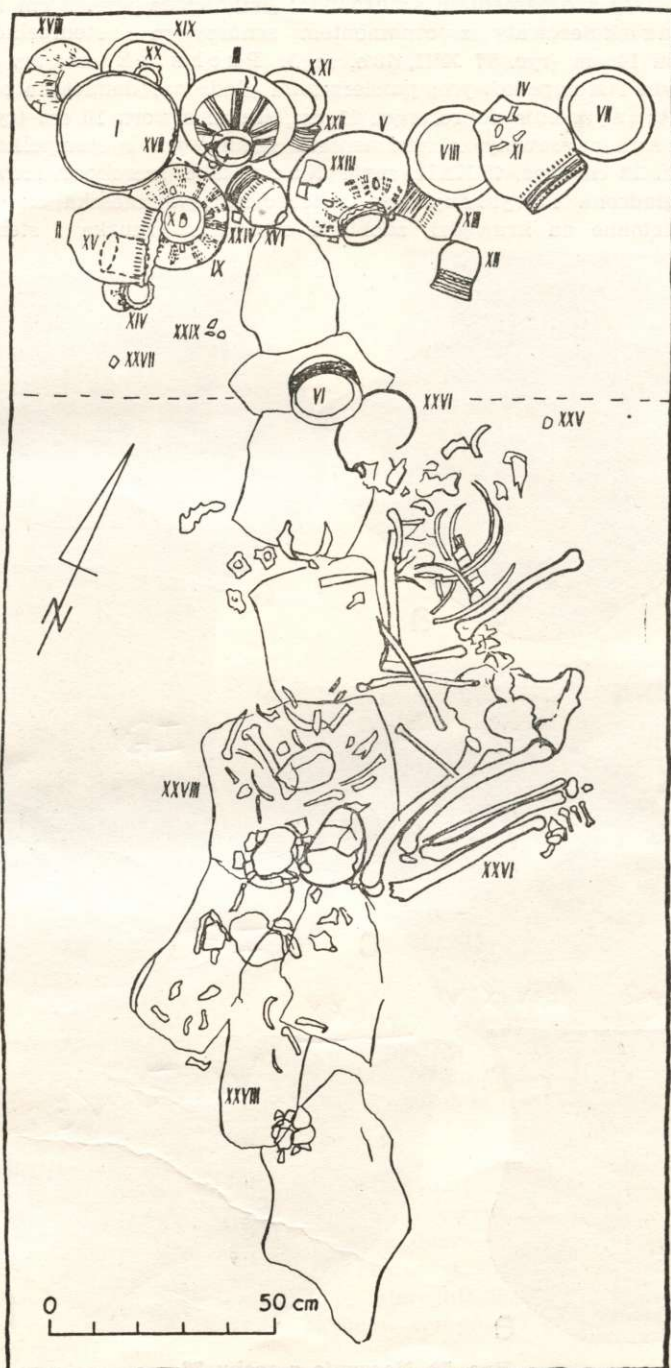
20. Grób 76

Brak bliższych danych o budowie grobu. Głębokość wynosiła 140 i 80 cm; najprawdopodobniej różnica jest spowodowana położeniem na zboczu. Zawartość grobu występowała na powierzchni o wymiarach w przybliżeniu 305 × 145 cm, wydłużonej w kierunku NW—SE. Dno było częściowo wyłożone płytami kamiennymi. Obok płyt i częściowo na nich leżał na prawym boku w pozycji skurczzonej szkielet kobiety w wieku starczym, zorientowany wzdłuż kierunku NW—SE (ryc. 77). Część kości miała zakłócony porządek anatomiczny (XXVI). Z kolei na płytach kamiennych występowały rozrzucone szczątki szkieletów dziecięcych (XXVIII). Przy czaszce osobnika dorosłego stało naczynie (VI), a w północno-zachodniej części grobu znajdowała się grupa 19 naczyń leżących na boku bądź skierowanych otworami ku górze. Były to: 2 duże amfory czworouszne (V, IX), amfora typu turyńskiego (III), mała amfora czworouszna (XX) umieszczona w misie (XIX), 5 mis (I, VII, VIII, XIX, XXI), 6 pucharków esowatych (XII, XIII, XV—XVII, XXII), naczynie workowate (II), 3 naczynia szerokootworowe (IV, XIV i naczynie XVIII zwane „amforką”). W pobliżu czaszki i wśród naczyń znajdowały się: skrobacz i odłupek krzemienisty (XXIII), pod amforką V leżał fragment wióra krzemienistego „szczerbionego na krawędziach i na końcu” (X, zag.), 3 odłupki krzemienne (XXIV, XXV, XXVII, część zag.), kilka muszli małży i kości zwierzęcych, w tym jedna kość przypuszczalnie przepalona (XI, częściowo zag.).

Opis inwentarza:

Baniasta amfora czworouszna zdobiona na szyjce liniami poziomymi i falistymi, na brzuścu odciskami stempelkowymi, zgrupowanymi w festony; przybliżona średn. brzuśca 27 cm (ryc. 77 V, zag.). Amforka baniasta, czworouszna, zdobiona na szyjce odciskami sznurka, na brzuścu odciskami stempelka zgrupowanymi w festony (na planie grobu ornament na szyjce nie jest przedstawiony); przybliżona średn. brzuśca 21 cm (ryc. 77 IX, zag.). Amfora typu turyńskiego z ornamentem żłobkowym; na szyjce zgrubienie nacinane stempelkiem; powierzchnia gładzona, ze śladami „wiechcia”; domieszka nie jest widoczna; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 21 cm, średn. brzuśca 25,5 cm (ryc. 77 III, 78 a). Brak pewności, czy oryginał, pozbawiony metryki, jest naczyniem przedstawionym na planiku pod nr III. Za identyfikacją przemawiają rozmiary oraz zbieżność form i ornamentu. Amforka czworouszna zdobiona dołączkami pod krawędzią i uszkami; powierzchnia gładzona; domieszka nie jest widoczna; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. i średn. po 7 cm (ryc. 77 XX, 78 b). Naczynie z ornamentem sznurowym i stempelkowym; przybliżona średn. otworu 17 cm (ryc. 77 VI, zag.). Sądząc z opisu i rysunku na planiku grobu, było to naczynie szerokootworowe. Misa z ornamentem stempelkowym oraz sznurowym poziomym i falistym; średn. otworu około 20 cm (ryc. 77 VIII, zag.). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 10,5 cm, średn. otworu 20 cm (ryc. 77 VII, 78 f). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; średn. około 15 cm (ryc. 77 XXI, zag.). Misa z ornamentem sznurowym poziomym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka tłuczni; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11 cm, średn. otworu 19 cm (ryc. 77 XIX, 78 c). Głęboka misa z ornamentem sznurowym poziomym i falistym oraz stempelkowym; przybliżona średn. 26 cm (ryc. 77 I, zag.). Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; przybliżona wys. 11 cm (ryc. 77 XII, zag.). Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otw. 8 cm (ryc. 77 XIII, 78 d). Pu-

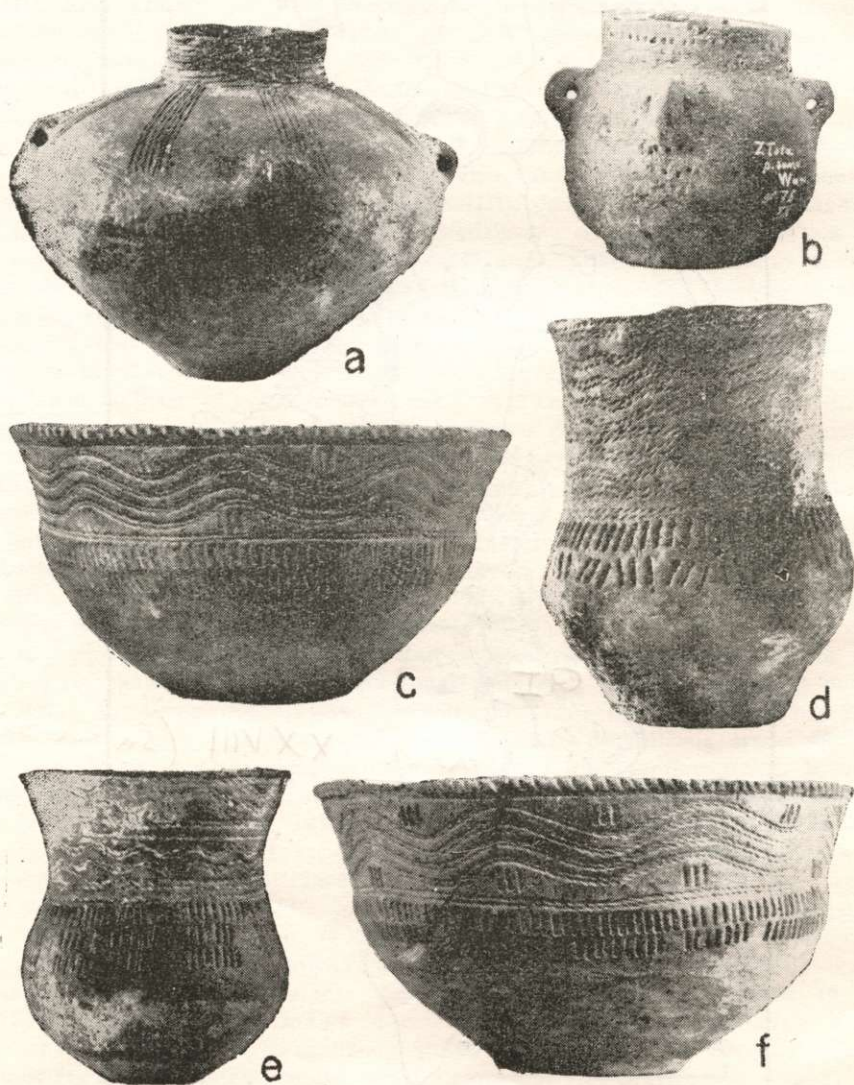

Ryc. 77. Plan grobu 76

Wg dokumentacji polowe;

charek esowaty z ornamentem sznurowym; przybliżona wys. 9 cm (ryc. 77 XV, zag.). Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; wys. w przybliżeniu 14 cm (ryc. 77 XVI, 78 e, zag.). Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11 cm, średn. otworu 10 cm (ryc. 77 XVII; 79 d). Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; wys. w przybliżeniu 12 cm (ryc. 77 XXII, zag.). Naczynie szerokootworowe o profilu wierzchnia gładzona i wyrównywana „wiechciem”; domieszka skorup; barwa esowatym, nacinane na krawędzi, zdobione odciskami sznurka i stempelka; po-

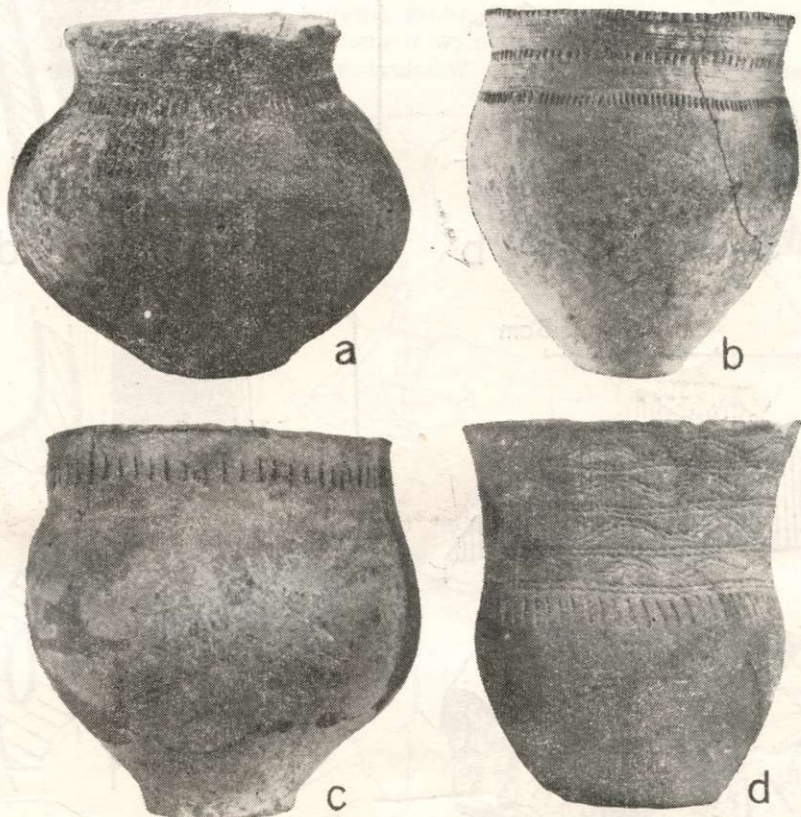
Ryc. 78. Naczynia z grobu 76

a $\frac{1}{4}$ w.n., b, d $\frac{1}{2}$ w.n., c, f $\frac{1}{3}$ w.n., e $\frac{2}{7}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 23 cm, średn. otworu 20,5 cm (ryc. 77 IV, 79 b). Naczynię przypuszczalnie szerokootworowe, z ornamentem sznurowym i stempelkowym; średn. brzuśca w przybliżeniu 18 cm (ryc. 77 XVIII, zag.). W zbiorach zachowało się z niego 7 ułamków; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka tłucznią; barwa brudnożółta; wypalenie dobre. Naczynie o szerokootworowe o karbowanej krawędzi, zdobione odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 10 cm, średn. brzuśca 11 cm (ryc. 77 XIV, 79 a). Naczynie wor-

Ryc. 79. Naczynia z grobu 76
a, d $\frac{1}{2}$ w.n., b $\frac{1}{5}$ w.n., c $\frac{1}{6}$ w.n.

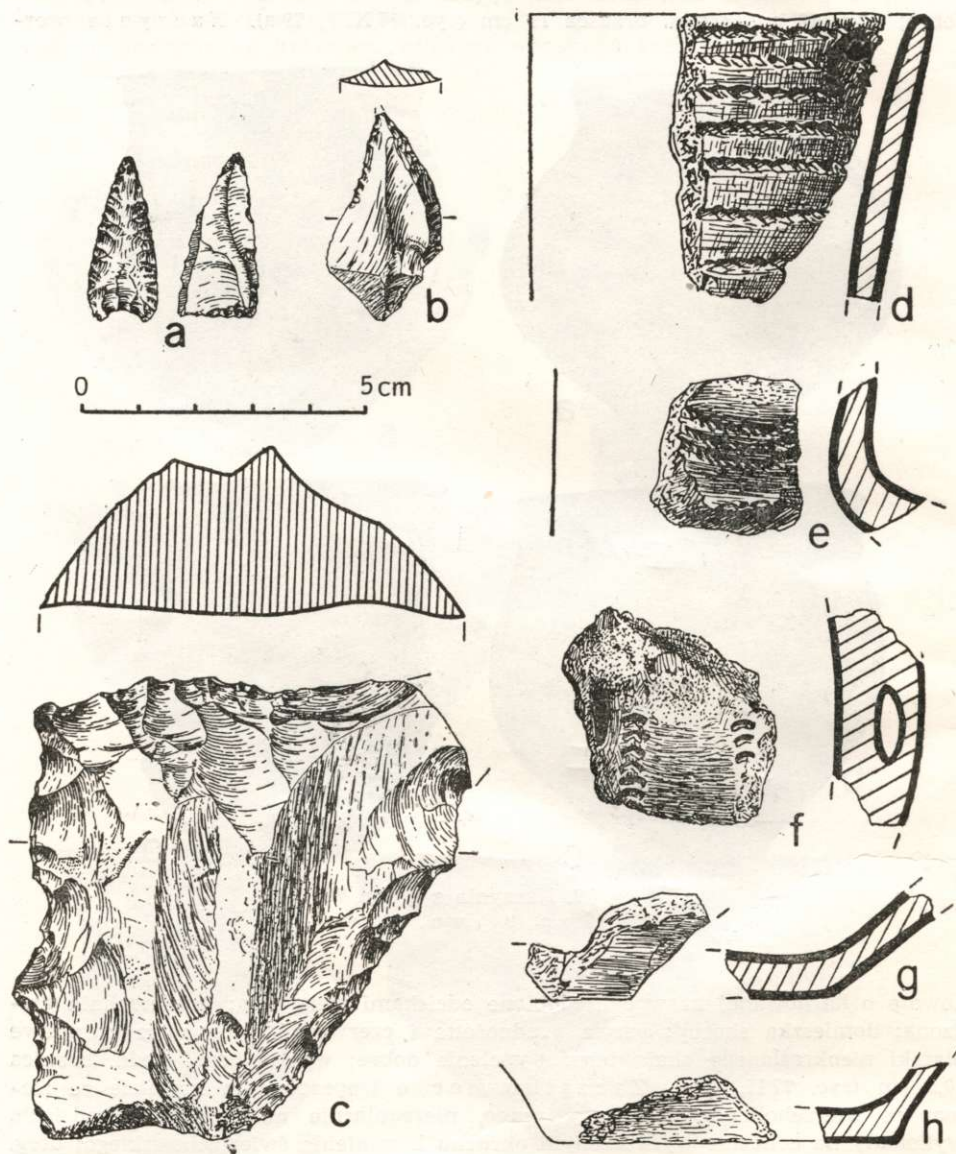
Fot. S. Biniewski

lowate o karbowanej krawędzi, zdobione odciskami stempelka; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i czerwona, zewnątrz czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 19 cm, średn. brzuśca 20,5 cm (ryc. 77 II, 79 c). Zaczątkowiec o trapezowatym kształcie ze złamanym wierzchołkiem, załuskany grubo, nieregularnie na trzech krawędziach, wykonany na eolicznie wyświeconym okruchu krzemienia świeciechowskiego; dług. 10 cm (ryc. 77 XXIII, 80 c).

W zbiorach znajdują się także zabytki znalezione luźno w górnym poziomie wypełniska jamy grobowej, nie wzmiankowane w notatkach. Są to: 16 drobnych

niezdobionych skorup kultury złockiej, 27 fragmentów i całych połówek muszli małży, 2 okruchy kości.

Oprócz tego wraz z zabytkami z grobu 76 w zbiorach znajduje się okruch węgla drzewnego oraz kilka krzemieni pozbawionych metryki i danych o położeniu w grobie bądź ewentualnej przynależności do grobu. Są to: grociki sercowate i trójkątne (ryc. 80 a), przekłuwacz na odłupku o utraconej podsta-

Ryc. 80. Inwentarz z grobów 76 (a—c) i 83 (d—h)
a—c — krzemienie, d—h — ceramika

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

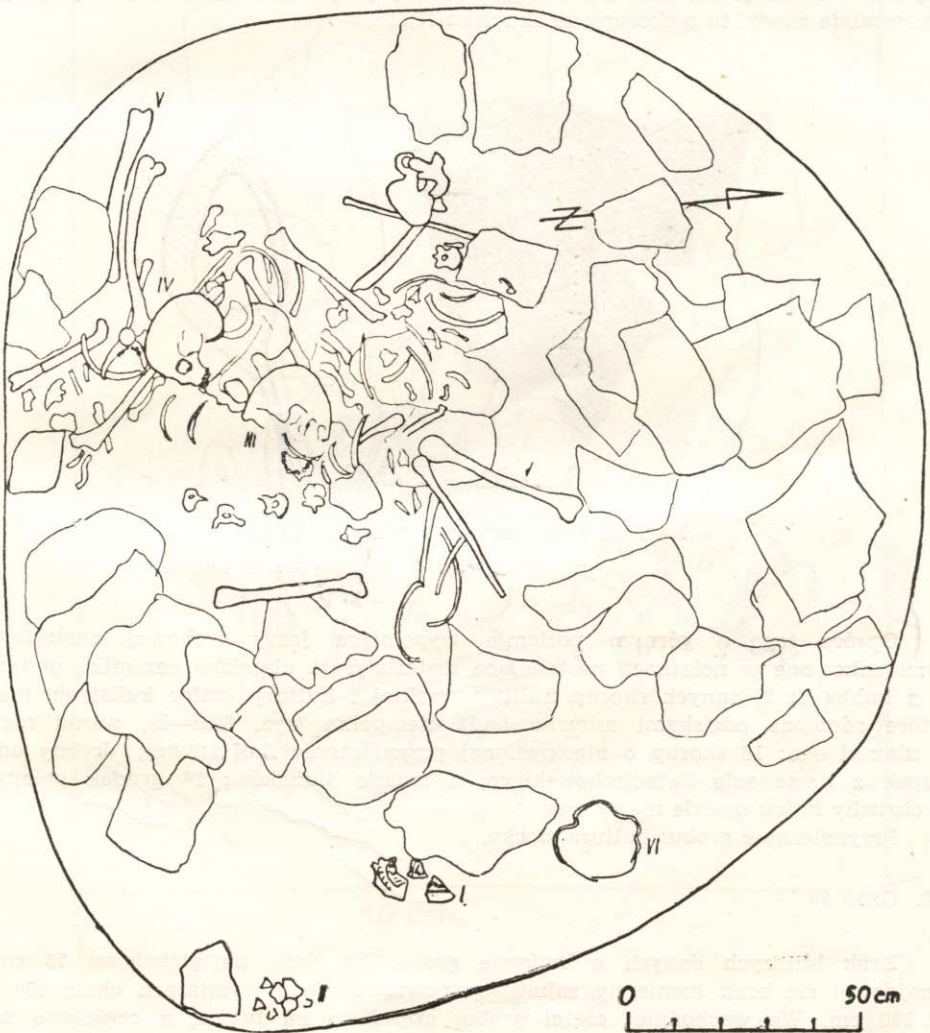

wie, załuskany przy wierzchołku na wierzchniej stronie (ryc. 80 b), 2 cienkie odłupki parucentymetrowej długości; wszystkie z surowca świciechowskiego. Jest też okruch z krzemienia pasiastego ze śladami obróbki, z jedną ścianką wyświeconą eolicznie. Nie jest wykluczone, że przekłuwacz i dwa odłupki należą do grupy krzemieni oznaczonych nr X, XXIII, XXIV, XXV, XXVII.

Przynależność grobu: kultura złocka.

21. Grób 83

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na dnie odkryto nieregularne skupisko płyt kamiennych na przestrzeni o wymiarach w przybliżeniu 210×190 cm. Płyty miejscami tworzyły zwarty bruk. W części południowo-wschodniej, czę-

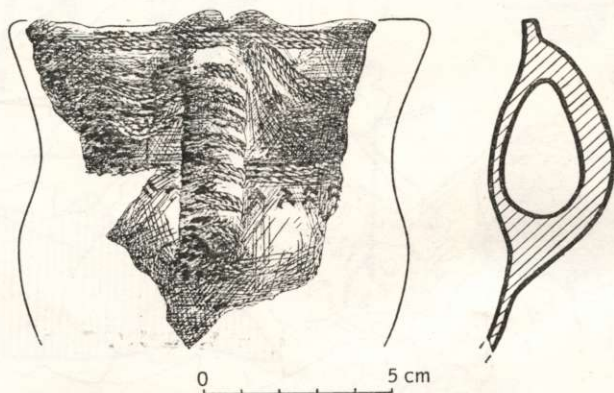
Ryc. 81. Plan grobu 83

Wg dokumentacji polowej

ściowo na płytach, lecz głównie na ziemi między nimi, znajdowało się skupisko kości z dwóch szkieletów (ryc. 81 V), których położenia nie można odtworzyć. Pośrodku skupiska leżały dwie czaszki (III, IV), a w oddaleniu, poza brukiem, także fragment czaszki (VI). W notatkach polowych nie podano, czy fragment ten ewentualnie pochodził z trzeciej czaszki. We wschodniej części grobu, koło płyt, leżały w dwóch miejscach ułamki dwu naczyń (I, II).

Opis inwentarza:

Pięć skorup z kubka zdobionego odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia gładzona; domieszka tłuczni; barwa szarozółta; wypalenie mocne; średn. otworu 11 cm (ryc. 81 I, 82). 26 niezdobionych skorup z innego naczynia o ściankach grubszych niż u kubka, ale o cechach technologicznych takich samych. Jest też jedna skorupa o nieokreślonej przynależności kulturowej (przypuszczalnie chodzi tu o skorupę ze skupiska II).

Ryc. 82. Fragment naczynia z grobu 83

Rys. J. Łupina

Oprócz tego w górnym poziomie wypełniska jamy grobowej znaleziono wzmiankowane w notatkach następujące materiały: 41 ułamków ceramiki, w tym 2 z kubka I; 20 innych skorup kultury złockiej i kultury amfor kulistych, niektóre zdobione odciskami sznurka bądź stempelka (ryc. 80 d—h), wśród nich 2 ułamki den; 18 skorup o nieokreślonej przynależności kulturowej; drobny odłupek z krzemienia świeciechowskiego; 4 muszle ślimaków; 14 grudek polepy; 2 okruchy kości; muszle małży (zag.).

Przynależność grobu: kultura złocka.

22. Grób 89

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na dnie, na głębokości 75 cm, znajdował się bruk kamienny zajmujący powierzchnię o wymiarach około 150 × 130 cm. We wschodniej części grobu, częściowo na bruku, a częściowo na ziemi, leżał w pozycji skurczonej na prawym boku szkielet zorientowany w kierunku SW—NE. Nogi były silnie podkurczone, ręce mniej więcej wyprostowane

i skierowane ku kolanom, twarz zwrócona ku SE (ryc. 83 IX). Niektóre drobne kości były uszkodzone bądź nie leżały na pierwotnym miejscu. Znaczna część bruku była wolna. Inwentarz znajdował się przy szkielecie. W pobliżu miednicy leżał duży puchar esowaty (IV), opodal czaszki — siekiera (I). Przy szkielecie, głównie od strony tylnej, znajdowało się kilka krzemieni: drobny odłupek (II), załuskany wiór (III), cienki wiór z krzemienia czekoladowego, załuskany jednostronnie na obu krawędziach (V), odłupek podłużny (VI), fragment wióra (VII), nieobrobiony złamany wiór z krzemienia czekoladowego, dług. 7,5 cm (ryc. 85 b), i odłupek z krzemienia świeciechowskiego, odbity od kongrecji wyświeconej eolicznie (VIII).

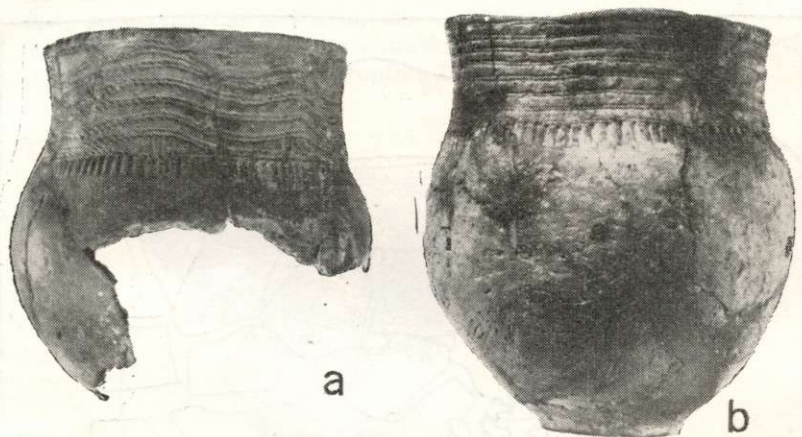
Ryc. 83. Plan grobu 89

Wg dokumentacji polowej

Zachowały się krzemienie pod nr. VIII, reszta zaginęła. I wreszcie koło kości nóg leżało krótkie, grube szydło z kości rurkowej (ryc. 83 X, 85 d).

Opis inwentarza:

Puchar esowaty zdobiony odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 21 cm, średn. brzuśca 18—19,5 cm (ryc. 83 IV, 84 b). Siekiera o czworosściennym przekroju poprzecznym, gładzona przy ostrzu, wykonana z krzemienia bliżej nie określonego, pasmowego, barwy brunatnopozielatej; ku tyłowi siekiery krzemień przechodzi w żółtawy krzemieniak; dług. 10 cm (ryc. 83 I, 85 a).

Ryc. 84. Naczynia z grobów 64 (a) i 89 (b)

a $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{1}{4}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

W zbiorach zachowały się, nie wzmiankowane w notatkach polowych, okruszki węgla drzewnego, szczątki organiczne przypominające rybnie łuski, cieniutka kosteczka zwierzęca, fragment wisiorka wyciętego z muszli (ryc. 85 e) i 3 ułamki zębów zwierzęcych, w tym jeden ze śladem otworzka (ryc. 85 c).

Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej ewentualnie kultura złocka.

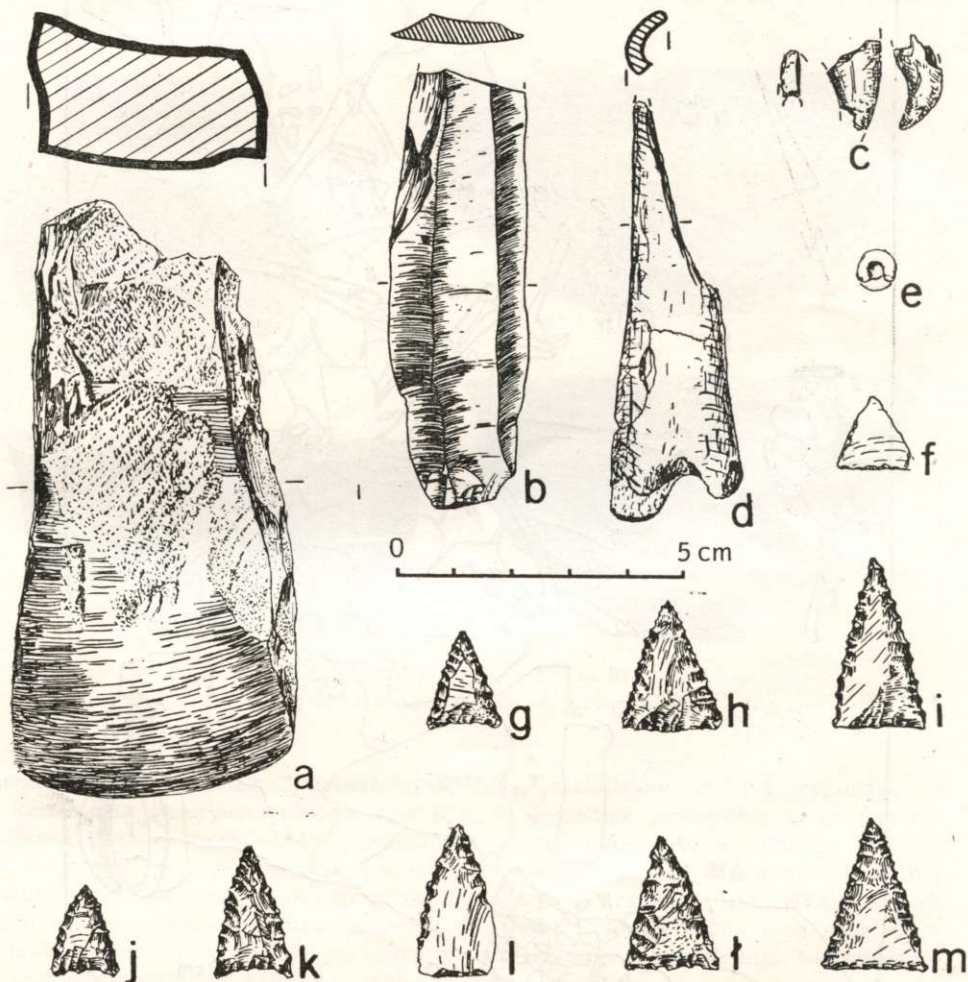
23. Grób 97

Brak bliższych danych o budowie grobu. Zawartość kulturowa obejmowała mniej więcej prostokątną przestrzeń o wymiarach w przybliżeniu 300×175 cm, wydłużoną w kierunku NNW—SSE, głębokość 140 cm. Północno-wschodnią połowę grobu zajmował prostokątny bruk kamienny. W części południowej niektóre płyty zachodziły na siebie, a jedna leżała oddalona od bruku. Pośrodku występowały rozrzucone kości z dwóch szkieletów (ryc. 86 XVI i XVII), przy czym najwięcej kości leżało na bruku. Nie można odtworzyć pierwotnego ułożenia szkieletów; w notatkach polowych brak oznaczenia kości poszczególnych osobników.

W czterech rogach grobu znajdowały się naczynia: w południowo-wschodnim — na boku, zwrócone otworami do wnętrza grobu, misa (V) i kubek (VI),

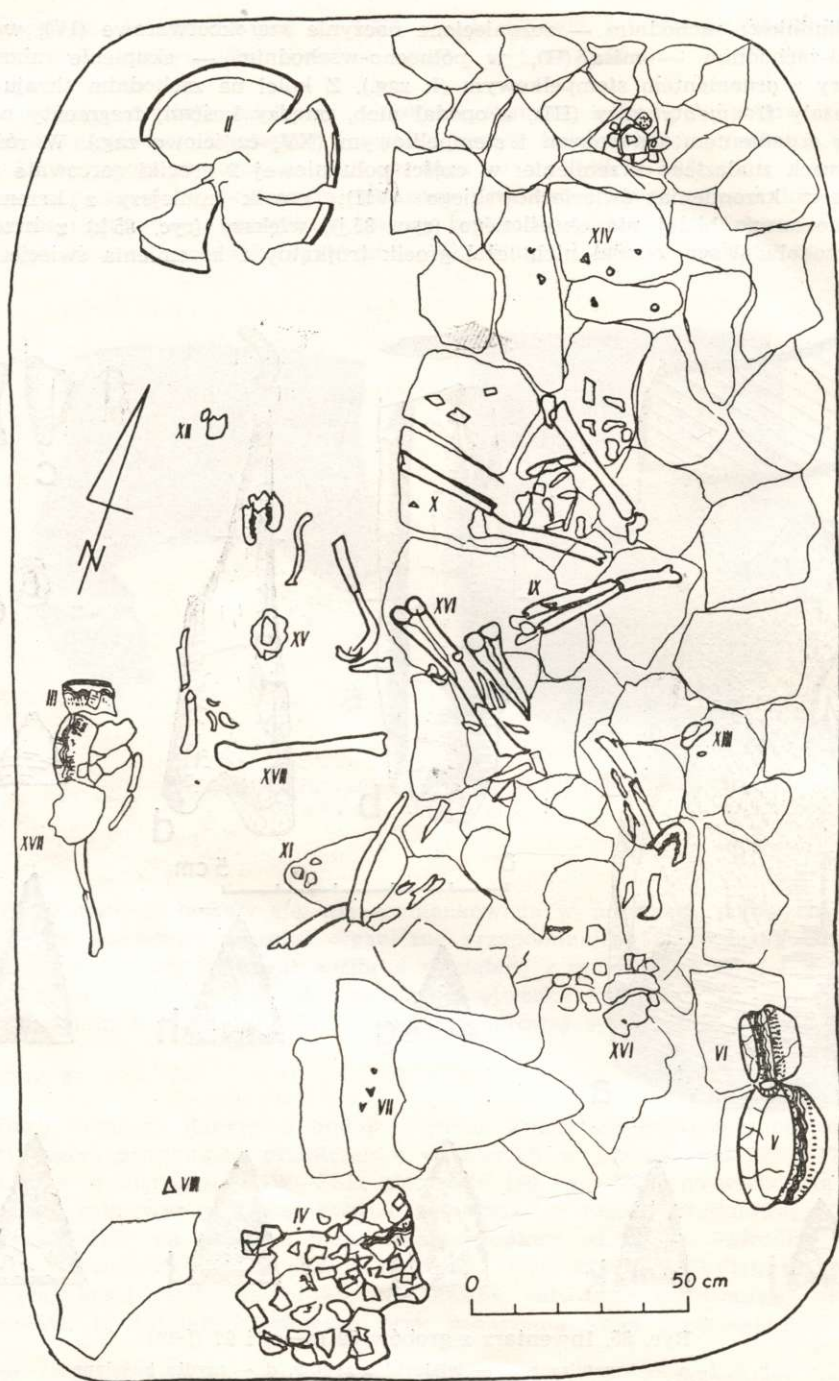
w południowo-zachodnim — rozgniecione naczynie szerokootworowe (IV), w północno-zachodnim — misa (II), w północno-wschodnim — skupienie ułamków amfory z ornamentem stempelkowym (I, zag.). Z kolei na zachodnim skraju grobu leżały fragmenty misy (III), a opodal nich, między kośćmi, fragmenty naczynia z ornamentem sznurowym i stempelkowym (XV, częściowo zag.). W różnych miejscach znaleziono krzemienie: w części południowej 2 grociki sercowate i odłupek z krzemienia świciechowskiego (VII); grocik mniejszy z krzemienia ciemnoszarego bliżej nie określonego (ryc. 85 j), większy (ryc. 85 k) z krzemienia czekoladowego, opodal nich leżał grocik trójkątny z krzemienia świciechow-

Ryc. 85. Inwentarz z grobów 89 (a—e) i 97 (f—m)

a, b, f—m — krzemienie, c — wisiorzki z zębów, d — sztydo kościane

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

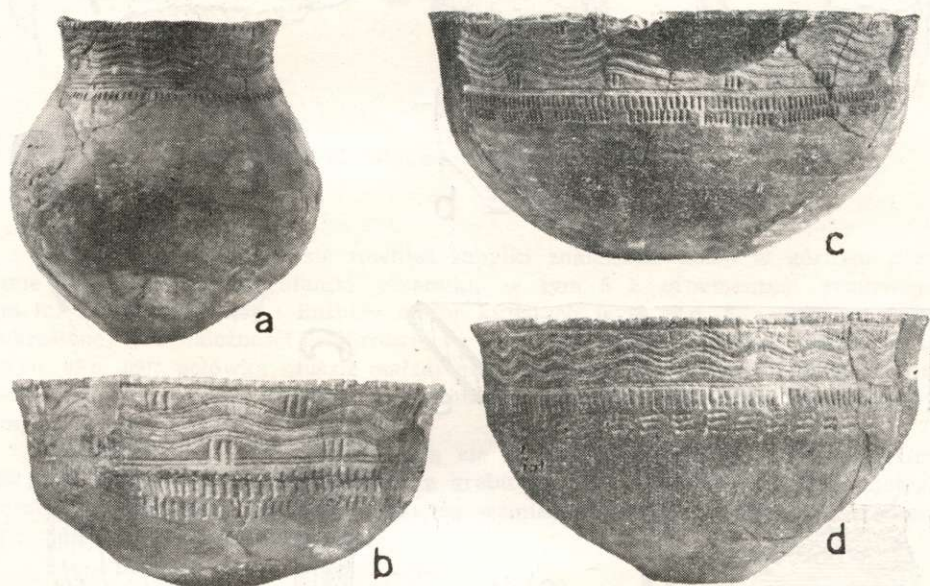

Ryc. 86. Plan grobu 97

Wg dokumentacji polowej

skiego (ryc. 86 VIII, 85 m), a między kośćmi — 2 grociki trójkątne: jeden z krzemienia świciechowskiego (ryc. 86 IX, 85 i) i jeden z popielatego okrucha termicznego z krzemienia nieokreślonego (ryc. 86 X, 85 f), pod kamieniami obok fragmentu czaszki XVI — dwa odłupki z krzemienia świciechowskiego, w tym jeden, większy, dług. 6 cm, z korą, oraz 2 grociki, w tym większy (ryc. 85 l) z krzemienia świciechowskiego, z resztką powierzchni eolicznie wyświeconej i mniejszy, z krzemienia czekoladowego (ryc. 85 g); obok kości — 3 odłupki blisko siebie, (XI, zag.), odłupek pojedynczy (XII, zag.) i w innym miejscu 2 odłupki z krzemienia świciechowskiego, w tym jeden z kongrecji eolicznie wyświeconej i jeden załuskany na krawędzi (ryc. 86 XIII, 88 b). Z kolei w części północnej w górnym poziomie grobu znaleziono 3 grociki trójkątne (jeden zag.) i 25 różnych

Ryc. 87. Naczynia z grobu 97
a, d $\frac{1}{6}$ w.n., b $\frac{1}{3}$ w.n., c $\frac{2}{3}$ w.n.

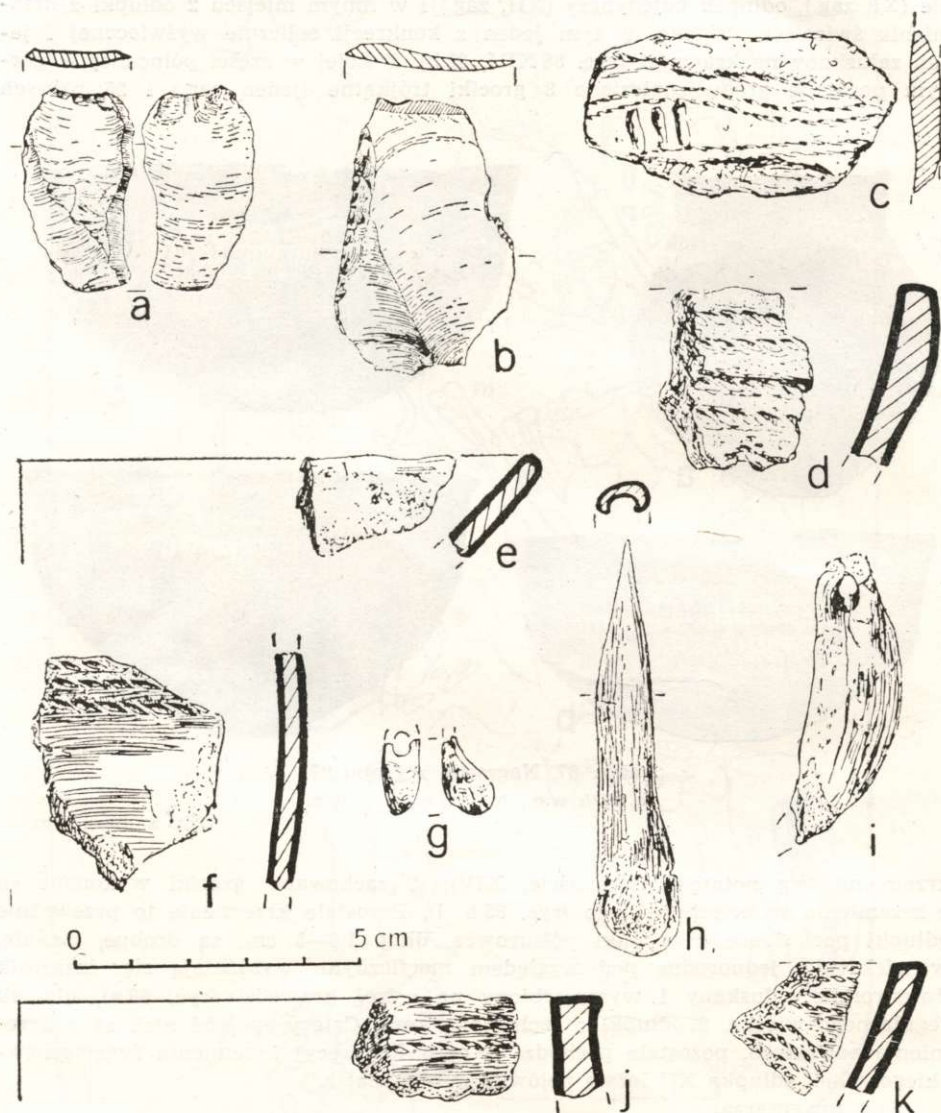
Fot. S. Biniewski

krzemieni (wg notatek kilkanaście, XIV); 2 zachowane grociki wykonane są z krzemienia świciechowskiego (ryc. 85 h, l). Pozostałe krzemienie to przeważnie odłupki pochodzące z obróbki półsurowca, dług. 1,3—5 cm, są drobne, cienkie, w większości jednorodne pod względem morficznym; wyróżniają się: łuszczyk dwustronnie załuskany i wyszczerbiony na ostrej krawędzi (ryc. 88 a), ułamek regularnego wiórka, 2 odłupki z zachowaną korą. Cztery spośród nich są z krzemienia pasiastego, pozostałe pochodzą z paru kongrecyj krzemienia świciechowskiego. Obok odłupka XII leżała połówka muszli małża.

Opis inwentarza:

Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka piasku i skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 16 cm, średn. otworu 35 cm (ryc. 86 II, 87 d). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; ponad stopką naczynie częściowo pęknięte w miejscu skle-

jenia taśm; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudno-żółta i szara; wypalenie dobre; wys. 14 cm, średn. otworu 27 cm (ryc. 86 V, 87 c). Dwie drobne skorupy z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona; domieszka tłucznia; barwa szara; średn. większego 16 cm (ryc. 88 c); zaopatrzone w metrykę z nr. XV. Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona; domieszka tłucznia; barwa szaro-

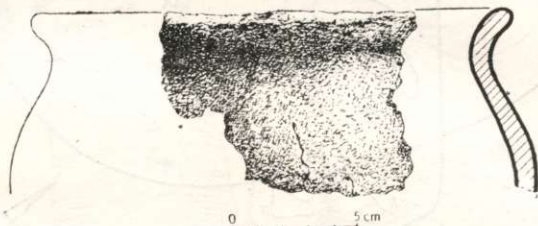
Ryc. 88. Inwentarz z grobu 97

a, b — krzemienie, c-f, j, k — ceramika, g, i — wisiorki z zębów, h — szczyt kościany

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

żółta; wypalenie dobre; wys. 8 cm, średn. otworu 17,5 cm (ryc. 86 III, 87 b). K ubek zdobiony odciskami sznurka i stempelka; ucho zdobione poprzecznie liniami sznurowymi; przybliżona wys. 8 cm (ryc. 86 VI, zag.). Naczynie szeroko-otworowe z ornamentem sznurowym i stempelkowym; krawędź zewnątrz naciąnana; powierzchnia gładzona, niezbyt równa; domieszka skorup; barwa szara i szarżółta; wypalenie dobre; wys. 25 cm, średn. brzuśca 24,5 cm (ryc. 86 IV, 87 a).

Ryc. 89. Ułamek naczynia z grobu 97

Rys. J. Łupina

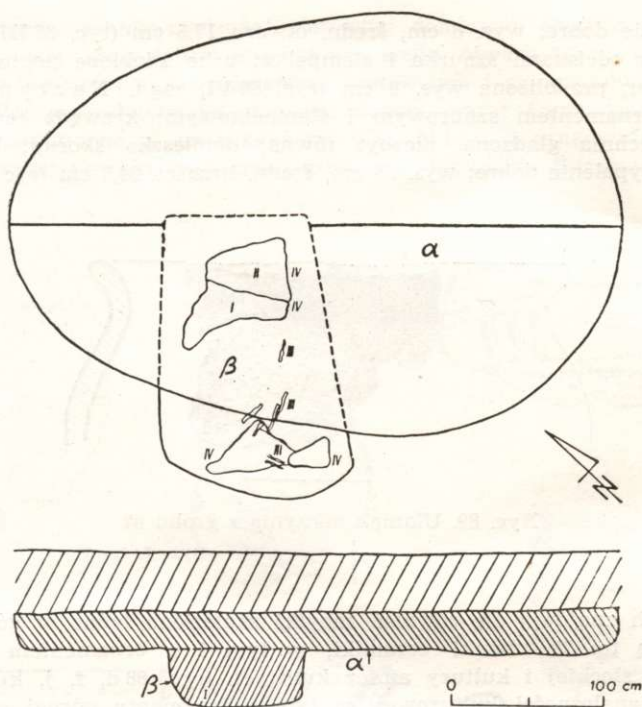
W zbiorach znajdują się również zabytki znalezione luźno w górnym poziomie grobu. Są to: 22 ułamki ceramiki, w tym 5 z ornamentem sznurowym, m. in. kultury złockiej i kultury amfor kulistych (ryc. 88 d, f, j, k) i 17 o nieokreślonej przynależności kulturowej, w tym 2 fragmenty górnej części naczyń (ryc. 88 e, 89); połówka muszli małża; ułamek rogu; ułamek kości; kamyki; parę węgielków drzewnych. Niestety, w notatkach polowych brak opisu zawartości jamy grobowej w górnym poziomie.

Oprócz tego w zbiorach znajdują się 2 wisiorki z zębów zwierzęcych (ryc. 88 g, i), towarzyszące inwentarzowi z grobu 97, oraz kościane szydło z metryką grobu 97 (ryc. 88 h). Zabytki te nie są wzmiankowane w notatkach, co odbiera pewność zaliczenia ich do grobu.

Przynależność grobu: kultura złocka.

24. Grób 173

Na głębokości 40 cm odkryto zarys jamy o kształcie jajowatym, wydłużony w kierunku NW—SE (ryc. 90 a). Wymiary: 400 × 280 × 65 cm. W południowo-zachodniej części jamy znajdowała się jakby mniejsza jama grobowa (β), w około 3/4 zajęta przez jamę α i głębsza od niej. Kierunek jamy β — NE—SW. Wymiary: 190 × 125 × 100 cm. W notatkach polowych brak bliższych danych dotyczących stratygrafii obu obiektów. Na planie poziomym zarys jamy α zaznaczono na obszarze jamy β linią przerywaną, lecz nie objaśniono, czy chodzi o jamę grobową rysującą się na obszarze jamy β, czy też jest to zarys jamy α poniżej jamy β. W notatkach jamę β uznaje się za grób neolityczny, przypuszczalnie zniszczony. Wymowniejszych danych dostarcza materiał zabytkowy. I tak w jamie α znaleziono 18 wczesnośredniowiecznych skorup (np. ryc. 91 c); 7 skorup nie określonych pod względem kulturowym; fragment przegrzanego odłupka krzemienego. Z kolei w jamie β znaleziono 4 kamienie (IV), źle zachowane szczątki kości ludzkich (III), zęby ludzkie (II) i 2 krzemienie (I). W zbiorach zachowały

Ryc. 90. Plan grobu 173

Wg dokumentacji polowej

się 3 krzemienie, z których jeden, nie wiadomo który, nie jest wymieniony w notatkach. Są to: nóż na masywnym wiórze z korą, załuskany grubo, nieregularnie, parokrotnie na dwóch krawędziach bocznych od strony wierzchniej oraz miejscami, głównie przy podstawie, od strony spodniej; szczególnie silne załuskania występują w miejscu sęka, surowiec czekoladowy, spatynowany (ryc. 91 a); spatynowany atypowy wiór z krzemienia świciechowskiego odbity od zeolizowanej kongrecji, dług. 4,4 cm; spatynowany odłupek z krzemienia czekoladowego, dług. 2,7 cm.

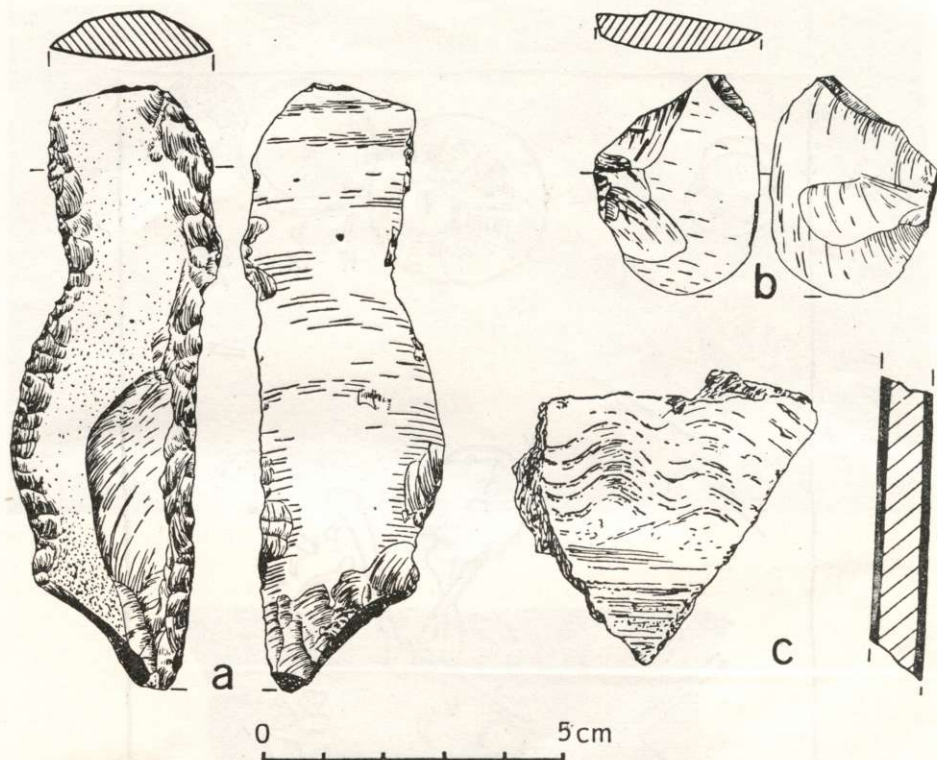
Przynależność grobu przypuszczalnie kultura złocka.

25. Grób 195

Brak bliższych danych o budowie grobu. Odkryto w nim dwa szkielety ludzkie w zakłóconym porządku anatomicznym (ryc. 92, 93). Wespół z towarzyszącym im inwentarzem tworzyły one skupienie o wymiarach około 200 × 100 cm, wydłużone w kierunku NW—SE. W południowo-wschodniej części występowało większe skupienie kości dorosłego mężczyzny obejmujące czaszkę (IX) i różne kości przemieszane, m.in. kości długie nóg zgięte w kolanach. Pośrodku grobu znajdowało się drugie mniejsze skupienie, obejmujące czaszkę (V) oraz kości długie i drobne.

W północno-zachodniej części grobu stały rzędem: esowaty puchar (I), amfora (II), misa (III) i amfora (IV). Obok naczyń leżały 2 wisiorki z zębów (VI, zag.)

Ryc. 91. Inwentarz z grobów 173 (a, c) i 195 (b)
a, b — krzemienie, c — ceramika

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

i 2 odłupki krzemienne (VIII, zag.). Z kolei między dwoma skupieniami kości — 2 ułamki ceramiki i 2 krzemienie (VII).

Opis inwentarza:

Amfora czworosznna zdobiona odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia gładzona, miejscami ze śladami „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szarawa; wypalenie dobre; średn. brzuśca 29 cm, wys. 21 cm (ryc. 92 II, 94 b). Metrykę odtworzono na podstawie zdjęcia inwentarza grobowego „in situ”, na którym podobna amfory była zgodna z oryginałem co do szczegółów formy, rozmiarów, rodzaju zdobienia. Amfora baniasta czworosznna, zdobiona odciskami sznurka na szyjce i stempelka na górnej części brzuśca, średn. brzuśca około 15 cm (ryc. 92 IV, zag.). Misa zdobiona odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia gładzona, nierówna; ścianki popękane, miejscami regularnie poziomo jakby w miejscu złączenia taśm; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta, wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 22 cm (ryc. 92 III, 94 a). Puchar esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, na brzuścu ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa żółtoczerwonawa, zewnątrz czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 15 cm, średn. brzuśca 21 cm (ryc. 92 I, 94 c). Trzy skorupki, w tym jedna nieokreślonej kultury i dwie o cechach technologicznych zbliżonych do ceramiki kultury

Ryc. 92. Plan grobu 195

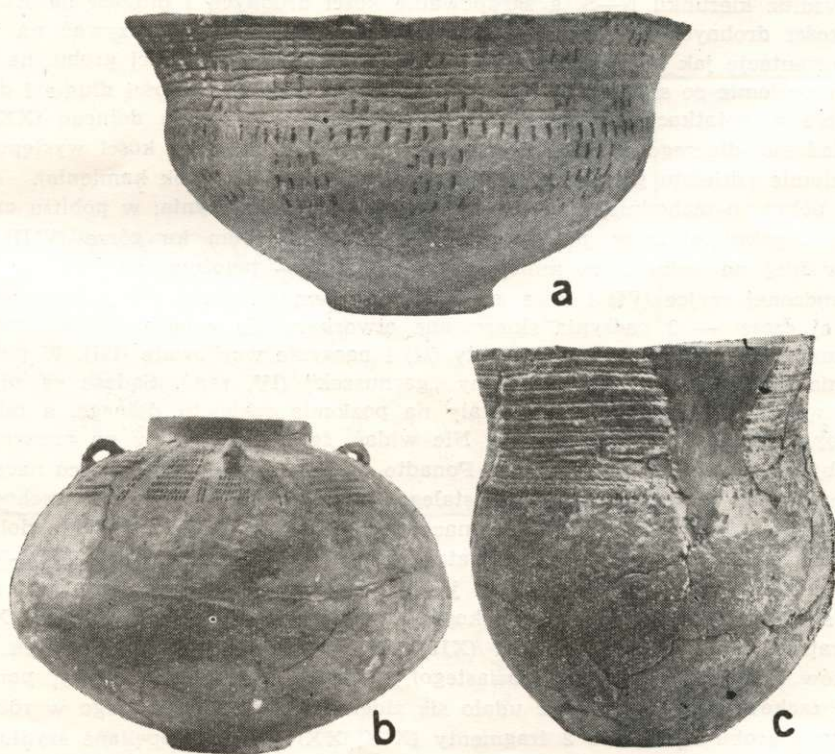
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 93. Wnętrze grobu 195

Fot. z archiwum PMA

Ryc. 94. Naczynia z grobu 195
a, c $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{1}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

złockiej, na jednej ornament stempelkowy (ryc. 92 VII, w notatkach pod nrem tym są dwie skorupy). Rylec na odłupku z krzemienia świciechowskiego, dług. 3,7 cm (ryc. 91 b) i naturalny wyświecony okruch kwarcytowy, określony w notatkach jako krzemień (ryc. 92 VII).

Przynależność grobu: kultura złocka.

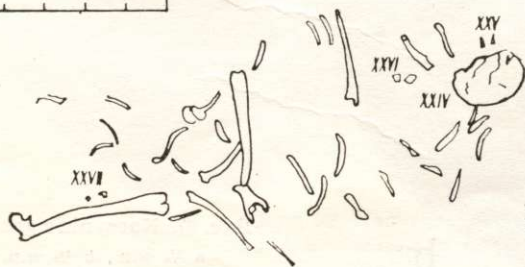
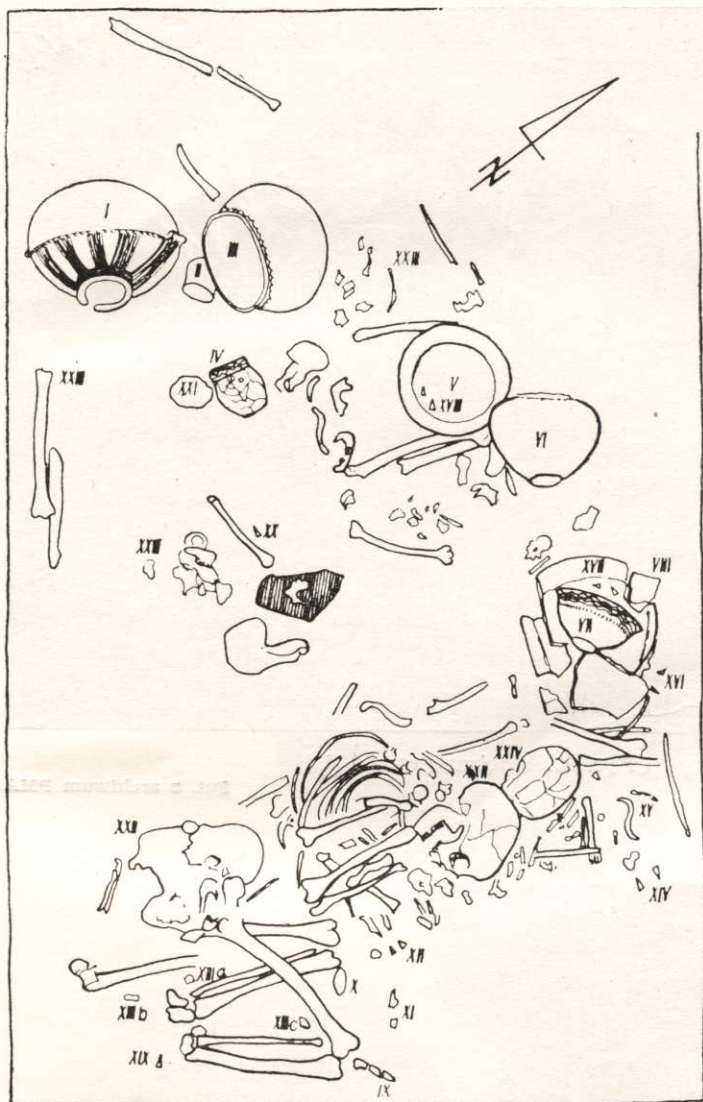
26. Grób 196

Nie mamy bliższych danych o budowie grobu. Głębokość wynosiła 130 i 85 cm. W notatkach połowych brak objaśnienia różnicy w głębokości; nie jest wykluczone, że wynika ona z położenia grobu na zboczu. W grobie znajdowały się dwa szkielety ludzkie i inwentarz, zajmujące nieregularną przestrzeń o wymiarach 255 × 155 cm, wydłużoną w kierunku NW-SE. W południowo-wschodniej części grobu leżał na lewym boku w pozycji skurczonej szkielet wydłużony w kierunku N-S (ryc. 95, 96). Z planu grobu wynika, że był on niekompletny. Nogi miał skurczone w kolanach i skierowane udami ku głowie, ręce ułożone przy klatce piersiowej, czaszka twarzą zwrócona ku nogom, tj. na SE (XXII). 35 cm poniżej niego występowały rozrzucone kości innego szkieletu. Z fotografii grobu wynika, że niecałe dolne skupienie było oddzielone od szkieletu XXII warstwą ziemi, czaszka bowiem — jak to widać na zdjęciu — znajduje się niemal na tym samym poziomie co i osobnik górny (XXIV). Kości dolnego szkieletu były rozrzucone wzdłuż kierunku N-S, a zgrupowanie kości drobnych i długich na jednym oraz kości drobnych i czaszki na drugim końcu zdaje się wskazywać na taką samą orientację jak u szkieletu XXII, tj. N-S. W pozostałej części grobu, na tym samym poziomie co szkielet dolny, znajdowały się rozrzucone kości długie i drobne, które w notatkach określone są jako należące do szkieletu dolnego (XXIII); nie wiadomo, dlaczego do szkieletu tego zaliczono też skupisko kości występujące na poziomie szkieletu górnego (zob. XXIII pośrodku grobu obok kamienia).

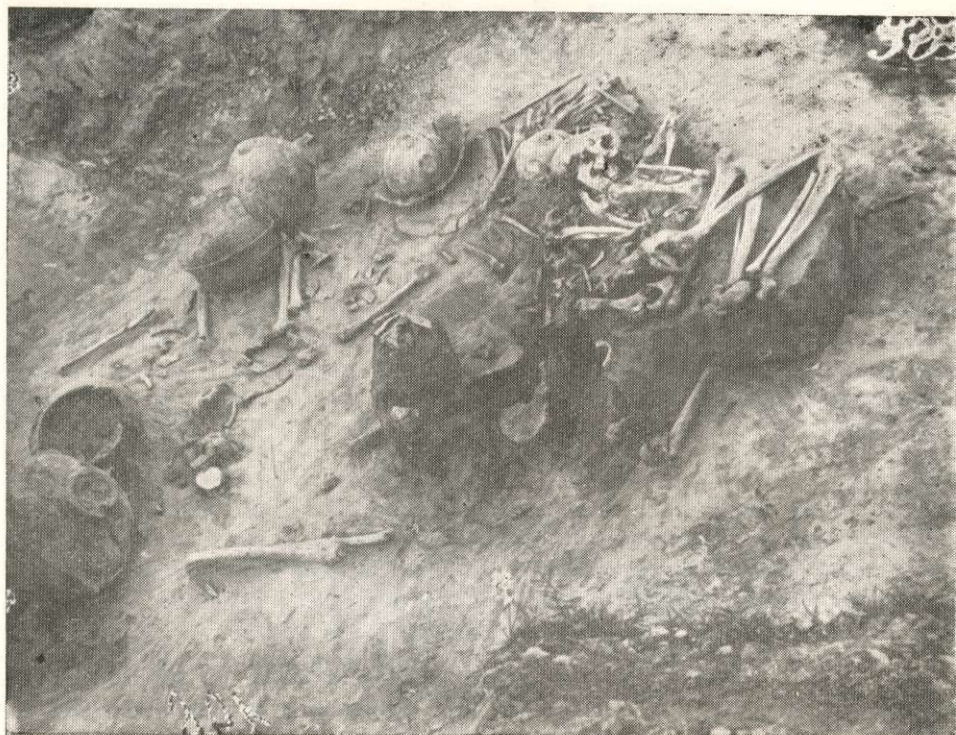
W północno-zachodniej części grobu znajdowały się naczynia: w pobliżu czaszki części pękniętej misy, pierwotnie postawionej otworem ku górze (VIII), leżała w niej na boku misa mniejsza (VII); dalej — położona na boku amfora o uszkodzonej szyjce (VI) i misa zwrócona otworem ku górze (V); z kolei w zachodniej części — 3 naczynia skierowane otworkami do wnętrza grobu: amfora typu turyńskiego (I), pucharek esowaty (II) i naczynie workowate (III). W pobliżu naczynia III leżał na boku popękany „garnuszek” (IV, zag.). Sądząc ze zdjęcia grobu wszystkie naczynia występowały na poziomie szkieletu dolnego, a między nimi były rozrzucone kości ludzkie. Nie widać, żeby kości leżały na naczyniach, ani żeby naczynia stały na kościach. Ponadto na tym samym poziomie co naczynia znajdowała się większa część pozostałego inwentarza. W północno-wschodniej części grobu w pobliżu czaszek i naczyń oraz wśród kości szkieletu dolnego w sześciu miejscach znaleziono trójkątny grociki krzemienne (XII, XIV—XVII, XXV); 2 fragmenty wiórków, w tym jeden załuskany (XI), znowu grociki i fragment siekiery (XVIII); rdzeń odłupkowy z krzemienia świciechowskiego (XXI); nóż-drapacz (X) i kilka krzemieni (XII, XIII, XXVI, XXVII) — (odłupek koło grocików XII jest z surowca pasiastego). Niektóre krzemienie zginęły, ponadto wśród zachowanych tylko część udało się zidentyfikować. Oprócz tego w różnych miejscach grobu znaleziono 2 fragmenty (XIX, XX) i jedno popękane szydło (X).

Z kolei na poziomie szkieletu górnego znaleziono 2 krzemienie (XIII, między kośćmi nóg). Ponieważ różnica w poziomach szkieletów w części północnej była niewielka, nie można wykluczyć, że niektóre spośród wyżej opisanych przedmio-

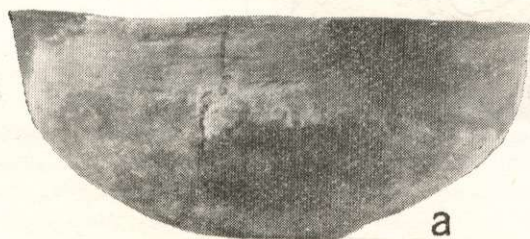

Ryc. 95. Plan grobu 196
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 96. Wnętrze grobu 196

Fot. z archiwum PMA

a

b

Ryc. 97. Naczynia z grobu 196

a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{1}{2}$ w.n.

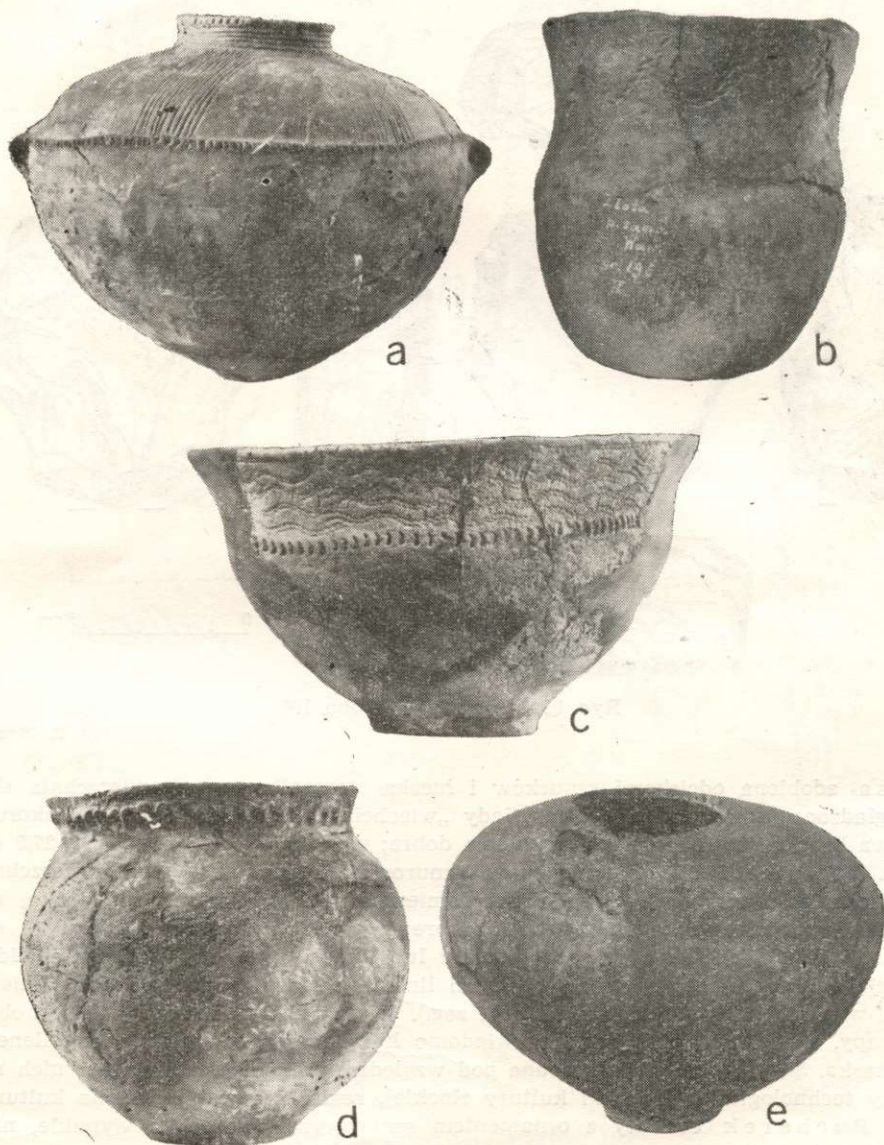
Fot. S. Biniewski

tów również wiązały się ze szkieletem górnym. Dotyczy to przede wszystkim dwóch grocików pod nr. XV.

Opis inwentarza:

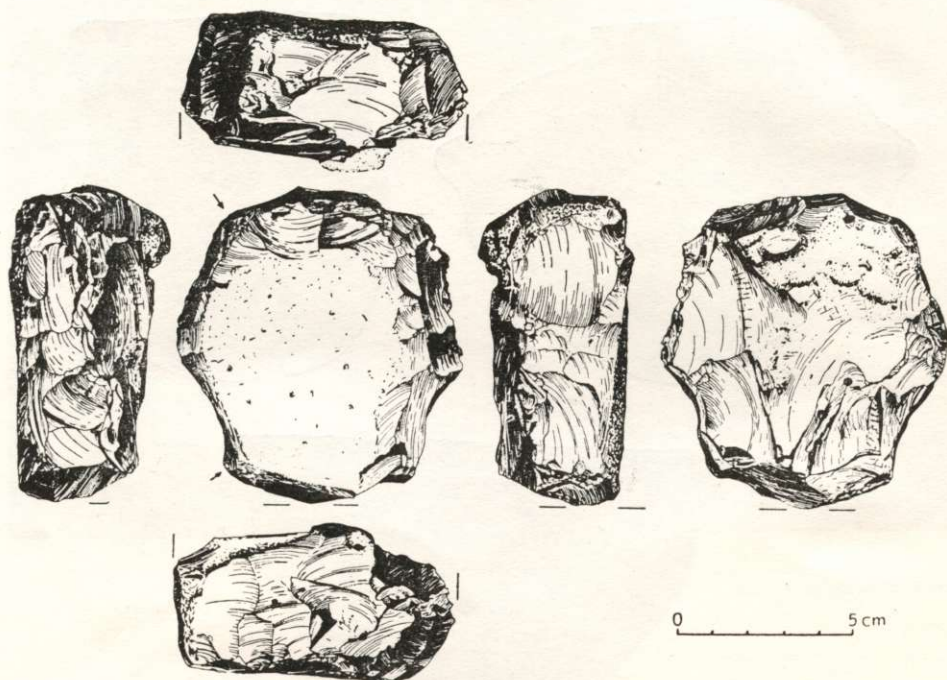
A m f o r a typu turyńskiego zdobiona żłobkami i nacięciami; powierzchnia gładzona; domieszka piasku; barwa niejednolita, od brudnożółtej do szarej; wypalenie dobre; wys. 28—29 cm, średn. brzuśca 33,5 cm (ryc. 95 I, 98 a). A m f o r a

Ryc. 98. Naczynia z grobu 196
a, d, e $\frac{1}{3}$ w.n., b $\frac{1}{2}$ w.n., c $\frac{1}{4}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

baniasta z ornamentem sznurowym oraz stempelkowym, łuczkowym i kreskowym; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. bez szyjki 21 cm, średn. brzuśca 28,5 cm (ryc. 95 VI, 98 e). Misa z dwoma rożkami na wypukłości brzuśca; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, widoczne ślady „wiehcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 30 cm (ryc. 95 VIII, 97 a). Głęboka

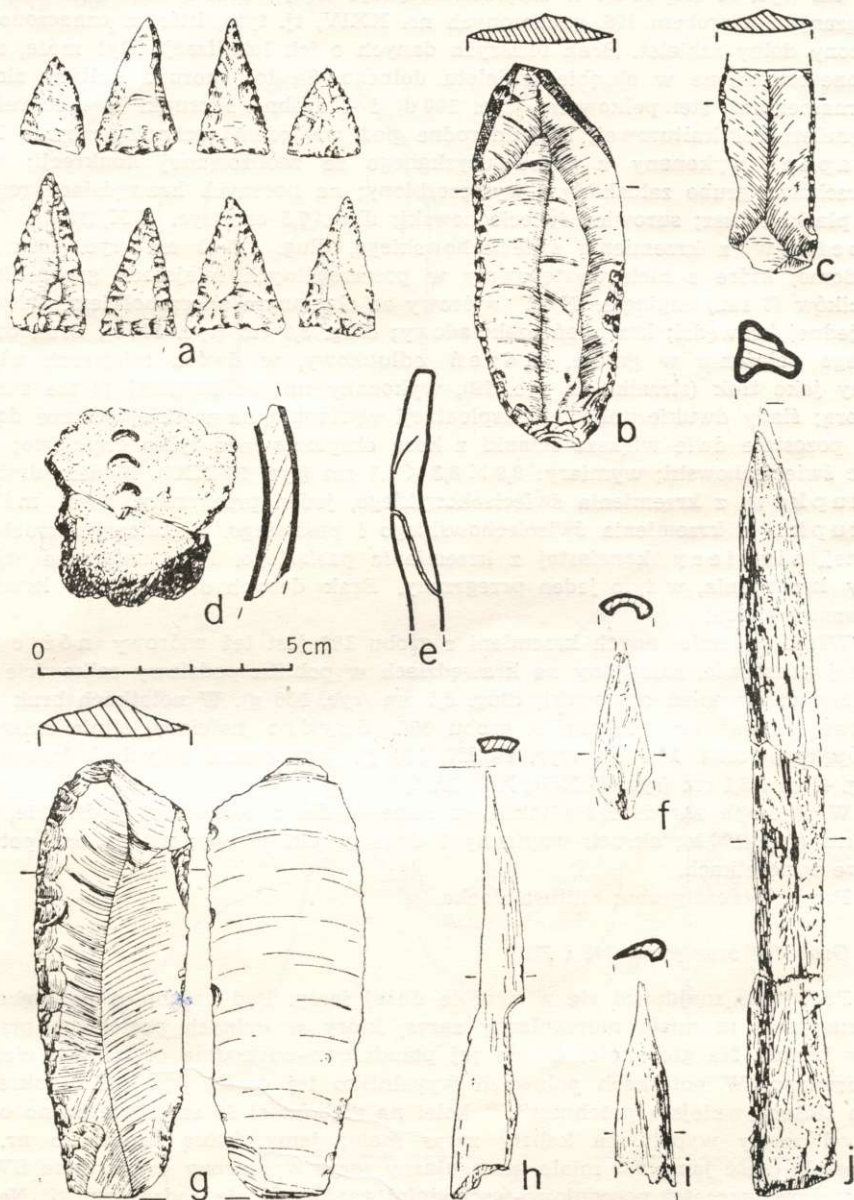

Ryc. 99. Krzemień z grobu 196

Rys. Z. Krzak

misa zdobiona odciskami sznurków i łuczka stempelkowego; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, miejscami ślady „wiehcia”; domieszka tłucznia i skorup; barwa brudnożółta i szarawa; wypalenie dobre; wys. 15 cm, średn. otworu 27,5 cm (ryc. 95 V, 98 c). Misa z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, widoczne ślady „wiehcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta, zewnątrz czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 9,5 cm, średn. otworu 19 cm (ryc. 95 VII, 97 b). Puchar ek esowaty lub kubek (na planie grobu nie widać ucha) zdobiony w górnej części falistymi liniami sznurkowymi oraz stempelkiem; wys. w przybliżeniu 13 cm (ryc. 95 IV, zag.). W zbiorach zachowały się 22 drobne skorupy, wśród których kilka, nie wiadomo które, mogą pochodzić z zaginionego pucharka. Skorupy są niejednorodne pod względem technologicznym, 13 z nich ma cechy technologiczne ceramiki kultury złockiej, reszta nie jest określona kulturowo. Puchar ek esowaty z ornamentem sznurowym; dno lekko wypukłe, niewyodrębnione. W połowie wysokości i pod krawędzią widoczne ślady złączenia taśm (ryc. 100e); powierzchnia słabo gładzona, nierówna, miejscami ślady „wiehcia”; domieszka skorup; barwa szara i brunatnożółta; wypalenie dobre; wys. 9 cm,

Ryc. 100. Inwentarz z grobu 196

a-c, g - krzemienie, d - ceramika, e - profil naczynia ze śladami lepienia,
f, h-j - szydła kościane

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

średn. otworu 8,5 cm (ryc. 95 II, 98 b). Naczynie workowate z listwą karbowaną palcami; krawędź nacinana; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 23 cm, średn. brzuśca 25,5 cm (ryc. 95 III, 98 d). W zbiorach znajduje się ponadto 5 drobnych skorup związanych z grobem 196, oznaczonych nr. XXIV, tj. tym, którym oznaczono rozrzucony dolny szkielet. Brak bliższych danych o ich lokalizacji. Być może, zostały one znalezione w obrębie szkieletu dolnego. Są to: skorupa kultury złockiej z ornamentem stempelkowym (ryc. 100 d) i 4 drobne skorupki o nieokreślonej przynależności kulturowej, niejednorodne pod względem technologicznym. Nóż-drapacz wykonany z wióra uzyskanego ze zeolizowanej konkrecji; wąski wierzchołek grubo załuskany i wyszczerbiony; na bocznych krawędziach regularny, płaski retusz; surowiec świeciechowski; dług. 7,5 cm (ryc. 95 X, 100 b). Osiem grocików z krzemienia świeciechowskiego, dług. 1,7—3 cm (ryc. 100 a). Nie wiadomo, które z nich występowały w poszczególnych miejscach grobu. Reszta grocików (6 szt.) zaginęła. Nóż wiórowy ze złamanym wierzchołkiem, załuskany na jednej krawędzi; krzemień czekoladowy; dług. 3,8 cm (ryc. 100 c). Brak danych o jego położeniu w grobie. Rdzeń odłupkowy, w dwóch miejscach użytkowany jako tłuk (strzałki na ryc. 99), wykonany na zeolizowanej płycie surowca z korą; ślady dwukierunkowej eksploatacji występują na wąskiej ścianie dookoła, pozostałe dwie większe ścianki z korą eksploatowane tylko częściowo; surowiec świeciechowski; wymiary: $8,9 \times 8,3 \times 4,3$ cm (ryc. 95 XXI). Siedem drobnych odłupków z krzemienia świeciechowskiego, jeden przegrzany. Dwa mikroodłupki z krzemienia świeciechowskiego i pasiastego. Termiczny okruh gładzonej siekiery kanciastej z krzemienia pasiastego. Dwa naturalne okruchy z krzemienia, w tym jeden przegrzany. Brak danych o lokalizacji krzemieni wewnątrz grobu.

Wśród przemieszanych krzemieni z grobu 196 jest też wiórowy nóż o odłamanej podstawie, załuskany na krawędziach w pobliżu podstawy całkowicie bądź częściowo; krzemień ożarowski; dług. 8,5 cm (ryc. 100 g). W notatkach brak świadectwa, że nóż ten pochodzi z grobu 196. Szydło kościane, silnie zniszczone i popękane, dług. 14,6 cm (ryc. 95 IX, 100 j). Dwa ostrza szydeł kościanych; dług. 4 cm i 3,1 cm (ryc. 95 XIX, XX, 100 f, i).

W zbiorach znajduje się także kościane szydło o odłamanej podstawie, dług. 8,3 cm (ryc. 100 h), okruh wapienny i dwie grudki polepy; nie są one potwierdzone w notatkach.

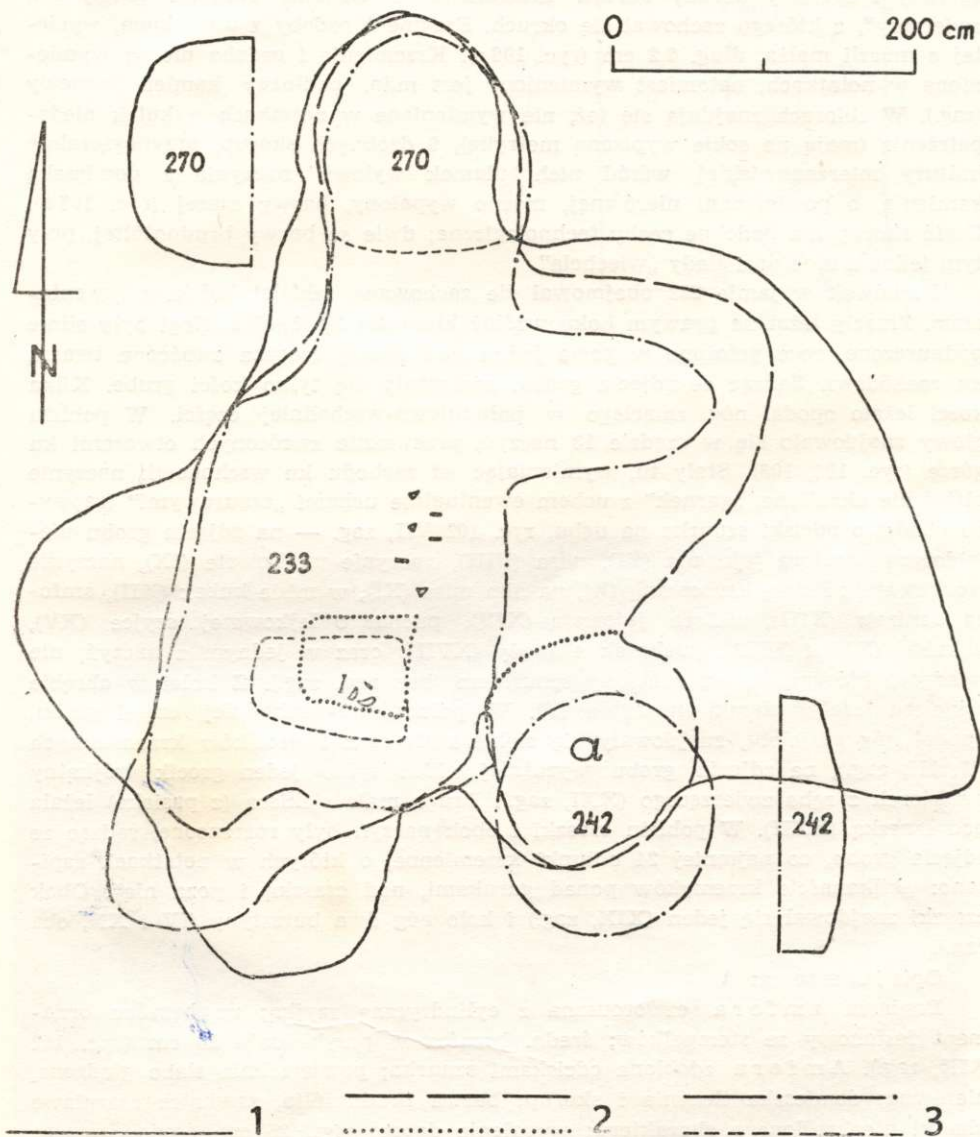
Przynależność grobu: kultura złocka.

27. Grób 233 oraz jamy 242 i 270

Pochówek znajdował się w obrębie dużej jamy. Pod próchnicą na głębokości 20 cm jama ta miała nieregularny zarys, który w dolnych poziomach przybrał inny kształt. Na głębokości 40 cm jej południowo-wschodnia część była ciemniej zabarwiona. W notatkach polowych wypełnisko tej części (ryc. 101 a) określono jako „intensywniejszą próchnicę”. Z kolei na głębokości 60 cm stwierdzono odrębny od reszty wypełniska kolisty zarys małej jamy, którą oznaczono nr. 242. Pozostała część jamy 233 miała nieregularny zarys wydłużony w kierunku SW-NE, przy czym w części południowo-wschodniej znajdował się rodzaj wnęki. Na głębokości 60 cm, w północno-wschodnim, węższym końcu jamy wyróżniono zagłębienie 270. Znajdowały się w nim 4 skorupy, w tym jedna kultury amfor kulistych i 3 nieneolityczne, oraz wapień. W notatkach brak informacji pozwalającej przyjąć, że jama 270 nie wchodziła w skład jamy 233; brak również bliższych danych

o związku jamy 242 z jamą 233. W południowo-zachodniej, szerokiej części jamy 233, na głębokości 60 cm, odkryto fragmenty czaszki ludzkiej i kości piszczelowe (ryc. 101 I). W miejscu tym na głębokości 120—130 cm odkryto następnie grób ludzki. W górnej partii jamy 233, na głębokości 20—40 cm, znaleziono kilka kostek i skorup bez ornamentu (zag.).

Ryc. 101. Plan jamy i grobu 233 oraz jam 242 i 270
głębokość: 1 — 20 cm, 2 — 40 cm, 3 — 60 cm

Wg dokumentacji polowej

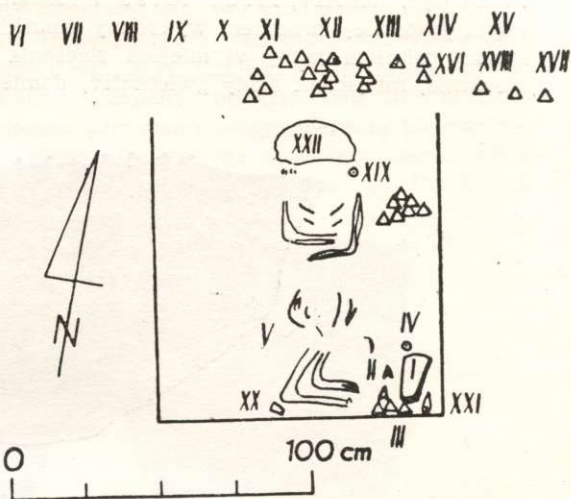
W jamie 242 znaleziono fragment gładzonego toporka kamiennego ze skały krystalicznej, sinoczarniawej. Ostrze jest wyszczerbione, powierzchnia miejscami drobno zbita, dług. 6,5 cm (ryc. 106 f). Dwa drobne odłupki z krzemienia świecchowskiego, z których jeden miejscami załuskany na krawędziach, nadto w miejscu odłamania wierzchołka poprzecznie ścieniony, dług. 3,1 cm (ryc. 107 d). Silnie zgrzany i spękany drobny okruch krzemienia ze śladami obróbki. „Mały róg zwierzęcy”, z którego zachował się okruch. Fragment ozdoby z otworkiem, wyciętej z muszli małża, dług. 2,2 cm (ryc. 106 c). Krzemienie i ozdoba nie są wymienione w notatkach, natomiast wymieniony jest m.in. podłużny kamień żarnowy (zag.). W zbiorach znajdują się też, nie wymienione w notatkach wskutek niedopatrzania (mają na sobie wypisaną metrykę), 9 drobnych skorup, przypuszczalnie kultury mierzanowickiej, wśród nich ułamek wylewu naczynia z domieszką kamienia, o powierzchni nierównej, mocno wypalony, barwy szarej (ryc. 107 a). Część skorup ma podobne cechy technologiczne; dwie są barwy brudnożółtej, przy tym jedna z nich nosi ślady „wiehcia”.

Pochówek w jamie 233 obejmował źle zachowany szkielet ludzki z inwentarzem. Zmarły leżał na prawym boku wzdłuż kierunku NNW-SSE. Nogi były silnie podkurczone, ręce położone w pasie jedna nad drugą, czaszka zwrócona twarzą ku zachodowi. Sądząc ze zdjęcia grobu, zachowały się tylko kości grube. Kilka kości leżało opodal nóg zmarłego w południowo-wschodniej części. W pobliżu głowy znajdowało się w rzędzie 13 naczyń, przeważnie zwróconych otworami ku górze (ryc. 102, 103). Stały tu, wymieniając od zachodu ku wschodowi: naczynie bliżej nie określone, „garnek” z uchem ewentualnie uchami „sznurowymi” (zapewne chodzi o odciski sznurka na uchu, ryc. 102 VII, zag. — na zdjęciu grobu niewidoczne), amfora jajowata (VI), misa (VIII), naczynie workowate (IX), naczynie workowate z listwą karbowaną (X), na nim misa (XI), w misie kubek (XII), amfora baniasta (XIII), amfora jajowata (XIV), puchar o lejkowatej szyjce (XV), 2 kubki (XVI i XVII), pucharok esowaty (XVIII) oraz w jednym z naczyń, nie wiadomo którym, kubek zdobiony sznurkiem (bez nru, zag.). Z kolei w obrębie szkieletu leżały ułamki naczynia (V). W południowo-wschodniej części grobu, opodal nóg szkieletu, znajdowały się siekiera (I) oraz 5 grocików krzemienych (II, III, zag.), na zdjęciu grobu wyraźniej widać tylko jeden grocik trójkątny i wisiorek z zębą zwierzęcego (XXI, zag.). Druga mała siekiera (z pasiaka) leżała pod czaszką (XXII). W pobliżu czaszki i obok naczyń były rozrzucone, sądząc ze zdjęcia grobu, co najmniej 24 odłupki krzemienne, o których w notatkach zapisano: „kilkanaście krzemków ponad garnkami, nad czaszką i poza nią”. Obok czaszki znajdował się jeden (XIX, zag.) i koło nóg dwa bursztyny (IV i XX, oba zag.).

Opis inwentarza:

Baniasta amfora czworouszna z cylindryczną szyjką; na brzuchu ornament festonowy ze stempelków; średn. brzuśca w przybliżeniu 28 cm (ryc. 102 XIII, zag.). Amfora zdobiona odciskami sznurka; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłuczni i skorup; barwa brudnożółta, zewnątrz czarniawe plamki nieokreślonego charakteru; wypalenie dobre; wys. 25 cm, średn. brzuśca 21 cm (ryc. 102 VI, 104 e). Amfora zdobiona żłobkowanymi liniami zygzakowatymi na szyjce i jednym uchu; na drugim pionowy motyw kątów wsuwanych; ponad stopką na części obwodu pęknięcie jakby w miejscu zlepienia ścianki; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, ze śladami wyrównywania „wiehciem”; do-

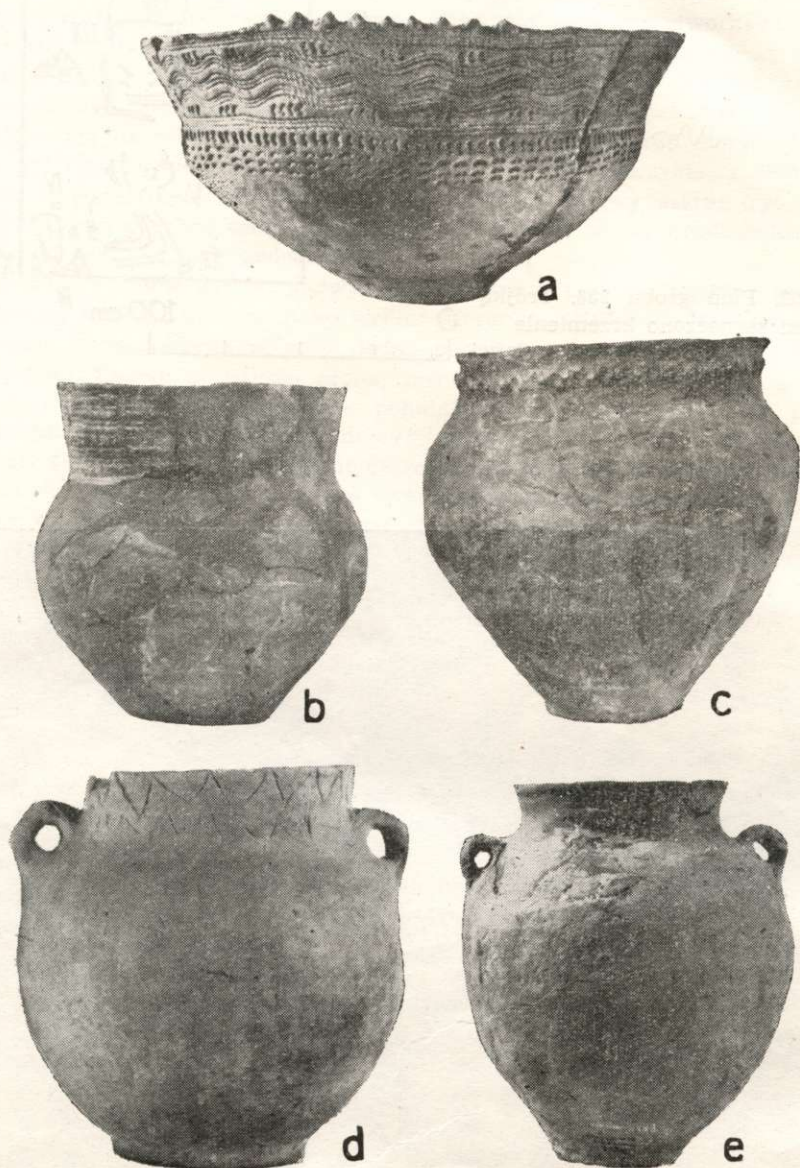
Ryc. 102. Plan grobu 233. Trójkątami zaznaczono krzemienie
 Wg dokumentacji polowej

Ryc. 103. Wnętrze grobu 233

Fot. z archiwum PMA

mieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 19 cm, średn. brzuśca 18 cm (ryc. 102 XIV, 104 d). Misa z rożkami na części krawędzi i nacięciami na części pozostałej; ornament wykonany sznurkiem i stempelkiem łuczkowym; ponad stopką pęknięta jakby w miejscu złączenia taśm; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, miejscami ślady „wiechcia”; domieszka tłucznia i skorup; barwa brud-

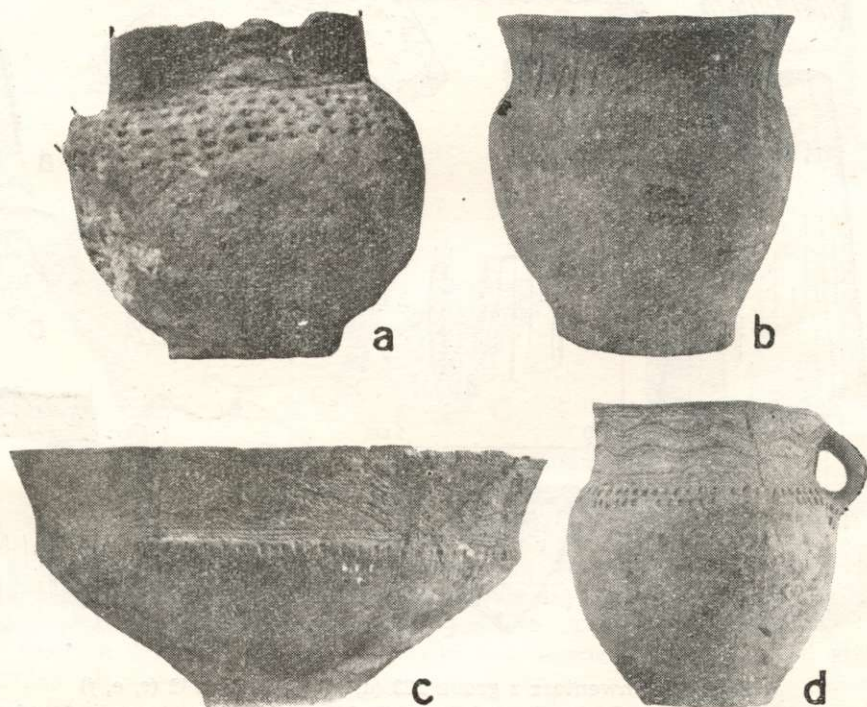

Ryc. 104. Naczynia z grobu 233
a, d $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{1}{4}$ w.n., c $\frac{1}{6}$ w.n., e $\frac{1}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

nożółta, miejscami szara; wypalenie dobre; wys. 15 cm, średn. otworu 30 cm (ryc. 102 VIII, 104 a). Misa zdobiona odciskami sznurka i stempelka: Na brzuścu ślady złączenia taśm; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa szara i brunatna; wypalenie dobre; wys. 12,5 cm, średn. otworu 27 cm (ryc. 102 XI, 105 c). Puchar ek esowaty zdobiony pod krawędzią liniami żłobkowymi biegnącymi ukośnie i miejscami ułożonymi w zygawkowate pasma; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłucznia i skorup; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 10 cm, średn. otworu 9 cm (ryc. 102 XVIII,

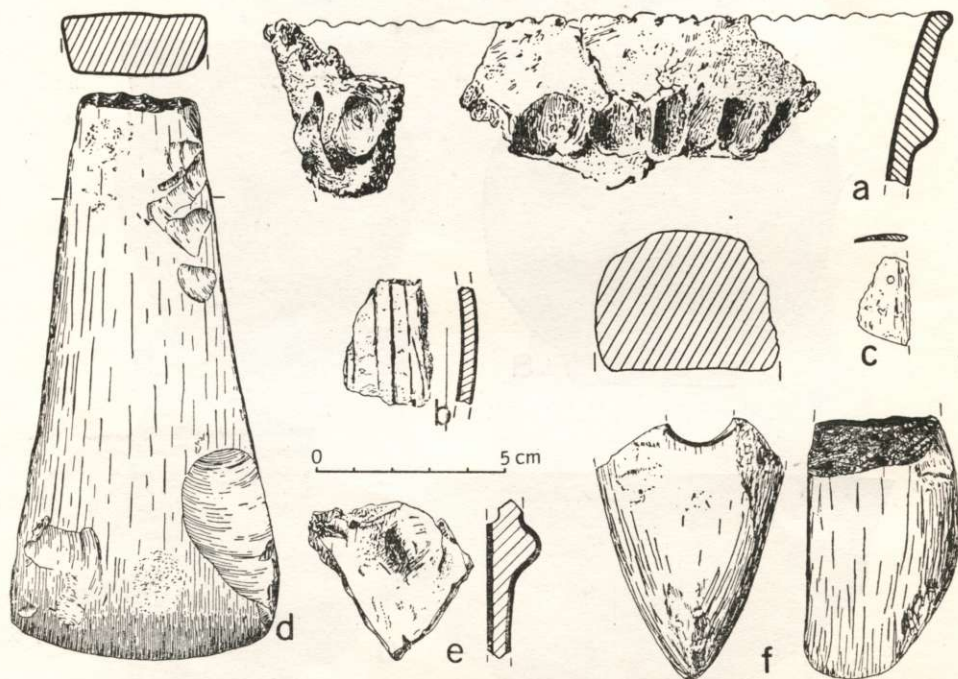

Ryc. 105. Naczynia z grobu 233
a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{2}{3}$ w.n., c $\frac{1}{4}$ w.n., d $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

105 b). Puchar o lejkowatej szyjce zdobionej podwójnymi poziomymi liniami sznurowymi; między sznurkami szereg nieregularnych dołków, dno po stronie zewnętrznej zdobione podobnymi dołkami; powierzchnia gładzona, częściowo wyrównana „wiechciem”; domieszka drobnoziarnista nieokreślona; barwa żółtawa; wypalenie dobre; wys. i średn. brzuśca po 17,5 cm (ryc. 102 XV, 104 b). Uszkodzone naczynie z ornamentem sznurowym i dołkowym; na brzuścu resztkę ucha zdobionego poziomymi odciskami sznurka; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa szara i brudnożółta; wypalenie dobre; wys. zachowanej części 6 cm, średn. brzuśca 6,5 cm (ryc. 102 XVI, 105 a). Brak pewności, że naczynie to pochodzi z grobu 233. Ewentualną przynależność zaświadczałyby metryki i zgodność rozmiarów oryginału z podobizną na niewyraźnej fotografii grobu. Potłuczony kubek z uchem taśmowym zdobiony odciskami słupkowymi (ryc. 102 XVII,

zag.). W zbiorach pod nr. tym znajduje się kilka ułamków tworzących dolną część naczynia; na górnej krawędzi fragmentu ślady rozklejenia się brzuśca; powierzchnia gładzona, nierówna; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie mocne; średn. dna 6,2 cm (ryc. 107 c). Brak pewności, że pochodzi ono z grobu 233. Kubek esowaty z taśmowym uszkiem; górna część zdobiona potrójnymi poziomymi i falistymi liniami sznurowymi oraz dołeczkami; uszko na zewnętrznej stronie zdobione poziomymi odciskami pojedynczego sznurka; powierzchnia słabo

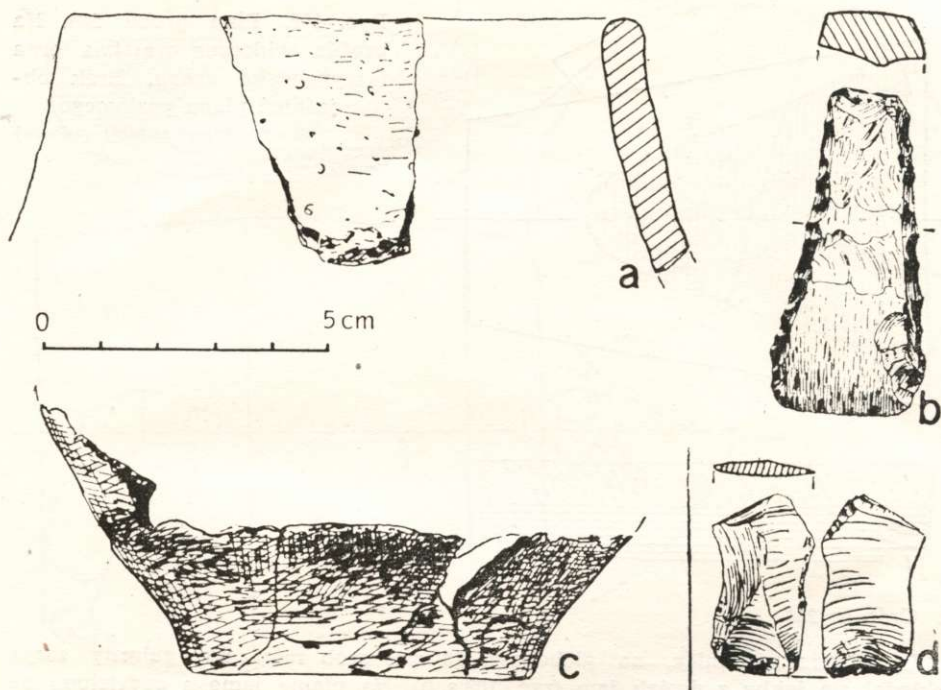
Ryc. 106. Inwentarz z grobu 233 (a, b, d) i jamy 242 (c, e, f)

a, b, e — ceramika, d — siekiera krzemieniasta, c — fragment ozdoby z muszli, f — fragment toporka

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i miejscami szara, gdzieś czarniawe plamki; wypalenie dobre; wys. 10,5 cm, średn. brzuśca 10 cm (ryc. 102 XII, 105 d). Metrykę naczynia, która była częściowo zatarta, ustalono dzięki zgodności rozmiarów i kształtu oryginału z podobizną na zdjęciu grobu. Połączzone naczynie workowate z listwą karbowaną palcami; powierzchnia bardzo słabo gładzona, nader nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 32 cm, średn. brzuśca 32—34 cm (ryc. 102 IX, 104 c). Naczynie workowate z listwą zdobioną korbami; wys. przybliżona 23 cm (ryc. 102 X, zag.). Ułamki naczynia o bliżej nie określonym kształcie, z ornamentem pojedynczych poziomych linii sznurowych na cylindrycznej szyjce; sądząc ze zdjęcia grobu, górna część naczynia przypomina amfory i naczynia szerokootworowe (ryc. 102 V, zag.). Siekierka o przekroju czworobocznym gładzona przy ostrzu; wyszczerbiona; surowiec pasiasty; dług. 5,7 cm (ryc. 102 XXII, 107 b). Sie-

Ryc. 107. Inwentarz z grobu 233 (b, c) i jamy 242 (a, d)
a, c — ceramika, b, d — krzemienie

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

kiera o przekroju czworosiennym gładzona na wszystkich bokach, z wyjątkiem ścianki tylca; na jednej ściance zachowała się zeolizowana powierzchnia konkrecji; krzemień świeciechowski; długość 15 cm (ryc. 102 I, 106 d).

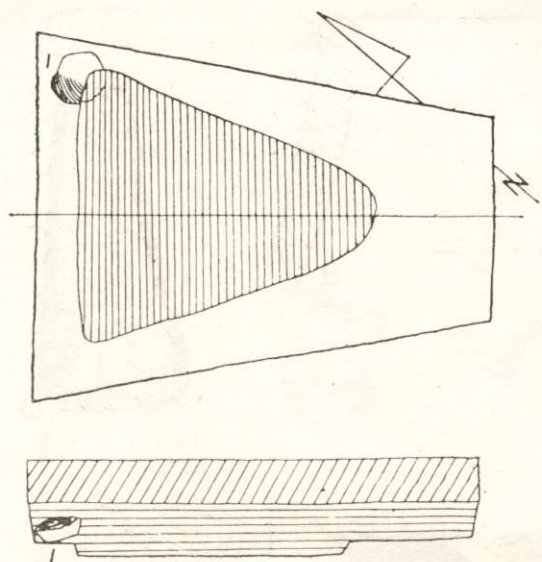
W zbiorach znajdują się również zabytki zaopatrzone w metrykę z nr. grobu 233. Osiem ułamków naczynia workowatego o karbowanej krawędzi wylewu, z listwą zdobioną odciskami palca; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup i tłucznia; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; średn. otworu w przybliżeniu 19 cm (ryc. 106 a). Fragment ścianki naczynia z ornamentem żłobkowanym (ryc. 106 b). Neolityczna skorupa nieokreślonej kultury. Skorupa z epoki późniejszej nieokreślonej kultury. Muszla małża. Grudka polepy. W notatkach nie ma wzmianki zaświadczającej występowanie w grobie tych przedmiotów, z wyjątkiem ułamków naczynia workowatego, które mogą pochodzić z zaginionych naczyń IX i X.

Przynależność grobu: kultura złocka.

28. Grób 234

Wg notatek polowych był to grób kultury złockiej (ryc. 108). Kierunek NW-SE. Długość 220 cm, szerokość 100—180 cm, głębokość 40—50 cm. Notatki podają, że znaleziono w nim kostki (II) i misę z ornamentem sznurowym poziomym i falistym (I). W zbiorach nie udało się zidentyfikować inwentarza.

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 108. Plan grobu 234. Na profilu widoczna warstwa orna i wypełnisko grobu. Brak objaśnień planu poziomego
Wg dokumentacji polowej

29. Grób nr 235

Po zdjęciu próchnicy, na głębokości 20 cm, grób miał nieregularny zarys i składał się jakby z dwóch jam (ryc. 109 a, b). Na planie jamę a oddzielono od jamy b przerywaną kreską, lecz w notatkach brak informacji o ewentualnym układzie stratygraficznym. Brak też danych o geograficznej orientacji obiektu. Średnica jamy a wynosiła 200 cm, głębokość 70 cm. Wymiary jamy b: $320 \times 200 \times 65$ cm. Jama b od strony jamy a miała rodzaj stopnia, głębokości 40 cm. W jamie a odkryto skupienie kilku polnych kamieni (ryc. 109 a I), kości zwierzęcych (ryc. 109 a II) i 3 ułamki tłuków kamiennych: ułamek tłuka na przetrąconym otoczaku piaskowcowym, zbity na końcach i krawędzi bocznej, dług. 8,5 cm (ryc. 110 a); uszkodzony tłuk ze skały krystalicznej szarozielonkawej ze śladami zbitcia na końcach i ściance bocznej dług. 12,5 cm (ryc. 110 b). Odpadek kamienny z przedmiotu o zbitej powierzchni; krawędzie w dwóch miejscach naprzeciwległych, wklęsłych, silnie zbite; skała krystaliczna barwy szarozielonkawej, miejscami biaława, dług. 11,5 cm (ryc. 110 c).

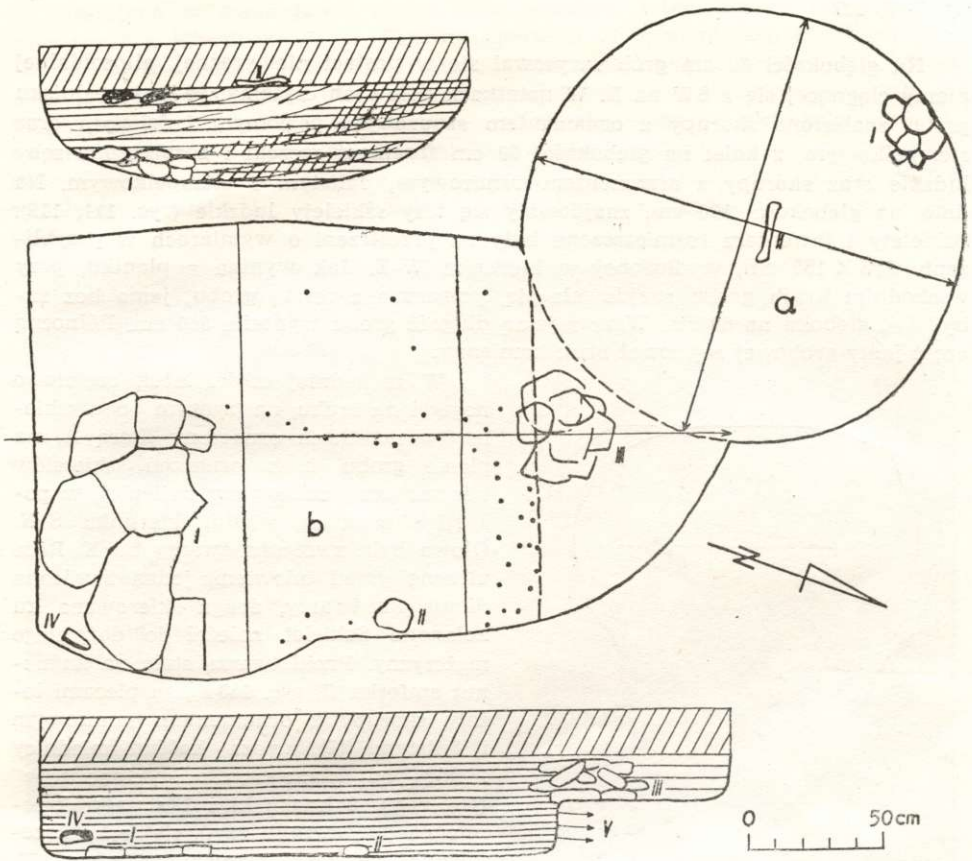
Z kolei w jamie b przy jednym końcu znajdowało się kilka płyt tworzących bruk (ryc. 109 b I, II), a przy drugim, na skraju schodka, leżały płyty kamienne jedna na drugiej (ryc. 109 b III). Koło bruku znaleziono siekiere krzemioną (IV) o przekroju czworobocznym, gładzoną prawie na całej powierzchni ścianek dużych i zaczątkowo na pozostałych ściankach; zachowały się kora i zeolizowana ścianka kongrecji; krzemień świeciechowski; dług. 12,2 cm (ryc. 109 b IV, 117 d).

Ponadto wokół i pod kamieniami na schodku znaleziono 7 odłupków, prawie jednorodnych pod względem morficznym, z krzemienia świeciechowskiego, dług. 3,5—6,3 cm; na jednym zachowała się kora, na drugim wyblyszczona powierzchnia kongrecji.

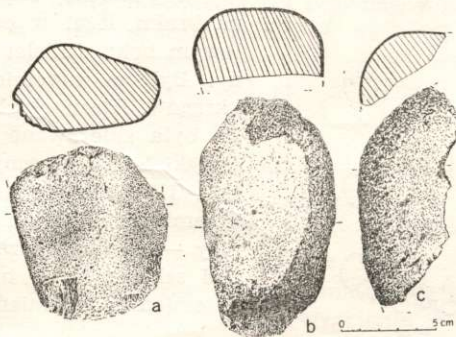
Wg notatek polowych obiekt ten był resztką zniszczonego grobu. W środkowej części jamy b (punkty na ryc. 109) oraz na ściance schodka od strony jamy stwierdzono kilkadziesiąt śladów sondy (strzałki nr V).

Przynależność grobu: kultura zlocka.

Ryc. 109. Plany grobu 235. Na profilach zaznaczona ziemia orna i wypełnisko grobu. Brak bliższych objaśnień dotyczących wypełniska
Wg dokumentacji polowej

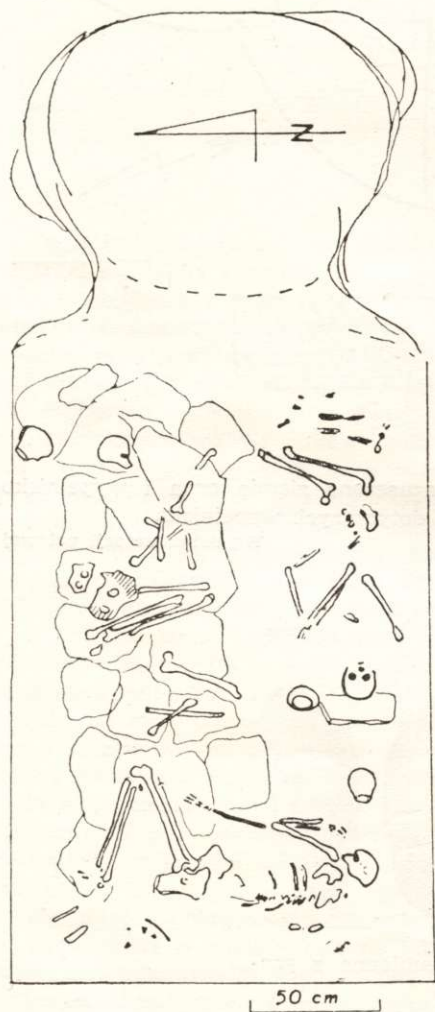

Ryc. 110. Narzędzia kamienne z grobu 235

Rys. J. Łupina

30. Grób 237

Na głębokości 30 cm grób zarysował się w postaci niewyraźnej, elipsoidalnej plamy ciągnącej się z SW na E. W notatkach polowych czytamy, że w wypełnisku grobu znaleziono skorupy z ornamentem sznurowym poziomym i falistym oraz stempelkowym, z kolei na głębokości 60 cm fragment szczęki i rozproszone zęby ludzkie oraz skorupy z ornamentem sznurowym, falistym i stempelkowym. Na dnie, na głębokości 120 cm, znajdowały się trzy szkielety ludzkie (ryc. 111, 112). Szkielety i inwentarz rozmieszczone były na przestrzeni o wymiarach w przybliżeniu 225×150 cm, wydłużonej w kierunku W-E. Jak wynika z planiku, przy wschodnim kraju grobu znajdowała się, połączona z resztą grobu, jama bez zażytków, głęboka na 60 cm. Wraz z jamą długość grobu wynosiła 360 cm. Północną część jamy grobowej zajmował bruk kamienny.

W zachodniej części leżał, częściowo nogami na bruku, na prawym boku szkielet (w notatkach oznaczony literą A, na planie grobu brak oznaczeń szkieletów i inwentarza) zachowany najlepiej, w pozycji skurczonej, wzdłuż kierunku S-N. Głowa była zwrócona twarzą ku E. Ręce ułożone przed tułowiem, jedna zwrócona dłońią ku twarzy, druga skierowana ku kolanom. Szkielet należał do dojrzałego mężczyzny. Przed twarzą stała na kamieniu amforka (I, ryc. 113 a), za plecami leżały skorupy z ornamentem sznurowym i falistym (II), „poza kośćmi miednicy i nóg pod ścianą szydło kościane tępe” (III, zag.), 2 krzemki i 2 strzałki krzemienne (IV, strzałki zag.), siekierka krzemienne położona ostrzem pionowo (V, zag.), „szydło kościane ostre” (VI, zag.), „u kolan skorupy bez ornamentu”, z kolei pod szkieletem — skorupka, krzemień i kilka kości.

W północnej części grobu, całkowicie na bruku, leżał w pozycji skurczonej na lewym boku szkielet (B) gorzej zachowany. Był on zupełnie pozbawiony żeber i kręgow. Kierunek ułożenia: E—W. Czaszka była skierowana twarzą ku S. Koło czaszki leżała przechylona na bok amforka (VII), obok niej trzy trójkątne grociki krzemienne (VIII), między kośćmi miednicy — wisiołek z zębą zwierzęcego (IX), pod szkieletem — trzy trójkątne grociki krzemienne, krzemień i 4 kostki.

Ryc. 111. Plan grobu 237
Wg dokumentacji polowej

Następnie w południowej części, poza brukiem, leżał szkielet najgorzej zachowany (C). Kierunek: W—S. Czaszka oparta o płytę kamienną, zwrócona twarzą ku górze, sądząc z ułożenia resztek kości rąk, tułów spoczywał na wznak, nogi skurczone na lewym boku. 25 cm ponad kośćmi nóg leżało „rozsypane się małe naczynko”, z kolei obok głowy — skierowana dnem do góry pokrywka (X), na przedramieniu prawej ręki i w miejscu klatki piersiowej — po jednym krzemieniu (XI, częściowo zag.) koło nóg — szydło kościane (XII, zag.) i z kolei pod szkieletem — skorupki, w tym jedna z ornamentem stempelkowym (zag.), kostki i zęby.

Ryc. 112. Wnętrze grobu 237

Fot. z archiwum PMA

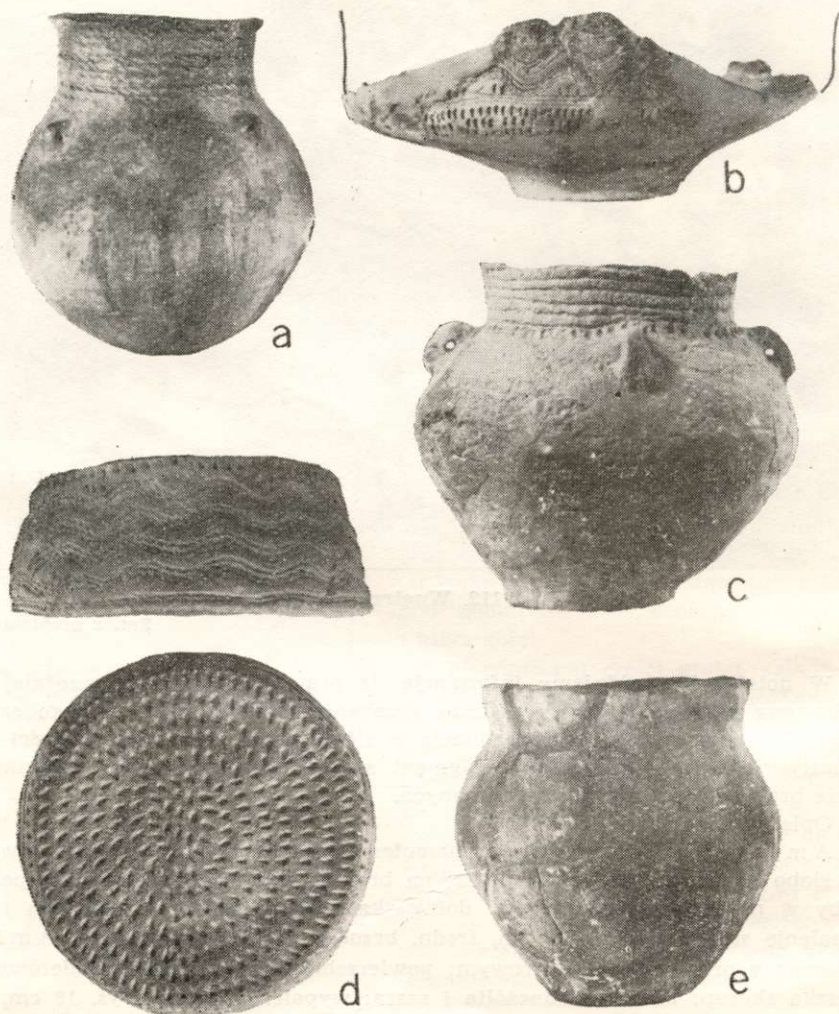
W notatkach znajdujemy informację, iż prawdopodobnie najwcześniej został pochowany szkielet B, który podczas grzebania najlepiej zachowanego szkieletu A został naruszony tak, że w rezultacie w ziemi ponad nim, na głębokości 60 cm, znalazły się wyżej wymieniony fragment szczyki, zęby i ułamki ceramiki. Jednakże brak na ten temat bliższych danych.

Opis inwentarza:

A m f o r k a czwororuszna z ornamentem sznurowym i dołkowym; powierzchnia słabo gładzona, bardzo nierówna; na brzuścu poziome wklęsnięcia i pęknięcia jakby w miejscu złączenia taśm; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie słabe; wys. 15—16 cm, średn. brzuśca 17,5 cm (ryc. 113 c). A m f o r k a trójruszna z ornamentem sznurowym; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 18 cm, średn. brzuśca 16,5 cm (VII, ryc. 113 a). P u c h a r e k esowaty; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, ze śladami „wiehcia”; domieszka piasku; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. brzuśca 11 cm (ryc. 113 e). Naczynie

⁹⁹ — Z. Krzak: Cmentarzysko kultury złockiej

to (sklejone z kawałków) ma metrykę z informacją, że znaleziono je „przy przekopywaniu ziemi pod szkieletem C”; natomiast w notatkach podano, że w miejscu tym znaleziono skorupki; w notatkach wspomina się też o naczynku (nie wiadomo, czy chodzi o niniejszy pucharek) znalezionym przy przekopywaniu ziemi nad szkieletem. Związek więc naczynia z grobem nie jest pewny. Pokrywka miseczkowata o karbowanej krawędzi, zdobiona odciskami sznurowymi i stempekowymi; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; największa średn. 13,3 cm, wys. 5 cm (X, ryc. 113 d). Trzy trójkątne grociki z krzemienia świciechowskiego; dług. 1,8—2,2 cm (ryc. 118 a). Brak danych wskazujących pewnie ich lokalizację w grobie. Część grocików zaginęła. Fragment noża wiórowego załuskanego dwustronnie na krawędziach;

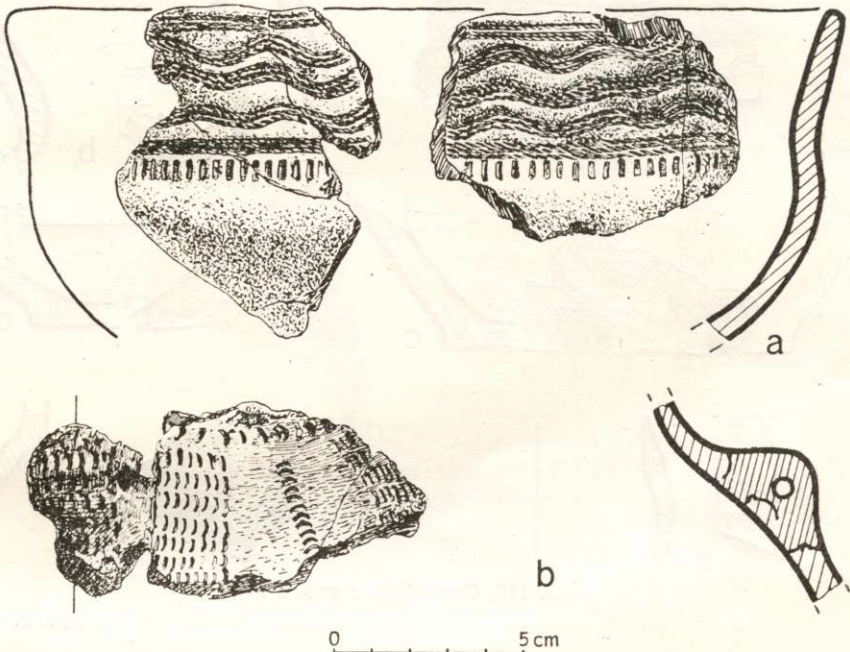
Ryc. 113. Naczynia z grobu 237

a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{1}{2}$ w.n., c $\frac{2}{3}$ w.n., d $\frac{1}{3}$ w.n., e $\frac{2}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

krzemień czekoladowy; dług. 2,5 cm (IV, ryc. 118 c). Fragment wiórka z krzemienia czekoladowego, dług. 2,2 cm (IV). Nóż wiórowy drobno załuskany na wierzchniej stronie krawędzi bocznych; krzemień czekoladowy; dług. 6 cm (XI, ryc. 118 b). Atypowy wiór odbity od zeolizowanej kongrecji krzemienia świeciechowskiego, dług. 4,6 cm. Drobnny odłupek z krzemienia pasiastego. Bliższa lokalizacja krzemieni wymienionych w trzech ostatnich pozycjach nie jest określona. Krzemieniom tym towarzyszą dwie różne metryki, z których jedna oznacza je nr. XI, a druga podaje tylko głębokość 30—90 cm. Zawieszka z zęba jeleniego, dług. 2,1 cm (IX, ryc. 118 d).

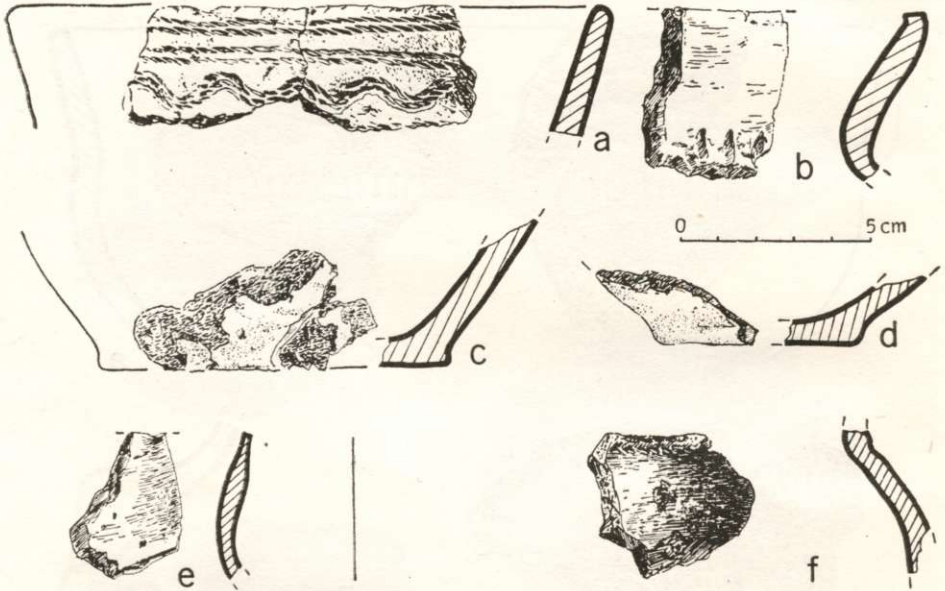
Ryc. 114. Ceramika z grobu 237

Rys. J. Łupina

W zbiorach znajduje się również materiał zaopatrzony w kilka metryk, podających różne dane o lokalizacji; na dwóch metrykach jest napisane: „warstwa 30—90 cm”, na jednej: „przy przekopywaniu ziemi pod szkieletami A i B (2 kubki w pudełku)” i na innej: „warstwa 30—90 cm, znalezione przy kopaniu nad szkieletem C”. Najprawdopodobniej jest to przemieszany materiał z różnych miejsc grobu. Ponieważ w notatkach wspomina się, że pod szkieletami znaleziono znikomą ilość zabytków (3 grociki, 3 krzemienie, 4 skorupki i w innym miejscu także skorupki), przeważającą część niżej opisanego materiału należy chyba wiązać z metrykami wskazującymi na wypełnisko jamy grobowej nad szkieletami. Są to: 2 drobne odłupki z krzemienia świeciechowskiego, w tym jeden z resztką zbitej powierzchni tłuoka; 3 drobne ułamki kości, w tym jeden przepalony.

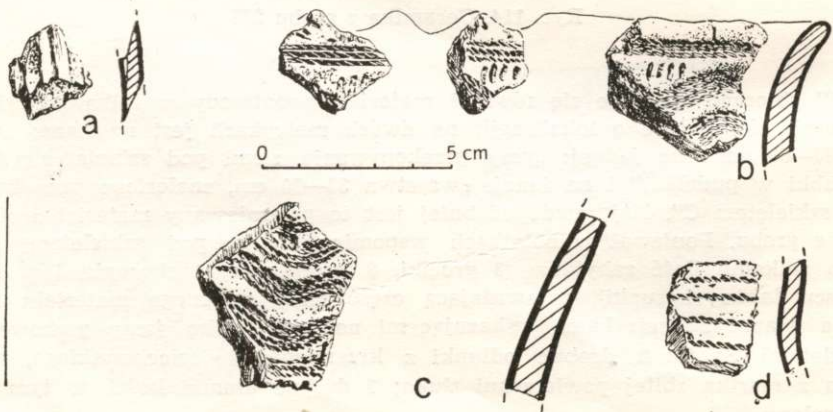
Ponadto 387 skorup z kilkunastu naczyń, większość pochodzi z paru zaledwie naczyń, w tym prawie całej misy; wyróżniono tu: kultury złockiej: około

60 ułamków amfory zdobionej odciskami stempelka, średn. brzuśca około 40 cm (ryc. 114 b); około 60 ułamków misy zdobionej odciskami sznurka i stempelka, wys. w przybliżeniu 12 cm (ryc. 113 b); 8 ułamków misy, zdobionej odciskami sznurka i stempelka, średn. otworu 22 cm (ryc. 114 a); 8 ułamków misy, zdobionej odciskami sznurka i stempelka, średn. otworu w przybliżeniu 32 cm (ryc. 116 c); 3 ułamki misy z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 116 b); 28 ułamków naczynia z ornamentem sznurowym i stempelkowym, średn. otworu 34 cm (ryc. 117 a); 6 ułamków naczynia z ornamentem sznurowym i stem-

Ryc. 115. Ceramika z grobu 237

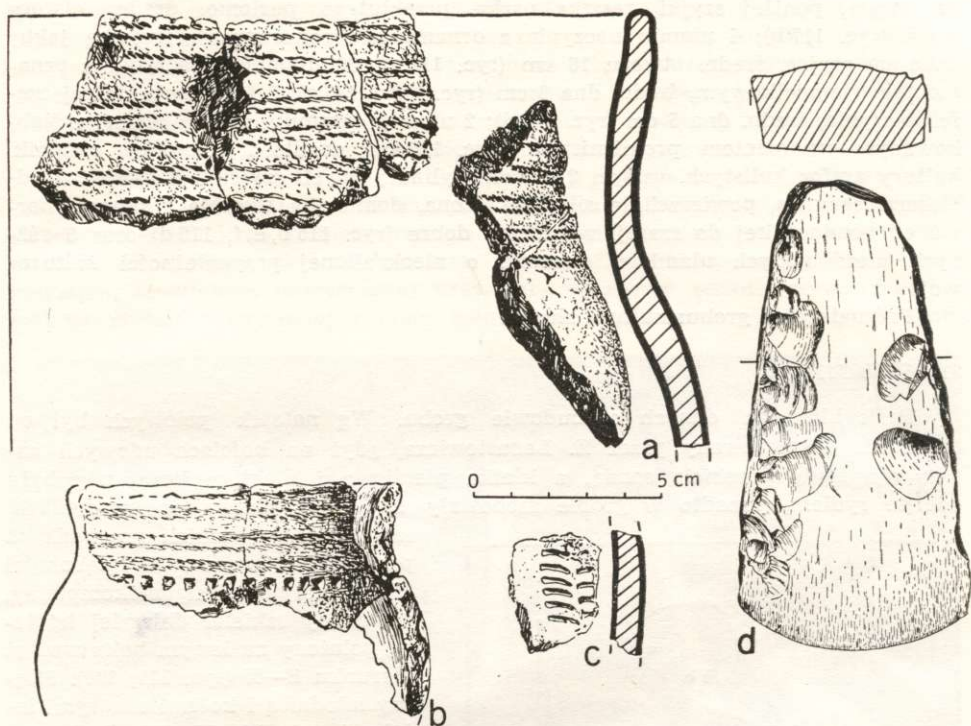
Rys. J. Łupina

Ryc. 116. Ceramika z grobu 237

Rys. J. Łupina

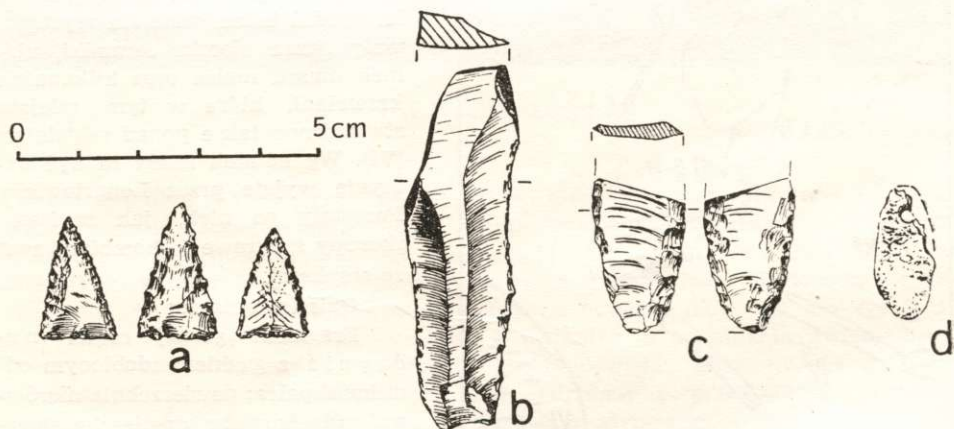

Ryc. 117. Inwentarz z grobów 235 (d) i 237 (a—c)

a—c — ceramika, d — krzemień

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

Ryc. 118. Inwentarz z grobu 237

a—c — krzemienie, d — wisiorek z zęba

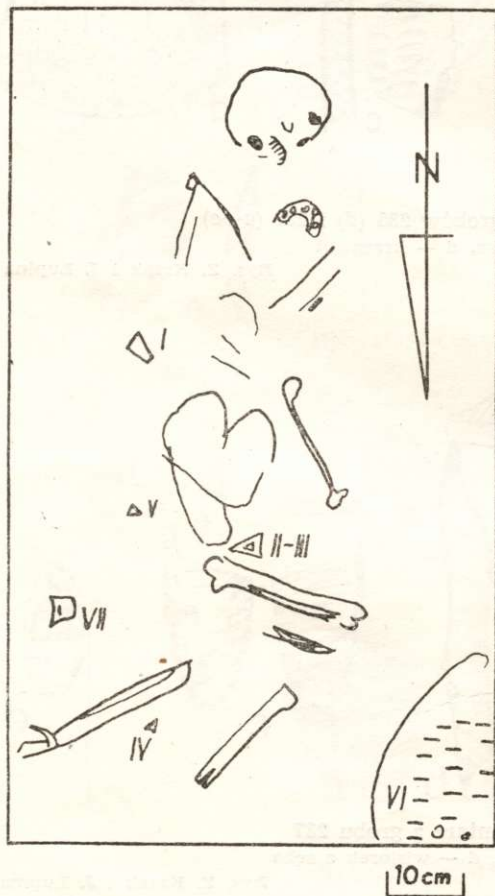
Rys. Z. Krzak i J. Łupina

pelkowym, poniżej szyjki resztką uszka przekłutego poziomo, średn. otworu 9 cm (ryc. 117 b); 4 ułamki naczynia z ornamentem sznurowym z resztką jakby ucha na szyjce, średn. otworu 16 cm (ryc. 115 a); 26 ułamków naczynia z ornamentem stempelkowym, średn. dna 9 cm (ryc. 115 c, 117 c); 2 fragmenty dolnej części naczynia, średn. dna 5 cm (ryc. 115 d); 2 ułamki ceramiki, w tym jeden ze żłobkowanym ornamentem promienistym (ryc. 116 a); ponadto 7 ułamków ceramiki kultury amfor kulistych, w tym 2 ułamki cylindrycznych szyjek i 2 ułamki z odciśkami sznurka, powierzchnia silnie gładzona, domieszka tłuczni i skorup, barwa od brudnożółtej do szarej, wypalenie dobre (ryc. 115 b, e, f, 116 d) oraz 8 różnych niezdobionych ułamków ceramiki o nieokreślonej przynależności kulturowej.

Przynależność grobu: kultura złocka.

31. Grób 241

Brak bliższych danych o budowie grobu. Wg notatek polowych był on uprzednio eksplorowany przez Z. Lenartowicza, gdyż na kościach udowych zauważono ślady przebiecia sondą, a klatka piersiowa i niektóre kości nóg były odcięte rydłem, ponadto w grobie zachowały się tylko ułamki po naczyniach,

zabieranych w takich przypadkach przez Lenartowicza. Na głębokości 80 cm znajdował się niekompletny, naruszony szkielet dojrzałej kobiety, położony na lewym boku wzdłuż kierunku S—N (rys. 119, 120). Między miednicą i kośćmi udowymi leżały 2 grociki (II, III) jeden na drugim; koło nóg i miednicy — 2 grociki, w tym jeden sercowaty (IV, V), oraz fragment wylewu naczynia z guzkiem (VII); z tyłu szkieletu koło pasa — siekierka krzemienienna, dług. 4,5 cm (I, zag.). Z kolei opodal kolan szkieletu występowały liczne ułamki ceramiki, ułamek muszli małża oraz kilkanaście krzemieni, które w tym miejscu stwierdzono także ponad szkieletem (VI). Wg notatek miały tu być naczynia wyjęte przez Lenartowicza. Pozostały po nich, jak zapisano, skorupy sznurowe i „kominowane” ze słupkami.

Opis inwentarza:

Fragment górnej części naczynia z guzkiem zdobionym odciśkami palca; powierzchnia nierówna, gruzelkowata; domieszka tłucz-

Ryc. 119. Plan grobu 241

Wg dokumentacji polowej

nia; barwa szara; wypalenie mocne; średn. otworu 13,5 cm (ryc. 119 VII, 121 g). Sześćdziesiąt siedem drobnych ułamków ceramiki kultury złockiej (rys. 119 VI), przypuszczalnie z dwóch naczyń, w tym ucho zdobione odciskami sznurka (ryc. 121 a), ułamki ścianek z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 121 b, d, f) i ułamki analogicznych dolnych części dwu naczyń (jedno z nich na ryc. 121 c). Ułamek wylewu naczynia z karbowaną krawędzią, przypuszczalnie kultury ceramiki malowanej (ryc. 119 VI, 121 e). Skorupy kultury amfor kulistych (ryc. 119 VI). Trójkątne ostrze na zagiętym odłupku, załuskane na krawędziach po stronie wierzchniej; na grzbiecie resztką zeolizowanej powierzchni kongrecji; krzemień świciechowski; dług. 4,8 cm (ryc. 119 II, 122 a). Nóż na wiórze o ściankowatym, ścienionym wierzchołku; krawędzie boczne w partii przywierzchołkowej na stronie wierzchniej drobno załuskane i wyszczerbione; krzemień świc-

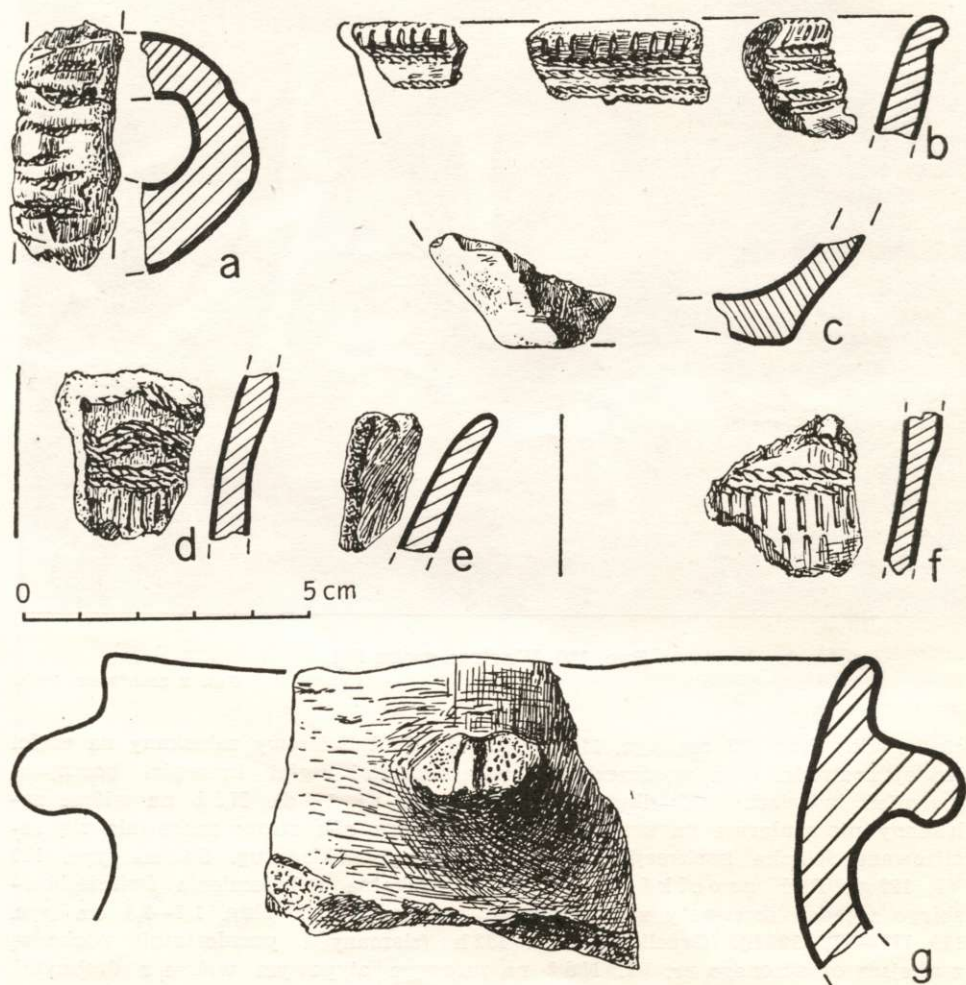
Ryc. 120. Wnętrze grobu 241

Fot. z archiwum PMA

ciechowski; dług. 7,7 cm (ryc. 119 VI, 122 c). Nóż wiórowy załuskany na części jednej krawędzi oraz wyszczerbiony na pozostałej części krawędzi bocznych; krzemień świciechowski; dług. 4,8 cm (ryc. 119 VI, 122 d). Nóż na wiórze załuskany nieregularnie na krawędziach bocznych z obu stron; zachowała się zeolizowana ścianka kongrecji; krzemień świciechowski; dług. 5,4 cm (ryc. 119 VI, 122 g). Pięć grocików, w tym 4 trójkątne z krzemienia świciechowskiego i jeden sercowaty z krzemienia czekoladowego; dług. 1,7—2,8 cm (ryc. 119 III—VI, 122 h). Grociki z ryc. 122 h (złamany i przedostatni) pochodzą z miejsca oznaczonego nr. VI. Nóż na surowym atypowym wiórze z drobnymi, regularnymi wyszczerbieniami na jednej krawędzi; krzemień świciechowski; dług. 6,7 cm (ryc. 119 VI, 122 e). Uszkodzone ostrze na odłupku z resztkami załuskania krawędzi bocznych przy wierzchołku; krzemień świciechowski; na

narzędziu ślad zeolizowanej krawędzi konkracji; dług. 3 cm (ryc. 119 VI, 122 b). Czterdzieści dziewięć odłupków, dług. 1,7—6,2 cm, w tym jeden z krzemienia jurajskiego, jeden z pasiaka, odbity od gładzonej siekiery i 45 z surowca świeciechowskiego — przeważnie odłupki, długości paru i kilku centymetrów, uzyskane ze wstępnej obróbki surowca, analogiczne do okazów składankowych w grobie 28, nadto w małej części drobne ułamki odłupków oraz atypowe wiórki i okazy z zachowanymi negatywami wiórów; zwraca uwagę odpadek z korą z krzemienia szarego bez białego nakrapiania; na 18 odłupkach zachowana zeolizowana powierzchnia konkracji.

W zbiorach znajduje się zaopatrzony w metryki grobu 241 wiórowy nóż regularnie załuskany na krawędziach bocznych po stronie wierzchniej; na części

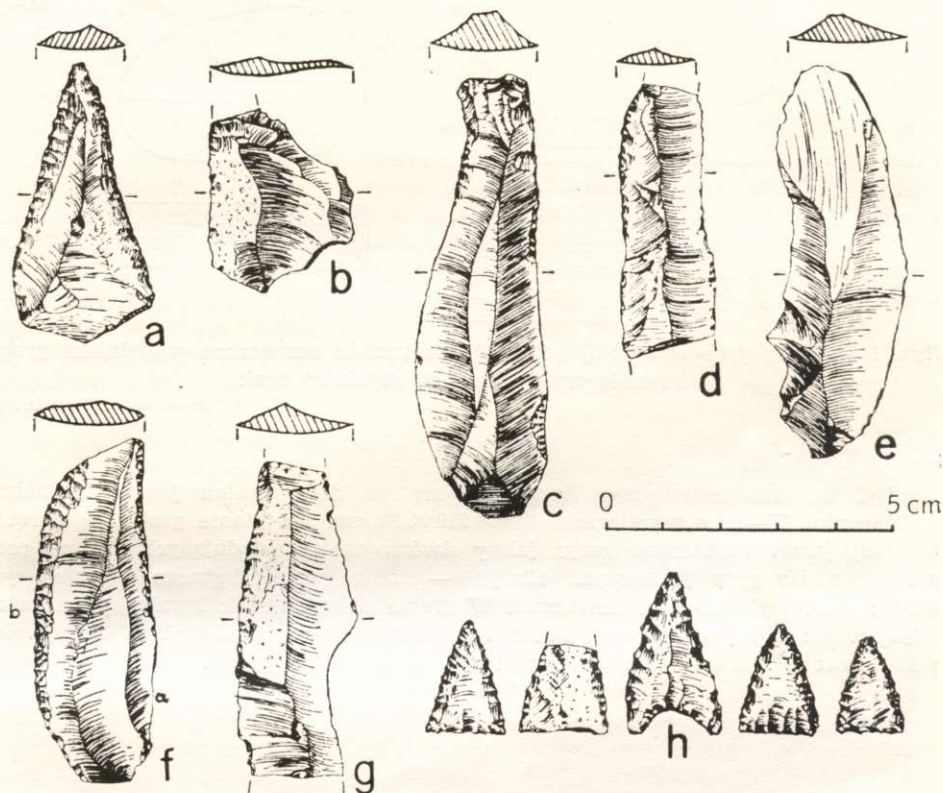
Ryc. 121. Ceramika z grobu 241

Rys. J. Łupina

jednej krawędzi przy podstawie drobno załuskany od spodu (a); krzemień czekoladowy; wierzchnia strona spatynowana; zwraca uwagę wyraźne urwanie się zasięgu patyny w miejscu załuskania krawędzi (b); na załuskaniach tych (nie-spatynowanych) występują nikiłe ślady patyny zaczątkowej; dług. 6,1 cm (ryc. 122 f). W notatkach polowych brak wzmianki o nożu, co podważa jego związek z grobem.

Przynależność grobu: kultura złocka.

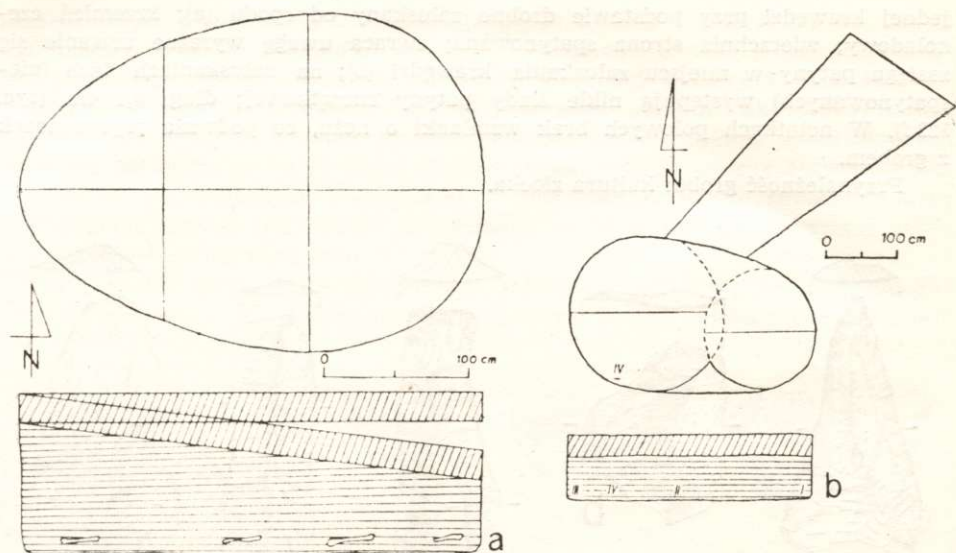
Ryc. 122. Krzemienie z grobu 241

Rys. Z. Krzak

32 Grób 243

Był to grób uprzednio wyeksplorowany przez Z. Lenartowicza. Zachowała się jajowata jama wydłużona w kierunku W—E, o wymiarach: 320 × 230 cm, głębokość 60 cm w części wschodniej i 110 cm w części zachodniej. Na dnie znaleziono zrujnowany bruk kamienny oraz resztki kości ludzkich rozrzuconych po całej jamie. Z inwentarza zachowała się tylko skorupka z ornamentem stempekowym (zag.). W obrębie i obok grobu stwierdzono ślady sondy (ryc. 123 a).

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura złocka.

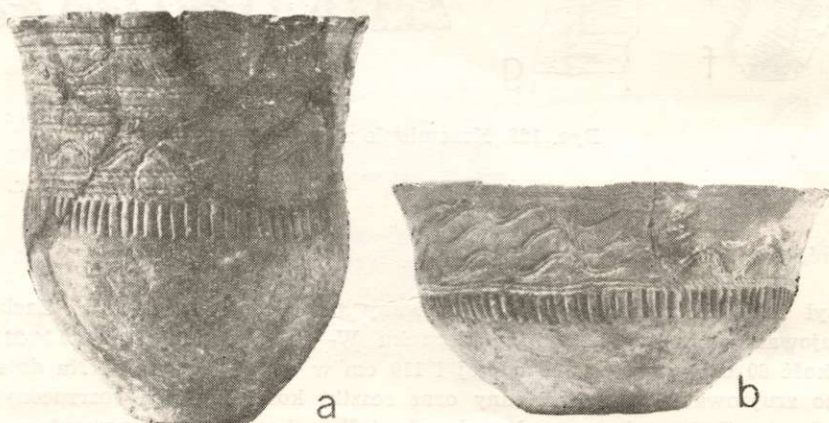

Ryc. 123. Plany grobów 243 (a) i 244 (b). Na profilu zaznaczono wypełnisko grobu i ziemię orną. Bliższych objaśnień brak

Wg dokumentacji polowej

33. Grób 244

Był to grób zniszczony. Zachowała się po nim owalna jama wydłużona w kierunku W—E, o wymiarach: $340 \times 210 \times 90$ cm. Na planie grobu, w obrębie owalnej jamy, zaznaczono zarys jakby dwóch części składających się na cały grób, ponadto przy północnym skraju — rodzaj czworokątnego wkopu (ryc. 123 b); brak wyjaśnień na ten temat. W grobie odkryto bruk kamienny na połowie powierzchni przewrócony, nadto resztki trzech czaszek ludzkich (I) i kości piszczelowej (II) oraz grocik (IV, zag.) i ułamki ceramiki (II, III).

Ryc. 124. Naczynia z grobu 244
a $\frac{4}{5}$ w.n., b $\frac{2}{7}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Opis inwentarza:

Pucharek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona, niezbyt równa; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami szara; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 11 cm (ryc. 123 b III, 124 a). Miseczka z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłuczna, barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 7 cm, średn. otworu 14 cm (ryc. 123 II, 124 b). W zbiorach znajduje się również odpadek z krzemienia świciechowskiego, o którym brak wzmianki w notatkach.

Przynależność grobu: kultura złocka.

34. Grób 245

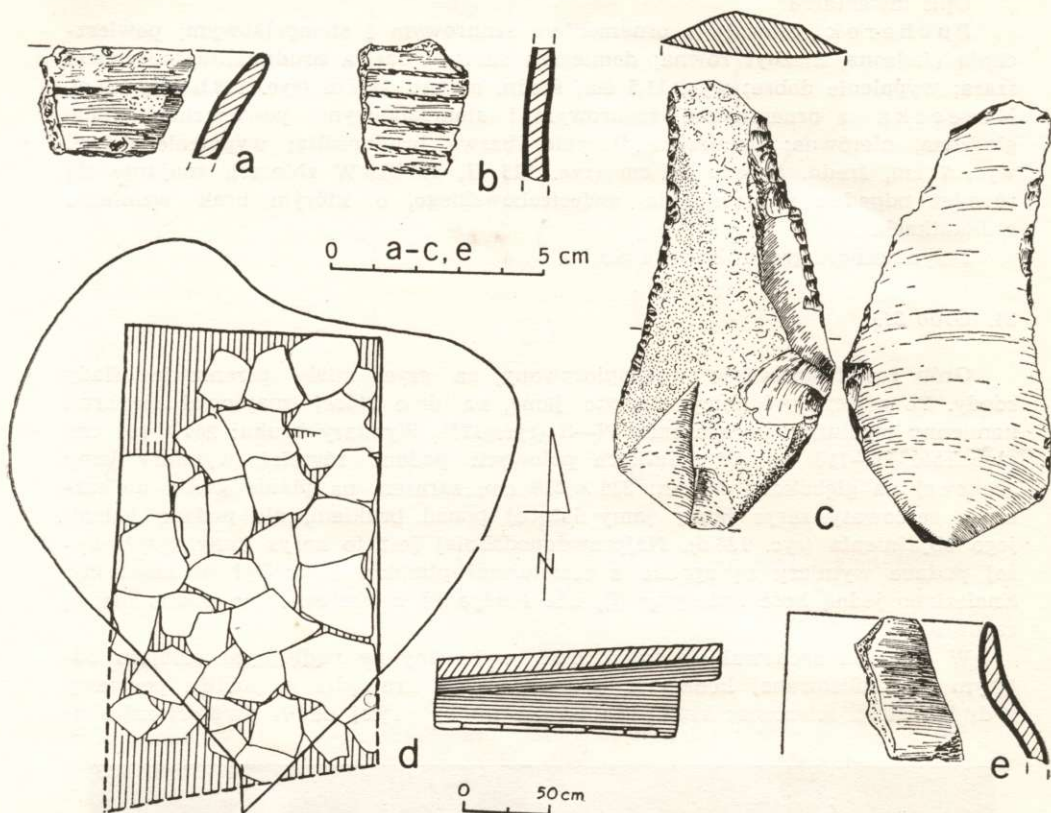
Grób został uprzednio wyeksplorowany, za czym miały przemawiać ślady sondy. Po zdjęciu próchnicy odkryto jamę, na dnie której znajdował się bruk kamienny wydłużony w kierunku N—S (ryc. 125). Wymiary bruku: 260×160 cm, głębokość 80—110 cm. W notatkach polowych podano również wymiary jamy grobowej na głębokości 20 cm: 330×290 cm, zarazem na planie grobu umieszczono sercowaty zarys jakby jamy leżącej ponad brukiem, nie podano jednak jego objaśnienia (ryc. 126 d). Najprawdopodobniej jest to zarys jamy, gdyż wyżej podane wymiary są zgodne z rozmiarami planiku. Bruk był nienaruszony. Znalaziono jedną kość kończyny (I), nóż i odpadki krzemienne (na planie nie są zaznaczone).

W zbiorach zachował się tylko nóż wykonany na podłużnym odłupku odbitym na zeolizowanej konkrecji; grubsza partia krawędzi w pobliżu podstawy z dwóch stron scieniona; krawędzie boczne mniej więcej na $\frac{3}{4}$ długości załuska-

Ryc. 125. Bruk w grobie 245

Fot. z archiwum PMA

Ryc. 126. Plan (d) i inwentarz grobu 245 (a—c, e)

a, b, e — ceramika, c — krzemień. Na planie zaznaczono ziemię orną i wypełnisko grobu, bliższych objaśnień brak

Rys. Z. Krzak i J. Łupina; wg dokumentacji polowej (d)

na regularnie na stronie wierzchniej i miejscami na stronie spodniej; na wierzchołku szczyby; krzemień świeciechowski; dług. 10,5 cm (ryc. 126 c). Oprócz tego w zbiorach znajduje się 11 ułamków ceramiki, nie wspomnianych w notatkach, które podają, że w grobie nie było zupełnie ceramiki. Są to: niezdobiona skorupa kultury złockiej, 4 ułamki ceramiki kultury amfor kulistych, w tym 2 z ornamentem sznurowym (ryc. 126 a, b), ułamek wylewu naczynia kultury ceramiki malowanej (ryc. 126 e) i 5 skorup o nieokreślonej przynależności kulturowej.

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura złocka.

35. Grób 252

Brak bliższych danych o budowie grobu. Stwierdzono, że w grobie m.in. na czaszce występowały ślady sondy, co wskazuje, że był on może wcześniej częściowo wyeksplorowany. W notatkach polowych znajdujemy planik prostokątnej jamy grobowej wydłużonej w kierunku NW—SE, o wymiarach $190 \times 150 \times 60$ cm. Nie wiadomo, czym kierował się autor planu, wyznaczając prostokątny

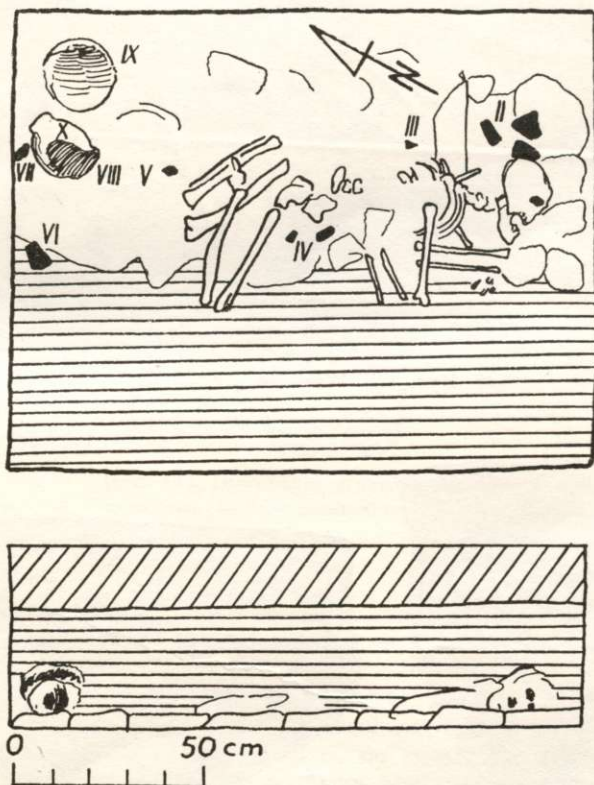

zarys grobu. Północno-wschodnia połowa grobu była wyłożona płytami kamiennymi, na których leżał na lewym boku w pozycji skurczonej niekompletny szkielet dorosłego mężczyzny, zorientowany w kierunku SE—NW (ryc. 127, 128).

W pobliżu nóg stała uszkodzona misa (IX) oraz leżało uszkodzone naczynie workowate (VIII), a pod nim znajdowało się 30 krzemieni (X) i 9 kostek (XI). Krzemienie miały znajdować się też obok naczyń (VII). Liczne krzemienie występowały ponadto w innych miejscach grobu: obok czaszki siekierka kilkucentymetrowej długości (II, zag.) i dwie bryłki surowca krzemienno (II, zag., większa ok. 13 cm dług.), obok kości tułowia dwa grociki krzemienne (III, IV, zag.) i nożyk (IV, zag.), koło nóg grocik (V, zag.) i „siekierka płaska”, dług. 9 cm (VI, zag.), ponadto nie wymienione w notatkach, lecz widoczne na zdjęciu grobu dwa przedmioty: jeden w kształcie trapezowatej siekiery o czworościennym przekroju poprzecznym, dług. około 10 cm, leżący między siekierką VI a kolanami, oraz jakby wiór krzemienno, dług. 4 cm, między misą a stopami. Być może, przedmiot przypominający siekierkę jest bryłką lessu.

Opis inwentarza:

Misa z ornamentem sznurowym falistym i stempelkowym (ryc. 127 IX);

Ryc. 127. Plan grobu 252. Na profilu ponad wypełniskiem grobu jest zaznaczona warstwa orna.

Bliższych objaśnień brak

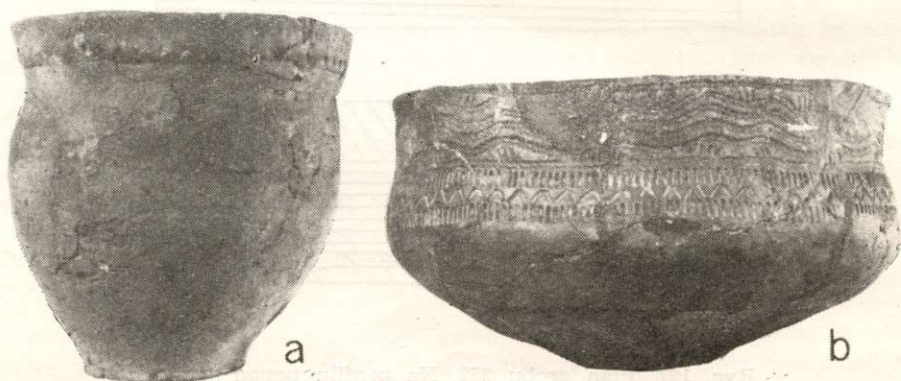
Wg dokumentacji polowej

w zbiorach po misie tej udało się znaleźć kilka ułamków z metryką wypisaną na powierzchni; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie niezbyt mocne; średn. otworu około 30 cm (ryc. 130 a). Naczynie workowate z listwą zdobioną dołkami; powierzchnia słabo gładzona, nierówna, miejscami ślady „wiechcia”; domieszka skorup; barwa brudnożółta, miejscami szara, zewnątrz czarniawe plamki, wypalenie dobre; wys. 19—20 cm, średn. otworu 17,5—19 cm (ryc. 127 VIII, 129 a). Nóż wiórowy załuskany na jednej krawędzi bocznej; krzemień świeciechowski; dług. 12 cm ryc.

Ryc. 128. Wnętrze grobu 252

Wg archiwum PMA

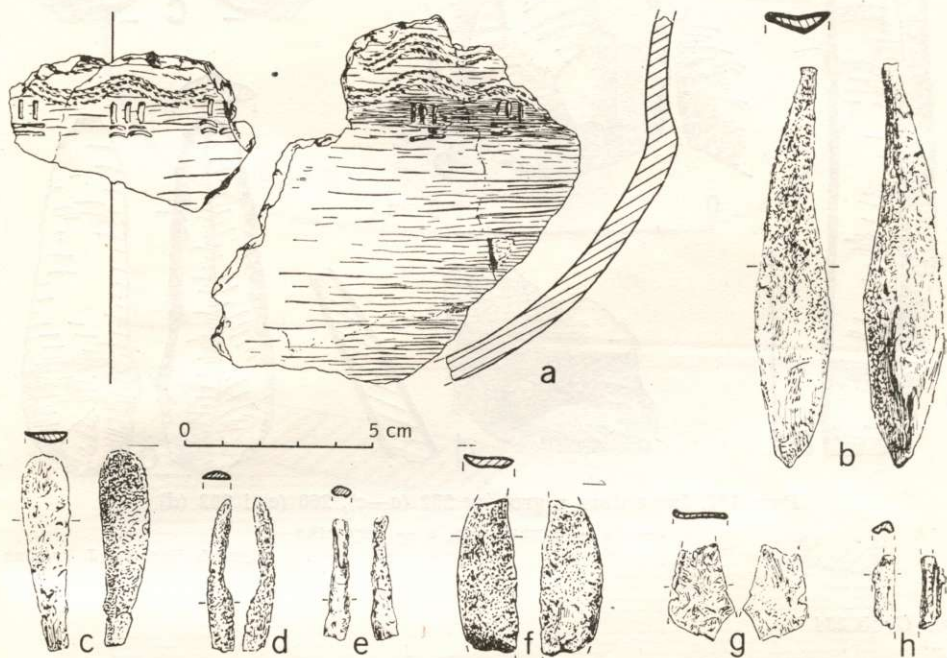

Ryc. 129. Naczynia z grobów 252 (a) i 254 (b)
a, b $\frac{1}{4}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

127 X, 131 a). Drapacz o drapisku załuskany i z kolei drobno wyszczerbionym; drobno załuskany na krawędziach bocznych; zachowała się ścianka z chropowatą, białawą korą; krzemień świeciechowski; dług. 7,2 cm (ryc. 127 X, 131 b). Drapacz załuskany na krawędziach bocznych i wierzchołku, nadto na wierzchołkowej krawędzi wyszczerbiony od spodu; krzemień świeciechowski; dług. 4,8 cm (ryc. 127 X, 131 c). Nożyk na odłupku drobno załuskany na bocznych krawędziach, z zachowaną zeolizowaną ścianką konkrecji; krzemień świeciechowski; dług. 4,2 cm. Ułamek narzędzia o szpiczastym, załuskany wierzchołku, dług. 2,6 cm. Dwadzieścia jeden odłupków z krzemienia świeciechowskiego, w tym 3 ułamki wiórków; odłupki pochodzą z obróbki surowca; na 12

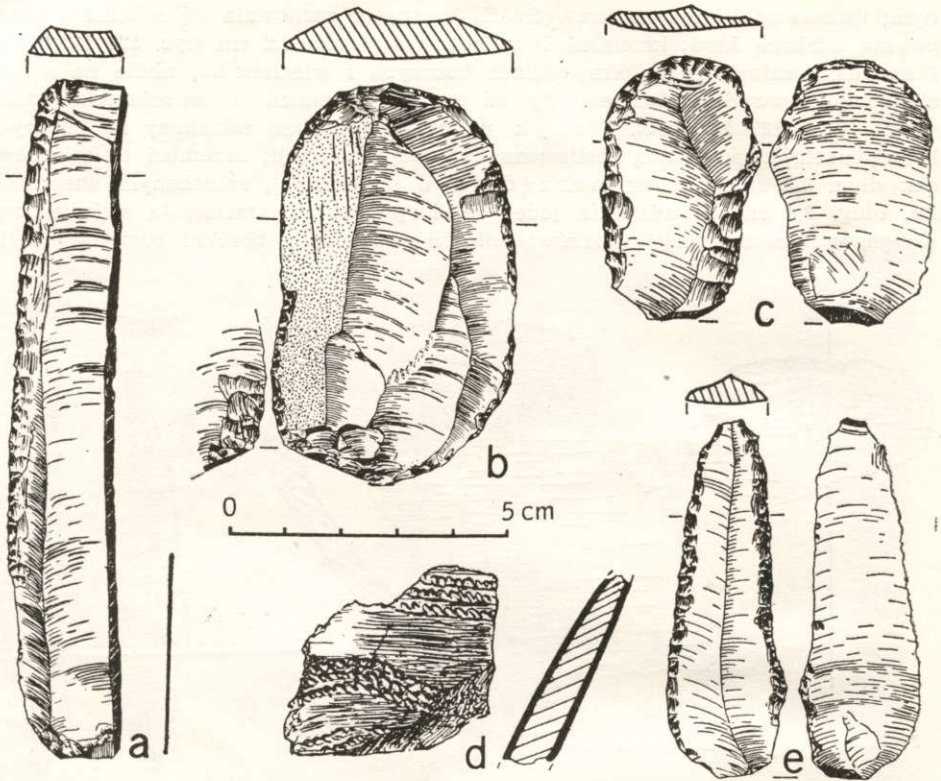

Ryc. 130. Inwentarz z grobu 252
a — ceramika, b—h — przedmioty kościane

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

resztki zeolizowanej powierzchni konkrecji, a na jednym ułamku wióra kora; dług. 1,6—4,3 cm; 2 odłupki tworzą składankę. Zapewne przynajmniej część wymienionych krzemieni znajdowała się w grobie w miejscach oznaczonych nrami VII i X. Nie jest wykluczone, że wśród opisanych okazów znajdują się krzemienie znalezione w innym miejscu, np. obok szkieletu. Na metryce nie ma danych. Część krzemieni zaginęła. Ponadto brak szczegółowego spisu 30 krzemieni, znalezionych w miejscu X, nie daje pewności co do związku z grobem wyżej opisanych narzędzi; na ich przynależność do niego wskazuje tylko luźna papierowa metryka. Trzy płaskie i 5 ułamków nieokreślonych przedmiotów kościanych o silnie zniszczonej powierzchni; na końcach najdłuższego widoczne ślady wyświecenia; dług. 1,3—10,4 cm (ryc. 127 XI, 130 b—h).

Przynależność grobu: kultura złocka.

Ryc. 131. Inwentarz z grobów 252 (a—c), 260 (e) i 292 (d)

a—c, e — krzemienie, d — ceramika

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

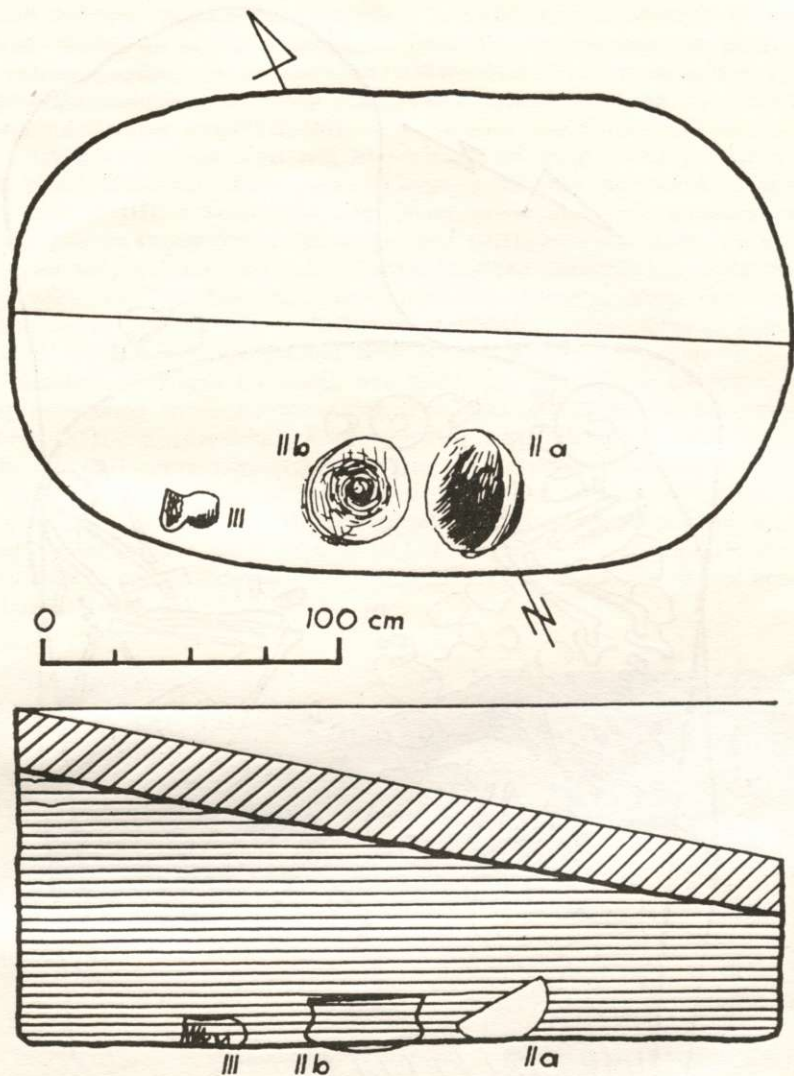
36. Grób 254

Grób miał kształt jamy o zarysie owalnym, wydłużonym w kierunku NW—SE. Wymiary: 250 × 160 cm, głębokość 110 cm w części północno-zachodniej i 60 cm w części południowo-wschodniej. W notatkach czytamy, że grób był zrujnowany. Stwierdzono w nim naruszony bruk z płyt kamiennych. Ze szkieletu zostało zaledwie parę ułamków czaszki (ryc. 132). Na dnie, w południowo-wschodniej części jamy, znajdowały się 3 naczynia: 2 misy zwrócone otworami ku górze (IIb, IIa, ostatnia zag.) i kubek z falistym ornamentem sznurowym i dołeczkowym (III, zag.).

W zbiorach zachowała się misa zdobiona odciskami sznurka i stempelka; krawędź zewnątrz nacinana; powierzchnia słabo gładzona; domieszka piasku; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 14—16 cm, średn. otworu 26,5—29 cm (ryc. 132 IIb, 129b). Zachowały się też 4 odłupki krzemienne znalezione na głębokości 20—40 cm; 2 z krzemienia świeciechowskiego, jeden czekoladowy i jeden narzutowy bałtycki.

Przynależność grobu: kultura złocka.

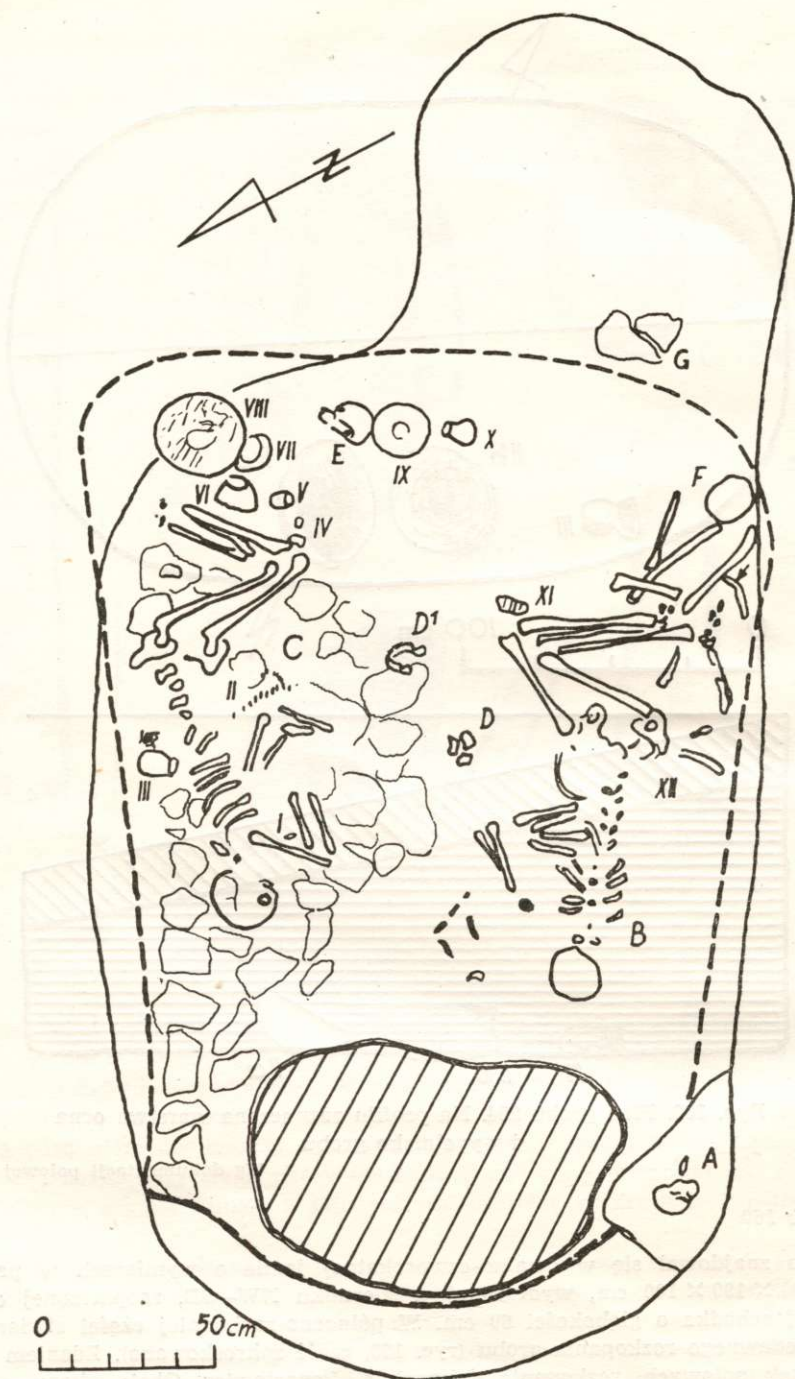

Ryc. 132. Plan grobu 254. Na profilu zaznaczona warstwa orna i wypełnisko grobu

Wg dokumentacji polowej

37. Grób 260

Grób znajdował się w owalno-czworokątnej jamie o wymiarach w przybliżeniu $390 \times 190 \times 100$ cm, wydłużonej w kierunku NW—SE, zaopatrzonej od SE w rodzaj schodka o głębokości 60 cm. W północno-zachodniej części stwierdzono ślady niedawnego rozkopania grobu (ryc. 133, część zakreskowana). Zdaniem autora notatek polowych, rozkopania dokonał Z. Lenartowicz. Obok wkopu, w pobliżu czaszki A zauważono ślady sondy. Na skraju schodka, na głębokości 30—60 cm, znajdowały się kamienie (ryc. 133 G). W jamie grobowej znaleziono dwa

Ryc. 133. Plan grobu 260
Wg dokumentacji polowej

mniej lub bardziej kompletne szkielety i szczątki trzech innych. W północno-wschodniej części, na bruku kamiennym, leżał na prawym boku w pozycji skurczonej szkielet wydłużony w kierunku NWW—SEE. Ręce miał zgięte i ułożone przed klatką piersiową, przy czym ręka prawa była skierowana ku dołowi, a lewa zbliżona do twarzy (ryc.133 C, 134).

Koło lewego ramienia leżał nóż krzemienisty (I), za plecami pucharek esowaty (III), przed szkieletem koło pasa „rozsypyany sznurek paciorków z zębów jelenich i muszli” (II), z kolei koło nóg dalszy inwentarz: dwie przechylone misy (VIII, IX), pokrywka zwrócona dnem do góry (VII), amforka dnem do góry (VI), pucharek esowaty położony na boku (V), przechylone naczynie (X) i ułamki z małego naczynka (IV). Między naczyniami leżała na prawym boku czaszka ludzka zwrócona twarzą ku NE. W południowo-zachodniej części grobu, naprzeciwko szkieletu C, ułożony był w kierunku NW—SE na lewym boku szkielet B zwrócony doń przodem, a twarzą ku ziemi, być może, jak zapisano w notatkach, w wyniku jej naruszenia przez Lenartowicza. Pod szkieletem tym występowały ślady węgielków (XII) na przestrzeni kilku centymetrów kwadratowych. Koło kolan leżał kamień (XI). Przy nogach znajdowała się zniszczona czaszka i kilka kości innego szkieletu (F) w tym jedna, jak podano w notatkach, zrośnięta po złamaniu (ryc. 133 — strzałka). Między szkieletami B i C znajdowały się w odosobnieniu kości czaszki (D) i żuchwa (D₁). I wreszcie w zachodniej części grobu, na głębokości 70 cm, znajdowały się: zniszczona czaszka ludzka, jedna kość długa i kości bardzo grube (A).

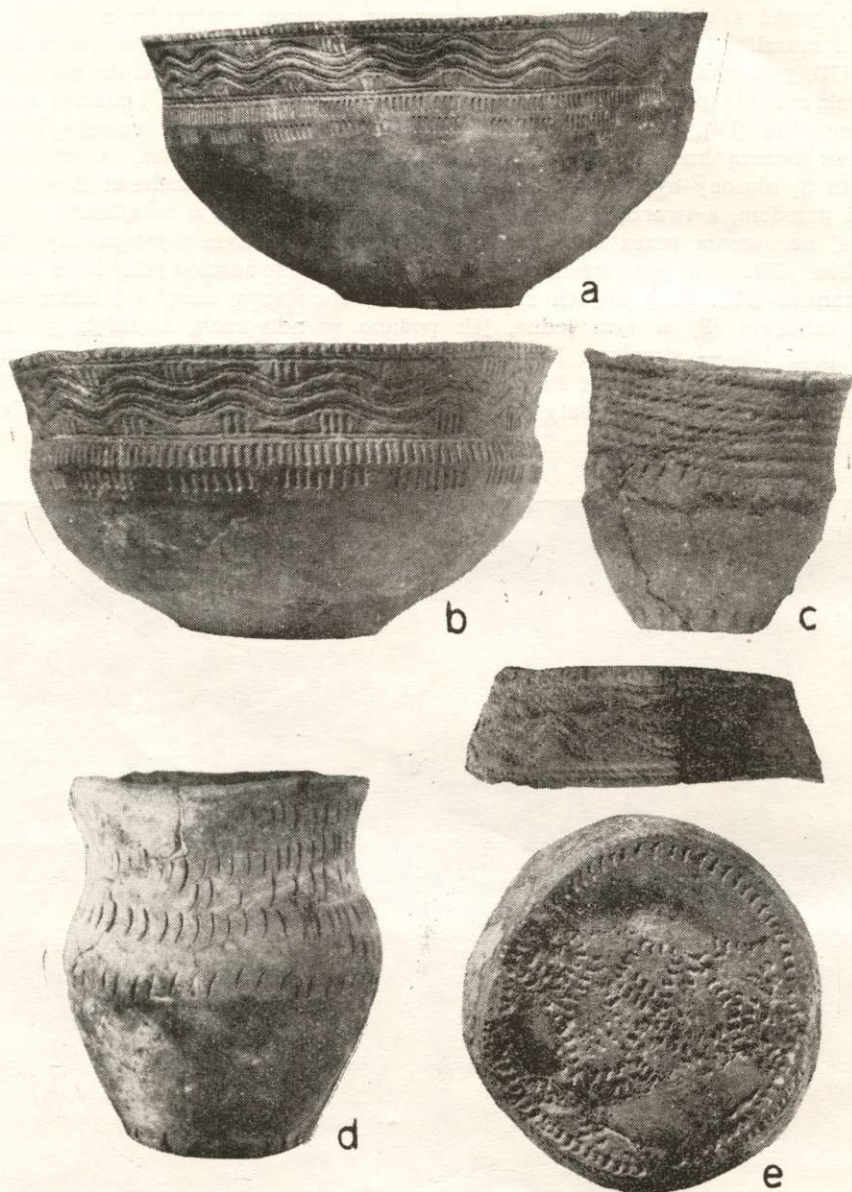

Rys. 134. Wnętrze grobu 260

Fot. z archiwum PMA

Opis inwentarza:

Baniasta amforka z wyodrębnionym dnem; na brzuścu ornament stempelkowy; średn. brzuśca w przybliżeniu 16 cm (ryc. 133 VI, zag.). Misa o karbowanej od zewnątrz krawędzi z ornamentem sznurowym, poziomym i falistym, oraz stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudno-

Ryc. 135. Naczynia z grobu 260
a $\frac{1}{4}$ w.n., b $\frac{2}{5}$ w.n., c, d $\frac{1}{2}$ w.n., e $\frac{2}{10}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

żółta i szara; wypalenie dobre; wys. 13 cm, średn. otworu 27 cm (ryc. 133 VIII, 135 a). Misa o karbowanej od zewnątrz krawędzi, z ornamentem sznurowym, poziomym i falistym, oraz stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. 10 cm, średn. otworu 19 cm (ryc. 133 IX, 135 b). Puchar ek esowaty zdobiony odciskami paznokcia na górnej części i krawędzi dna; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; wypalenie dobre; wys. 9 cm, średn. brzuśca 8,5 cm (ryc. 133 III, 135 d). Puchar ek esowaty z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia

Ryc. 136. Inwentarz z grobu 260

a — wisiorki z muszli, b—e — ceramika, f — wisiorki z kości

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; wys. ok. 6,5 cm, średnica otworu 7 cm (ryc. 133 V, 135 c). Jedenaście drobnych skorup, w tym: fragment górnej części pucharka z ornamentem sznurowym, średn. otworu 5 cm (ryc. 133 IV, 136 b); dolna część naczynka zdobiona dołkami, średn. dna 2,7 cm (ryc. 133 IV, 136 e); ułamek ścianki z ornamentem sznurowym oraz poziomym zgrubieniem, nakłutym nieregularnym stempelkiem (ryc. 133 IV, 136 d); 2 ułamki brzegów naczyń, w tym jeden bez ornamentu i jeden z dołączkami pod krawędzią (ryc. 133 IV, 136 c); 3 ułamki brzośca naczynka, średn. 5,5 cm; 2 skorupki z ornamentem pojedynczych poziomych linii sznurowych. Przepuszczalnie część skorup wymienionych w dwu ostatnich pozycjach pochodzi z jednego pucharka esowatego, jednak brak składanek uniemożliwia rekonstrukcję. Wszystkie skorupki mają zbliżone cechy technologiczne: powierzchnia słabo gładzona, domieszka skorup i inna drobna, nieokreślona, barwa żółta, wypalenie dobre. Na niektórych ułamkach widać ślady rozklejenia się naczyń. Naczynie baniaste z dwoma guzkami, „amforka”, wys. w przybliżeniu 9 cm (ryc. 133 X, zag.). Uszkodzona pokrywa w kształcie miseczki zdobiona na ściance odciskami sznurka oraz przy dnie podłużnym stempelkiem łuczkowym; na skraju dna koło, a w nim bliżej nie określone wyobrażenie asymetryczne, złożone z pojedynczych i podwójnych rzędów stempelkowych; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka tłucznia; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; średn. otworu 16,5 cm (ryc. 133 VII, 135 e). Nóż wiórowy o złamanym wierzchołku; krawędzie boczne na stronie wierzchniej i częściowo na spodzie są załuskane; na krawędziach złamanego wierzchołka występują wyszczerbienia; krzemień szary bez białego nakrapiania; dług. 6,4 cm (ryc. 133 I, 131 e). Dwadzieścia wisiorów kościanych przypominających wisiorki z zębów zwierzęcych; dług. 1,6—2 cm (ryc. 133 II, 136 f). Około 120 krążkowych paciorków wyciętych z muszli, średn. 0,5—0,8 cm, grub. 0,1—0,2 cm (ryc. 133 II, 136 a).

Przynależność grobu: kultura złocka.

38. Grób 261

Po zdjęciu próchnicy na głębokości 30 cm odkryto mniej więcej prostokątny zarys jamy po zniszczonym grobie. Kierunek jamy: NW—SE, wymiary 330 × 230 × 80 cm. W jamie stwierdzono zniszczony bruk kamienny. Na dnie znaleziono małe naczynko zdobione sznurkiem, wys. 7 cm, fragment innego naczynka, ułamki ceramiki z ornamentem i bez ozdób, grocik krzemienisty i szydło kościane. Natrafiono też na ostrze szczyryka, co wespół z odkryciem śladów sondy stanowi świadectwo wcześniejszego wyeksplorowania grobu. W notatkach polowych podano, że grób został rozkopany przez Z. Lenartowicza. Materiał nie zachował się.

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura złocka.

39. Grób 292

Był to grób rozkopany przez Z. Lenartowicza. Orientacja grobu: E—W. Zawierał kilka rozrzuconych kamieni oraz szczątki trzech szkieletów ludzkich (ryc. 137). Szkielety należały do dojrzałego mężczyzny i dojrzałej kobiety, jeden był żeński w wieku dziecięcym.

Inwentarza brak. Jedynie w ziemi ponad grobem znaleziono ułamek ceramiki z ornamentem sznurowym (ryc. 131 d). W zbiorach znajduje się także, nie wymieniona w notatkach polowych, skorupa neolityczna nieokreślonej kultury.

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura złocka.

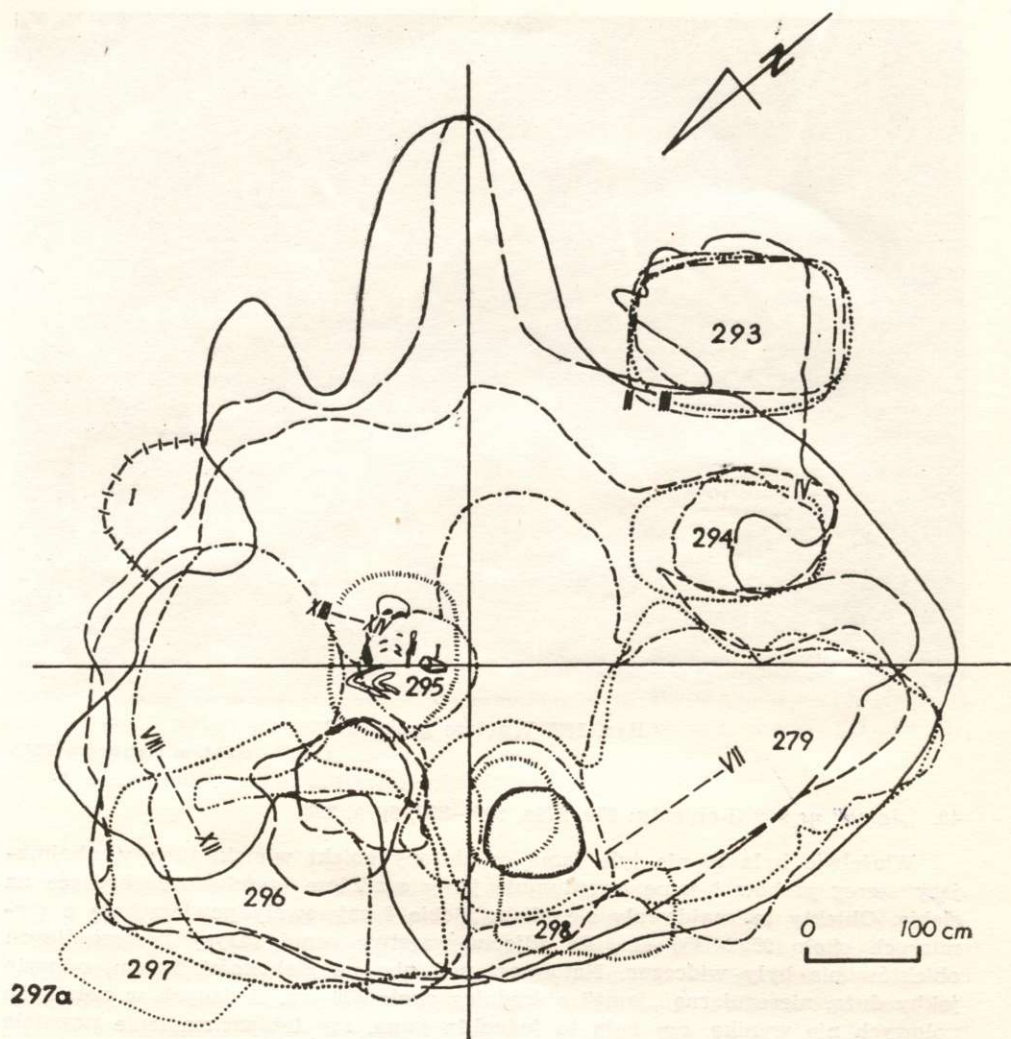
Ryc. 137. Wnętrze grobu 292

Fot. z archiwum PMA

40. „Jama” nr 279 (i obiekty: 279, 279a, 293—297, 297a, 298)

Właściwie była to nie tyle jama co złożony obiekt wielokulturowy, obejmujący szereg grobów i jamę ewentualnie jamy osadnicze częściowo zachodzące na siebie. Obiekty te znajdowały się blisko siebie i zajmowały powierzchnię o wymiarach około 950×450 cm. Po zdjęciu warstwy ornej zarysy poszczególnych obiektów nie były widoczne. Natomiast pod nią, na głębokości 20 cm, odkryto jakby dużą, nieregularną „jamę” o średnicy około 800 cm. Z danych w notatkach polowych nie wynika, czy była to jednolita jama, czy też zaciemnienie powstałe w wyniku połączenia wypełniska różnoczasowych obiektów. Zarysy „jamy” na poszczególnych poziomach różniły się między sobą dość wyraźnie. W notatkach brak bliższych danych na temat jej wypełniska ziemnego. Z dwóch planików na głębokości 40 i 60 cm wynika, że w jej obrębie (między grobami 295 i 296) znajdowała się partia żółtego lessu o średnicy sięgającej 1,5 m (2 i 3 na ryc. 138 oraz odcinek zakropkowany na ryc. 139 b). Dopiero na głębokości 80 cm ukazały się niewyraźne zarysy jam grobowych. Różniły się one między sobą odzieniem ciemnego wypełniska. Z kolei na głębokości 100 cm wypełnisko dzieliło się jeszcze wyraźniej na mniejsze części odpowiadające grobom, które sięgały 160 cm głębokości. Były to groby 279, 293, 294, 295, 296, 297 i 298. Spośród nich jedynie groby 293 i 294 wyodrębniły się już na głębokości około 40 cm (294) i około 60 cm (293; ryc. 138, 139 a, b).

W „jamie” 279 znaleziono liczne zabytki zgrupowane, jak widać na planikach, przede wszystkim w dwóch partiach krańcowych odpowiadających położeniu w czę-

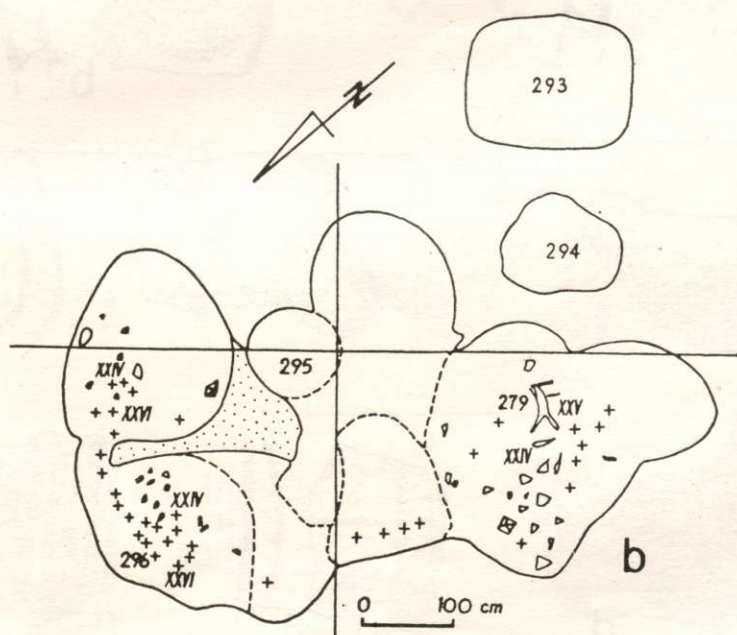
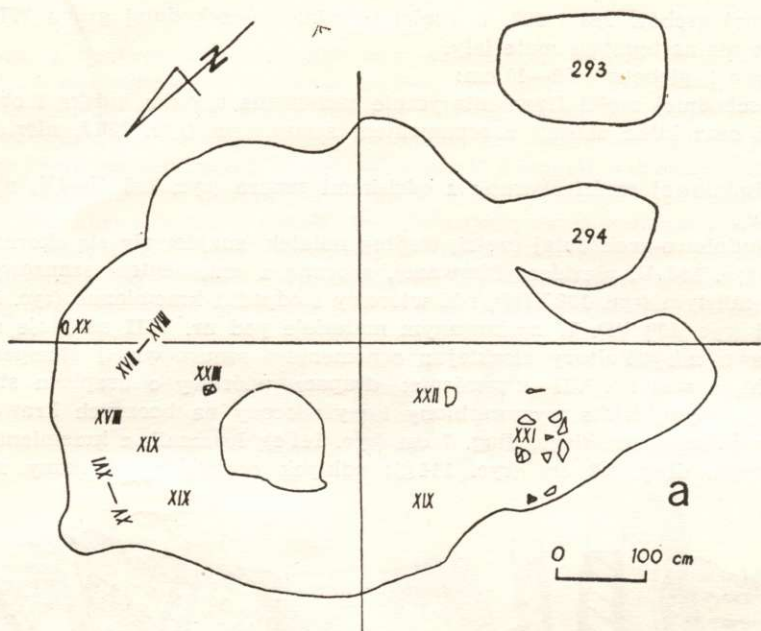

Ryc. 138. Zarysy „jamy” 279 i obiektów 279, 293—298 na różnych głębokościach oraz rozmieszczenie inwentarza (I—XIV) na głębokości 20—40 cm

1 — głęb. 20 cm, 2 — głęb. 40 cm, 3 — głęb. 60 cm, 4 — głęb. 80 cm, 5 — głęb. 100 cm, 6 (głaz) — głęb. 120 cm

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 139. Rozmieszczenie zabytków w „jamie” 279
 a — na głęb. 40–60 cm (XV–XXIII), b — na głęb. 60–80 cm (XXIV–XXVI)
 Wg dokumentacji polowej

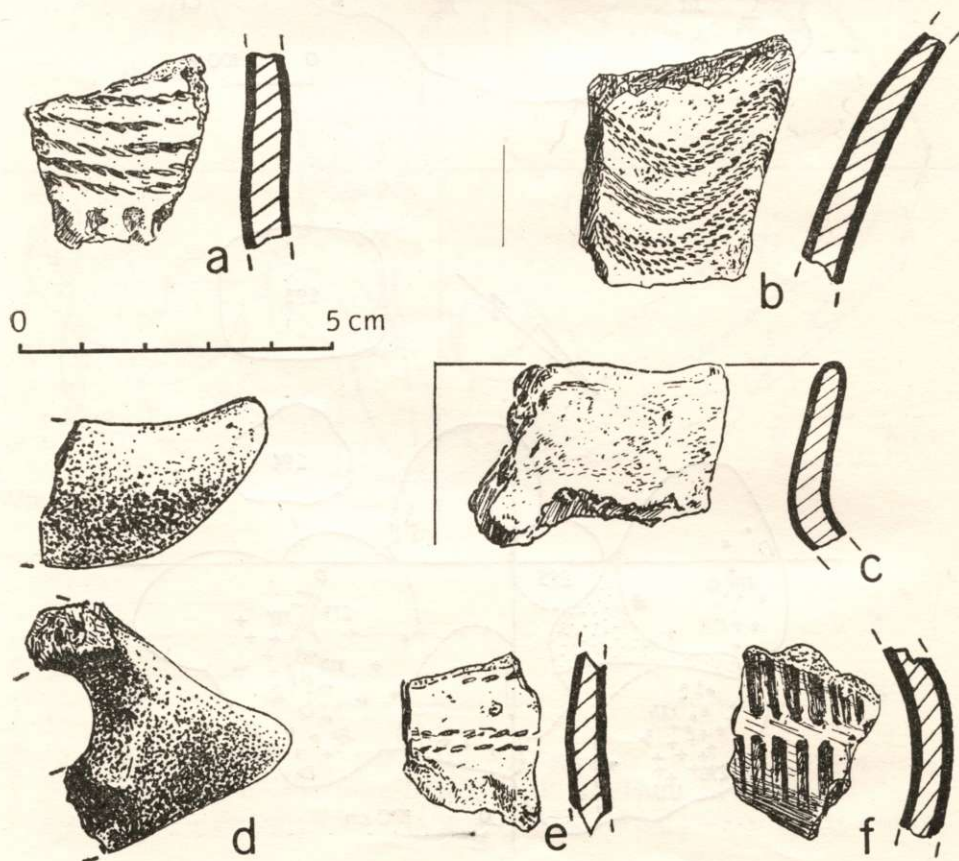
ści północnej grobów 296 i 297, w części południowo-zachodniej grobu 297. Składały się na nie następujące materiały.

Warstwa 1, głębokość 20—40 cm:

We wschodniej części fragmentarycznie zachowana czaszka ludzka i obok niej 2 wisiorki oraz kilka skorup z ornamentem sznurowym (ryc. 138 I, niezidentyfikowane).

W południowej części skorupy z odciskami sznura (ryc. 138 II—IV, niezidentyfikowane).

W południowo-zachodniej części, według notatek, znajdowały się skorupy „bez wyrazu” (ryc. 138 V, niezidentyfikowane), skorupa z ornamentem sznurowym poziomym i falistym (ryc. 138 VIII), nóż wiórowy i odpadki krzemienne (ryc. 138 VII) oraz kości (ryc. 138 VI). W zachowanym materiale pod nr. VIII znajduje się ułamek wylewu miski kultury złockiej z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 141 h), a pod nr. VII krzemienie: drapacz wiórowy o drapisku stromym, skośnym, prostym, lekko wyszczerbiony i wyświecony na bocznych krawędziach, z surowca świeciechowskiego, dług. 7 cm (ryc. 144 e); łuszczyk z krzemienia świeciechowskiego, dług. 2,2 cm (ryc. 144 g); odłupek częściowo załuskany na kra-

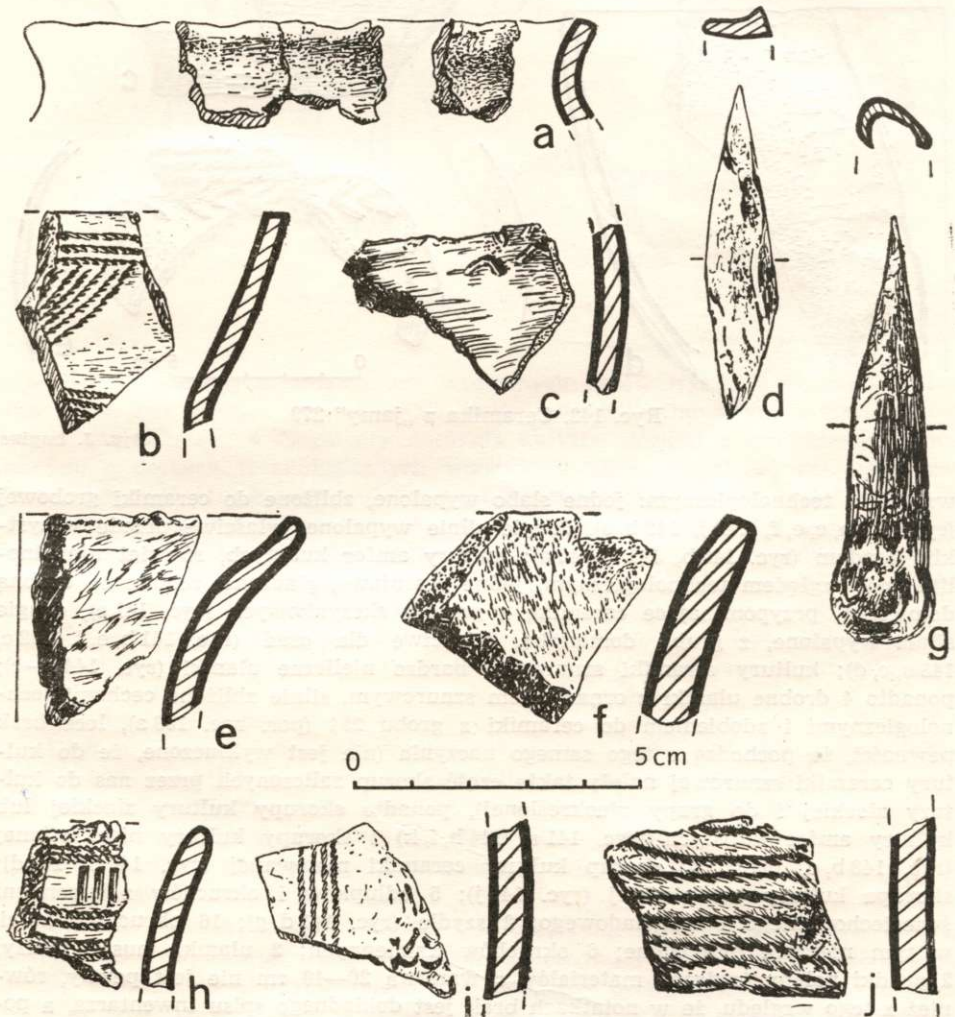

Ryc. 140. Ceramika z „jamy” 279

Rys. J. Lupina

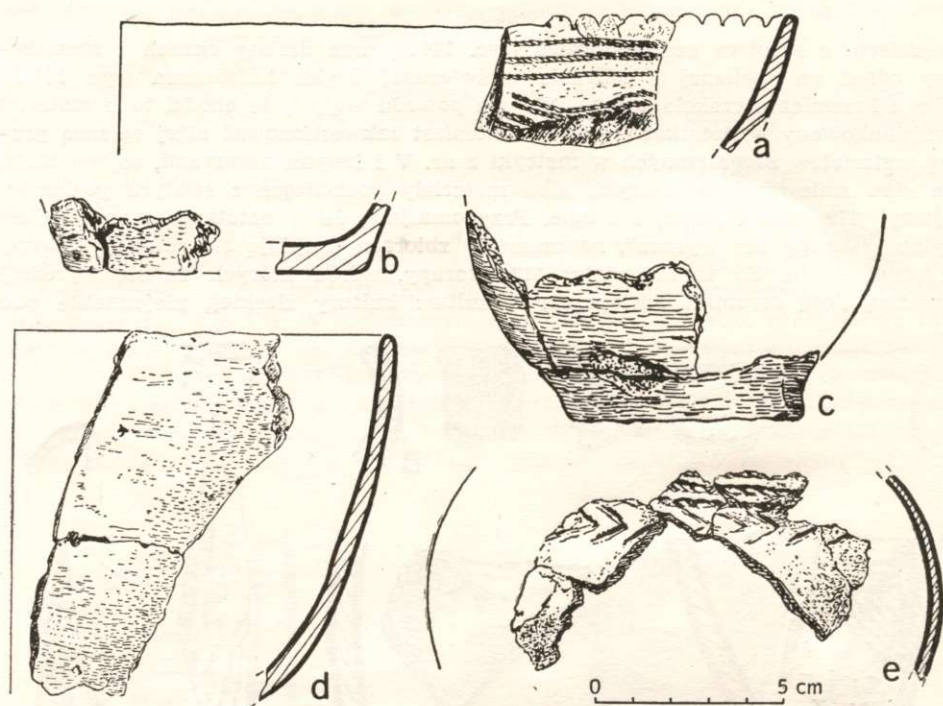
wędziach, z surowca czekoladowego (ryc. 144f), oraz drobny okruch i zaczątkowy rdzeń na spękanej i eolicznie wyświeconej bryłce krzemienia (ryc. 144d), oba z krzemienia czekoladowego. Nie ma powodu wątpić, że chodzi tu o materiał wzmiankowany w notatkach. Należy natomiast zakwestionować niżej opisaną grupę materiałów zaopatrzonych w metryki z nr. V i innymi numerami, co wskazuje, że albo zmieszano tu metryki, albo materiały pochodzące z różnych poziomów „jamy” 279, albo i jedno, i drugie. Przypomnijmy, że w notatkach wymienia się tylko „skorupy bez wyrazu”, natomiast w zbiorach znajdują się również skorupy z ornamentem. Są to materiały: 372 skorupy, wśród których da się wyróżnić znaczną ilość ceramiki następujących kultur: kultury złockiej, niejednolite pod

Ryc. 141. Inwentarz z „jamy” 279

a—c, e, f, h—j — ceramika, d, g — szydła kościane

Rys. J. Łupina

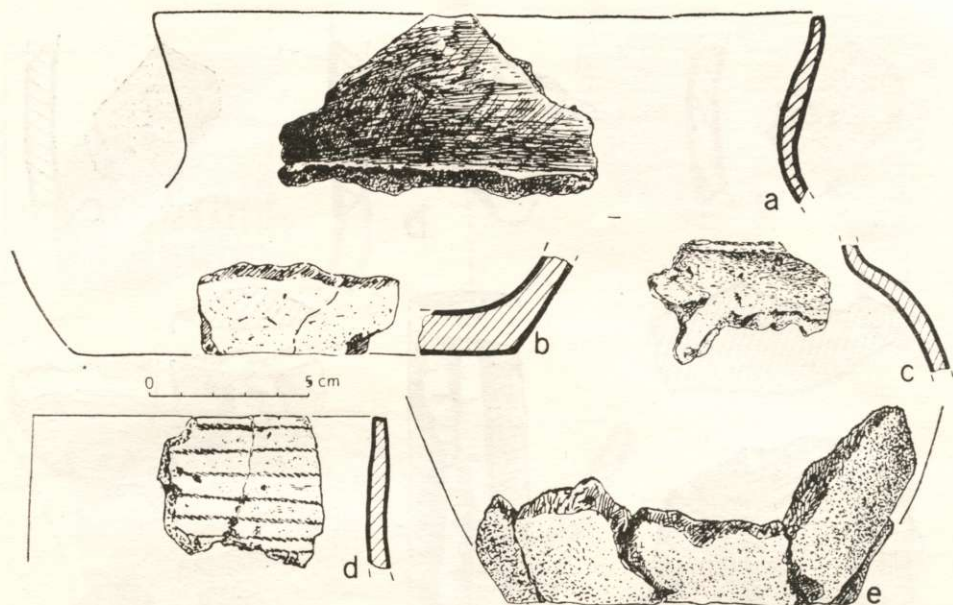
Ryc. 142. Ceramika z „jamy” 279

Rys. J. Łupina

względem technologicznym: jedne słabo wypalone, zbliżone do ceramiki grobowej (ryc. 140 a, c, e, f, 141 j, 142 b, e), drugie silnie wypalone, właściwe przede wszystkim osadom (ryc. 140 b, 141 i, 142 a); kultury amfor kulistych, również niejednolite pod względem technologicznym, jedne czarniawe, gładzone, schudzone drobną domieszką, przypominające ceramikę z grobów skrzynekowych (ryc. 141 c), drugie silnie wypalone, z grubą domieszką, właściwe dla osad (ryc. 141 b, e, f, 142 c, 143 a, c, d); kultury ceramiki sznurowej, bardzo nieliczne ułamki (ryc. 144 a—c); ponadto 4 drobne ułamki z ornamentem sznurowym, silnie zbliżone cechami technologicznymi i zdobieniem do ceramiki z grobu 294 (por. ryc. 158 a), lecz brak pewności, że pochodzą z tego samego naczynia (nie jest wykluczone, że do kultury ceramiki sznurowej należy także część skorup zaliczonych przez nas do kultury złockiej i do grupy nieokreślonej), ponadto skorupy kultury złockiej lub kultury amfor kulistych (ryc. 141 a, 144 h, i, k) i skorupy kultury nieokreślonej (ryc. 143 b, e, 144 l); 12 skorup kultury ceramiki malowanej (ryc. 140 d, 142 d); skorupa kultury trzcinieckiej (ryc. 144 j); 5 odłupków i okruchów z krzemieni świeciewowskiego i czekoladowego; 2 szydła (ryc. 141 d, g); 16 okruchów kości, w tym niektóre przepalone; 6 okruchów kamiennych; 2 ułamki muszli małży; 2 grudki polepy (związek materiałów z warstwą 20—40 cm nie jest pewny, również z tego względu, że w notatkach brak jest dokładnego spisu inwentarza, a ponadto w zbiorach dzisiejszych widać ślady częściowego ich przemieszania).

Z kolei w północnej części znajdowały się, jak podają notatki, miednica i inne kości ludzkie (ryc. 138 IX), skorupy z ornamentem sznurowym poziomym

Ryc. 143. Ceramika z „jamy” 279

Rys. J. Łupina

(ryc. 138 X), skorupy z ornamentem wsuwanych kątów (ryc. 138 XI, zag.) i skorupy tzw. bez wyrazu (ryc. 138 XII, zag.). Dziś w zachowanym materiale pod nr. X znajdują się: 4 fragmenty naczynia kultury złockiej z ornamentem sznurowym, o cechach technologicznych właściwych słabo wypalanej ceramice grobowej (ryc. 145 c); fragment wylewu puchara esowatego, którego część znaleziono w warstwie poprzedniej w skupisku V (całość po sklejeniu jest przedstawiona na ryc. 145 b); 3 skorupy z 3 naczyń kultury złockiej, w tym jedna wypalona silnie, czym przypomina ceramikę osadniczą (ryc. 145 d), a pozostałe wypalane słabo jak naczynia z grobów (ryc. 145 a).

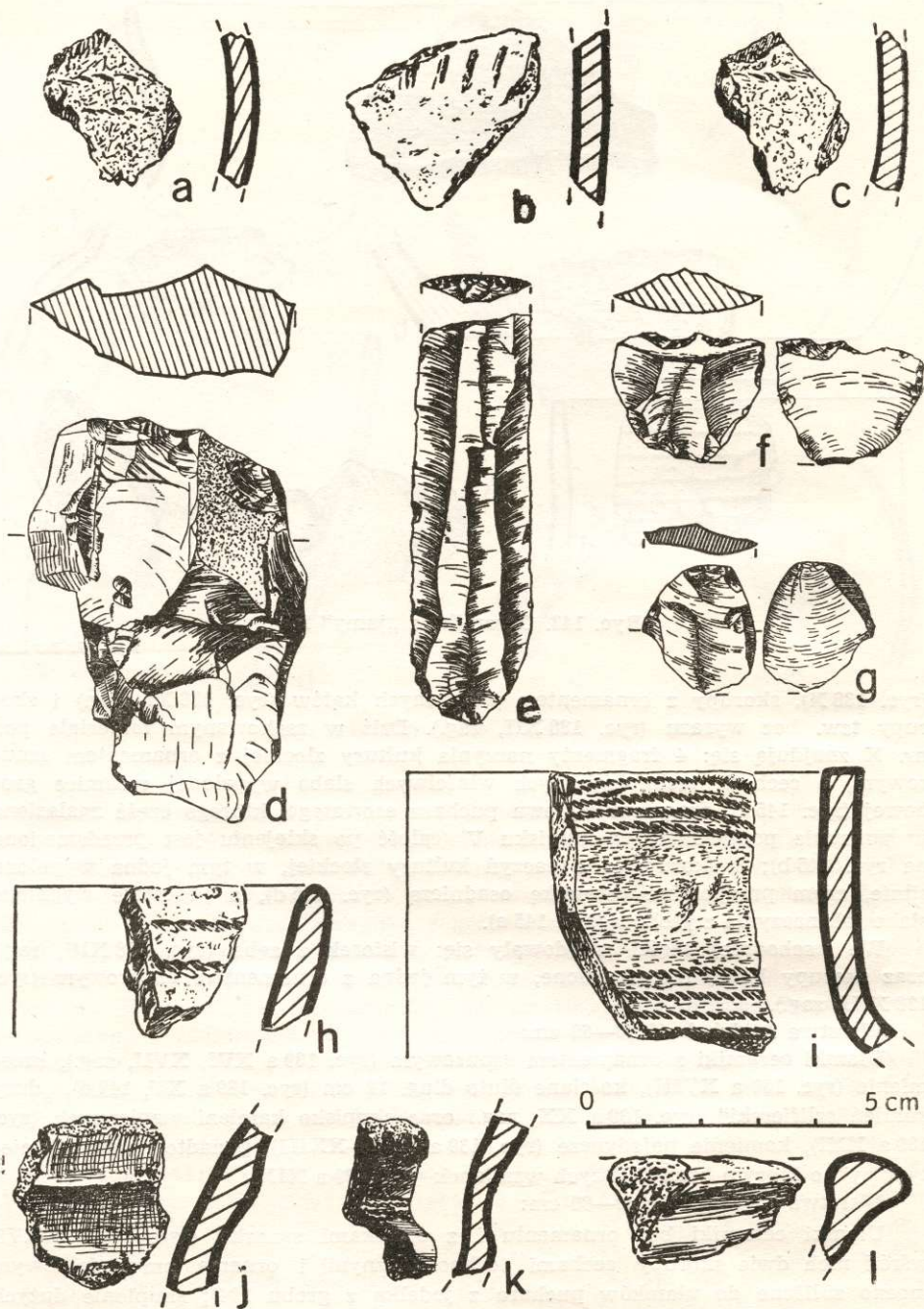
We wschodniej części znajdowały się: wisiołek z zęba (ryc. 138 XIV, zag.) oraz skorupy bliżej nie określone, w tym jedna z ornamentem sznurowym (ryc. 138 XIII, zag.).

Warstwa 2, głębokość 40—60 cm:

Ułamki ceramiki z ornamentem sznurowym (ryc. 139 a XVI, XVII, zag.), krzemienie (ryc. 139 a XVIII), kościane dłuto dług. 12 cm (ryc. 139 a XV, 147 d), „duży kamień szlifierski” (ryc. 139 a XX, zag.) oraz skupisko kamieni wapiennych (ryc. 139 a XXI), kamienie pojedyncze (ryc. 139 a XXI—XXIII), ponadto „materiał nietypowy”, o którym brak bliższych wzmianek (ryc. 139 a XIX).

Warstwa 3, głębokość 60—80 cm:

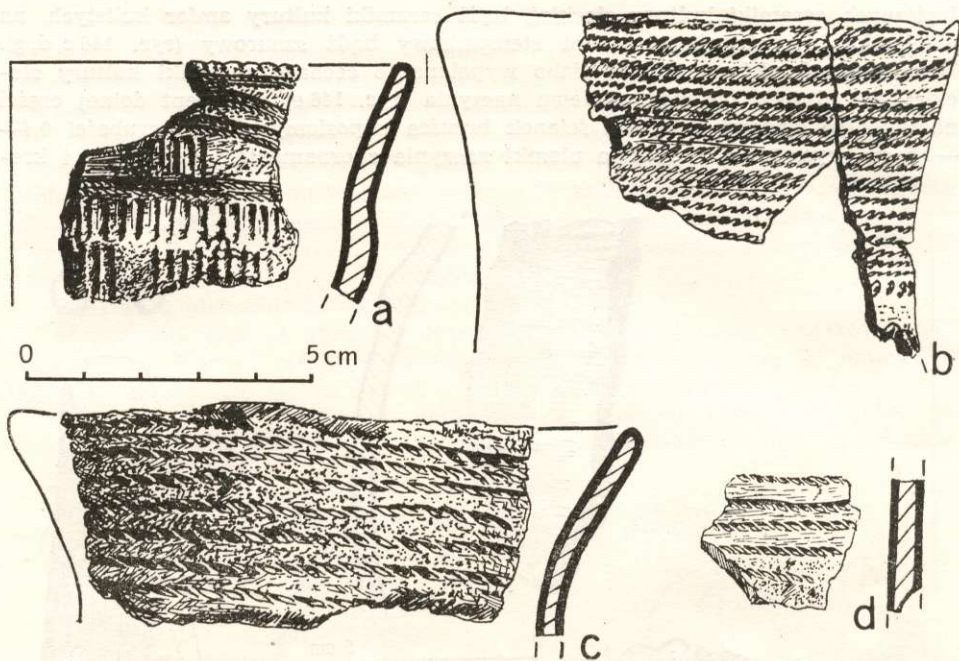
Ułamki ceramiki bez ornamentu i z odciskami sznurka (ryc. 139 b XXVI), wśród nich dwie skorupy cechami technologicznymi i ornamentem jodełkowym mocno zbliżone do ułamków puchara z jodełką z grobu 294); skupienie dużych kamieni (ryc. 139 b XXIV); rogi jelenie (ryc. 139 b XXV); kości i wióry krzemienne (ryc. 139 b XXVI). Z poziomu tego w zbiorach zachowały się następujące zabytki: 52 skorupy mocno wypalane, w tym 33 ułamki bądź o cechach techno-

Ryc. 144. Inwentarz z „Jamny” 279
 a—c, h—l — ceramika, d—g — krzemienie

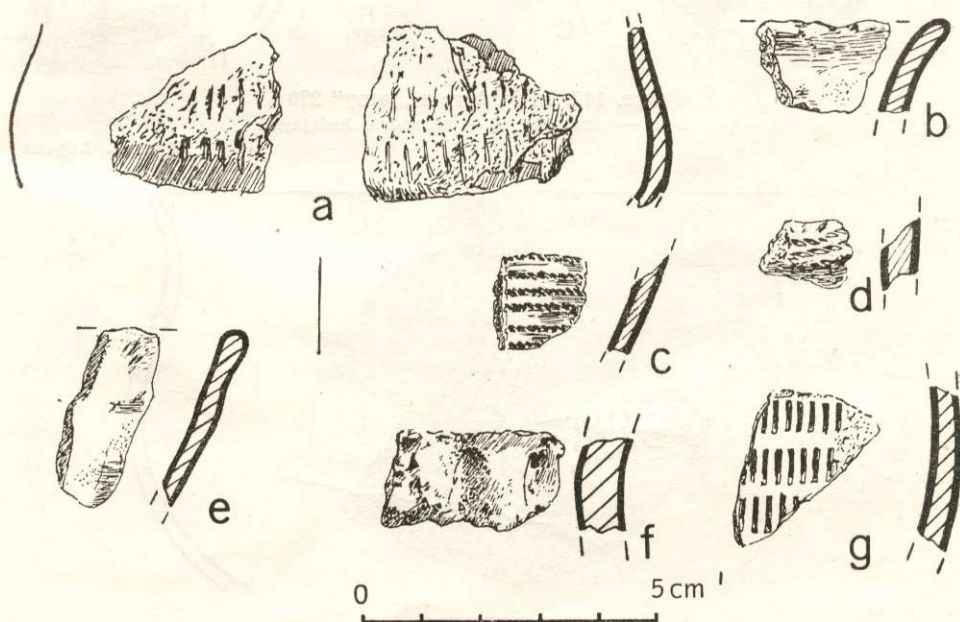
Rys. Z. Krzak i J. Łupina

Ryc. 145. Ceramika z „jamy” 279

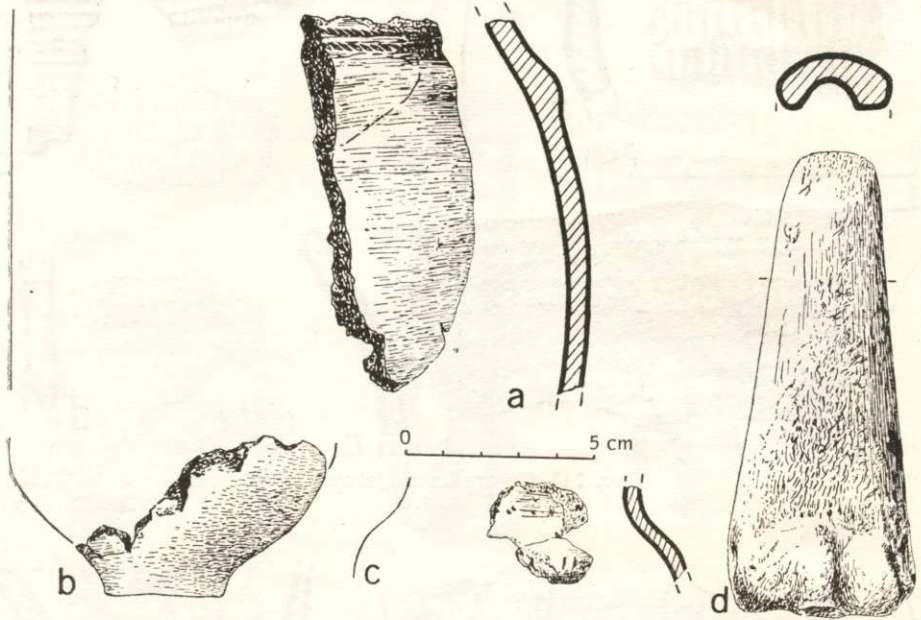
Rys. J. Lupina

Ryc. 146. Ceramika z „jamy” 279

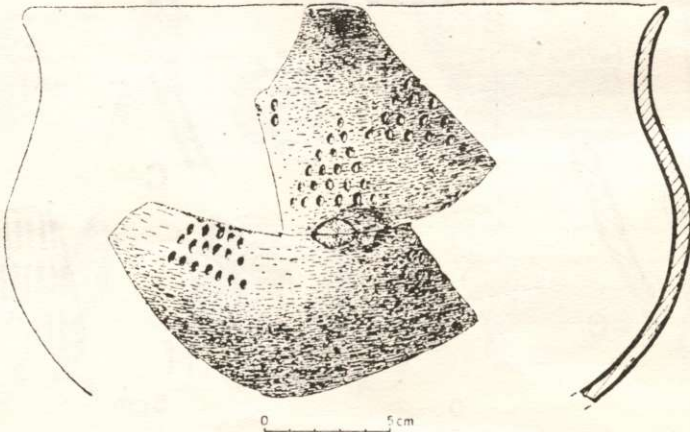
Rys. J. Lupina

logicznych ceramiki kultury złockiej, bądź ceramiki kultury amfor kulistych, na 5 ułamkach występuje ornament stempelkowy bądź sznurowy (ryc. 146 c, d, g). Dwanaście ułamków ceramiki słabo wypalonej o cechach ceramiki kultury złockiej, wśród nich fragment wylewu naczynia (ryc. 146 e), fragment dolnej części naczynia ze śladami sklejenia ścianek brzuśca z poziomymi taśm grubości 0,4—0,5 cm (ryc. 147 b) oraz dwa ułamki naczynia z ornamentem dołkowym i kre-

Ryc. 147. Inwentarz z „jamy” 279
a—c — ceramika, d — narzędzie kościane

Rys. J. Lupina

Ryc. 148. Fragment naczynia z „jamy” 279

Rys. J. Lupina

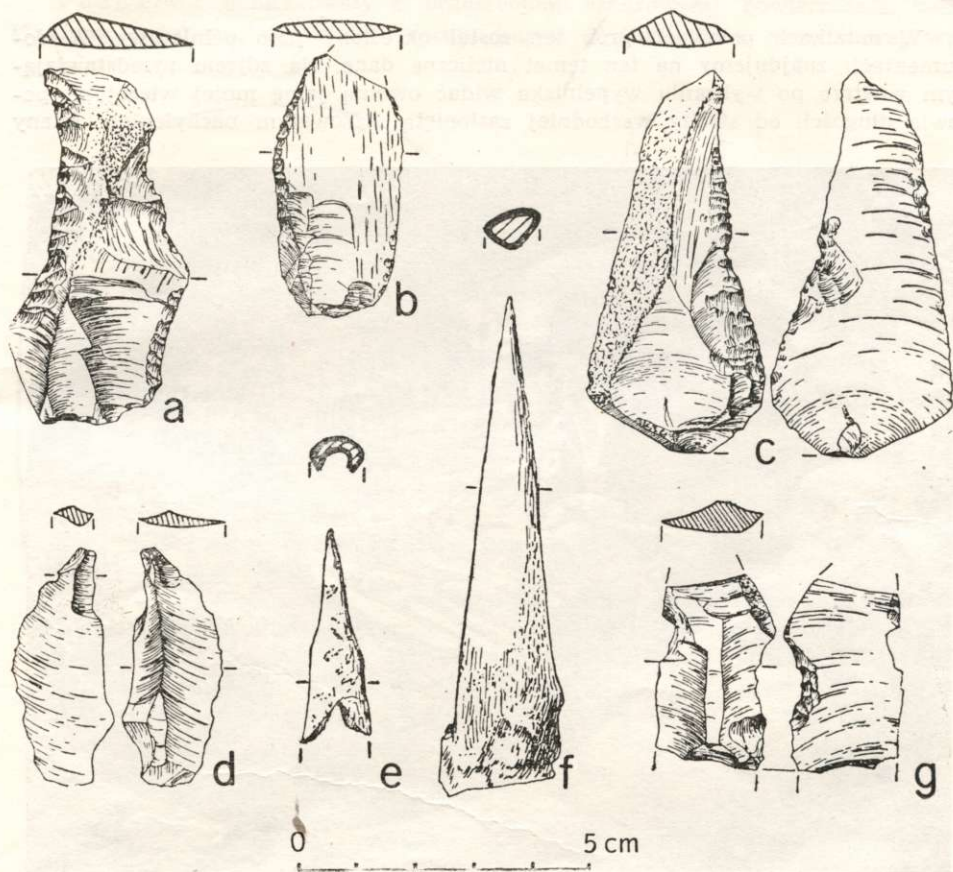

skowym (ryc. 147 c). Dwie skorupki z ornamentem kreskowym nieokreślonej kultury (ryc. 146 a). Skorupka przypominająca ceramikę wstęgową kłutą. Fragment wylewu naczynia o karbowanej krawędzi oraz 6 niezdobionych neolitycznych skorup nieokreślonej kultury (ryc. 146 b). Obłęcznik na złamanym nożu, załuskany na spodzie krawędzi, resztki załuskania noża występują na stronie spodniej bądź wierzchniej na obu krawędziach, krzemień świciechowski, dług 3,1 cm (ryc. 149 g). Drobnny okruch ze śladami eolizacji, łuskany, z krzemienia czekoladowego. Szczątek kości i drobny przepalony ułamek gładzonego narzędzia kościanego. Należy przypuszczać, że nie wszystkie powyższe materiały pochodzą z warstwy 3, brak bowiem dla nich potwierdzenia w notatkach polowych.

Warstwa 4, głębokość 80—100 cm:

W poziomie tym na obszarze wyżej wymienionych skupień zabytków znaleziono trochę skorup, kości itp. podobnych do poprzednich, lecz w mniejszych ilościach. Zaczęły się też ukazywać szkielety w poszczególnych grobach.

Oprócz wyżej wspomnianych materiałów w zbiorach znajdują się także zabytki z „jamy” 279 zaopatrzone bądź w kilka metryk, bądź w metrykę niezupeł-

Ryc. 149. Inwentarz z „jamy” 279

a—d, g — krzemienie, e, f — szydła kościane

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

nie zgodną z danymi w notatkach, co uniemożliwia ich zlokalizowanie w obrębie jamy. Są to: 12 ułamków ceramiki kultury amfor kulistych, w tym 2 ułamki naczynia z listwą i odciskami sznurka (ryc. 147 a); fragment naczynia zdobionego guzkami, kultury z cyklu wstęgowego (ryc. 148); 8 skorup o nieokreślonej przynależności kulturowej (ryc. 146 f); nóż na wiórze z korą, załuskany na części krawędzi bocznych oraz drobno wyszczerbiony na krawędziach nieluskanych, z wyjątkiem partii przy podstawie, krzemień czekoladowy, dług. 6 cm (ryc. 149 a); nóż na wiórze z korą załuskany na krawędzi od strony wierzchniej, na spodniej stronie występuje szczyrba dzisiejsza, krzemień czekoladowy, dług. 6,8 cm (ryc. 149 c); złamany nożyk na podłużnym odłupku z gładzonej siekiery, krzemień świciechowski, dług. 4,3 cm (ryc. 149 b); rylec (?) na wiórku z krzemienia świciechowskiego, dług. 4 cm (ryc. 149 d); fragment wiórowego rdzenia z krzemienia czekoladowego; 3 odłupki, w tym jeden z gładzonej siekiery czworościennej, nadto wiórek z krzemienia świciechowskiego; wiórek z surowca jurajskiego barwy brunatnobiaławej; 2 odłupki z krzemienia czekoladowego; okaz cały (ryc. 149 f) i ułamek kości: anek szydła (ryc. 149 e); 2 przepalone okruchy kości.

41. Grób 279

W notatkach polowych grób ten został określony jako późniejszy. W dokumentacji znajdujemy na ten temat nieliczne dane. Na zdjęciu przedstawiającym wnętrze po wybraniu wypełniska widać owalną jamę mniej więcej na poziomie długości, od strony wschodniej zasłoniętą niszowatym nachyleniem ściany

Ryc. 150. Wnętrze grobu 279

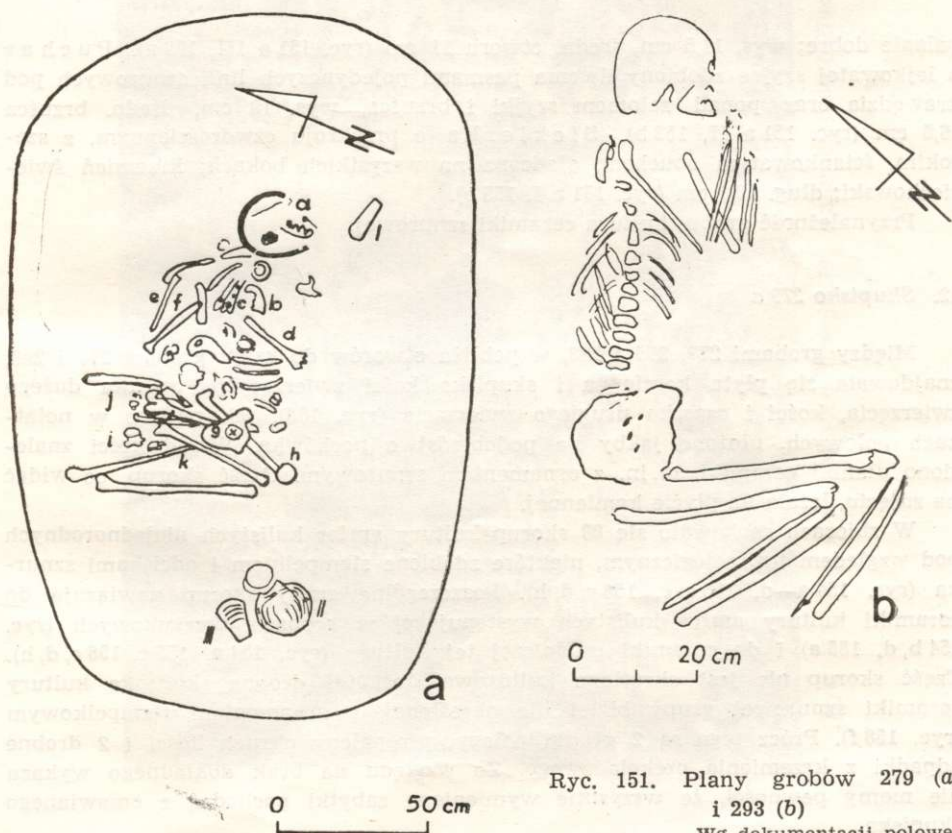
Fot. z archiwum PMA

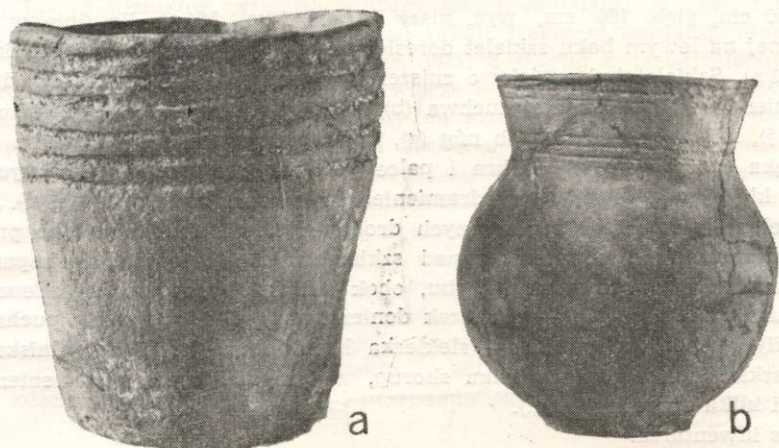
i stropu (ryc. 150); potwierdza to schematyczny przekrój półniszy; dług. 220 cm, szer. 150 cm, głęb. 160 cm, wys. niszy 85 cm (ryc. 164 a). Na dnie w pozycji skurczonej na lewym boku szkielet dorosłego mężczyzny ułożony w kierunku E—W (ryc. 151 a). Szkielet był częściowo zniszczony i naruszony. Czaszka (a) odwrócona sklepieniem w dół, obok niej żuchwa (b), kręgi rozrzucone między kośćmi szkieletu (i, j), miednica na kościach nóg (g), kości piszczelowe nie na swoim miejscu, lewa ręka (d) przekreślona, żebra i palce porzucane, prawa ręka wyciągnięta wzdłuż klatki piersiowej i przedramieniem zwrócona ku głowie (e, f). Na NE od szkieletu leżało kilka rozrzuconych drobnych kości. Trudno ustalić przyczyny naruszenia szkieletu. W ziemi ponad szkieletem nie było śladów kopania, nie stwierdzono śladów dewastacji grobu, obok szkieletu zachował się nienaruszony inwentarz: od strony nóg — pucharek doniczkowaty (III) i lejowaty puchar sznurowy (II), w pobliżu czaszki — siekierka krzemieniowa (I). W wypełniku grobu ponad szkieletem znaleziono kilka skorup, w tym niektóre z ornamentem sznurowym i kilka krzemieni (zag.).

Opis inwentarza:

Pucharek doniczkowaty z ornamentem sznurowym; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i czerwonawa; wy-

Ryc. 151. Plany grobów 279 (a)
i 293 (b)
Wg dokumentacji polowej

Ryc. 152. Naczynia z grobu 279

a $\frac{1}{2}$ w.n., b $\frac{1}{4}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

palenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 11 cm (ryc. 151 a III, 152 a). Puchar o lejkowatej szyjce zdobiony dwoma pasmami pojedynczych linii sznurowych pod krawędzią oraz ponad załomem szyjki i brzuśca, wys. 19 cm, średn. brzuśca 16,5 cm (ryc. 151 a II, 152 b). Siekierka o przekroju czworobocznym, z szerokim, ściankowatym obuchem, gładzona na wszystkich bokach; krzemień świeciewiczowski; dług. 10,3 cm (ryc. 151 a I, 155 b).

Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej.

42. Skupisko 279 a

Między grobami 279, 295 i 298, w pobliżu otworów do krypt grobów 279 i 298, znajdowała się płyta kamienna i skupisko kości zwierzęcych: czaszka dużego zwierzęcia, kości i czaszka drugiego zwierzęcia (ryc. 153), jak podano w notatkach polowych, ułożone jakby na podobieństwo pochówki. Wśród kości znaleziono ułamki ceramiki, m.in. z ornamentem sznurowym. Część skorup, co widać na zdjęciu, leżała na płycie kamiennej.

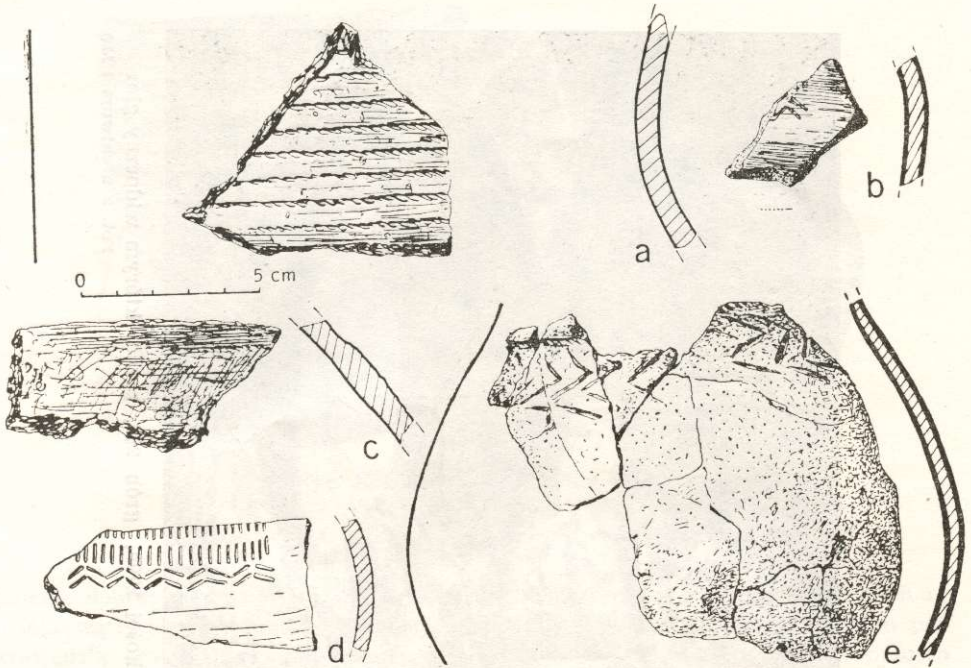
W zbiorach zachowało się 88 skorup kultury amfor kulistych niejednorodnych pod względem technologicznym, niektóre zdobione stempelkiem i odciskami sznurka (ryc. 154 a—d, 155 a, c, 158 c, d, h). Poszczególne grupy skorup nawiązują do ceramiki kultury amfor kulistych występującej w grobach skrzynkowych (ryc. 154 b, d, 155 a) i do ceramiki osadniczej tej kultury (ryc. 154 a, 155 c, 158 c, d, h). Część skorup nie jest określona kulturowo. Jest też drobna skorupka kultury ceramiki sznurowej grupy bliżej nie określonej, z ornamentem stempelkowym (ryc. 158 f). Prócz tego są 2 grudki polepy, przepalony okruch kości i 2 drobne odpadki z krzemienia czekoladowego. Ze względu na brak dokładnego wykazu nie mamy pewności, że wszystkie wymienione zabytki pochodzą z omawianego skupiska.

Przynależność skupiska: kultura nieokreślona.

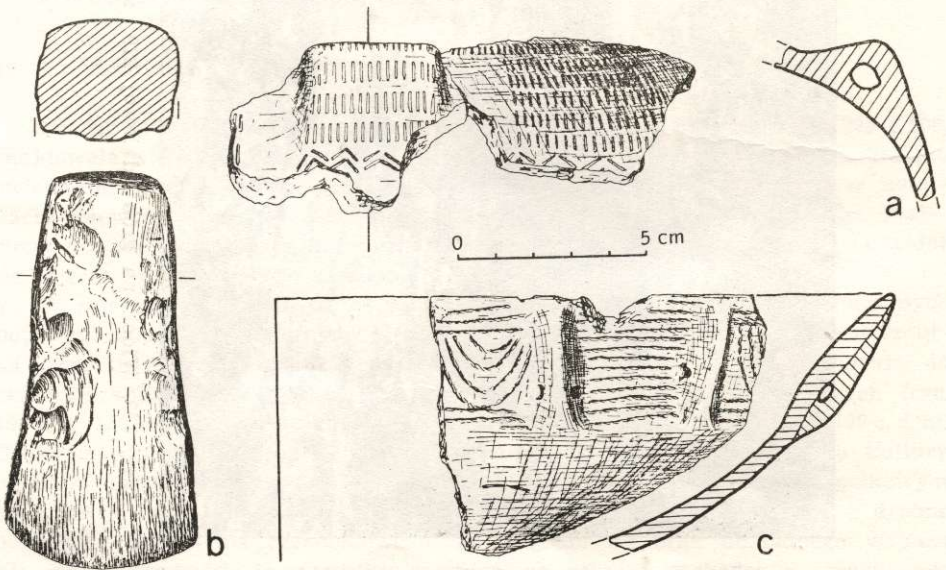

Ryc. 153. Widok na grób od lewej 279, skupisko kości 279a, grób 298, przed którym widoczny głaz
Fot. z archiwum PMA

Ryc. 154. Ceramika ze skupiska 279a (a—d) i grobu 294 (e)

Rys. Z. Krzak i J. Lupina

Ryc. 155. Inwentarz z grobu 279 (b) i skupiska 279 a (a, c)

a, c — ceramika, b — krzemień

Rys. Z. Krzak

43. Grób 293

Grób miał zarys owalno-czworokątny, wydłużony w kierunku NE—SW, o wymiarach $190 \times 150 \times 120$ cm. Na dnie znajdował się szkielet dorosłego mężczyzny położony na lewym boku w pozycji skurczonej wzdłuż kierunku NE—SW (ryc. 151 b, 156). Przy szkielecie nie było inwentarza. Dalszych danych o grobie brak.

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura ceramiki sznurowej.

Ryc. 156. Wnętrze grobu 293

Fot. z archiwum PMA

44. Grób 294

Grób miał zarys owalny, wydłużony podobnie jak grób 293, w kierunku NE—SW, o wymiarach w przybliżeniu $200 \times 150 \times 120$ cm. Zawierał źle zachowany, jak podano w notatkach polowych, szkielet chłopięcy ułożony analogicznie jak szkielet w grobie 293. Ręce miał ułożone jakby w geście adoracyjnym (ryc. 157, lewy dolny róg; plan grobu nie zachował się).

Przy nogach znajdowały się dwa naczynia: źle zachowany, niski pucharek

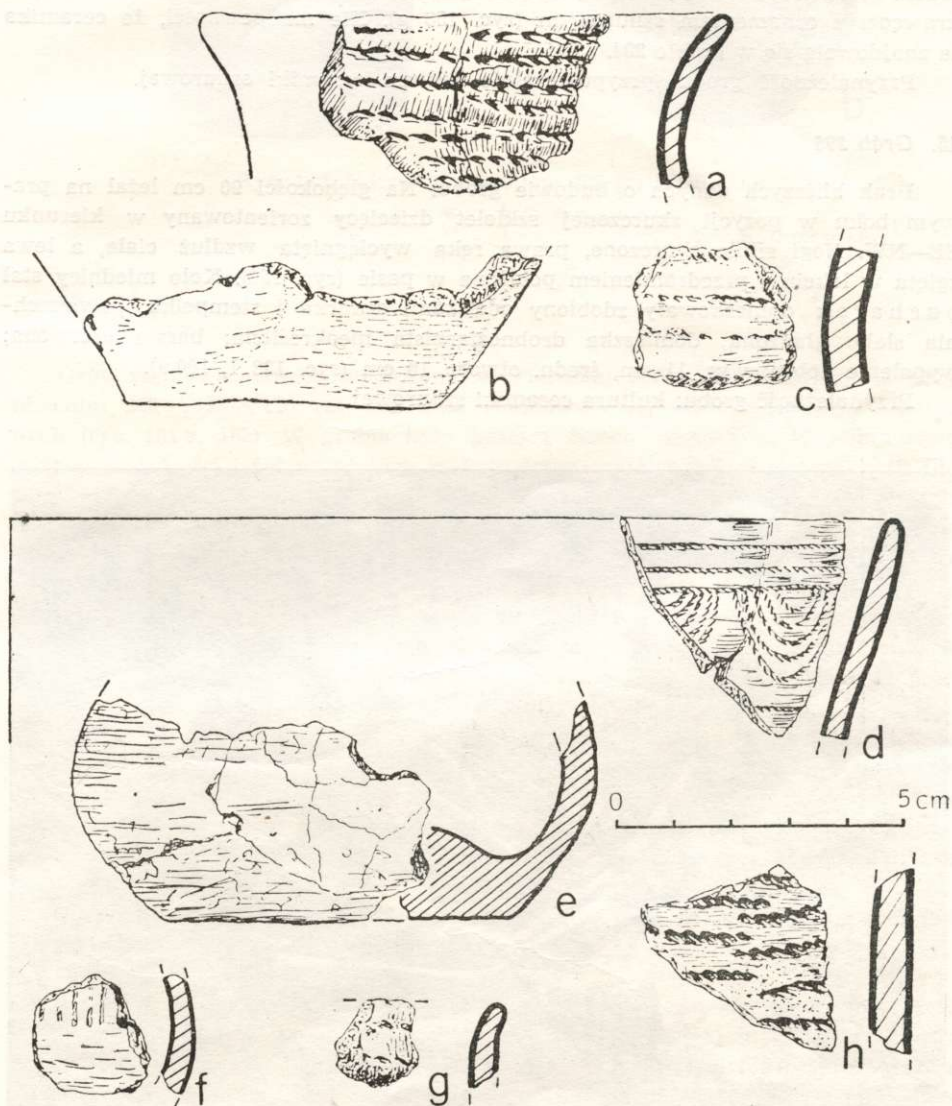
Ryc. 157. Widok na groby. W lewym dolnym rogu grób 294, powyżej skupisko kamieni, na prawo od kamieni głaz, w prawym górnym rogu widoczne wejście do niszy 297, na lewo od niszy grób 296, poniżej grób 295

Fot. z archiwum PMA

barwy czerwonej, z ornamentem sznurowym (I, zag.) i zgniecione naczynko (II), z którego w zbiorach zachowało się 15 ułamków z dolnej części; powierzchnia słabo gładzona, niezbyt równa; domieszka bardzo drobna, nieokreślona; barwa brudnożółta; wypalenie dobre; średn. brzuśca 9 cm (ryc. 158 e). Prócz tego było kościane szydło (III, zag.).

W zbiorach zachowało się też 55 skorup z dwóch naczyń: 24 ułamki barwy brudnożółtej i brudnoczerwonej z drobnoziarnistą domieszką piasku i skorup,

Ryc. 158. Ceramika ze skupiska 279 a (c, d, f, h) i grobu 294 (a, b, e, g)

Rys. J. Łupina

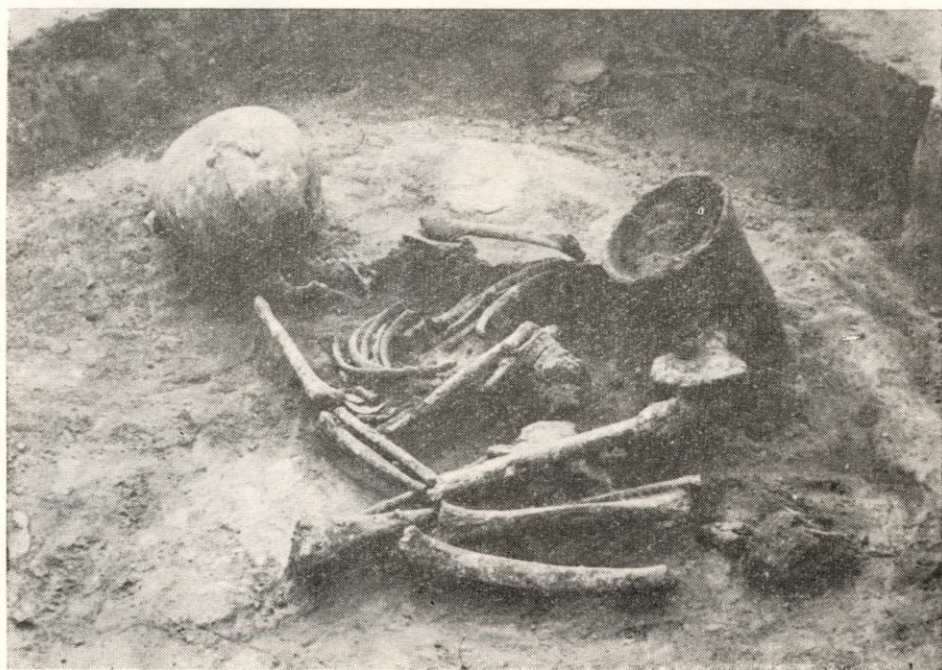
o gładzonej powierzchni, dobrze wypalonych; być może pochodzą one z jednego naczynia, na niektórych występuje sznurowy ornament (ryc. 158 a); jest także fragment dolnej części naczynia z dnem wklęsłym i nierównym jakby w wyniku odklejenia się warstewki gliny, średn. 5,5 cm (ryc. 158 b); 31 ułamków, przypuszczalnie z jednego naczynia, o cechach technologicznych częściowo zbliżonych do ceramiki wyżej opisanej, w tym wyróżniają się: fragment brzuśca z ornamentem sznurowym poziomym i kreskowo-rytym w postaci wsuwanych kątów, średn. brzuśca 15,5 cm (ryc. 154 e) oraz fragment wylewu o ścienionej od wewnątrz krawędzi z ornamentem sznurowym (ryc. 158 g). Nie ma pewności, że ceramika ta znajdowała się w grobie 294.

Przynależność grobu: przypuszczalnie kultura ceramiki sznurowej.

45. Grób 295

Brak bliższych danych o budowie grobu. Na głębokości 90 cm leżał na prawym boku w pozycji skurczonej szkielet dziecięcy zorientowany w kierunku SE—NW. Nogi silnie skurczone, prawa ręka wyciągnięta wzdłuż ciała, a lewa zgięta w łokciu i przedramieniem położona w pasie (ryc. 159). Koło miednicy stał puchar doniczkowaty zdobiony odciskami sznurka i stempelka; powierzchnia słabo gładzona; domieszka droбноziarnista nieokreślona; barwa czerwona; wypalenie dobre; wys. 11 cm, średn. otworu 10 cm (ryc. 138 I, 160 a).

Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej.

Ryc. 159. Wnętrze grobu 295

Fot. z archiwum PMA

Ryc. 160. Naczynia z grobów 295 (a) i 296 (b)

a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{4}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

46. Grób 296

Grób zajmował obszar wydłużony w kierunku NW—SE. Rozmiary w przybliżeniu: 250 × 125 × 120 cm. Na dnie znajdowało się kilkanaście płyt kamiennych (ryc. 161 a, 162). W grobie były kości z trzech szkieletów. W południowo-wschodniej części leżał na płytach niekompletny szkielet dużego osobnika (I) ułożony na wznak z nogami rozszerzonymi na boki, zorientowany w kierunku SE—NW. W notatkach polowych podano, że chodzi o szkielet kobiety; nie wiadomo, na czym opiera się to określenie. Zachowała się znaczna część kości lewej strony szkieletu, część kręgosłupa i miednicy oraz część prawej nogi. Czaszki brak. Zachowana lewa ręka była zgięta w łokciu i ułożona dłońią na miednicy. Przy szkielecie nie było inwentarza. W notatkach wysuwa się przypuszczenie, że być może uprzednio Z. Lenartowicz zabrał czaszkę i inwentarz, a szkielet pozostawił naruszony, lecz nie ma na to pewnych świadectw.

Z kolei w nogach szkieletu I, tj. w północno-wschodniej części bruku, częściowo na ziemi, leżały resztki szkieletu niewielkiego osobnika wyciągniętego w kierunku NW—SE. Zachowały się tylko czaszka, część żeber, drobnych kości i nóg (II). Obok czaszki stały położone jeden na drugim dwa kubki (IV, V).

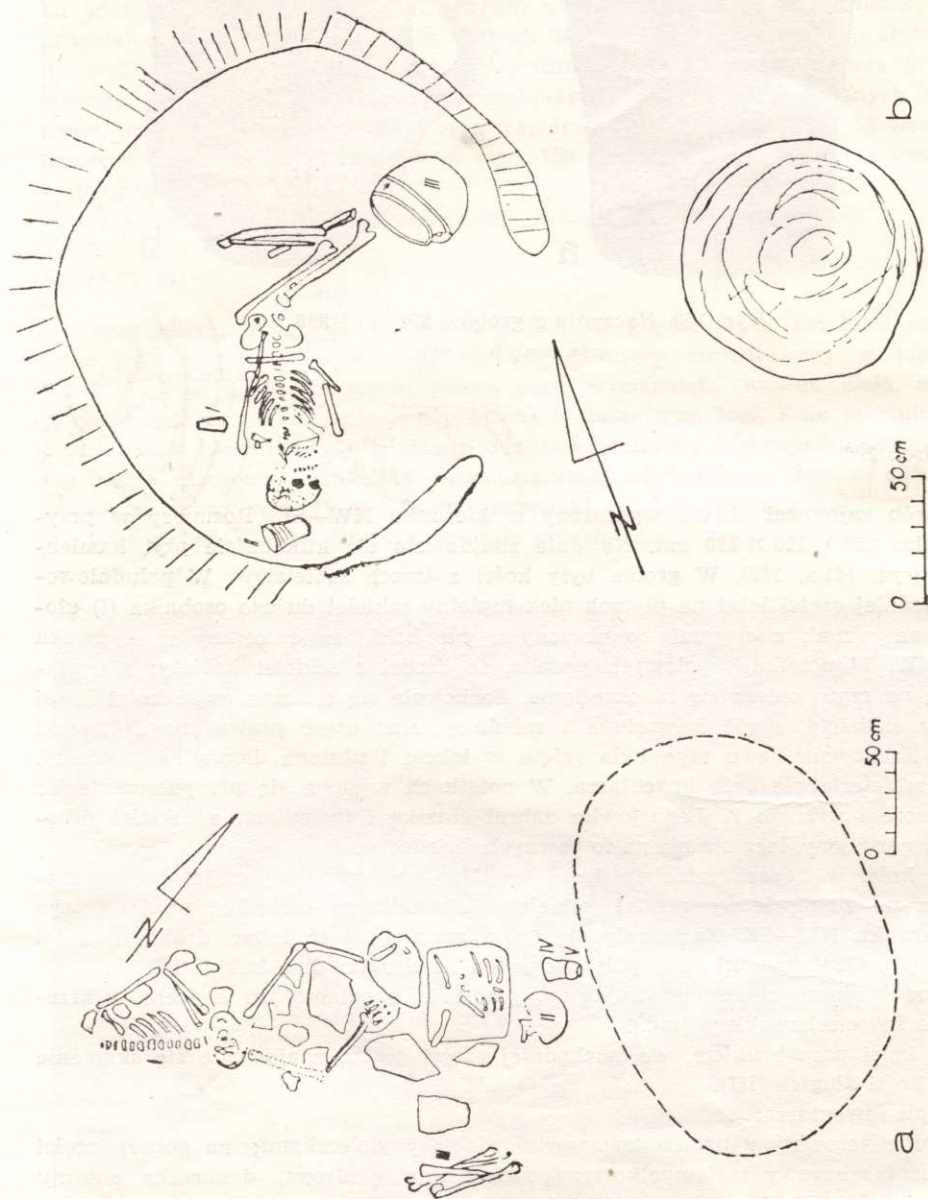
Pod brukiem znaleziono trójkątny grocik z odłamanym końcem, z krzemienia świeciechowskiego (zag.).

Z kolei poza brukiem, we wschodniej części grobu, znajdowało się skupienie kilku kości długich (III).

Opis inwentarza:

Kubek esowaty z uchem taśmowym zdobiony dołeczkami; na górnej części ornament sznurowy i stempelkowy; powierzchnia gładzona; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wys. i średn. otworu po 9 cm (ryc. 160 b, 161 a V). Kubek o baniastym brzuścu, uszkodzony w górnej partii; na zdjęciu grobu widać część ornamentu na górnej części brzuśca — jakby pasma złożone z szeregów słupków stempelkowych; średn. brzuśca około 10 cm (ryc. 161 a IV, zag.).

Przynależność grobu: kultura złocka.

Rys. 161. Plany grobów 296 (a) i 298 (b). Na ryc. a linią przerywaną zaznaczono zarys grobu 297
 Wg dokumentacji polowej

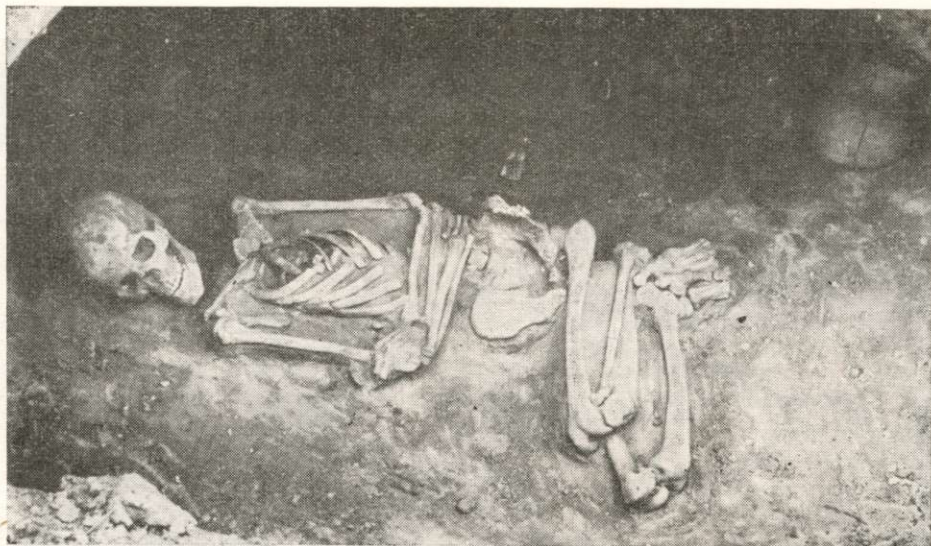
Ryc. 162. Wnętrze grobu 296. Na prawo widoczna nisza grobu 297

Fot. z archiwum PMA

47. Grób 297

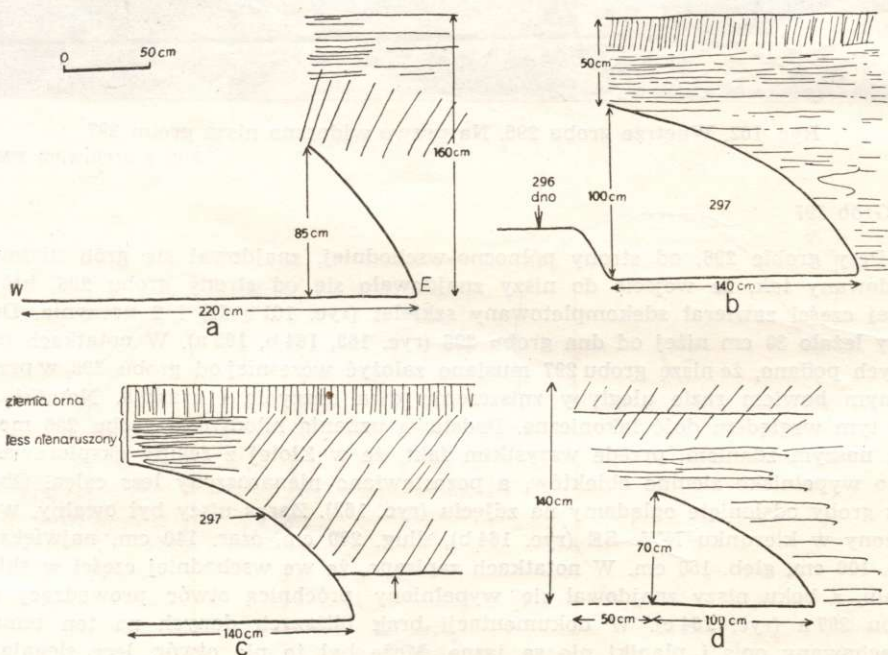
Przy grobie 296, od strony północno-wschodniej, znajdował się grób niszowy zbudowany tak, że wejście do niszy znajdowało się od strony grobu 296, który w tej części zawierał zdekompletowany szkielet (ryc. 161 a II) i 2 naczynia. Dno niszy leżało 30 cm niżej od dna grobu 296 (ryc. 163, 164 b, 165 a). W notatkach polskich podano, że niszę grobu 297 musiano założyć wcześniej od grobu 296, w przeciwnym bowiem razie uległyby zniszczeniu dwa naczynia i czaszka. Notatki są pod tym względem dość lakoniczne. Podstawą uznania młodszości grobu 296 może być, naszym zdaniem, przede wszystkim fakt, że w Złotej z reguły eksplorowano samo wypełnisko ziemne obiektów, a pozostawiano nienaruszony less calca. Obydwa groby odsłonięte oglądamy na zdjęciu (ryc. 162). Zarys niszy był owalny, wydłużony w kierunku NW—SE (ryc. 164 b), dług. 200 cm, szer. 140 cm, największa wys. 100 cm, głęb. 150 cm. W notatkach zapisano, że we wschodniej części w sklepieniu, z boku niszy znajdował się wypełniony próchnicą otwór prowadzący do grobu 297 a (ryc. 164 c). W dokumentacji brak bliższych danych na ten temat, a zachowany opis i planiki nie są jasne. Może był to nie otwór, lecz sięgający wypełniska krypty grób następny, tj. 297 a, który leżał częściowo ponad grobem 297.

Pośrodku krypty leżał częściowo na wznak z nogami skurczonymi przechylonymi w prawo szkielet dojrzałego mężczyzny zorientowany w kierunku NW—SE. Ręce były ułożone przedramionami w pasie i założone jedna na drugą w ten sposób, że palce lewej ręki obejmowały przy łokciu ramię prawej ręki, a dłoń pra-

Ryc. 163. Wnętrze grobu 297

Fot. z archiwum PMA

Ryc. 164. Plany grobów

a — przekrój niszy grobu 279; b — przekrój niszy grobu 297; c — przekrój niszy grobu 297 i dno (→ niszy grobu 297 a, → — otwór w sklepieniu niszy 297; d — przekrój niszy grobu 298

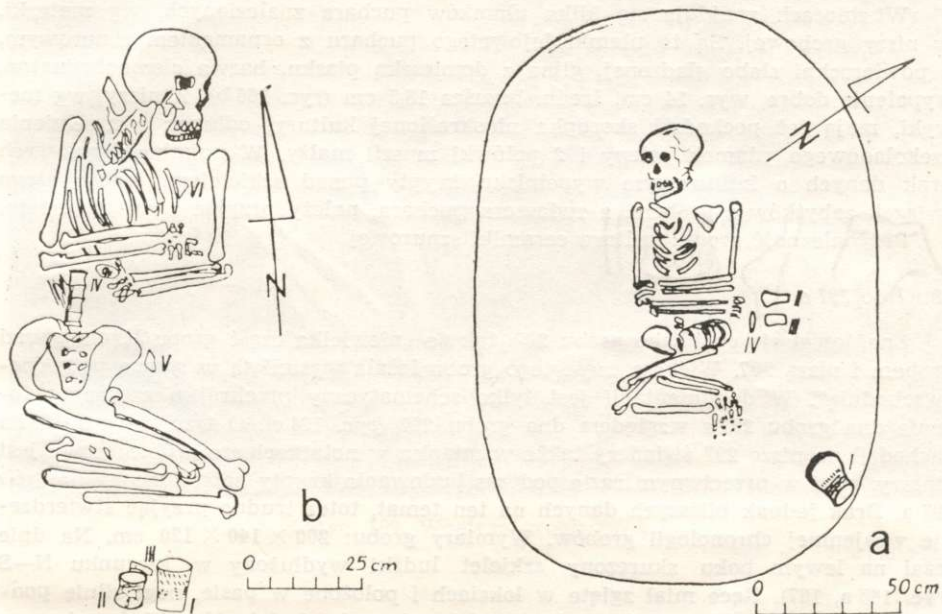
Wg dokumentacji polowej

wej ręki spoczywała na lewym biodrze. Z tyłu zmarłego, przy miednicy, leżały 2 siekiery (ryc. 165 a II, III) i nóż krzemienisty długości przypuszczalnie 8 cm (IV, zag.), z kolei w oddaleniu, od strony nóg, stał przechylony puchar (I).

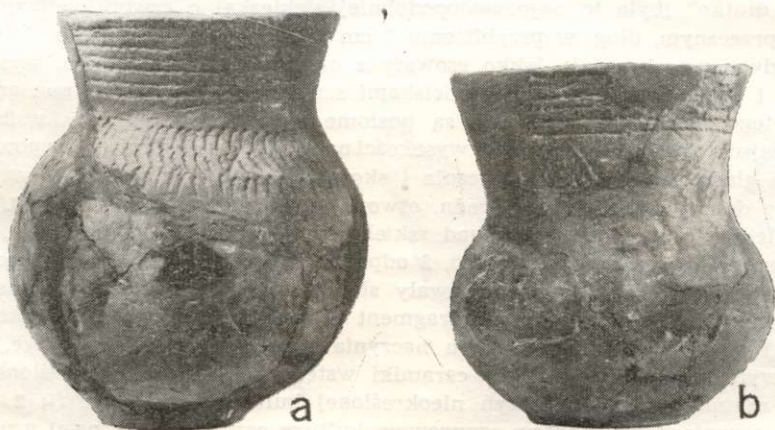
Opis inwentarza:

Puchar z ornamentem sznurowym i stempelkowym; powierzchnia gładzona; domieszka piasku; barwa jasnołązowa; wypalenie dobre; wys. 18–19 cm,

Ryc. 165. Plany grobów 297 (a) i 297 a (b)

Wg dokumentacji polowej

Ryc. 166. Naczynia z grobu 297

a $\frac{2}{3}$ w.n., b $\frac{1}{3}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

średn. brzuśca 15,5 cm (ryc. 165 b I, 166 a). Siekierka gładzona przy ostrzu, wykonana na zeolizowanym ułamku krzemienia; ostrze łukowato wygięte jak u ciosa, ponadto na jednym końcu (strzałka) charakterystycznie ścięte; krzemień świeciechowski; dług. 9 cm (ryc. 165 a II, 173 c). Siekierka o przekroju czworobocznym; wykonana ze skały przypominającej łupek ilasty, barwy jasnożółtej i brązowej; na tyłcu łódkowato zwężona; dług. 7,2 cm (ryc. 165 b III, 173 d).

W zbiorach znajduje się kilka ułamków puchara znalezionych, wg metryki, w niszy grobowej. Są to ułamki lejowatego pucharu z ornamentem sznurowym, o powierzchni słabo gładzonej, glina z domieszką piasku, barwa ciemnobrunatna, wypalenie dobre, wys. 14 cm, średn. brzuśca 13,5 cm (ryc. 166 b). Z niszy, wg metryki, mają też pochodzić skorupka nieokreślonej kultury, odłupek z krzemienia czekoladowego, ułamek polepy i 2 połówki muszli małży. W notatkach połowych brak danych o kulturowym wypełnisku krypty ponad szkieletem, wobec czego związek zabytków z grobem, a zwłaszcza puchara, należy przyjąć z zastrzeżeniem.

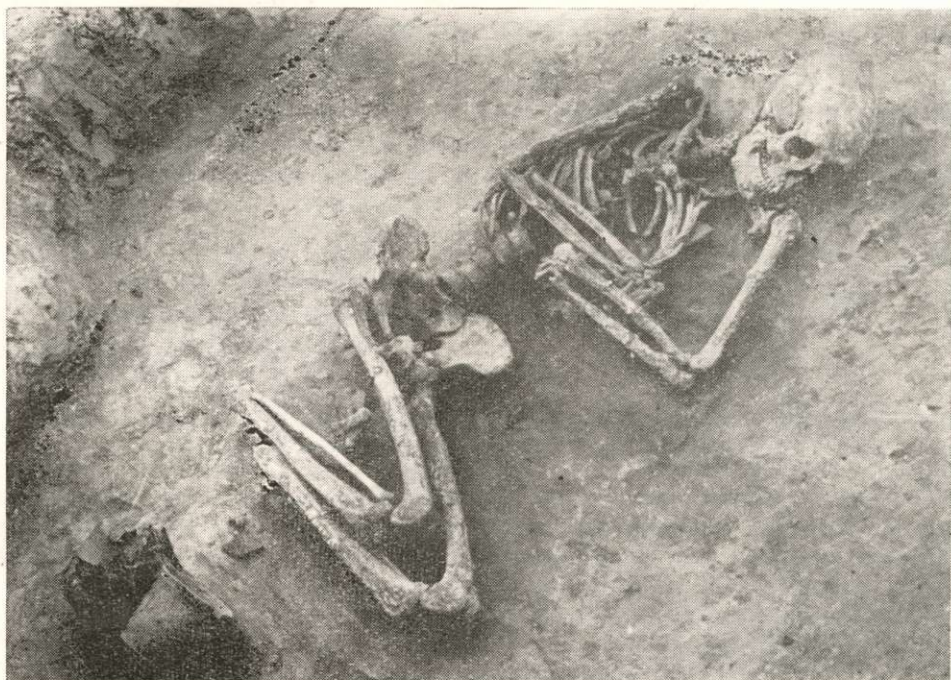
Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej.

48. Grób 297 a

Znajdował się on blisko grobu 297, tak że „niewielka część grobu leżała ponad grobem i niszą 297. Większa część tego grobu leżała wysunięta w stronę północno-wschodnią”. W dokumentacji jest tylko schematyczny przekrój ukazujący położenie dna grobu 297 a względem dna grobu 297 (ryc. 164 c). O tym, że grób 297 a zachodził na niszę 297 świadczy także wzmianka w notatkach, że grób niszowy jest starszy, gdyż w przeciwnym razie podczas budowania krypty natrafiono by na grób 297 a. Brak jednak bliższych danych na ten temat, toteż trudno przyjąć stwierdzenie wzajemnej chronologii grobów. Wymiary grobu: 200 × 140 × 120 cm. Na dnie leżał na lewym boku skurczony szkielet ludzki wydłużony w kierunku N—S (ryc. 165 a, 167). Ręce miał zgięte w łokciach i położone w pasie, nogi silnie podkurczone, na planiku widać, że brak większej części kości stóp. W lewej ręce, między kciukiem a palcem wskazującym, leżała muszla małża (IV), a w pobliżu żuchwy — skorupa bez ornamentu (VI), koło miednicy odłupek z krzemienia świeciechowskiego ze zeolizowanej kongrecji (V), z kolei koło nóg znajdowało się krzemienne „dłutko” (była to najprawdopodobniej siekierka) o czworobocznym przekroju poprzecznym, dług. w przybliżeniu 7 cm (III, zag.), a obok niego stały przechylone dwa pucharki: lekko esowaty z ornamentem sznurowym, wys. 8 cm (II, zag.) i doniczkowaty zdobiony odciskami sznurka. Na ściankach pucharka doniczkowatego, wewnątrz, widoczne są poziome wypukłości i bruzdy wskazujące jakby miejsca złączenia (4 na całej wysokości naczynia) taśm glinianych; powierzchnia słabo gładzona; domieszka tłuczni i skorup; barwa brudnożółta i czarniawa; wypalenie dobre; wys. 10,8 cm, średn. otworu 11,5 cm (ryc. 165 a I, 168 a).

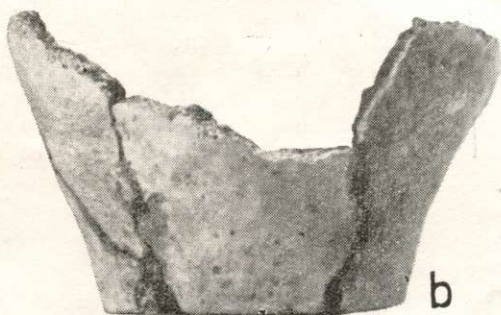
Z kolei w jamie grobowej ponad szkieletem, jak podano w notatkach, znaleziono skorupy bez ornamentu, szydło, 2 odpadki krzemienne i kości bydłce. Z tej grupy materiałów w zbiorach zachowały się: 47 skorup neolitycznych, na które składają się: 5 skorup tworzących fragment dolnej części naczynia nieokreślonej kultury (ryc. 168 b); ułamek wylewu naczynia nieokreślonej kultury (ryc. 169 b); ułamek wylewu naczynia kultury ceramiki wstęgowej bliżej nie określonej (ryc. 169 a); 2 ułamki wylewów naczyń nieokreślonej kultury (ryc. 169 c, f); 2 ułamki wylewu naczynia z ornamentem sznurowym kultury ceramiki sznurowej grupy bliżej nie określonej (ryc. 169 j); ułamek szyjki naczynia z ornamentem sznurowym kultury amfor kulistych (ryc. 169 g); ułamek naczynia z ornamentem sznurowym i parą guzków kultury amfor kulistych (ryc. 169 h); 2 skorupki z ornamentem stem-

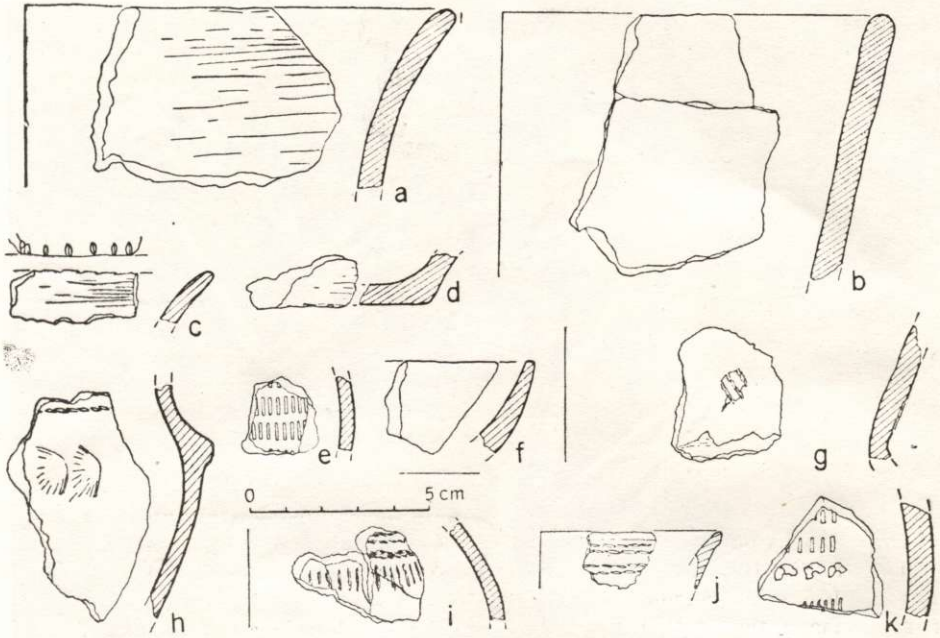

Ryc. 167. Wnętrze grobu 297 a

Fot. z archiwum PMA

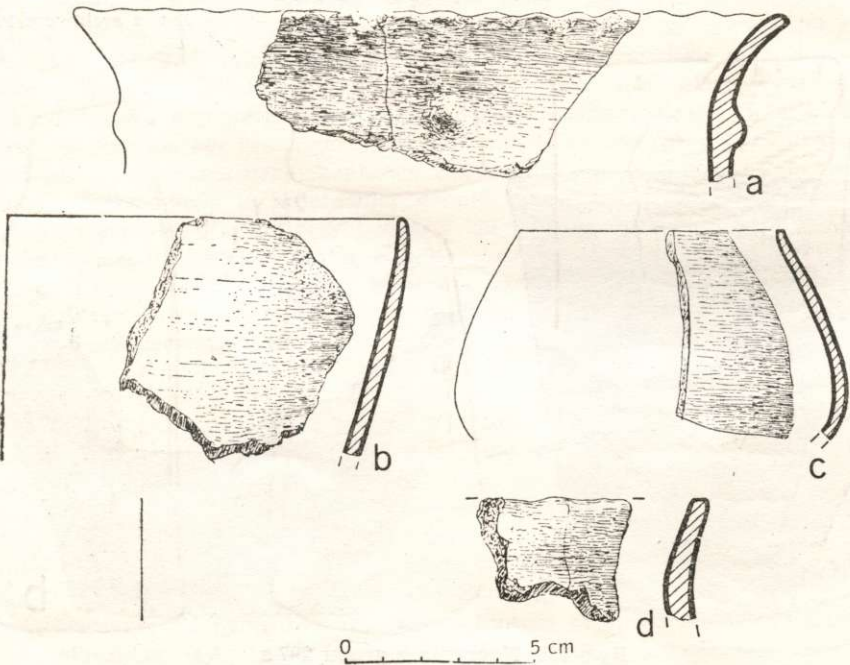
Ryc. 168. Naczynia z grobu 297 a
a $\frac{1}{2}$ w.n., b $\frac{2}{5}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 169. Ceramika z grobu 297 a

Rys. Z. Krzak

Ryc. 170. Ceramika z grobu 297 a

Rys. J. Lupina

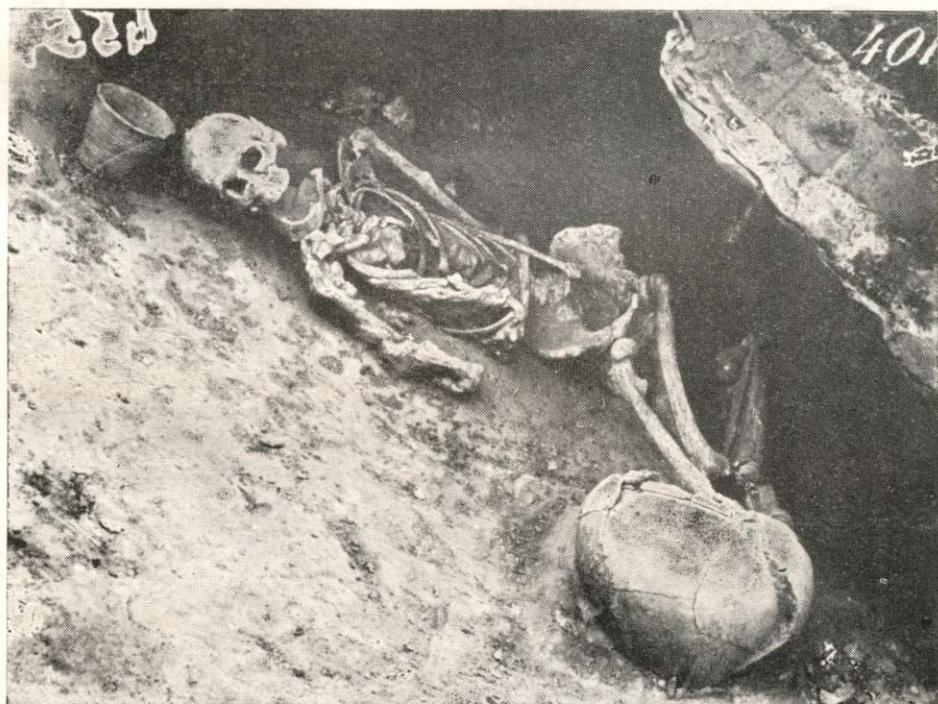
pelkowym kultury amfor kulistych (ryc. 169 e, k); skorupka z ornamentem sznurowym i stempelkowym kultury ceramiki sznurowej grupy bliżej nie określonej (ryc. 169 i); 2 ułamki dolnej części naczyń nieokreślonej kultury (ryc. 169 d); 12 skorup kultury amfor kulistych; 17 skorup nieokreślonej kultury. Ponadto odpadek i odłupek z krzemienia czekoladowego.

W zbiorach znajduje się też 21 skorup kultury ceramiki malowanej zaopatrzonych w metrykę dotyczącą przedmiotu II; a wiadomo, że II dotyczy pucharu poświęconego dla grobu pewnie, co razem wzięwszy podważa przynależność skorup do grobu. Są to ułamki z różnych naczyń, m.in. 8 fragmentów górnej części naczyń (ryc. 170 a—d) oraz 3 ułamki ze śladami białego malowania.

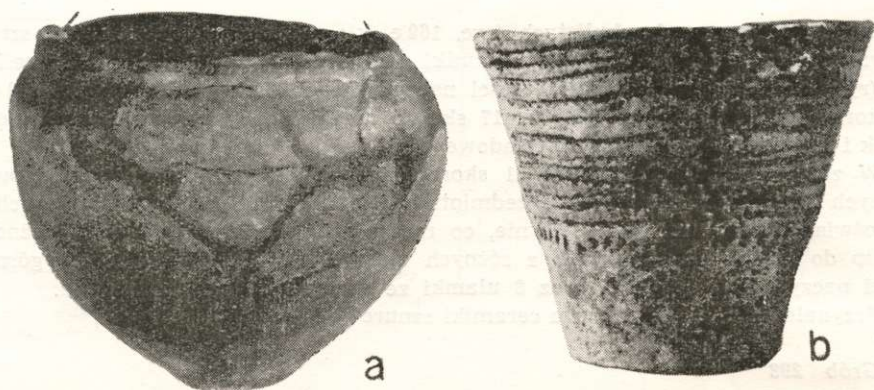
Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej.

49. Grób 298

Był to grób niszowy, zwrócony wejściem ku E. Szerokość krypty wzdłuż kierunku E—W 200 cm, głębokość 140 cm, największa wysokość 70 cm (ryc. 161 b, 164 d, 171). W odległości 50 cm przed niszą leżał częściowo utracony, owalny, spłaszczony gład o wymiarach $90 \times 80 \times 15$ cm. Z kolei, sądząc ze zdjęcia, między gładem a grobem znajdowało się nieregularne skupienie częściowo spiętrzonych kamieni, wśród których w jednym miejscu widać parę kości (por. ryc. 157). Średnica skupienia wynosiła około 150 cm. W notatkach brak wzmianki o skupieniu kamieni. Ze względu na bliskość grobu 298 zarówno gład, jak i kamienie można wiązać z tym grobem. Na skraju niszy leżał w pozycji skurczonej na

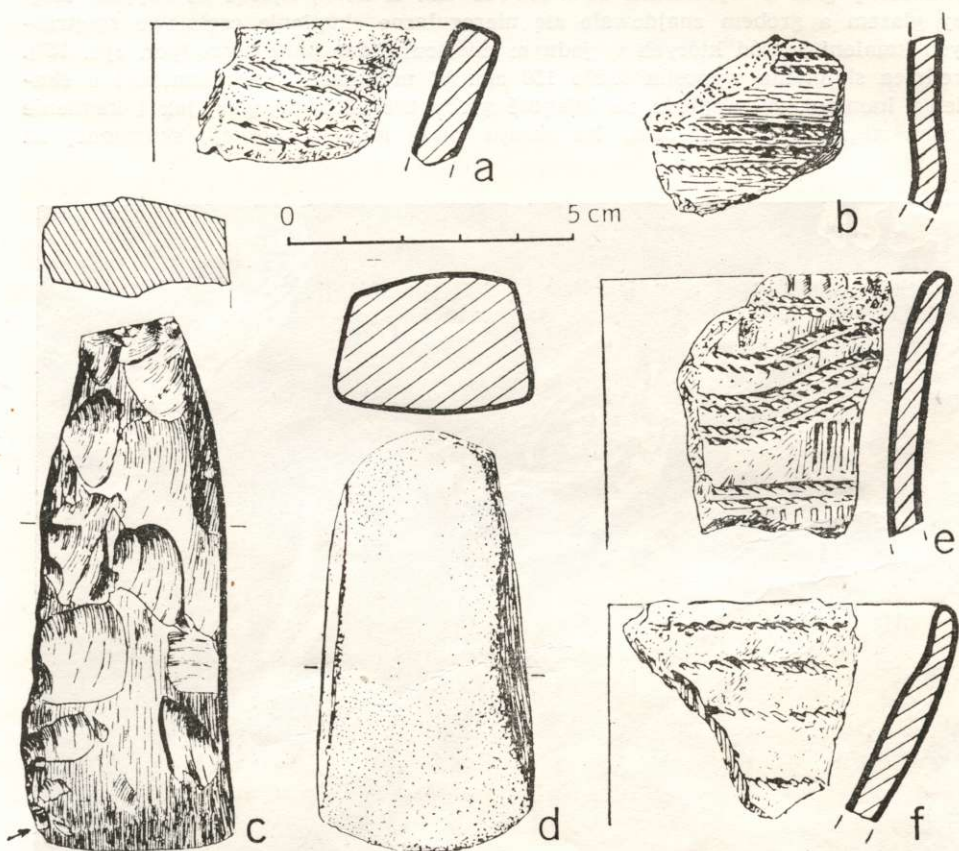

Ryc. 171. Wnętrze grobu 298

Ryc. 172. Naczynia z grobu 298
a $\frac{2}{11}$ w.n., b $\frac{3}{8}$ w.n.

Fot. S. Biniewski

Ryc. 173. Inwentarz z grobów 297 (c, d) i 298 (a, b, e, f)
a, b, e, f — ceramika, c — siekierka krzemienista, d — siekierka kamienna

Rys. Z. Krzak i J. Łupina

prawym boku szkielet ludzki zorientowany w kierunku S—N. Klatka piersiowa na wznak, ręce opuszczone wzdłuż ciała i przedramieniem ułożone w pasie. Część drobnych kości, głównie nóg i rąk, sądząc ze zdjęcia i planiku, nie zachowała się. Koło czaszki stał pucharek doniczkowaty (II), koło nóg przechylona amfora (III), koło ramienia lewej ręki siekierka krzemienienna o grubym tyłcu dług. 7 cm (I). Z kolei w niszy ponad szkieletem znaleziono, jak podają notatki, trochę skorup z ornamentem sznurowym, wiór z krzemienia świeciechowskiego i węgielki.

Opis inwentarza:

Baniasta amfora dwuoszna zdobiona na szyjce odciskami sznurka; poniżej szyjki dwa uszka poziomo przekłute; pod nimi pozioma dookólna listwa z podwójnym szeregiem nacięć; powierzchnia słabo gładzona; domieszka skorup; barwa brudnoczerwona; wypalenie dobre; średn. brzuśca 32 cm (ryc. 161 b III, 172 a). Pucharek doniczkowaty z ornamentem sznurowym i dołkowym; wewnątrz poziome bruzdy i wyniosłości — jakby ślad kilku taśm; powierzchnia słabo gładzona, nierówna; domieszka skorup; barwa brudnożółta i szara; wypalenie dobre; wys. 11,5 cm, średn. otworu 14 cm (ryc. 161 b II, 172 b). Krzemienienna siekierka z grubym tyłcem, dług. około 10 cm (ryc. 161 b I, zag.).

Materiał znaleziony w wypełniku jamy ponad szkieletem obejmował: 9 ułamków ceramiki kultury amfor kulistych, w tym 2 z ornamentem sznurowym (ryc. 173 b, f); 4 ułamki ceramiki kultury złockiej, w tym ułamek dolnej części naczynia; skorupkę z ornamentem sznurowym i stempelkowym oraz ułamek wylewu misy z ornamentem sznurowym i stempelkowym (ryc. 173 e); 2 ułamki wylewu naczynia kultury ceramiki sznurowej grupy bliżej nie określonej, z ornamentem podwójnych poziomych linii sznurowych, powierzchnia gładzona, domieszka piasku i skorup, barwa brudnoczerwona, wypalenie dobre (ryc. 173 a); 27 skorup niejednorodnych pod względem technologicznym kultury nie określonej; 2 okruchy kości, w tym jeden przepalony; okruch wapienny.

Przynależność grobu: kultura ceramiki sznurowej.

ZNACZENIE MATERIAŁÓW

Ze względu na analizę całości materiałów kultury złockiej w odrębnej monografii, w niniejszej pracy ograniczono się do niektórych tylko uwag na temat cmentarzyska „nad Wawrem”. Po „Grodzisku I i II” jest ono drugim dużym cmentarzyskiem ze Złotej. Są to największe dotychczas znane cmentarzyska kultury złockiej. Łącznie obejmują one co najmniej $\frac{3}{4}$ ogółu materiałów tej kultury, znanej na Wyżynie Małopolskiej z kilkudziesięciu stanowisk. Tworzą one dwie części najprawdopodobniej jednego rozległego cmentarzyska usytuowanego na południowo-wschodniej krawędzi wyżyny lessowej w Złotej¹. Ciekawe, że groby odkryte w pobliskim Samborcu również leżą na wzgórzach lessowych nad doliną Wisły, na przedłużeniu cmentarzysk złockich². Domniemane cmentarzysko w Złotej miałoby ponad 1500 m długości i liczyłoby około 300 grobów. Jeśli najostrożniej przyjmiemy przeciętnie 2,5 szkieletu na jeden grobowiec, otrzymamy łącznie 750 pochowanych tu osobników. Na tle innych neolitycznych cmentarzysk Europy środkowej jest to liczba wysoka. Mimo to cmentarzyska złockie nie przedstawiają dziś pełnej wartości naukowej jako duże zbiorowości grobów, wskutek bowiem nieumiejętnych poszukiwań amatorskich prowadzonych przed I wojną światową znaczna ich ilość została naruszona częściowo bądź całkowicie, przy czym przeważnie brak ich dokumentacji. Sytuację pogarsza jeszcze fakt, że z kolei materiały uzyskane w czasie badań fachowych zostały wskutek zamieszek wojennych częściowo naruszone, a przede wszystkim pozbawione znacznej części dokumentacji. Mając powyższe na uwadze należy korzystać z przytoczonych materiałów szczególnie ostrożnie i krytycznie. Za zespoły bez wątpienia pewne należy uznać te, których inwentarz jest wyraźnie poświadczony notatkami polowymi i zdjęciami.

¹ Przemawiałyby za tym kości ludzkie i kamienie wyorywane przez rolników ze Złotej na polach znajdujących się między „Grodziskiem” a „nad Wawrem”.

² J. Drabowicz, *Starożytne wykopaliska*, „Głos Narodu”, nr 254, 1917, s. 2; J. Marciniak, *Dwa groby kultury złockiej z Samborca*, pow. Sandomierz, „Materiały Archeologiczne”, t. 2: 1960, s. 73 n.; J. Kamieńska, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Samborcu*, pow. Sandomierz, w 1963 roku, Spraw. Arch., t. 17: 1965, s. 80.

Sceptycznie natomiast trzeba podchodzić do materiałów, których jedynym dokumentem związku z grobem jest metryka. Zastrzeżenie to odnosi się także do materiałów opublikowanych wcześniej. Tym niemniej cmentarzysko zawiera szereg cennych zespołów grobowych i wnosi wiele istotnych danych do pogłębienia problemu kultury złockiej.

Przed wszystkim cmentarzysko „nad Wawrem” powiększa listę typów narzędzi, ozdób, a zwłaszcza ceramiki, nie znanych dotychczas w kulturze złockiej. Wśród narzędzi krzemiennych są to: siekierka z krzemienia pasiastego, przypominająca wyroby kultury ceramiki sznurowej (ryc. 107 b), rylce (ryc. 51 d, 91 b i in.), szereg narzędzi odłupkowych (ryc. 76 b, 88 b i in.), noże na wiórach typowych (ryc. 19 e, 41 f i in.) i atypowych (ryc. 14 e i in.), narzędzie zaczątkowe (ryc. 80 c) oraz nowa odmiana rdzenia odłupkowego (ryc. 99). Narzędzia krzemienne są wykonane z surowców: świeciechowskiego, pasiastego, nieokreślonych i — co zasługuje na podkreślenie — nadbużańskiego, zw. też wołyńskim, który ma tu charakter importu³ (ryc. 27 f, 32 d, f). Są też liczne serie odłupków uzupełniające dane o przemysłach krzemiennych kultury złockiej (np. w grobie 28). Z narzędzi kamiennych przybył tłuk (ryc. 9 j). Wśród wyrobów kościanych wyróżniają się przedmioty o nieokreślonym przeznaczeniu (ryc. 33 h, 130 b—h).

Ozdoby obejmują m.in. zawieszki bursztynowe owalne (ryc. 70 g) i w kształcie toporka (ryc. 71 a). Ich przynależność do kultury złockiej budzi jednak wątpliwości, gdyż w grobie 61 nie było przedmiotów mających odpowiedniki w pewnie określonych zespołach tej kultury. Dalejszymi świadectwami jest potwierdzone występowanie krążków bursztynowych z ornamentem w kształcie krzyża, tzw. tarczek słonecznych (ryc. 76 c). Zwracają też uwagę liczniej występujące skrzydełkowate wisiorki kościane, jak się zdaje, noszone parami, co można przyjąć, gdy się je porówna ze znaleziskami z Bliskiego Wschodu (ryc. 19 b)⁴. Po raz pierwszy w inwentarzu stwierdzono kiel dzika (ryc. 27 g).

Liczne są też nowe formy, a także odmiany dotychczas znanych rodzajów naczyń. Dotyczy to przede wszystkim form przypominających styl kultury ceramiki sznurowej. Są to: puchar żłobkowany (ryc. 24 d), pucharki esowate z ornamentem rytym bądź odciskami paznokcia lub bez ornamentu (ryc. 105 b, 113 e, 135 d), czarka na nóżce (ryc. 30 c), miseczka w kształcie ściętego stożka (ryc. 36 b), „sznurowa” amfora czworo-

³ Warto dodać, że z surowca tego są wykonane noże znalezione w pochówkach „sznurowców” w grobach 42(354) i 43(355) na stanowisku „Grodzisko I” w Złotej, Z. Krzak, *Materiały do znajomości kultury złockiej*, Wrocław 1961, ryc. 91 b, 100 f, gdzie surowiec noży nie został dokładnie określony.

⁴ *The Dawn of Civilisation*, London 1961, s. 56, ryc. lewa. Ludność nadczarnomorska wykonywała takie wisiorki m.in. z miedzi i brązu, T. B. Popova, *Plemięna katakombnej kultury*, Moskwa 1955, s. 105, tab. I 1.

uszną (ryc. 8 d), amfora dwuoszurna z ornamentem zygzakowatym (ryc. 104 d), „sznurowa” amfora trójuszurna (ryc. 47 f), amforka trójuszurna przypominająca puchar (ryc. 113 a), a przede wszystkim nowe odmiany amfor typu turyńskiego (ryc. 24 b, 78 a, 98 a)⁵. Te ostatnie, znane w ilości kilkunastu zarówno z grobów „nad Wawrem”, jak i z „Grodziska”, wśród ogółu naczyń wyróżniają się tym, że brak wśród nich typu standardowego, powtarzającego się, jak to zwykle mamy w przypadku innych naczyń znanych w takiej ilości. Każda z amfor ma odrębne cechy technologiczne. Przeważnie są to cechy właściwe ceramice sznurowej, do nader nielicznych należą okazy mające glinę (również każdy inną) występującą u standardowych, klasycznych naczyń grobowych kultury złockiej. Lista naczyń, które wyodrębniają się „sznurowymi” cechami technologicznymi jest obszerniejsza i obejmuje nie tylko amfory turyńskie. Przedstawia je poniższy wykaz obejmujący egzemplarze najwyraźniejsze, niewątpliwe „sznurowe” i inne:

Nr grobu	Rodzaj naczynia	Ryc.	Glina
5	amfora VI	24 a	nieokreślonej kultury
5	„ IX	24 b	„ „
5	puchar XI	24 d	„ „
10	naczynie VIII	36 d	„ „
14	amfora XVIII	47 f	kultury ceramiki sznurowej
37 (?)	„ V	66 a	„ amfor kulistych
76	„ III	78 a	„ ceramiki sznurowej
196	„ I	98 a	„ „ „
237	amforka	113 a	„ „ „

Do nie znanych dotychczas form należą dwie niby-amforki (ryc. 36 d, 105 a), nie wiadomo, jakiej proveniencji kulturowej. Różnią się one od pozostałej ceramiki z grobów złockich formą, ornamentem, a jedna także gliną. Wymienić też należy niezdobioną misę z guzami (ryc. 97 a), puchar lekko owalny (ryc. 67 b), puchar esowaty z uszkami (ryc. 36 a), puchar o zachylnym wylewie (ryc. 46 e) i grubościenny puchar esowaty bez ornamentu (ryc. 47 b) jako dalsze nowości w zakresie form złockich.

⁵ A. Bydłowski, *Mogiły w Jackowicy w powiecie lipowieckim w gub. kijowskiej*. „Światowit”, t. 6: 1905, kurhan XXI, s. 1—2; J. Głosik, *Wołyńsko-podolskie materiały z epoki kamiennej i wczesnej epoki brązu w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, „Materiały Starożytne”, t. 8: 1962, tab. XXIX 12; G. Loewe, *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik*, Teil I: *Thüringen*, Halle (Saale) 1959, tab. 1 n.; H. Lucas, *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik*, Teil II: *Saalemündungsgebiet*, Berlin 1965, tab. 1 n.; J. Machnik, *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław 1966, tabl. 1 n.

Wyróżnia się też pokrywka z wyobrażeniem postaci ludzkiej (ryc. 40 d), przedstawieniem poświadczonym już wcześniej⁶. Na wielu naczyniach można znaleźć ślady techniki wałeczkowej, stosowanej powszechnie przy lepieniu (ryc. 12 b, 13 a, 19 a, f, 31 b i in.). Materiały z grobów kultury złockiej przedstawia tabela na końcu pracy.

W zakresie formy grobów typem pewnie poświadczonym jest jak dotąd grobowiec kryptowy, którego najlepszą ilustracją jest grób 75 (ryc. 73). Szereg danych wskazuje, że ten typ grobu był częstszy, niż przyjmowano dotychczas. Już w odniesieniu do grobów na „Grodzisku II” zwrócił na to uwagę L.S. Klejn⁷. Jeśli hipotetycznie przyjąć, że pierwotnie przeważały groby niszowe, można znaleźć wyjaśnienie szeregu trudnych do wytłumaczenia znalezisk, jak luźne kamienie (np. w grobach 2, 21, nadto w grobie 21 publikowanym przez W. Antoniewicza⁸), wnęka (np. w grobach 233, 234, 237) bądź ciemne wypełnisko pewnej części grobu (np. w grobie 2) jakby w miejscu domniemanego wejścia. Elementy niszy mimo naruszenia zachowały się wyraźnie w grobach 235 i 260. Da się tu wyróżnić ślady krypty, przedsionka i zastawę kamienną (ryc. 109, 133). Nawet w przypadku, gdy ślady budowy grobu nie zachowały się, rozmieszczenie bruku, szkieletów i inwentarza oraz orientacja geograficzna przypominają sytuację w grobach niszowych pewnych (np. nr. 3, 4, 9, 22, 23, 76, 97, 195 i 196). Określenie typu tych oraz wielu innych grobów pozostaje jednak otwarte. Warto dodać, że szereg grobowców o nie znanej nam budowie miał dostęp do komór, o czym świadczy grób 5, w którym kości zapewne wcześniej pochowanego osobnika przypuszczalnie odgarnięto na bok w czasie grzebania drugiego zmarłego (ryc. 20, 21). Można przypuszczać, że wskutek erozji gruntu, którą najostrożniej można ocenić na mniej więcej jeden metr, uległy zniszczeniu niektóre groby niszowe i ewentualnie innych typów. Głębokość zachowanych grobów po uwzględnieniu brakującej jednometrowej warstwy zerodowanej sięgałaby 300 cm. Wypadnie natomiast sprostować twierdzenie o masowym występowaniu w kulturze złockiej grobów jamowych, gdyż po krytycznej analizie danych, w ślad za L.S. Klejnem, nie znajdujemy na to przekonujących argumentów. Wyjątkiem byłby grób 30 (399a) na „Grodzisku I”, który można uważać za prawdopodobnie jamowy ze względu na znaczną głębokość i małe rozmiary⁹.

⁶ L. Kozłowski, *Epoka kamienia na wydmach wschodniej części Wyżyny Małopolskiej*, Lwów 1923, tab. XXII 13; Krzak, *Materiały...*, ryc. 128 d.

⁷ L. S. Klejn, *Obecność elementów południowo-wschodnich w późnoneolitycznych kulturach Małopolski*, Arch. Pol., t. 9: 1964, z. 2, s. 371 n.

⁸ W. Antoniewicz, *Eneolityczne groby szkieletowe we wsi Złota w pow. sandomierskim*, Wiad. Arch., t. 9: 1925, z. 3/4, s. 192 n.

⁹ Krzak, *Materiały...*, s. 69 n.

Zjawiska zaobserwowane w zakresie obrządku grzebalnego raczej nie wnoszą nowych ustaleń, natomiast potwierdzają szereg spostrzeżeń poczynionych w związku z grobami już znanymi.

Cmentarzysko „nad Wawrem” wnosi szereg danych do zagadnienia chronologii i charakteru kultury złockiej¹⁰. Jak wiadomo, w kulturze tej występują zjawiska i przedmioty nawiązujące do kilku kultur końcowoneolitycznych: pucharów lejkowatych, ceramiki promienistej, amfor kulistych, ceramiki sznurowej i pucharów dzwonowatych. Toteż ustalenia chronologiczne dotyczące tych kultur rzucają światło na chronologię kultury złockiej i odwrotnie. W świetle dotychczasowych danych za najstarszą uchodzi kultura pucharów lejkowatych, za najmłodszą — kultura pucharów dzwonowatych¹¹. W związku z tym niemałe znaczenie dla zagadnienia podziału grupy złockiej na etapy rozwojowe mają w tym kontekście przede wszystkim dwa groby: 14 i 4. Grób 14 zawiera zespół ceramiczny „pucharowo-promienisty” (tzn. nawiązujący zarówno do kultury pucharów lejkowatych, jak i do kultury ceramiki promienistej), składający się z naczynia workowatego (ryc. 46 d), kubka z *ansa lunata* (ryc. 46 c) i pucharka esowatego (ryc. 47 b). Podobne rodzaje naczyń w osadach kultury pucharów lejkowatych w Małopolsce występują łącznie — bądź naczynie workowate i kubek z *ansa lunata*¹², bądź naczynie workowate i puchar esowaty¹³. Powiązania grupy złockiej z kulturą pucharów lejkowatych nie ograniczają się do jednego grobu. Zagadnienie to wykracza jednak poza ramy niniejszych uwag¹⁴. Zwraca też uwagę grób 252 ze względu na 3 narzędzia krzemienne (ryc. 131 a—c), które łudząco przypominają wyroby krzemienne kultury pucharów lejkowatych występujące w osadach na „Gawroncu” w Ćmielowie,

¹⁰ Zagadnienie charakteru kultury złockiej zostało przedstawione w artykule będącym streszczeniem rozprawy doktorskiej pt. *Kultura złocka*, por. Z. Krzak, *Recent Results of Research on Złota Culture*, *Archaeol. Pol.*, t. 12: 1969, (w druku). Por. też Z. Krzak, *The Złota Culture*, [W:] *The Neolithic in Poland* Wrocław 1970, s. 333 n., jak również tegoż, *Kultura złocka*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie”, m-ce I—VI, 1961, s. 17 n.

¹¹ Zagadnienie chronologii eneolitycznych kultur Małopolski i datowanie kultury złockiej jest omówione w odrębnym artykule Z. Krzaka, *Wstęp do chronologii kultury złockiej*, „Światowit”, t. 29: 1969, s. 95 n. Por. też E. Neustupný, *Contribution to the Eneolithic Period in Poland*, [w:] *L'Europe à la fin de l'Age de la Pierre*, Praha 1961, s. 441 n.

¹² B. Balcer, *Stanowisko Pieczyska (Zbrza Wielka) w Zawichoście—Podgórz, pow. Sandomierz, w świetle pierwszych wykopalisk*, *Wiad. Arch.*, t. 32: 1966 (1967), ryc. 21 i in.; Z. Podkowińska, *Osada neolityczna na górze Gawroniec w Ćmielowie, pow. Opatów*, *Wiad. Arch.*, t. 17: 1950, z. 2/3, tab. XXXVII n.

¹³ Balcer, *op. cit.*, s. 299, jama 2 b; także zbiory PMA w Warszawie.

¹⁴ Zagadnienie to jest przedstawione obszerniej w monografii, Krzak, *Kultura...*, praca doktorska, s. 44 n.

pow. opatowski, i „Pieczyskach” w Zawichoście, pow. sandomierski¹⁵. Wskazana jest ostrożność w wyciąganiu wniosków, gdyż związek narzędzi z grobem jest poświadczony wyłącznie metrykami, a w notatkach polowych nie ma dokładnego spisu inwentarza. Z drugiej jednak strony brak podstaw do wykluczenia krzemieni z inwentarza grobu 252. Sprawa jest więc otwarta. Z kolei w grobie 4 znaleziono m.in. kubek w stylu ceramicznym kultury pucharów dzwonowatych (ryc. 17 c)¹⁶. Daje to drugi chronologiczny punkt wyjścia do rozwojowego ujmowania kultury złockiej.

Możliwość wykrycia dalszych poziomów chronologicznych można widzieć w grobowcach, które zawierają pochówki i zespoły inwentarza składane w różnych odstępach czasu, jak np. w grobach 5, 9, 196 i in., a także we wspomnianych grobach 4 i 14. Trudno jednak znaleźć w poszczególnych grobowcach dane umożliwiające niewątpliwe określenie wzajemnej chronologii poszczególnych grup inwentarza. Tak na przykład w grobie 5 (ryc. 20, 21) zwracają uwagę szkielety: jeden pośrodku bruku, sądząc z układu przypuszczalnie męski¹⁷, drugi jakby zsunięty na bok, pierwotnie położony najprawdopodobniej na prawym boku, a więc być może żeński, nadto dwa zespoły ceramiki. Ze względu na zniszczenie misy X można przypuszczać, że inwentarz w części południowej (naczynia X, XI, ryc. 24 d, e) jest starszy od lepiej zachowanego zespołu w części wschodniej (naczynia VI—IX, ryc. 24 a—c). Nie jest to jednak pewne. Przypuszczenie zyskuje na prawdopodobieństwie, gdy się weźmie pod uwagę, że inwentarz lepiej zachowany znajduje się, podobnie jak w pochówkach męskich pewnych, w nogach szkieletu złożonego później, natomiast inwentarz gorzej zachowany, na podobieństwo pochówków żeńskich, znajdowałby się pierwotnie od strony głowy szkieletu zsuniętego na bok. W innym znów grobie (196) niewątpliwie poziomy chronologiczne tworzą dwa szkielety oddzielone od siebie warstwą ziemi (ryc. 95, 96), lecz stratygrafia nie dotyczy inwentarza, który niestety znajdował się na poziomie szkieletu dolnego, starszego.

Wyraźniejszą sytuację stratygraficzną można zaobserwować w grobowcu 237. Zasluguje w nim na uwagę ślady zniszczenia jakiegoś pochówki, po którym w wypełniku zachowały się zęby, fragmenty szczęki ludzkiej i potłuczone naczynia. Znaleźiska te nie zostały w notatkach polowych opisane tak dokładnie, jak pochówki na dnie, jednak za występowaniem resztek grobu świadczy, poza kośćmi ludzkimi, głównie ce-

¹⁵ Podkowińska, *Osada...*, tab. XXIX. Por. też zbiory PMA w Warszawie.

¹⁶ J. Żurawski, *Pierwsze ślady kultury pucharów dzwonowatych w Polsce*, „Wiad. Arch.”, t. 11: 1931, ryc. 8, tabl. XXIII 3.

¹⁷ Mężczyzn kładziono przeważnie na lewym boku głową ku południowemu wschodowi, a kobiety — przeciwnie; Krzak, *Kultura...*, praca doktorska, s. 154.

ramika, na którą składa się paręset ułamków, przy czym większa część pochodzi zaledwie z paru naczyń mających cechy technologiczne ceramiki grobowej (naczynia z grobów odznaczają się na ogół słabym wypaleniem i niestarannym wykonaniem). Chodzi przede wszystkim o liczne ułamki amfory (ryc. 114 b), misy (ryc. 113 b) i naczynia szerokootworowego (ryc. 117 a) oraz skorupy z innych nieokreślonych naczyń. Stan zachowania i zbyt lakoniczny opis grobu nie pozwalają stwierdzić, czy uszkodzenie pochówka jest wynikiem zakładania innego grobu, czy może wiąże się raczej z celowym grzebaniem w tej samej krypcie zmarłych w późniejszym okresie. Co się tyczy szkieletów na dnie grobu, najostrożniej biorąc, tylko jeden (A) w części zachodniej, wyposażony w „sznurową” amforekę trójuszną (ryc. 113 a), jako najlepiej zachowany można uznać za młodszy od materiałów z wypełniska grobu, zarówno gdy przyjmiemy sytuację pierwszą, jak i drugą. Trudniej jest o wnioski dotyczące chronologii względnej pozostałych pochówków. Nie da się natomiast wiązać z domniemanym zniszczonym pochówkiem szeregu innych, drobnych zabytków (ryc. 114 a, 115 a, c, d, 116 a—c, 117 b, c), gdyż mogą to być m. in. ślady dawniejszego osadnictwa. Do tej ostatniej grupy z dużym prawdopodobieństwem można byłoby zaliczyć skorupy kultury amfor kulistych typu osadniczego (ryc. 115 b, e, f, 116 d), gdyby poza metryką ich związek z grobem potwierdzały także notatki polowe. Niestety, podobnie jak w innych przypadkach nie ma szczegółowych spisów zawartości wypełniska grobowego.

Brak spisu inwentarza jest powodem, że nie możemy przyjąć za pewne występowania domieszek różnych kultur w wypełnisku wielu innych grobów (nr 1, 2, 7, 9, 11, 21—23, 28, 37, 75, 76, 97, 196, 241), nie można bowiem wykluczyć pomieszania niektórych materiałów i metryk podczas wojny. Sytuację pogarsza fakt, że np. w przypadku, gdy zachowała się dokumentacja, brak z kolei pewności, czy grób był nienaruszony do momentu eksploracji (nr 18, 83, 243). Poza wspomnianym grobem 237 mechaniczna domieszka skorup kultury złockiej jest pewnie poświadczona w grobie 195, lecz niewiele to wnosi do zagadnienia chronologii. Z kolei jest szereg grobów z materiałami luźnymi, nie określonymi pod względem kulturowym (nr 4, 5, 10, 61, 233, 244, 245, 254, 292). Warto zaznaczyć, że do najczęstszych, choć przeważnie niepewnych, należą domieszki kultury złockiej i kultury amfor kulistych (groby 2, 7, 9, 11, 18, 21, 22, 28, 37, 75, 76, 83, 97 — niepewne, 195 — pewne i 196, 237 — niektóre domieszki pewne), co można tłumaczyć obecnością na stanowisku „nad Wawrem” osady, która leżała w bezpośrednim sąsiedztwie i częściowo w obrębie cmentarzyska od jego północno-zachodniej strony.

Najbardziej interesujący pod względem chronologicznym jest zespół grobów kultury złockiej i kultury ceramiki sznurowej odkryty w obrębie

„jamy” 279. Należy jednak znowu podkreślić, że mimo dużej ilości materiału i mimo niewątpliwie zaistniałych tu danych stratygraficznych niewiele można dziś powiedzieć o wzajemnej chronologii obiektów ze względu na częściowe wyraźne przemieszanie i naruszenie w zbiorach zabytków z poszczególnych miejsc i grobów oraz na zbyt pobieżną i mało szczegółową relację w dziś zachowanych notatkach polowych. W świetle dostępnych danych wydaje się, że mamy tu do czynienia z ośmioma grobami oraz przypuszczalnie jednym grobem rozburzonym (nr I w części wschodniej), prawdopodobnie dwiema ewentualnie jedną dużą jamą osadniczą, zawierającą w części północno-zachodniej dwa zagłębienia połączone ze sobą tak, że całość sprawia wrażenie jednego wkopu, co w postaci ciemnej plamy widać na jednej z archiwalnych fotografii, ukazującej zarys obiektu tuż pod próchnicą. Jednolity zarys pokazany jest też na planikach polowych. W zarysie tym zwracają uwagę dwa oddalone od siebie skupiska materiałów typu osadniczego. Jedno znajduje się w części północnej (VIII—XX, XXIII, XXIV, XXVI), a drugie w zachodniej (V—VII, XIX, XXI, XXII, XXIV, XXV). Przestrzeń między nimi zawiera nawet partię jasnego lessu. Materiał w tych skupiskach był najliczniejszy na głębokości 30—ca 90 cm; w każdym razie na planiku polowym, przedstawiającym poziom na głębokości 100 cm, skupiska te już nie są zaznaczone, choć mamy pokazane tu zarysy wkopów. Niewątpliwie byłoby rzeczą interesującą i konieczną znać stosunek chronologiczny materiału z „jami” 279 do materiałów grobowych, lecz nie da się tego problemu pewnie rozstrzygnąć ze względu na wspomniany brak dokładnych spisów materiału luźnego znalezionej w wypełniku grobów. Tym niemniej warto omówić następującą sprawę. Zwraca uwagę fakt, że w odniesieniu do grobów kultury ceramiki sznurowej znajdujących się w południowo-wschodniej części cmentarzyska (nr. 293—295) nie ma w notatkach polowych żadnej wzmianki o ewentualnych domieszkach mechanicznych, co chyba nie jest rezultatem nieuwagi eksploratora, gdyż w wypadku grobów leżących w części północno-zachodniej (nr. 279, 296, 297, 297 a i 298) odpowiednie wzmianki istnieją. Trudno też określić przynależność kulturową domieszek. Jednakże, jeśli nawet pominąć szereg danych niepewnych, i tak pozostaną nam wzmianki o skorupach z ornamentem sznurowym, a więc należących albo do kultury złockiej, albo do kultury amfor kulistych, albo do kultury ceramiki sznurowej. Stwierdzono je w grobach 279 i 298, przy czym w ostatnim z nich, jeśli zawierzyć metrykom, występowałyby m.in. właśnie skorupy owych trzech kultur (ryc. 173 a, b, e, f). Z grobu 296 pochodziłyby tylko grociki kultury złockiej znalezionej pod brukiem, związany pierwotnie albo z „jamą” 279, albo z jakimś pochówkiem. Nie ma powodu wątpić, że domieszki w jednym grobach są wynikiem ich założenia w obrębie jam

ewentualnie „jamy” 279, a brak domieszek w innych grobach jest spowodowany po prostu ich położeniem w tej części, gdzie luźnych materiałów nie było bądź były bardzo nieliczne.

Pozostaje do rozwiązania kwestia przynależności kulturowej „jamy” 279. Z notatek polowych, w których wymienia się kilkakrotnie ceramikę z ornamentem sznurowym, wynikałoby, że chodzi o obiekt późnoneolityczny. Ornament sznurowy bowiem występuje pospolicie na ceramice kultur: złockiej, amfor kulistych i ceramiki sznurowej. W tych przypadkach, kiedy poza wzmiankami zachowały się też mniej lub bardziej pewne materiały, okazuje się, że jest to ceramika kultury złockiej (ryc. 141 h, 145 a, c, d, 146 e), kultury złockiej zmieszanej z k. amfor kulistych (ryc. 146 c, d, g, 147 b, c), kultury ceramiki sznurowej (ryc. 145 b, 158 f) i kultury amfor kulistych (ryc. 154 a—d, 155 a, c, 158, c, d, h). Dokładniejsze określenie przynależności kulturowej „jamy” 279 nie jest możliwe. W tym świetle jednak z dużym prawdopodobieństwem można przypuszczać, że skorupy z ornamentem sznurowym, stanowiące domieszkę w niektórych grobach, należą do tego samego kręgu kulturowego. Sumując można przyjąć, że groby krakowskiej grupy kultury ceramiki sznurowej (nr 279, 297, 297 a i 298) oraz przypuszczalnie grób kultury złockiej (nr 296) są młodsze od „jamy” 279 zawierającej materiał kultur: złockiej, ceramiki sznurowej i amfor kulistych. Niewiele to wnosi do zagadnienia chronologii, gdyż mieszany charakter wypełniska „jamy” może być wynikiem nawarstwienia się różnoczasowych obiektów osadniczych i grobowych, z których część mogła być przecież starsza od wspomnianych, dobrze zachowanych grobów grupy krakowskiej.

Najmniej jasna jest sprawa chronologii grobu 296, z którego poza grocikiem nie wymienia się domieszek, co wskazywałoby ewentualnie na jego starszy wiek od „jamy” 279 i co zarazem stałoby w sprzeczności ze stratygrafią grobów 296 i 297, świadczącą o młodszym wieku grobu złockiego, o czym piszemy niżej.

Zwracają też uwagę inne zjawiska. I tak na przykład północne skupienie materiałów w „jamie” 279 znajduje się mniej więcej nad grobem 296. W skupieniu tym występują m. in. miednica i inne kości szkieletu ludzkiego, a opodal niego nawet fragmentarycznie dochowana czaszka ludzka. Pochodzenie kości ludzkich, głównie miednicy, może być takie: albo grób 296 zniszczył jakiś pochówek niemożliwy do zidentyfikowania (lecz ani nie 297, ani 297 a), albo kości te pochodzą z naruszonego szkieletu II w grobie 296, przy czym naruszenie mogło nastąpić podczas grzebania szkieletu I. Są też inne możliwości. Nie jest wykluczone, że z resztkami miednicy wiąże się uszkodzona czaszka znaleziona na głębokości 20 cm, lecz przy takim założeniu nie da się utrzymać przypuszczenia poprzedniego, gdyż zniszczoną czaszkę ma nie szkielet II, lecz szkielet I.

Możliwe jednak, że oba znaleziska (miednica i czaszka) są wynikiem zniszczenia szkieletu III podczas grzebania szkieletów I i II, zwłaszcza że groby potrójne, np. 10 (169) na „Grodzisku I” i nr 4 „nad Wawrem”, nasuwać taką możliwość. Trochę światła rzucają tu, choć nie dają rozwiązania, następujące dane. Ponad grobem 296 występuje jasny less leżący na głębokości 20 cm nad jego połową północno-zachodnią, tj. nad partią brukowaną, a z kolei w obrębie „jamy” 279 widzimy — co jest dość ważne — że luźne zabytki skupiają się ponad północno-wschodnią częścią grobu, czyli mniej więcej nad resztkami szkieletu III i (co także jest istotnym szczegółem) przy narożniku grobu w tym jego miejscu od strony niebrukowanej, gdzie zazwyczaj w grobach niszowych kultury złockiej znajduje się wejście do krypty. Grób ma tu nawet występ, tj. jakby ślad wejścia do domniemanej niszy, widoczny na planie poziomym na głębokości 100 cm. Szkoda, że zbyt fragmentaryczna dokumentacja i częściowe przemieszanie zabytków uniemożliwiają określenie stosunków chronologicznych między grobem 296 a materiałem z „jamy” 279. Pozostawałoby więc znowu tylko wspomniane już, pewne świadectwo stratygraficzne grobów 296 i 297 i przeczące mu, lecz niepewne, świadectwo braku domieszek w grobie 296.

Pozostaje jeszcze więcej niejasnych kwestii. Być może, czytelnik dokona tu innych odkryć i wyciągnie jakieś pozytywne wnioski. Tylko jedna sytuacja jest wyraźna i dostarcza danych stratygraficznych, mianowicie położenie grobów 296 i 297. Na profilu grobu 297 widać, że wejście do niszy prowadziło od strony grobu 296. W grobie tym, w miejscu gdzie przypada wejście do krypty 297, znajdują się dwa naczynia (IV i V), z których jedno jest całe, a drugie, postawione na tamtym, lekko uszkodzone. Za przypuszczeniem, że po tej stronie był otwór prowadzący do krypty 297, przemawia też usytuowanie szkieletu i inwentarza, które zazwyczaj tak są ułożone w znanych grobach grupy krakowskiej. Dobry stan zachowania naczyń w grobie 296 wskazuje, że grób 297 był założony wcześniej¹⁸.

Sumując można uzyskane dane przedstawić hipotetycznie w postaci schematu chronologicznego, w którym za najstarsze uchodziłyby materiały osadnicze z „jamy” 279, młodsze od nich byłyby groby kultury ceramiki sznurowej, nr 279, 297, 297a, 298, i grób kultury złockiej 296, z kolei grób 296 — młodszy od 297.

Powyższe wyniki rzutują na chronologię eneolitycznych kultur Małopolski. Nie omawiając jej szerzej wskażemy tu tylko na niektóre zagadnienia. Ważne konsekwencje chronologiczne stwarza wczesny zespół znajdujący się w zachodniej partii grobu 14. Wespół z naczyniami o sty-

¹⁸ K r z a k, *Materiały...*, s. 165 n.

lu „pucharowo-promienistym” (ryc. 46 d, e) występują też typowy puchar w stylu kultury ceramiki sznurowej (ryc. 46 b) oraz amfora w stylu kultury amfor kulistych (ryc. 46 a). Trudno rozstrzygnąć, czy ten mieszany zespół jest rezultatem skrzyżowania się wpływów idących od kultur sobie współczesnych, czy też przynajmniej w niektórych wypadkach mamy do czynienia z bliżej nie określonymi przeżytkami. Za takie można tu uważać elementy pokrewne stylowi „pucharowemu”. Do otwartych należy zagadnienie częściowej współczesności z jednej strony kultur: pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej, z drugiej strony — pucharów i amfor kulistych. Ostrożność w wyciąganiu wniosków jest wskazana tym bardziej, że naczynia o stylu „pucharowym” nawiązują również do kultury ceramiki promienistej. Współczesność tej ostatniej z kulturami ceramiki sznurowej i amfor kulistych jest dowiedziona szeregiem innych danych. W grobowcu 14 występują także inne naczynia, lecz brak pewności, że są one współczesne zespołowi w części zachodniej. Z kolei młodszy grób 4 nie zawiera ani komponenty „pucharowej”, ani „promienistej”, a ceramika nawiązuje do kultur: ceramiki sznurowej (ryc. 17 b, d—f), amfor kulistych (ryc. 17 a, d, 18 a—d) i pucharów dzwonowatych (ryc. 17 c).

Dalszy przyczynek do zagadnienia chronologii daje grób 237. Ceramika starsza (ryc. 113 b, 114 b, 117 a) nawiązuje do innych grobów i osady kultury złockiej na tym samym stanowisku, jak też do niektórych materiałów osadniczych kultury amfor kulistych w Złotej i Mierzanowicach, pow. opatowski¹⁹, natomiast młodsza od niej amfora (ryc. 113 a) ma najbliższe choć niezbyt dokładne odpowiedniki w znaleziskach z Zabrola na Wołyniu²⁰ i Rosiejowa w pow. pińczowskim²¹.

Cennym przyczynkiem jest stratygrafia grobów 296 i 297. Jak dotąd krakowska grupa kultury ceramiki sznurowej była uważana przez jednych za częściowo współczesną, a przez innych w całości za młodszą od kultury złockiej²². Na podstawie publikowanych tu materiałów można przede wszystkim wnioskować na temat współistnienia odmiennych grup kulturowych. Jeśli bowiem weźmiemy pod uwagę, że w grobie „sznurowym” występuje naczynie, którego styl odbiega od ceramiki kultury złockiej, wypadnie przyjąć, że na obszarze kultury złockiej wśród grup i stylów z nią współistniejących były m. in. takie, które nie wzię-

¹⁹ B. Balcer, *Osada kultury amfor kulistych na stanowisku 1 w Mierzanowicach, powiat Opatów*, Mat. Star., t. 9: 1963, s. 99 n., oraz zbiory PMA w Warszawie i notatki robocze autora dotyczące osady w Złotej.

²⁰ Głosik, *op. cit.*, tab. XXIX 12.

²¹ T. Reyman, *Dokumentaryczne wartości odkryte w kopcu wschodnim w Rosiejowie w pow. pińczowskim*, „Slavia Antiqua”, t. 1: 1948, ryc. 41.

²² Machnik, *Studia...*, s. 177 n., ryc. 5; Neustupny, *op. cit.*, s. 445 n., ryc. 54.

ły udziału w procesach integracyjnych. Można przypuszczać, że grób 296 ma późną chronologię w obrębie kultury złockiej i kultury ceramiki sznurowej. Znaleziony bowiem w nim kubek (ryc. 17 c) przypomina „późnosznurową” ceramikę z Małopolski, zachodniej Ukrainy i Słowacji²³.

Odrębne jest zagadnienie chronologii absolutnej. Jak dotąd dla obszarów Europy środkowej nie wyszła ona poza ujęcia dyskusyjne mimo zastosowania tak obiektywnej metody, jak radiowęglowa. Cmentarzysko „nad Wawrem” dostarcza danych pozwalających umieścić kulturę złocką na odcinku od schyłku kultury pucharów lejkowatych ewentualnie okresu panowania stylu „pucharowo-promienistego” (grób 14) do momentu pojawienia się wpływów kultury pucharów dzwonowatych (grób 4). W świetle danych radiowęglowych uzyskanych dla Małopolski oraz obszarów Europy środkowej i zachodniej okres ten obejmuje drugą połowę III tysiąclecia i pierwszą ćwierć II tysiąclecia p.n.e.²⁴ Jak dalece wyniki te są dyskusyjne, świadczy niedawna próba wprowadzenia przez badaczy Czechosłowacji poprawki wynikającej z badań magnetyzmu

²³ Machnik, *Studia...*, tabl. XLIV 6 i in., ryc. 5; tenże, *Stosunki kulturowe na przełomie neolitu i epoki brązu w Małopolsce (na tle przemian w Europie środkowej)*, Warszawa 1967, materiały powielone, s. 236, tabl. I 1 i in.; V. Budinský-Krička, *Gräberfeld der späten schnurkeramischen Kultur in Veselé*, „Slovenská Archeológia”, t. 13: 1965, nr 1, s. 96, tabl. X 8, 11, 12; tenże, *Východoslovenské mohyly*, *Slov. Archeol.*, t. 15: 1967, nr 2, s. 335 i in., ryc. 55 i in. W grobie 296 zwraca też uwagę szkielet I z rozsuniętymi nogami, mający analogie przeważnie w kulturach późnego neolitu i epoki brązu. Budinský-Krička, *Východoslovenské...*, ryc. 37 i in.; P. Grimm, *Gräberfeld, Siedlung und Menhir der Endsteinzeit bei Nohra, Kr. Grafschaft Hohenstein*, „Mannus”, t. 24: 1932, s. 249; A. Häusler, *Ockergrabkultur und Schnurkeramik*, „Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte”, t. 47: 1963, ryc. 3 b; J. Kamińska, A. Kulczycka-Leciejewiczowa, *Quelques remarques sur la civilisation des vases campaniformes en Pologne*, *Archaeol. Pol.*, t. 7: 1964, ryc. 2.

²⁴ Por. pięć dat uzyskanych dla osady kultury pucharów lejkowatych w Ćmielowie, pow. opatowski, mieszczących się w pierwszej połowie III tysiąclecia, z których najmłodsza to około 2650 p.n.e. (Balcer, *Stanowisko...*, s. 354; także notatki w archiwum Zakładu Neolitu IHKM PAN w Warszawie). Por. też E. Neustupný, *Absolute Chronology of the Neolithic and Aeneolithic Periods in Central and South-Eastern Europe*, *Slov. Archeol.*, t. 16: 1968, nr 1, s. 41 n. Nieliczne jak dotąd daty uzyskane dla kultury amfor kulistych, którą można uważać za młodszą od kultury pucharów lejkowatych, dotyczą XXV i XXII w. (Klementowice, pow. puławski), XXIV w. (Pevestorf, NRD) i XXIII w. (Serrahn, NRD). Szereg dat dotyczących kultury ceramiki sznurowej w Europie zachodniej i środkowej mieści się w przedziale XXVI—XIX w. Z kolei w świetle danych uzyskanych dla Europy środkowo-zachodniej peryferyczne znaleziska i wpływ kultury pucharów dzwonowatych w Małopolsce można datować na początkowe wieki II tysiąclecia p.n.e. (Neustupný, *op. cit.*, s. 41 n., daty bez korekty magnetycznej).

ziemskiego, po której uwzględnieniu schyłek kultury ceramiki promienistej w Europie środkowej należałoby datować na mniej więcej 3000 lat p.n.e., początki zaś kultury ceramiki sznurowej na pierwsze wieki III tysiąclecia p.n.e. itd.²⁵ Krytycyzm w wykorzystywaniu datowania radiowęglowego jest wskazany także ze względu na dotychczas nie usunięte rozbieżności między dyskusyjną chronologią neolitu Europy środkowej z jednej, a znacznie pewniejszą chronologią neolitu i wczesnej epoki brązu krajów wschodniośroziemnomorskich z drugiej strony²⁶. Najostrożniej kulturę zlocką można datować na końcowe wieki III i początkowe wieki II tysiąclecia p.n.e.

Materiały z grobów „nad Wawrem” są dalszym świadectwem potwierdzającym złożony charakter kultury zlockiej. W poszczególnych grobach można wyróżnić elementy, a nawet przedmioty nawiązujące do różnych kultur. Pod względem złożoności wyróżnia się grób 14, w którym komponenty nawiązują do czterech kultur: ceramiki promienistej, przypuszczalnie pucharów lejkowatych, amfor kulistych i ceramiki sznurowej. Po raz pierwszy też (grób 4) została poświadczona forma przypominająca styl ceramiczny kultury pucharów dzwonowatych i „sznurowej” grupy chłopicko-weselskiej (ryc. 17 c). Podobnie jak na innych stanowiskach kultury zlockiej współwystępowanie komponent kulturowych przyjmuje różne warianty. Najczęściej łącznie występują elementy wywodzące się z kultury ceramiki sznurowej i amfor kulistych, które tworzą osnowę grupy zlockiej. Zaslugują także na uwagę groby obejmujące inwentarz nawiązujący do jednej tylko kultury: ceramiki sznurowej (groby 2, 89) i amfor kulistych (groby 7, 37). Brak natomiast grobów (również poza stanowiskiem „nad Wawrem”), które nawiązywałyby wyłącznie do kultury pucharów lejkowatych, ceramiki promienistej czy pucharów dzwonowatych. Powstaje tu pytanie o kryterium wyróżnienia kultury zlockiej. Należy podkreślić, że ze względów roboczo-metodycznych zaliczono do kultury zlockiej przede wszystkim te zespoły grobowe, w których występował inwentarz wielostylowy, odznaczający się ponadto określonymi cechami formalnymi. W konsekwencji do grupy tej zostały włączone na podstawie cech ceramiki również groby z inwentarzem jednostylowym. Wyodrębnienie grupy zlockiej jest więc umowne. Uważamy ją za grupę powstałą w wyniku kulturotwórczych procesów zaistniałych dzięki wpływom bądź zmieszaniu się odrębnych kultur. W związku z tym nie da się przeprowadzić ostrego przedziału między grupą zlocką a kultu-

²⁵ E. Neustupný, *The Tartaria Tablets: a Chronological Issue*, „Antiquity”, vol. 42: 1968, s. 34; tenże, *Absolute...*, s. 19 n.

²⁶ S. Hood, *The Tartaria Tablets*, „Antiquity”, vol. 41: 1967, no. 162, s. 110. V. Milošević, *Die Tontafeln von Tartaria (Siebenbürgen) und die absolute Chronologie des mitteleuropäischen Neolithikums*, „Germania”, R. 43: 1965, s. 261 n.

rami, które przyczyniły się do jej powstania, w tym przede wszystkim kulturami amfor kulistych i ceramiki sznurowej, które znamy w klasycznej, czystej postaci także na obszarze grupy złockiej.

Jak przedstawiają się wzajemne stosunki chronologiczne i przestrzenne między poszczególnymi kulturami i jak doszło do uformowania się kultury złockiej? Zagadnienia te wykraczają poza zakres niniejszych uwag i są tematem odrębnej pracy. Tu jednakże na przykładzie paru grobów można ukazać niektóre aspekty problemu „złockiego”. Szereg danych świadczy, że w okresie kiedy jeszcze żywe były tradycje wytwórczości ceramicznej w stylu kultury pucharów lejkowatych, we wschodniej części Wyżyny Małopolskiej doszło do przekrzyżowania się wpływów idących od dwóch współistniejących ze sobą kultur: ceramiki promienistej i amfor kulistych²⁷. Granicę między ich zwartym zasięgiem można z grubsza przeprowadzić wzdłuż Nidy. Omawiane przez nas procesy asymilacyjne dokonywały się na obszarze zwartego zasięgu kultury amfor. Ponadto na obszarze zarówno kultury ceramiki promienistej, jak i amfor kulistych egzystowała ludność „sznurowa”, której zmieszanie się z grupami „amforowców” doprowadziło do powstania prawdziwie mozaikowej grupy kulturowej. Niejasne są owe procesy, które — jak się zdaje — mają wszelkie znamiona zjawiska określanego w antropologii kulturalnej i etnologii jako akulturacja²⁸. Nie wiemy, jak długo one trwały. Można tylko mówić o ich ograniczonym czasie trwania, gdyż w późniejszych tradycjach kulturowych Małopolski, w grupie chłopicko-weselskiej i kulturze mierzanowickiej, występują odmienne niż w grupie złockiej jednostki kulturowo-terytorialne mające nawiązania nie tylko w kulturze złockiej, lecz także w innych kulturach eneolitu Małopolski. Nie wiemy również, czy poszczególne, odrębne wspólnoty kulturowe współistniały z już uformowaną, mieszaną grupą złocką. Twierdzenie to, jak dotąd, można z całą pewnością odnieść do kultury ceramiki sznurowej, która w klasycznej, niez mieszanej postaci znana jest zarówno z obszaru kultury złockiej, jak i ziem sąsiednich. Za współczesne bowiem grupie złockiej można uważać liczne stanowiska „sznurowe”, gdyż układają się one w sekwencję chronologiczną znacznie dłuższą od złockiej. Do takich grobów klasycznych, czysto „sznurowych”, a zarazem bliskich grupie złockiej, należy pochówek 89 (ryc. 83). Grób jest brukowany jak grobowce złockie, ale zawiera pochówek jednostkowy typowy dla kultury ceramiki sznurowej, z esowatym pucharem „sznurowym” (ryc. 84 b). Pucha-

²⁷ Zagadnienia te są zreferowane w odrębnych pracach, na podstawie całości materiałów kultury złockiej, por. Krzak, *Kultura...* (praca doktorska), s. 184 n.; tenże, *Recent...*

²⁸ K. Małkowska, *Problem akulturacji w etnologii amerykańskiej*, „Etnografia Polska”, t. 10: 1966, s. 61 n.

ry takie znane są także z innych, tym razem mieszanych grobów złockich (ryc. 8 c, 94 c). Interesujący jest też grób kultury ceramiki sznurowej w Mierzanowicach²⁹, którego styl ceramiczny wyraźnie nawiązuje do oryginalnego zdobnictwa na amforze złockiej z grobu 4 (ryc. 17 d). Wyraźnym świadectwem powiązań grupy złockiej z klasyczną kulturą ceramiki sznurowej są znalezione w mieszanych zespołach grobowych naczynia o formie, a niekiedy i glinie, właściwej dla ceramiki sznurowej, jak np. niektóre amfory wymienione w wykazie na s. 184 oraz inne naczynia (ryc. 8 c, d, 12 c, 17 c, 94 c, 104 d, 160 b i in.) i wyroby (rys. 107 b)³⁰.

Można być przekonany, że zaprezentowane tu materiały kryją w sobie także inne możliwości interpretacyjne, których wydobyć — miejmy nadzieję — będzie dziełem innych osób³¹.

²⁹ L. Wrotek, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na stanowisku 5 w miejscowości Mierzanowice, pow. Opatów*, Spraw. Arch., t. 14: 1962, s. 63 n., ryc. 9 b.

³⁰ Por. szereg naczyń kultury złockiej i kultury ceramiki sznurowej: Bydłowski, *op. cit.*, grób XXI, s. 1—2; Loewe, *op. cit.*, tab. 2: 5, 6; 24: 10; 75: 19; 92: 3 i in.; Machnik, *Studia...*, tabl. I 1c, VIII 1a, X 3a, XLIV 6 i in.; K. V. Struve, *Die Einzelgrabkultur in Schleswig-Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen*, Neumünster 1955, tab. 23: 2.

³¹ Wśród prac dotyczących m. in. kultury złockiej można wymienić ujęcia różniące się mniej lub bardziej od niniejszego. Por. J. Kowalczyk, *Z zagadnień kultury ceramiki sznurowej*, [w:] *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław 1968, s. 117 n.; K. Salewicz, *Uwagi na temat neolitu polskiego*, [w:] *Liber...*, s. 88—116. Ze względu na ogólniejszy charakter wspomnianych artykułów ustosunkujemy się do nich w innym miejscu.

CEMETERY OF THE ZŁOTA CULTURE „NAD WAWREM” AT ZŁOTA

Summary

The present volume comprises a consecutive section of materials of the Złota culture from Złota, Sandomierz district, Kielce voivodeship, collected at the „nad Wawrem” site during researches carried out in the years 1926—1930 by the State Museum of Archaeology in Warsaw.

Złota was known earlier from the amateur studies carried out by one of its inhabitants Z. Lenartowicz, who excavated almost 50 graves. Archaeological sites are located here along the loess edge of the Sandomierz Upland, in a large promontory delimited by the valleys of the Vistula and Polanówka Rivers (figs. 1—3). In the years 1926—1930, the whole of the south-western edge of a hill called „Grodzisko I” or „Pole Grodzisko” was excavated, some of the fields adjacent to it from the north-east, called „Grodzisko II”, fields at the base of the south-eastern „Grodzisko”, called „Podgrodzie”, and fields called „nad Wawrem” and „Gajowizna”. The last mentioned site is situated north of the promontory, on the other side of the Polanówka River. Out of the overall ca. 100 hectares, on the area of which traces of prehistoric settlements were found, about one tenth was then excavated. A total of about 1500 objects were found, including graves and settlement pits of the Złota culture, of the Globular Amphorae and Corded Ware culture, in addition to settlements of the Funnel Beaker culture and Radial Decorated Pottery culture, and graves of the Bell Beaker culture. Another large settlement complex containing hundreds of objects were settlements and graves of the Danubian cultures; most prominent of these was the settlement of the Lengyel culture.

The first general papers and elaborations of certain materials appeared in the period between the wars. More exhaustive publications, supplemented by the excavation works at Złota, appeared after the war. In addition to these, certain materials are mentioned in works devoted to more general problems.

We are now concluding the elaboration of materials of the Złota culture. Already in former years the majority of objects found there prior to 1926 were published. Recently elaborated has been the cemetery in „Grodzisko I and II” site, excavated during the researches in the years 1926—1930. Among materials of the Złota culture, only the settlement pits of the Złota culture found in the „nad Wawrem” site have not yet been published. This settlement, being an integral part of the settlement of the Globular Amphorae culture, will be included in the publication of materials of that second culture. The works carried out at Złota are summed up in a monograph „The Złota culture”, being prepared for publication.

The „nad Wawrem” site constitutes an artificially separated section of fields lying near the mountain peak. Almost three hectares have been excavated here

and almost 600 objects were unearthed, mainly neolithic and Early Bronze, connected with the following cultures: Złota, Corded Ware, Globular Amphorae, Bell Beakers and others, in small quantities. The Złota group was represented by the cemetery and a settlement. Graves occupied the elongated section on the south-eastern slope of the mountain and were lying as it were on the extension of the cemetery in „Grodzisko I and II” (fig. 4). The settlement was situated by the north-western edge of the cemetery. Already before the First World War several graves were excavated here by Z. Lenartowicz. Further excavations, carried out by qualified workers, date to the years 1922, when W. Antoniewicz excavated one grave. In 1925, two further graves were studied by J. Żurowski. The all-round number of graves of the Złota culture studied can be roughly estimated as at least 44.

Excavation works on the „nad Wawrem” site were continued in the years 1926, 1927, and 1929. These works were carried out first by Z. Szmit, acting on behalf of the director of the State Museum of Archaeology R. Jakimowicz, and later by J. Żurowski.

In the present study are also other objects described, those connected with those of the Złota culture. Worthy of attention is a small cemetery of the Cracow group of the Corded Ware culture, situated near grave 296. That cemetery is distinguished against other graves of the Cracow group, which in that site (nad Wawrem) are scattered.

The basis for the description of graves in the present study consists of the mobile inventory and documents. The latter are incomplete, since the most valuable part was lost during the war. Only photographs of graves remained, and short field notes with plans of graves. Also the plan of objects in the „Nad Wawrem” site has been preserved.

In determining the sex and age of the corpses, the author has utilized the anthropological elaborations of B. Miskiewicz, and Z. Kapica. Certain indications concerning these data have been taken from field notes made by other scholars; we do not know if they are reliable.

Graves on the „nad Wawrem” site are in all probability a part of a large and intact cemetery, the other boundary of which reaches as far as „Grodzisko I”. It may be added here that in the nearby Samborzec, graves also lie on the edge of a loess upland. The supposed cemetery at Złota would, thus, measure at least 1 500 m in length and would contain about 300 graves with c. 750 skeletons. The scientific value of the published cemetery is not great, since in the excavations made here before 1922 proper scientific methods were not applied. Materials gathered were, moreover, lost during the war. Therefore, great caution should be shown when making use of these materials. Regarded as reliable may be only those complexes the inventory of which was confirmed by field notes and photographs. These materials which are linked with given graves only by the certificate („metrics”) should be considered as uncertain.

Even so, the cemetery under discussion has yielded considerable new data. Several tools, previously unknown to have existed in the Złota group, have been found there. Here belong the axe of striped flint, resembling the objects of the Corded Ware culture (fig. 107b), chisels (figs. 51d, 91b and others), tools made of flakes (figs. 76b, 88b and others), knives (figs. 14e, 19e, 41f and others), undefined tool (fig. 80c), flint core (fig. 99), a stone chopper (fig. 9j), bone tools of undefined character (figs. 33h, 130 b—h). Flint tools were made from Swie-

ciechów and striped flint, and from the Volhynian flint which was imported (figs. 27f, 32d, f).

Among adornments we have here, among other items, amber pendants, oval (fig. 70g) and axe shaped (fig. 71a), both probably belonging to the Złota culture circle, and amber discs (fig. 76c), bone wing-like earrings (fig. 19b), probably worn in pairs as in the Near East, boar's fang (fig. 27g), and many other objects encountered in other graves, published earlier.

We have also several new types of vessels, such as the grooved beaker (fig. 24d), beakers with incised ornament made by nail or without ornament (figs. 105b, 113e, 135d), a bowl on a stem (fig. 31b), a bowl shaped like a cut rhomb (fig. 36b), amphorae in the „corded” style (figs. 8d, 47f, 104d, 113a) and typical two-handled corded amphorae (figs. 24b, 78a, 98a). The latter exhibit features characteristic of the Corded Ware culture, but moreover there appear in the other objects of the Złota culture other types of „corded” vessels. The following list presents the features referred to above:

No of grave	Type of vessel	Fig.	Clay
5	amphora no VI	24 a	undefined culture
5	amphora no IX	24 b	„ „
10	beaker no XI	24 d	„ „
14	vessel no VIII	36 d	„ „
37 (?)	amphora no XVIII	47 f	Corded Ware culture
5	amphora no V	66 a	Globular Amphorae culture
76	amphora no III	78 a	Corded Ware culture
196	amphora no I	98 a	„ „ „
237	a small amphora	113 a	„ „ „

To new forms also belong vessels resembling small amphorae (figs. 36d, 105a), bowls with knobs (fig. 97a), a funnel beaker (fig. 67b), an S-shaped beaker with handles (fig. 36a), a small beaker with upper edge turned inwards (fig. 46e), and a thick-walled S-shaped beaker without ornament (fig. 47b). Very interesting also is a lid with an anthropomorphic representation (fig. 40d) with an analogy in the Złota pottery. Materials from the graves of the Złota culture are shown in the Table at the end of the present study. In numerous vessels are to be found traces of moulding from rolls (figs. 12b, 13a, 19a, f, 31a and others).

Certain among graves is the niche type (fig. 73) which in Złota, as has rightly been indicated by L. S. Klein, appeared more frequently than has been hitherto assumed. In many graves, there were preserved numerous traits indicative of the existence of crypts (nos. 235 and 260, and probably also nos. 2, 21, no. 21 of W. Antoniewicz, 233, 234, and 237). The majority of graves possessed an undefined construction. We lack data concerning the appearance of pit graves, to which in the whole Złota can be assigned — and that only hypothetically — grave no 30 (339a) in the „Grodzisko I” site. As regards burial practises, we find here phenomena similar to those elsewhere.

The cemetery under discussion brings considerable new material to the problems of chronology and character of the Złota culture. Here it should be remembered that in the Złota culture are to be found elements typical of several cultures such as the Funnel Beaker, Radial Decorated Pottery, Globular Amphorae, Corded Ware and Bell Beaker. Therefore, the chronological data concerning

these cultures throw some light upon the chronology of the Złota culture and conversely. In the light of data hitherto established, as the oldest of the cultures referred to above may be considered the Funnel Beaker culture, and as the youngest the Bell Beaker culture. Graves nos: 14 and 4 are very important here. In the first is to be found a complex of pottery resembling the Funnel Beaker culture and the Radial Decorated Pottery culture, consisting of a vessel with the finger impressions (fig. 46d), a cup with *ansa lunata* (fig. 46c), and an S-shaped beaker (fig. 47b). In the Złota culture there are more elements reminiscent of the Funnel Beaker culture. In the second grave was found a cup resembling a bell beaker (fig. 17c). These two graves indicate two chronological points, rather distant in time for the Złota culture. The possibilities of discernment of other chronological levels can be seen in graves which contained burials and inventory from diverse periods of time. An example here may probably be the younger vessels nos. VI—IX (figs. 24a—c) found with a skeleton probably of a male, and also the older vessels nos. X, XI (fig. 24d, e) near the dislocated skeleton, probably of a female in grave no. 5 (fig. 20, 21) and also other graves, such as nos. 9, 196 and 4 and 14. As yet, there are no certain data which would enable us to establish the stratigraphy in grave complexes. An exception to that is grave 196 where two skeletons were separated by a layer of soil.

A more certain stratigraphical situation is to be observed in grave no. 237, where traces of destroyed burial and grave furniture (figs. 113b, 114b, 117a) found in the grave pit may be considered — to put it more cautiously — as older than the skeleton A, equipped with a „corded” three-handed amphora (fig. 113a).

In several graves were found mechanical admixtures, most frequently those of the Globular Amphorae and Złota cultures, but the lack of data in literature makes it impossible to discern authentic admixtures from those caused by, for instance, accidental mixing up of materials in museums during the war, with the exception of grave 195 where a certain and substantiated relation exists.

Most interesting is the complex of graves of the Cracow group of the Corded Ware culture, grouped around grave no. 296 of the Złota culture. However, in spite of the large quantity of materials and in spite of certain stratigraphical data, only a few conclusions can be drawn, owing to partial mixing up and damages to relics in museums, and also because of the too casual reports concerning these materials to be found in extant notes. It may be supposed that this group embraces eight graves and probably one damaged grave (no. I in the eastern part, fig. 138) and one large settlement pit or, judging by the distribution of relics found therein, two smaller settlement pits situated close to each other. For graves located in the south-eastern part of the cemetery (nos. 293—295), we have no data in literature concerning the content of these pits, while for the graves in the north-western part (nos. 279, 296, 297, 297a and 298) there are mentions about the admixtures which can be explained by their presence in that part of pit 279 where the majority of relics were deposited. Within graves 293—295, „pit” 279 contained little material. It is also known that in graves nos. 279 and 296 the admixtures comprised potsherds with corded ornaments, implying that they belonged either to the Złota culture or to the Globular Amphorae culture or to Corded Ware culture (figs. 173a, b, e, f — i.e., those cultures relics of which were discovered in „pit” 279 (figs. 141h, 145a—d; 146b—g, 147b, c, 154a—d, 155a, c, 158c, d, f, h, 169c), but is not possible to determine exactly the cultural provenience of these. It can be supposed that „pit” 279 is older than graves 279, 297, 297a, 298 and probably 296. The last grave contained only an arrow-

head of the Złota culture, originally connected either with „pit” no 279 or with some burial in that grave.

In the group of graves under discussion, only the stratigraphy of the grave of the Złota culture no 296 and the grave of the Cracow group of the Corded Ware culture no. 297 (figs. 157, 161a, 162, 163, 164b, 165b) is more marked. Grave 296 was found near the entrance to the crypt no. 297, close to which are well preserved vessels in grave 296 (no. IV-lost, V-fig. 160b).

These data throw some light upon the chronology of the Little Poland cultures. In the older grave no. 14, in addition to vessels reminiscent of the style of the Funnel Beaker culture and Radial Decorated Pottery culture (figs. 46c, d), a beaker of the „corded” type (fig. 46b) was found, and an amphora resembling the style of the Globular Amphorae culture (fig. 46a). It is difficult to say whether we are dealing here with influences of the four contemporary cultures or whether this grave is a result of some other historical and cultural phenomenon. In turn, the younger grave, no. 4, did not contain any „beaker” or „radial” elements, and vessels found in it are reminiscent of the Corded Ware culture (figs. 17b, d—f), Globular Amphorae culture (figs. 17a, d, 18a—d) and the Bell Beaker culture (fig. 17c).

Older pottery from grave 237 (figs. 113b, 114b, 117a) refer to certain materials of the Globular Amphorae culture in Little Poland and certain graves and settlements of the Złota culture in our „nad Wawrem” site. In turn, younger corded amphora (fig. 113a) resembles the finds of the Corded Ware culture from Volhynia and Little Poland.

There is no agreement in the literature of the subject as to whether the Złota culture and the Cracow group of the Corded Ware culture existed side by side, and at the same time. The stratification of graves nos. 296 and 297 permits the assumption that these two slightly different culture groups existed in parallel. It is worth observing that the pottery of the Cracow group exhibits certain features which are absent from the Złota group. It can be supposed that grave no 296 was chronologically late in the Złota group, since the cup found in it (fig. 160b) resembles late corded pottery from Little Poland, western Ukraine and Slovakia.

It is not possible exactly to determine the absolute chronology of the Złota culture, because of the controversial character of results of dating by means of radiocarbon method (C 14) concerning middle Europe. The culture under discussion can be dated to the end of the III and the beginning of the II millennia B.C.

Materials from the „nad Wawrem” site constitute further confirmation of the complex character of the Złota culture. In the respective graves can be discerned elements and even objects reminiscent of various cultures. Particularly complex is grave no. 14 the components of which refer to four cultures: Radial Decorated Pottery culture, probably Funnel Beaker culture, Globular Amphorae culture, and Corded Ware culture. For the first time (grave 4) has been found there the form reminiscent of the style of pottery of the Bell Beaker culture and the Chłopice-Vesele „corded” group (fig. 17c). As in other sites of the Złota culture, the coexistence of cultural components assumes different variants. Most frequent were elements, appearing jointly, of the Corded Ware culture and Globular Amphorae culture which form a core of the Złota culture. Worthy of attention are also graves with an inventory of one group only: Corded Ware culture (graves nos. 2, 89) and Globular Amphorae culture (graves nos. 7 and 37). Also, outside the „nad Wawrem” site there are no graves which refer exclu-

sively to the Funnel Beaker culture, to the Radial Decorated Pottery culture or to the Bell Beaker culture. A question arises as to the criterion of the definition of the Złota culture. It must be stressed here that the author of the present study has assigned to the Złota culture in the first place those grave complexes in which the objects found were reminiscent of many styles and possessed defined formal features. Therefore, to that group have been assigned, on the basis of pottery features, also graves with one style of grave furniture. The discernment of the Złota culture is only conventional, since as it will be said below, that culture is a product of various culture-forming processes which were in turn a result of influences or mixing up of diverse separate cultures.

Thus, it does not seem possible to make a clear division between the Złota culture and the cultures which contributed to its formation — here, above all, the Globular Amphorae culture and Corded Ware culture, which are known to have existed also in classic and pure form in the area of the Złota culture.

What then were the mutual chronological and spatial relations between the respective cultures, and how was the Złota group formed? These problems are beyond the scope of the present study and are the object of a separate work. Here, however, on the example of several graves, certain aspects of the Złota culture problem can be shown. Several data show that in the period when the traditions of pottery making in the style of the Funnel Beaker culture were still lively in the eastern part of the Little Poland Upland there occurred there a certain crossing of influences of two cultures coexisting with each other: the Radial Decorated Pottery culture and the Globular Amphorae culture. The border between the range of these two cultures can be roughly drawn along the Nida River. The processes of assimilation here discussed occurred in the area of the compact range of the Radial Decorated Pottery culture and the area of the compact range of the Globular Amphorae culture. Moreover, both in the area of the Radial Decorated Pottery culture and the Globular Amphorae culture there existed the population of the Corded Ware culture, later mixed with the groups of the „amphorae” people which led — in turn — to the formation of a mosaic-like cultural group. These processes are very unclear, and are characterized, it seems, by features of a phenomenon known in cultural anthropology and ethnology as acculturation. We do not know how long these processes lasted, but it can safely be assumed that their duration was limited, since in the later cultural traditions of Little Poland, in the Chłopice-Veselé group and in the Mierzanowice culture, we have to deal with units, cultural and territorial, totally different from those of the Złota culture, units reminiscent both of the Złota culture and other cultures of the Little Poland neolith. We do not know, either, whether the particular, separate cultural communities coexisted with the mixed Złota group, already existing.

That assumption can safely be referred to the Corded Ware culture, which is known in its classic and pure form both in the area of the Złota culture and in the neighbouring areas. As contemporary with the Złota group can be considered numerous „corded” sites, since they form a chronological sequence much longer than that of the Złota group. To such graves, supposedly classic, purely „corded”, but very close to the Złota group, belongs the burial no. 89 (fig. 83). This grave, similarly to the Złota graves, is lined with stones, but inside only one skeleton is found, which is typical of the Corded Ware culture; in addition, an S-shaped beaker was found (fig. 84b). Such beakers are known to have existed also in other mixed graves of the Złota culture (fig. 8c, 94c). Very interesting also is the grave of the Corded Ware culture in Mierzanowice,

Opatów district, the pottery style of which evidently resembles the original decorations on the Złota culture amphora from grave no 4 (fig. 17d). A notable testimony to the links of the Złota culture with classical culture of Corded Ware are vessels encountered in mixed grave complexes, whose form and material were typical of the Corded Ware — such as certain amphorae listed in the catalogue on page 5 and other vessels (figs. 8c, d, 12c, 17c, 94c, 104d, 160b and others) and flint products (fig. 107b).

It can be assumed that materials presented here contain other possibilities of interpretation, which, let us hope, will be exploited by other scientists.

Translated by Tadeusz Rybowski

A list of terms appearing in captions under illustrations and compilations of materials

bursztyn — amber	naczynia nieokreślone — undefined vessels
amfora — amphora	naczynia szerokootworowe — wide-mouthed vessels
bruk — pavement	naczynia workowate — vessels with finger impressions
ceramika — pottery, sherds	narzędzie — tool
cmentarzysko — cemetery	nienaruszony — intact
domieszka — admixture	nisza — catacomb, niche
drapacz — scraper	nóż — knife
dziecko — child	pokrywka — lid
fajans — faience	półsurowiec — raw material
głowa — head	puchar — beaker
grocik — arrowhead	róg — horn
grób — grave	siekiera — axe
igła — needle	skurczony — contracted
inwentarz — inventory	stanowisko — site
jama — pit	szkielet — skeleton
kamień — stone	szydło — awl
kierunek — direction	ślady lepienia — traces of moulding
kobieta — female	świder — driller
krzemień — flint	tłuk — pebble
kubek — cup	toporek — axe
mężczyzna — male	wisiorek — pendant
misa — bowl	zawieszka — pendant
muszla — shell	zab zwierzęcy — animal tooth
naczynie — vessel	

IHKM

11/136

Dec. 1917ok

270085

I H K M	BIBLIOTEKA
	<u>II</u> 4136